Historisk Läsebok

för

skolan och hemmet.

V. Nyaste tidens historia.

Stockholm. Albert Bonniers förlag.

Pris: häft. 2 25; kart. 2: 50.

HISTORISK LÄSEBOK

FÖR

SKOLAN OCH HEMMET.

Allmänna Historien framställd i lefnadsteckningar.

Öfversättning och delvis bearbetning af Ludvig Stacke's Erzählungen aus der Geschichte in biographischer Form

af

J. SPILHAMMAR.

5.

Berättelser ur nyaste tidens historia.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1876.

Första tidskiftet.

Från kongressen i Wien till juli-revolutionen.

(1815—1830.)

1.

Kongressen i Wien. — Den heliga alliansen.

Genom freden i Paris (Maj 1814) tycktes ändtligen Europa efter långvariga stormar åter hafva kommit till ro. Det gälde nu att ordna de särskilda staternas förhållanden och gränser. Vi hafva i förra delen berättat, huru för detta ändamål öppnades i Wien den 1 November 1814 en kongress, vid hvilken kejsarne af Österrike och Ryssland samt konungarne af Preussen, Danmark, Baiern och Würtemberg infunno sig personligen samt dessutom fullmäktige från alla andra Europas makter. Allt hvad Europa egde stort i rang och bildning visade sig der i sin högsta glans. Då det här gälde att bringa i samklang med hvarandra otaliga gamla anspråk och nya fordringar, så låg det i sakens natur, att ett virrvarr af förvecklingar och hvarandra korsande intressen skulle framträda. De två hufvudpunkter, om hvilka man snart förenade sig, voro återinsättandet af de legitima furstehusen på deras förlorade troner och ett så grundligt upphäfvande som möjligt af de republikanska författningarna. Svårlöstare var frågan, huru man skulle ställa med de länder, som eröfrats från Frankrike och dess bundsförvandter och stälts under provisorisk styrelse, samt huru man skulle uppgöra de krigförande makternas skadeersättningar. Egennytta och vinningslystnad försvårade all jemkning i godo och tvedrägten hotade redan att uppväcka ett nytt krig, så att härarne höllos färdiga — då den oväntade underrättelsen ankom, att Napoleon flytt

från Elba och landat i Juan-viken i närheten af Antibes i södra Frankrike den 1 Mars 1815. Vi hafva i föregående del berättat, huru Napoleons försök att återvinna Frankrike aflopp. Slaget vid Waterloo afgjorde hans öde. Den hos många länge närda förbittringen mot Napoleon, hittills återhållen af farhåga för hans återvändande krigslycka, gaf sig efter detta förkrossande nederlag luft. Kamrarne, som genast sammanträdde i Paris, fordrade derför, att Napoleon skulle afsäga sig tronen. Efter någon motsägelse fogade sig den förödmjukade kejsaren efter denna anmodan. Den 22 Juni nedlade han regeringen till förmån för sin son, "Napoleon II," och flydde, då den segrande fienden syntes framför murarne af Paris, till Rochefort för att gå om bord på tvenne för hans räkning utrustade fregatter, med hvilka han ämnade begifva sig till Förenta Staterna i Nordamerika. Men hamnen bevakades redan af engelska kryssare, som ej tilläto honom att fritt afresa. Flere dagar förgingo under uppgörande och förkastande af mer eller mindre äfventyrliga planer till flykt. Slutligen begaf sig Napoleon med sina följeslagare den 8 Juli till ön Aix, under hvars kanoner de båda fregatterna lågo. Äfven här dröjde han i flere dagar. Det var för honom så smärtsamt att lemna den franska jorden, och han tycktes ännu i sista ögonblicken vänta en hvälfning till sin fördel. Då till slut ingen annan utväg fanns, aflät han till prinsen-regenten i England ett bref, hvari han anropade Englands gästfrihet och stälde sig under de engelska lagarnas skydd, samt gick den 16 Juli om bord på engelska skeppet Bellerophon, som förde honom till Plymouth. Mellan de förenade makterna, hvilka prinsen-regenten skyndat att underrätta om Napoleons ankomst, blef nu öfverenskommet, att Napoleon Bonaparte skulle betraktas såsom deras gemensamma fånge, hans bevakande anförtros åt engelska regeringen och kommissarier af de förbundna makterna sändas till det ställe, hvilket engelska regeringen utsåge till hans vistelseort. Så snart denna öfverenskommelse var träffad, fördes han om bord på skeppet Northumberland, som den 8 Augusti afseglade till den ödsliga klippön S:t Helena.

På dagen en månad förut hade Ludvig XVIII under skyddet af främmande bajonetter å nyo intågat i Tuille-

rierna, och dermed var det slut på det minnesvärda skede i Europas nyare historia, hvilket man kallat *de hundra dagarne*, emedan ungefär så lång tid låg emellan Napoleons intåg i Paris den 20 Mars och Ludvig XVIII:s återkomst den 8 Juli. De allierade makterna hjelpte Bourbonerne med råd och dåd att befästa en ny sakernas ordning. Sedan den s. k. restaurationen sålunda syntes försäkrad, slöts slutligen den 20 November 1815 *andra freden i Paris*, hvari Frankrike måste underkasta sig nya uppoffringar, bland dem afträdandet af Savoyen och Nizza.

Napoleons djerfva företag hade i början en lysande framgång genom den hänförelse hans personlighet väckte hos hären och det hos folket rådande missnöjet med Bourbonerna i följd af åtskilliga okloka eller obetänkta åtgärder, men vid hans första motgång visade det sig, huru föga djupa eller spridda rötter hans välde hade hos nationen och huru litet böjd denna var att göra hans sak till sin egen. Äfven hos honom sjelf igenfann man icke den kraft och beslutsamhet, de snilleingifvelser, med ett ord den öfverlägsenhet, som utmärkt hans förra uppträdande. Hans ställning var falsk, och han insåg det sjelf — när det redan var för sent*). Hans företag kostade imellertid Frankrike två milliarder francs, 60,000 man bland dess mest härdade krigare, förminskade gränser, förödmjukelsen att se främmande härar genomtåga dess länder, besätta hufvudstaden och i tre år stanna inom dess landamären. Honom sjelf kostade det sex martyrår på den ensliga förvisningsorten midt i sydatlantiska oceanen, der han, lik en fängslad Prometheus, lefde skild från sin familj i ett osundt klimat och under sträng bevakning. Han sysselsatte sig här förnämligast med utarbetande af sina märkliga minnesteckningar. Harmen öfver det djupa fall han gjort, bristen på vanlig verksamhet och förtrytelsen öfver den ovärdiga behandling han var underkastad bröto hans helsa och gnagde på hans starka, stolta själ. Det lugn, som under lifvet alltid varit honom främmande, fann han först i döden.

*) Öfversigt af de europeiska staternas historia sedan år 1815 af P. O. Bäckström.

Napoleons så hastigt vunna storhet, den mäktige kejsarens dubbla störtande, undanrödjandet af ett politiskt system, som med sådan styrka beherskat Europa, återinsättandet af så många fördrifna furstar hade på den kristna verlden gjort ett djupt sedligt-religiöst intryck. I denna förut aldrig sporda vexling af lycka och makt trodde man sig med rätta se mer än eljest det omedelbara ingripandet af en allt ledande gudomlig försyn. Gripna af tidens tilldragelser, uppgjorde de tre monarker, hvilka hårdt nog hade fått känna den genom Guds synbara skickelse krossade gigantens jernspira, planen till ett förbund, som skulle upprätthålla verldsfreden på en helt annan grundval än tillförene. Förslaget härtill utgick från kejsar Alexander af Ryssland, i hvars lättrörliga sinne de senaste tilldragelserna hade väckt ett slags religiöst-politisk mysticism, som ytterligare eldades af de apostlar för denna tidsriktning, hvilka med brinnande ifver förde dess talan. Bland dessa nämnes särskildt en fru von Krüdener, som med svärmisk hänförelse arbetade för ett slags universal-religion, hvarigenom alla skiljaktigheter mellan de särskilda kristna kyrkorna skulle upphöra och ett gemensamt, först religiöst och sedermera politiskt band förena alla Europas folk. Tanken på att framstå såsom stiftare af ett förbund, hvilket, hvilande på religiös grund, skulle till ett enda kristligt brödraskap förena alla Europas regenter och sedermera till folken sprida de välsignelser, som måste framkallas, om äfven de genomträngdes af kristendomens anda — tanken härpå jemte förutsättningen att i detta afseende verka såsom ett försynens utvalda redskap var på en gång glädjande för kejsar Alexanders hjerta och smickrande för hans fåfänga. Kejsar Frans af Österrike och konung Fredrik Vilhelm III af Preussen hade, ehuru på grund af sin lugnare uppfattning fria från alla öfverdrifter, dock genom liknande erfarenheter kommit till samma öfvertygelse och skänkte planen sitt bifall. Den 26 Sept. 1815 undertecknades i Paris af dessa tre monarker urkunden till den sedermera så ryktbara *heliga alliansen.* I denna förklara de högtidligt, att det "vore deras orubbliga beslut att till rättesnöre för sitt förfarande, vare sig i styrelsen af deras egna stater eller i deras förhål-

lande till främmande makter, taga kristendomens föreskrifter, rättvisans, kärlekens och fredens bud, hvilka, långt ifrån att vara tillämpliga endast för det enskilda lifvet, tvärtom böra omedelbart inverka på regenternes beslut och leda alla deras åtgärder såsom varande enda medlet att gifva stadga åt menskliga inrättningar och afhjelpa deras ofullkomligheter." De afgåfvo derför det högtidliga löftet "att blifva förenade genom ett sant och oupplösligt brödraskaps band, att, betraktande hvarandra såsom medlemmar af samma samhälle, vid alla tillfällen och hvar helst det fordrades förläna hvarandra bistånd och hjelp äfvensom att, anseende sig i förhållande till sina undersåtar och sina härar såsom familjefäder, leda dessa i samma anda af ett gemensamt brödraskap till skydd för religionen, freden och rättvisan." Tillika inbjödos i förbundet de makter, hvilka omfattade de i denna akt uttalade grundsatser. De flesta förklarade sig under de följande åren biträda dem. Blott Nordamerika, England och Kyrkostaten höllo sig utanför alliansen, de båda först nämda, emedan de i detta från oinskränkta herskare utgångna förbund sågo en fara för absolutism; påfven, emedan det icke behöfdes något annat heligt förbund än den af Gud sjelf instiftade kyrkan.

Den heliga alliansen helsades af somliga med gladt jubel, af andra med omåttligt tadel och hån. Anhängarne af den oinskränkta monarkien sågo i detta fördrag förverkligandet af sitt ideal att bringa politiken i öfverensstämmelse med religionens läror, motståndarne deremot sågo deri blott ett slags falskt sken, ett medel att med vackra förespeglingar invagga folken i slummer. Att de tre monarkerna hade en uppriktig och allvarlig mening med sin förklaring, lider intet tvifvel. Men då de i medvetandet af sina afsigters renhet förbehöllo sig sjelfva det afgörande bestämmandet angående folkens styrelse, så låg häri tillika uttalad en godtyckets grundsats, hvilken gaf motståndarne anledning att i den heliga alliansen finna blott frön till envälde. Också saknades det icke statsmän, sem uttalade den åsigten, att staternas styrelse måste bero af andra lagar än den kristna religionens. I sjelfva verket utöfvade icke heller någonsin den heliga alliansen någon genomgripande inflytelse på folkens sty-

relse; den var blott ett tidstecken, ett betydelsefullt uttryck för den inre stämningen hos de mäktigaste monarkerna, hvilka säkerligen voro öfvertygade, att deras styrelseprinciper voro de kristligaste, de riktigaste och äfven de för folken nyttigaste. Men då folken icke ville inse detta, utan yrkade på rättigheter, som dels under befrielsekriget blifvit dem lofvade, dels ansågos böra tillhöra hvarje medborgare i ett lagbundet samhälle, men hvilka regenterna funno vådliga för dem, utan att vara nyttiga för folken, fick den heliga alliansen efter hand en helt annan riktning och de kristliga grundsatser, som uttalades i urkunden derom, en annan tolkning. Under inflytelsen af denna allians stod imellertid Europa i tio års tid, till dess kejsar Alexanders död beredde och julirevolutionen, om hvilken vi längre fram få tala, fullbordade dess upplösning. Då folken sågo sig bedragna på de friheter och förmåner, som så frikostigt blifvit dem lofvade, förvandlades det förut rådande förtroendet i misstroende, och en opposition mot allt hvad regering och öfverhet hette uppstod öfver allt.

Imellertid slöts kongressen i Wien den 9 Juni 1815. Dess bestämmelser ratificerades i den andra freden i Paris den 20 November 1815. Härigenom och medels stiftandet af den heliga alliansen inträdde Europa i ett nytt skede af sin historiska utveckling. Vi skola i det följande dröja med vår uppmärksamhet vid det väsentligaste af de särskilda ländernas historia allt intill våra dagar.

2.

Frankrike till julirevolutionen.

(1815—1830.)

Slaget vid Waterloo hade, som sagdt, för andra gången fört bourbonerne på Frankrikes tron. Den 9 Juli 1815 höll den kungliga familjen sitt intåg i Paris. Ludvig XVIII, förut grefve af Provence, bror till den olyck-

lige Ludvig XVI, hade redan vid sin första återkomst (1814) på de främmande makternas enträgna yrkande *förlänat* sitt folk en "oktrojerad" författning (konstitutionel karta — Charte constitutionelle), hvilken innehöll flere frisinnade bestämmelser såsom bland annat att konungen delade den lagstiftande makten med två kamrar: pärskammaren och deputerade kammaren *). Det fanns då i Frankrike följande partier. Det *konstitutionella* (de oberoende — les Indépendents) till hvilket hörde Lafitte, Manuel, Lafayette, Béranger, Benjamin-Constant m. fl., omfattade största delen af nationen, i synnerhet de bildade. Två andra partier, det *bonapartistiska* och det *republikanska*, hade efter de sista årtiondenas bittra erfarenheter blott ringa betydelse. Så mycket mäktigare höjde sig det fjerde partiet, det *ultra rojalistiska* och reaktionära, som väntade och sträfvade efter ingenting mindre än ett fullständigt återställande af förhållandena före 1789 års revolution. Det *doktrinära* partiet, som nu först började omtalas, men i framtiden blef af allt större betydenhet, hade gjort till sin uppgift att söka försona legitimiteten och monarkismen med demokratien, ur hvilken synpunkt detta partis sakförare sökte tolka och tillämpa "kartan" efter vissa af partiet uppstälda doktriner. Det räknade bland sig flere utmärkte män, hvilka dock öfverensstämde i en viss ensidighet i åsigter, i envist fasthållande af vissa teorier utan behörigt afseende på möjligheten af deras praktiska tillämpning, samt i en afgjord fallenhet för docerande vid alla tillfällen, som dertill erbjödo sig, Den mest framstående af detta parti var *Guizot*, som gjort sig känd såsom en skicklig och kunskapsrik skriftställare och hvilken först såsom generalsekreterare inom justitie-departementet och sedan som minister ådagalade en mer än vanlig embetsmannaduglighet.

Återställandet af adelns och presterskapets privilegier, återgifvandet af afyttrade adliga och andliga gods, styrelsens koncentrering hos innehafvarne af de högsta hof-, militär- och civilbefattningarna samt ett oinskränkt inflytande

*) Att författningen var oktrojerad betyder, att den var utfärdad af konungen såsom en handling af kunglig maktfullkomlighet, men icke af franska folket genom dess representanter utarbetad, och den hade således icke karakteren af ett fördrag.

på hela undervisningsväsendet — detta var de mål, hvilkas uppnående det hade satt sig före, detta nyss nämnda ultra-parti, till hvilket hörde adel och prester, och som utöfvade sin för staten förderfliga verksamhet i "Pavillon Marsan", den flygel af Tuillerierna, hvilken beboddes af konungens broder, den femtioåttaårige grefven af Artois (sedermera Karl X). Denne, som ock förde öfverbefälet öfver nationalgardet, stod i spetsen för nämda parti och på samma gång för den s. k. *kongregationen.* Denna var från början en religiös förening, tillkommen under revolutionen för att på en tid, då all religionsöfning var bannlyst, kunna i hemlighet egna sig åt andaktsöfningar. Då under kejsarväldet behofvet af en sådan förening upphörde, blef den ock af ingen betydenhet, men efter bourbonernes återkomst ändrade sig förhållandena. Kongregationen, i stället för att vara förföljd eller blott tåld, blef nu på allt sätt uppmuntrad och öfvergick från en religiös till en politisk förening samt organiserades så småningom till en centralhärd för utbredande af strängt rojalistiska och strängt katolska grundsatser. Genom sina utgreningar öfver allt i landet och genom det inflytande dess medlemmar förskaffat sig inom skolorna och seminarierna blef denna förening ett synnerligen mäktigt hjelpmedel åt det reaktionära partiet för befordrandet af dess planer.

I anseende till konung Ludvigs barnlöshet var grefven af Artois den närmaste arftagaren till tronen. I sin ungdom hade han gält såsom en fulländad kavaljer, för hvilken ingen förnäm lidelse förblifvit främmande, och i utlandet hade han varit själen i emigrationen, ridderskapets blomma eller spegelbild. Man sade om honom, att han förstod att på det behagfullaste sätt svinga sig upp på sin häst och att på det ridderligaste draga sitt — af fiendeblod aldrig sudlade — svärd. Så mycket kraftigare handterade han jagtknifven, så mycket mera hänförande uppträdde han som skådespelare. Efter ett tygellöst lif hade han egnat sig åt strängt kyrkliga öfningar, hatade såsom hufvudmannen för ultras konstitutionen och hyste så öfverspända föreställningar om en oinskränkt konungs höghet, att han hellre ville såga ved än vara en konung efter engelskt mönster. Karls söner voro her-

tigen af Angoulême och hertigen af Berry, den förre förmäld med sin kusin Maria Teresia, den afrättade Ludvig XVI:s dotter, den senare med den neapolitanska prinsessan Maria Karolina. Båda voro i afseende på begåfning obetydliga, men hertigen af Berry var godmodig och liflig. På grund af hans eldiga natur hade man ställt honom i spetsen för trupperna, men genom oklok behandling af de gamle, napoleonska soldaterne och genom ett nyckfullt gnatande i småsaker hade han i hög grad ådragit sig deras missnöje. Då äfven hertigens af Angoulême äktenskap var barnlöst, så berodde familjens hopp på honom.

Konung Ludvig XVIII var en man med begåfning samt besjälad af önskan att lyckliggöra sitt folk. Både såsom menniska och regent hade han många goda, till och med utmärkta egenskaper, men han saknade det allvar och den kraft, hvarigenom de kunnat blifva rätt fruktbärande. Han hade vidsträckt bildning, förenad med mycken fåfänga; framstående själsförmögenheter, med mycken svaghet i viljan; riktig uppfattning, med föga ihärdighet i utförandet. Han var i teorien en vis regent, i tillämpningen oftast en svag. Hans sträfvan att i tidens anda regera efter den af honom gifna författningen må hafva varit uppriktig, men han egde icke nog kraft att under stormen af de mot hvarandra stridande, fiendtliga partiernas angrepp styra statsskeppet med lycka och säkerhet. Vid bedömandet af hans regering måste man dock alltid taga i betraktande de stora svårigheter, med hvilka han redan från början hade att kämpa.

Sedan den 24 September 1815 stod i spetsen för ministèren såsom konseljpresident och minister för utrikes ärendena hertig Richelieu (sonson af marskalken med samma namn, hvilken under Ludvig XV:s och Ludvig XVI:s regeringar väckte så mycket uppseende). Ehuru rojalist, var denne dock icke någon ultra. Deremot bestod den nya deputerade kammaren, som sammanträdde den 7 Oktober 1815, af de vildaste ultras, hvilka, kungligare än konungen sjelf, hade till syfte återställandet af det gamla Frankrike och Ludvig XIV:s hofregemente. Alla, som hade röstat för Ludvig XVI:s död (de s. k. konungamördarne) eller under "de hundra dagarne" mot-

tagit af Napoleon några embeten eller nådebevis, blefvo genom kamrarnes beslut för alltid landsförvisade eller dödade. Bland de senare förtjenar här särskildt nämnas marskalk *Ney*, "den tappraste bland de tappre", hvilken mer än någon annan gjort sig hatad af rojalisterne, emedan det i synnerhet var hans öfvergång, som betryggat Napoleons framgång och lättat hans återkomst till Paris. Han dömdes, såsom varande pär af Frankrike, af pärskammaren till döden; och ehuru en mängd inflytelserika personer lade sig ut för honom och till och med konungen sjelf önskade benåda honom, fastän han, för att icke stöta sig med det rådande partiet, icke vågade det, sköts marskalk Ney den 7 December.

Betecknande för denne man är hvad som berättas om hans sista stunder. Redan klockan 5 på morgonen den 7 December infann sig pärskammarens sekreterare i fängelset för att för fången uppläsa domen. Man väckte marskalken ur hans djupa sömn, och då läsningen begynte med uppräknandet af hans många titlar och värdigheter, afbröt han med en viss otålighet och sade: "Till saken, till saken! Säg helt enkelt Michel Ney och snart en smula stoft!" Han yttrade ingen anmärkning vid domen, utan önskade blott veta, när den skulle gå i verkställighet och om han dessförinnan finge taga afsked af sin hustru och sina barn. Man svarade honom, att detta var medgifvet och att han kl. 9 skulle hemtas. Han bad då, att man måtte tillsäga marskalkinnan att infinna sig kl. 5, lade sig derefter åter, svepte kappan omkring sig och insomnade genast lika lugnt som förut. På den utsatta tiden instälde sig marskalkinnan med sin syster och sina fyra ännu helt unga söner. Han slöt dem alla i sina armar, och för att lugna sin hustru ingaf han henne förhoppningar, dem han sjelf var långt ifrån att hysa. Han förestälde henne, att hennes böner och tårar möjligen ännu i sista stunden kunde beveka hertiginnan af Angoulème och konungen genom henne. Marskalkinnan skyndade ock att infinna sig i hertiginnans rum, der hon visserligen mottogs, men der hon fick vänta, tills allt var förbi. Ney hade under tiden uppsatt sitt testamente och hade sedermera ett långt samtal med kyrkoherden i Saint-Sulpice, som infunnit sig i fängelset

för att meddela den andliga tröst fången kunde påkalla. Han följde honom äfven till vagnen, som skulle föra honom till afrättsplatsen, och då han dervid ville lemna marskalken försteget, sade Ney leende: "Nej, stig ni förut, herr kyrkoherde! Jag kommer ändå före er *dit* upp;" och dervid pekade han åt himlen. Vagnen rullade utför de långa alleerna i Luxemburg-trädgården och stannade slutligen vid en mur något utanför gallerporten på vägen till observatoriet. Man bad nu marskalken stiga ur; han sände med kyrkoherden de sista helsningarna till sin familj och gick så fram till muren, der en pluton veteraner väntade honom. Då officern, som kommenderade dem, närmade sig honom för att förbinda hans ögon, sade han: "vet ni icke, att jag i tjugufem års tid varit van att se kulorna i ansigtet?" Officeren tycktes tveka att gifva kommandoordet, och marskalken ropade då: "jag protesterar inför Gud och fäderneslandet mot den dom man öfver mig fält. Jag vädjar till samtiden, till efterverlden, till Gud!" Kommendanten i Paris tillsade nu officeren att göra sin pligt, då Ney gick några steg framåt, lade högra handen på hjertat och ropade i det samma; "Soldater sigten rakt hitåt!" Skotten smälde och, träffad på en gång af tretton kulor, föll Ney utan en ryckning eller en suck. Han var då 42 år gammal. På det ställe, der afrättningen skedde, är en minnesstod af brons upprest åt den fallne marskalken. Han föreställes der i samma ställning, som då han under bataljerna förde sina krigare till storms. Fotställningens trenne sidor hafva knappast varit tillräckliga för uppräknandet af alla de tillfällen, vid hvilka han utmärkt sig. På kyrkogården Père-Lachaise är grafven, som gömmer stoftet af den man, om hvilken Napoleon en gång yttrade: "Jag har 300 millioner i hvalfven under Tuilerierna; jag ville gifva alltsammans för Ney."

I synnerhet verksamme under denna tid voro de s. k. prevotaldomstolarne, en för hvarje departement, med en prévot, som skulle vara af minst öfversterang, till president och fyra bisittare, valde bland domarne vid de allmänna underrätterna. Dessa domstolar, organiserade såsom krigsrätter, egde att inom 24 timmar förekalla de anklagade, hålla ransakning och döma utan rätt

till vädjan, hvilken dom icke ens konungen kunde mildra, så vida icke domstolen sjelf fälde förbön för den dömde. Dessa företogo en sådan massa häktningar, att deras antal snart belöpte sig till 7,000. Ett dylikt förfarande af stränghet och hämd under styrelsen af en konungafamilj, som icke skjutit djupa rötter i nationens hjerta, af en aristokrati, som man trodde vara länge sedan rödd ur vägen, väckte en betänklig jäsning inom folket, och i Grenoble, Lyon och Paris utbröto upproriska rörelser. Ludvig XVIII såg sig derför nödsakad att den 5 September 1816 upplösa den dåvarande deputeradekammaren.

Den nya kammaren uppträdde med större hofsamhet. Prevotaldomstolarne upphäfdes, och en mera frisinnad vallag beredde många män af den bildade medelklassen inträde i kammaren. På kongressen i Aachen 1818 upptogs Frankrike såsom en af de fem europeiska stormakterna i den heliga alliansen, och Richelieu genomdref, att de ockupationstrupper, hvilka Ludvig XVIII hade återkallat för att skydda hans krona, redan nu, i stället för två år senare, drogos ur Frankrike. Ehuru jublet öfver landets befrielse från de främmande trupperna var stort, så upphörde derför icke partistriderna. Så väl ultras som republikanerna och bonapartisterna gjorde ministèren svårigheter, och Richelieu nedlade slutligen sitt embete. I spetsen för den nya ministèren trädde generalen, markis Dessolles, men själen i den samma var den talangfulle Decazes, som genom sitt fina sätt hade förvärfvat sig konungens gunst. Tillgifven frisinnade grundsatser, återkallade han de förvisade, till och med de s. k. konungamördarne, och medgaf pressfrihet. Men när biskopen af Blois, Gregoire, f. d. konventsledamot, som väl icke personligen röstat för Ludvig XVI:s död, emedan han för tillfället var frånvarande på en resa till Italien, men likväl efteråt gillat den, och som berättas hafva sagt, att "konungarne äro i den moraliska verlden hvad odjuren äro i den fysiska", invaldes i deputeradekammaren, då motsatte sig konungen detta och med sådan beslutsamhet, att, då Dessolles gjorde invändningar, Decazes såsom premierminister trädde i spetsen för ärendena (19 Nov. 1819). Konungens sträfvan var att låta hvarken ultras eller liberale blifva allt för mäktige, och

att beträda en medelväg för att ställa båda partierna till freds. Snart skulle dock en förfärande tilldragelse komma honom att öfvergifva den sålunda började banan.

En sadelmakarelärling vid det kungliga stallet vid namn Louvel, hvilken genom läsningen af revolutionära skrifter blifvit upptänd af ett glödande hat mot bourbonerne, i hvilka han såg Frankrikes fiender och förtryckare, fattade det vansinniga beslutet att rädda sitt fäderneslaud genom att mörda den prins, på hvilken i anseende till hertigens af Angoulème barnlöshet den regerande liniens förhoppning hvilade. Hertigen af Berry, grefvens af Artois yngre son, hade den 13 Februari 1820 begifvit sig med sin gemål till operahuset. Hertiginnan önskade resa hem redan före föreställningens slut. Hertigen förde henne då till hennes vagn; men i samma ögonblick närmade sig Louvel honom och stötte en dolk i hans bröst med sådan styrka, att den trängde in ända till fästet. Mördaren greps genast. Då hertigen kände på såret och vidrörde det qvarsittande jernet, utropade han under förkänslan af sitt öde: "Jag är dödens man!" Hans gemål störtade fram och hennes kläder öfversköljdes af hennes makes blod. Man förde hertigen in i ett intill den kungliga logen stötande rum, och hans anförvandter skyndade dit. För att icke väcka oro, lät man föreställningen pågå, och sålunda kommo operamusikens tonor att, så att säga, ackompagnera dödskampen för den döende, hvilken, öfverlemnande sig i Försynens hand, ådagalade en sällspord karakterens upphöjdhet. Han önskade en prest och bad derefter alla om förlåtelse, hvilka han under sitt lif på något sätt kunde hafva sårat. Han tröstade sin förtviflade gemål och bad konungen om benådning för sin mördare. Välsignande sin lilla dotter, sade han: "Måtte du blifva lyckligare än dina anhöriga!" Hans sista suck ledsagades af hans familjs enstämmiga klagoljud. Då morgongryningens första stråle föll in i det matt upplysta rummet, knäföll den gamle konungen vid den döendes läger och tillslöt hans ögon och mun.

En allmän fasa spred sig vid underrättelsen om hertigens mord öfver Paris och hela landet, men mördarens förhoppning kom på skam. Prinsens gemål nedkom i September med en son, som i dopet erhöll namnen Henri

Charles Ferdinand Marie Dieudonné och fick titel af hertig af Bordeaux. Han döptes i vatten från Jordan, hvilket Chateaubriand hade fört med sig hem, och betraktades såsom blifvande tronföljare ("Henrik V", legitimisternas pretendent under senare tider). Louvel, som föröfvat sitt skändliga dåd utan att ega några medbrottslingar, afrättades den 6 Juni 1820.

Men nu framkastade ultras de fruktansvärdaste anklagelser mot Decazes. De gåfvo honom skulden för att han genom gynnandet af liberalismen hade väckt hos folket dylika brottsliga tankar, ja de betecknade honom, ehuru utan skäl, rent ut såsom upphofsmannen till det begångna brottet. Grefven af Artois yrkade på hans afskedande, konungen måste gifva efter, och den 20 Februari öfvertog Richelieu åter ministèren. Pressfriheten upphäfdes, den personliga säkerheten och lärofriheten inskränktes. Följden häraf var, att de fiendtliga partierna slöto sig samman i hemliga klubbar och stiftade sammansvärjningar, hvilka dock undertrycktes.

Frankrike befann sig i ett högst retligt tillstånd, då den i Juli 1821 ankommande underrättelsen om *Napoleons* död den 5 Maj 1821 för en tid vände uppmärksamheten från frågorna för dagen och fäste den vid den bortgångne storheten. Hans från S:t Helena återvändande följeslagare spredo ryktet om hans umbäranden och lidanden under fångenskapen, de af honom författade eller af honom inspirerade skrifterna antogo omfånget af en hel bonapartistisk litteratur, i hvilken eröfrarens förtjenster upphöjdes, hans svagheter doldes och allmänhetens omdöme vilseleddes. En af ärans strålglans krönt Napoleon trädde för fantasien i den verklige Napoleons ställe, och en ny hänförelse för den bortgångne väcktes hos massorna. Ultras jublade och trodde sig nära sitt mål, men oppositionens kamp mot konungadömet dykte upp med ny styrka, och Richelieu, som icke mer var något parti till nöjes, drog sig tillbaka ur ministèren, i spetsen för hvilken trädde den 13 December 1821 grefve Villèle, hvilken så väl genom sina insigter i finansförvaltningen och genom klarhet och bestämdhet i sina anföranden som genom klok återhållsamhet förvärfvat sig erkännande. Villèle aflägsnade från de högre embetena alla dem, som

icke syntes honom nog pålitliga; det högre presterskapet gynnades, och styrelsen fördes i strängt kyrklig riktning för att hos folket väcka lydnadens och den religiösa undergifvenhetens dygder mot kyrkan och konungadömet. Alla vederbörande måste, hvilken kyrka de än tillhörde, vid de religiösa processionerna taga del i den katolska kultens ceremonier. Medlemmen af deputerade kammaren, Manuel, som på grund af några oriktigt uppfattade uttryck beskyldes för att hafva med bifall uttalat sig om Ludvig XVI:s afrättning, blef utan rätt att försvara eller förklara sig utesluten ur kammaren af dess pluralitet och af gensdarmer förd ur salen, hvarpå 62 deputerade, den liberala oppositionens mest framstående medlemmar, undertecknade och ingåfvo till kammaren en kraftig protest mot ett dylikt våldförande af en representants fria yttrande-rätt. Då kammaren gick så långt i reaktionär fanatism, att den till och med vägrade att höra denna protest, aflägsnade sig hela venstra sidan och en del af venstra centern under förklaring, att de ej ville taga del i en öfverläggning, som fläckats genom en våldsåtgärd mot den parlamentariska friheten.

Hvad beträffar regeringens utrikes politik, så företogs under denna ministèr ett krigståg till Spanien för att kufva den der utbrutna revolutionen, som det ultrarojalistiska partiet ansåg dels i och för sig straffbar dels farlig genom dess förderfliga inflytande på ställningen inom Frankrike. Vid detta företag fäste ultras sina förhoppningar, de liberale sina farhågor. Det kröntes under hertigens af Angouléme anförareskap af en lycklig utgång, och ultras upphöjde prinsens bedrifter vida öfver Napoleons. De liberale förstummades allt mer och mer, under det att det klerikalt-rojalistiska partiet fortgick allt längre i sin ofördragsamhet och afsatte från deras platser dem, som tycktes icke tillräckligt vara dess ödmjuka tjenare. Så inträffade det, att den den 23 Mars 1824 sammanträdande kammaren af 430 deputerade räknade blott 17 medlemmar af det liberala partiet, och Villèle, för att för så lång tid som möjligt försäkra sig om en honom så tillgifven kammare, genomdref, att dess medlemmar skulle väljas för sju år. Ludvig XVIII, hvars krafter allt mera aftogo, bekymrade sig icke mer om regeringen. Denna

hade under de sista åren i sjelfva verket skötts af hans ministrar. Den 16 September 1824 slutade han sin vexlingsrika lefnad, sedan han med handen på hertigens af Bordeaux hufvud yttrat till sin broder de aningsfulla orden: "Måtte Karl X skona detta barns krona!"

Grefven af Artois besteg såsom konung *Karl X* (1824—1830) i en ålder af 67 år den franska tronen. I Maj följande året lät han kröna sig i Rheims och smörja sig med den heliga olja, hvarmed Clodwig och alla franska konungar till och med Ludvig XVI hade smorts och af hvilken, såsom det försäkrades, några droppar räddats undan revolutionens stormar. Oaktadt sin framskridna ålder var han likväl ovanligt rask, bibehöll ännu den stolta, lediga hållning, som utmärkt honom i ungdomen, och var ännu alltid en utmärkt ryttare och väldig jägare. Han hade imellertid föga tänkt och föga inhemtat under sin långa lefnad, och hans fel så väl som hans förtjenster voro ännu alltid de samma som i hans ungdom. Han var lika ytlig, lika oförmögen att bedöma sin ställning eller beräkna sina handlingar och lika lätt att styra för den, som förstod att vinna hans förtroende. Hans förtjenster voro hjertats, hans fel förståndets; och då han af detta ej hade tillräcklig vägledning för sina handlingar, blefvo sjelfva hans förtjenster ofta missbrukade till skada för både honom sjelf och hans folk. Olycklig var i synnerhet den inrotade föreställningen, att han var af himlen sänd att återställa alla gamla förhållanden, som revolutionen hade afskaffat. Han började sin regering med en benådningsakt, med att gifva amnesti åt politiska förbrytare och med upphäfvandet af censuren. Efter ett stormigt lifs erfarenheter hade han hängifvit sig åt religiösa betraktelser, af hvilka äfven hans brorsdotter och sonhustru, Marie-Therèse, var helt och hållet upptagen. Den sist nämda, en dotter af Ludvig XVI och Marie Antoinette, kunde för visso icke med glada känslor uppträda i kunglig glans på det ställe, hvarifrån hennes fader och moder efter årslånga själslidanden hade vandrat vägen till schavotten, och hennes själs riktning hade derför vändt sig från det jordiska och fåfängliga mot det eviga och oförgängliga. Men det sätt, hvarpå denna fromma riktning tedde sig i lifvet och i staten, väckte anstöt

hos nationen. Karl X:s sträfvan gick ut på att återgifva de andlige deras forna anseende och inflytelserika ställning, och Villèle understödde denna sträfvan för att kunna sjelf bibehålla sig på sin plats. Sedan han genomdrifvit ett lagförslag om ersättning af 30 millioner francs i årliga räntor, motsvarande ett kapital af 1,000 millioner francs, till emigranterne för hvad de under revolutionen förlorat, följde den s. k. sacrilegii-lagen, som belade allt slags vanhelgande af kyrkliga föremål med dödsstraff. Blott strängt rättrogne biskopar fingo tillhöra konungens omgifning. Andliga föreningar uppdykte i stort antal, ledda af jesuiter, hvilkas tillvaro inom Frankrike var genom ännu gällande lag förbjuden, men hvilka likväl, i hemlighet återkallade redan under den förra styrelsen, så utbredt sig, att de allt mera sökte bemäktiga sig hela den offentliga undervisningen. Konung och ministrar togo del i de kyrkliga processionerna, såsom då Karl X under jubelåret 1826, sjungande miserere och klädd i den violetta presterliga skruden, drog i spetsen för sitt hof genom gatorna i Paris. Embetsmän, som icke af sina själasörjare erhöllo ett förmånligt intyg om sin kyrkliga sinnesstämning, afsattes eller tillbakasattes *). I den allmänna meningen deremot bekämpades hela detta förfarande på det häftigaste och öfvergöts med hån i rikt mått i synnerhet af folkskalden Bèranger. Så uppväxte bredvid de politiska partistriderna en kamp mellan det kyrkliga och icke-kyrkliga, och på samma gång man föranstaltade missionsföretag och penitenser, spredos Voltaires skrifter för rampris bland massan af folket. Vid en mönstring som konungen den 29 April 1827 höll på Marsfältet med nationalgardet, gaf sig den djupa oviljan mot det herskande systemet luft, ty i stället för de vanliga lefveropen för konungen, skallade ropet; "Lefve kartan! Ned med ministrarne! Ned med jesuiterne!" Detta var anledningen till att nationalgardet genast upplöstes och censuren åter infördes, men flygskrifter och skämttidningar fortforo dock att på det fruktansvärdaste sätt gissla

*) Abbé Tharin, som hade förklarat jesuiterna för af Gud åt monarkerna gifna stödjepelare, blef lärare åt hertigen af Bordeaux, och furst de Croi, konungens öfver-almoseutdelare, förklarade hvarje civiläktenskap för ogiltigt.

ministèrens förfarande (le système déplorable), och slutligen såg sig denna nödsakad att afgå.

I dess ställe trädde den 4 Januari 1828 ministèren Martignac. Presssen erhöll nu en större frihet, deputerade-valen skyddades för de forna intrigerna och de kyrkliga, af jesuiterna ledda skolorna upphäfdes. Men dessa åt det liberala partiet gjorda medgifvanden, af konungen högst ogerna beviljade, lockade detta blott till ytterligare anspråk, och så entledigades Martignac, som slutligen hade alla partier mot sig (8 Aug. 1829).

Furst Jules de Polignac ställdes såsom minister för utrikes ärendena i spetsen för den nya ministéren, som hörde till den ultra-rojalistiska riktningen. Hans namn var i hela landet hatadt. En dyster stämning hvilade öfver folket, och denna stegrades ännu mera genom den omständigheten, att general Bourmont, som kort före slaget vid Waterloo hade öfvergifvit Napoleons här, ställdes i spetsen för krigsdepartementet. Man väntade dagligen ett statsstreck mot kartan, och pressen uppmanade till ett lagligt motstånd. Hvarhelst konungen visade sig, mottogs han med en olycksbådande tystnad. Öfver allt i landet tilltog den revolutionära stämningen, hemliga föreningar med republikanska syften bildade sig, man talade om skattevägran och sökte göra hvarje regering omöjlig för att störta den bestående. Då konungen i sitt tal vid kamrarnes öppnande den 2 Mars 1830 utsade den hotelsen, att han skulle veta att med kraft kufva alla straffvärda stämplingar mot hans regering och upprätthålla det allmänna lugnet, var han så upprörd, att hatten föll från hufvudet på honom. Att hertigen af Orleans var den, som åter upptog den samma, ansågs som ett dåligt förebud för Karl X. Konungens trontal besvarades af pärskammaren temligen betydelselöst, men så mycket märkligare var den adress, hvilken deputeradekammaren efter häftiga meningsbyten beslöt den 15 Mars med 221 röster mot 181. I denna adress, som hufvudsakligen var författad af Guizot, hvilken nu inkommit i deputeradekammaren, hette det, såsom svar på konungens ordande om sina rättigheter, att kammaren icke skulle tillåta något ingrepp i kartans bestämmelser, i afseende på folkets deltagande i öfvervägandet af allmänna ange-

lägenheter, att kartan förutsatte en stadigvarande öfverensstämmelse mellan regeringens politiska åsigter och folkets önskningar såsom ett oeftergifligt vilkor för de allmänna angelägenheternas regelbundna gång; men att en sådan öfverensstämmelse nu icke funnes till. Ett orättmätigt misstroende till Frankrikes känslor och omdöme vore den nuvarande administrationens grundtanke; folket vore bedröfvadt deröfver, emedan detta misstroende var för det samma förnärmande; det vore oroligt, emedan dess rättigheter syntes hotade, men det ville lika litet anarkien, som konungen envåldet, och det hoppades, att konungen skulle begagna sina rättigheter att betrygga den konstitutionella enigheten mellan statsmakterna, det första och nödvändigaste vilkoret för tronens styrka och Frankrikes storhet.

En sådan adress väckte naturligtvis det största uppseende. Konungen uttalade sitt beklagande deröfver, men förklarade tillika, att hans beslut vore oföränderliga. Fråga var nu, hvad steg man skulle taga. Efter långa öfverläggningar beslöt man sig först för att uppskjuta kamrarnes sammanträden. Detta regeringens steg gjorde dock mera ondt än godt, och derför utkom den 16 Maj en kunglig förordning om deputeradekammarens upplösning, om nya vals anställande samt kamrarnes sammankallande till den 3 Augusti. Man uppbjöd imellertid allt för att få valen att gå i en för ministèren gynnsam riktning. I synnerhet skulle företaget mot Alger, som var särskildt beräknadt på att smeka fransmännens krigiska lystnad och äregirighet, bidraga att försona nationen med den kungliga familjen.

Alger i norra Afrika var då en muhammedansk stat och till namnet lydstat under Turkiet samt utgjorde en af de s. k. barbareskstaterna. Denna sjöröfvarestat gjorde sjöfarten på Medelhafvet högst osäker. Deyen i Alger — såsom fursten benämdes — hade i långliga tider låtit plundra franska skepp och sålunda tillfogat den franska handeln stor skada. Regeringens föreställningar hade varit fruktlösa, ja, då i anledning af en fordran, som ett handelshus i Alger, hvari deyen var intresserad, egde för spanmålsleveranser till franska republiken, ytterligare misshälligheter uppstått mellan Frankrike och den

då varande deyen, Hussein pascha, gick denne så långt i fräckhet, att han under ett samtal slog den franske generalkonsuln i ansigtet med en flugvift. En sådan förnärmelse mot en af folkrätten skyddad person bestämde Polignac för en krigsförklaring mot Alger (20 April 1830). I Toulon utrustades en stor flotta, och en landthär af 42,000 man landsteg på Afrikas kust under öfverbefäl af den för folket misshaglige general Bourmont. Det fiendtliga lägret stormades genast, och en rad af strider visade den franska tapperheten i dess glans. Ansatt både från land- och sjösidan, öfverlemnade deyen den 5 Juli staden och dess område åt fransmännen. En skatt, samlad under flere århundradens sjöröfverier och uppgående till ett värde af omkring 50 millioner francs, 1,500 kanoner och 70 krigsfartyg föllo i segrarnes händer *). Äfven herskarne i de närgränsande röfvarestaterna måste afstå från sjöröfveri och den forna tributen af de kristna makterna samt lofva att icke mera göra några kristna till slafvar.

Detta var en glänsande vapenbragd, som lände hela kristenheten till ära och välsignelse, men det franska folket förblef ganska likgiltigt vid underrättelsen om denna seger. Så mycket större ifver utvecklade det vid deputeradevalen, som utföllo helt och hållet emot ministèren, emedan af de 221 deputerade, som hade undertecknat adressen, 207 återvaldes och ytterligare 65 nya val af liberale tillkommo. Karl X blef visserligen varnad för fasorna af en revolution, och en siciliansk prins yttrade på en hofbal: "Vi dansa på en vulkan." Men hofvet och ministèren invaggade sig i sorglös säkerhet, och Polignac var besluten att drifva saken till dess spets och att i ett slag återupprätta det oinskränkta konungadömet. Påverkad af honom, utfärdade konungen den 26 Juli de ryktbara s. k. *Juliordonnanserna* eller tre kungliga förordningar, af hvilka den första upphäfde den periodiska pressens frihet, den andra upplöste deputeradekammaren (*innan* den sammanträdt), den tredje införde en ny vallag, som med hälften minskade de deputerades

*) Deyen fördes efter sin egen önskan till Neapel, lefde sedan i Livorno och Paris och dog 1838 i Alexandria.

antal och lemnade deras val i händerna på större egendomsegare och högre embetsmän. Dessutom utnämdes till befälhafvare öfver trupperna i Paris marskalk Marmont, som visserligen var en man med erkänd militärisk skicklighet, men tillika högst impopulär inom armén och hela Frankrike i följd af den kapitulation han år 1814 afslutat med de allierade, då de anföllo Paris, och hvarigenom han, enligt hvad bonapartisterna påstodo, förrådt kejsaren och Frankrike.

Då tidningen Monitören den 26 Juli offentliggjorde ordonnanserna, visade sig strax den största jäsning. Redaktörerna af de smärre och häftigare oppositionstidningarna uppsatte en protest mot dessa förordningar, hvilken trycktes i flere tidningar, lästes högt öfverallt på gator och allmänna platser i Paris samt mottogs med höga bifallsrop. Oron på gatorna ökades, då polisen den den 27 lade beslag på de motspänstiga tidningarnas pressar och stängde de tryckerier, der den nämda protesten tryckts, och de arbetslöse arbetarne genom sina berättelser om hvad som händt upptände hos de på gatorna framböljande massorna den häftigaste förbittring. På aftonen den 27 företedde Paris redan en hotande anblick, och här och der kom det till strid med de kungliga trupperna. Alla bodar, der vapen funnos att tillgå, uppbrötos, och personer med trefärgade fanor trädde i spetsen för de oroliga hoparne, som trängde in på trupperna med bössor, sablar och stänger. Framför Palais-Royal, der gardet stod, började först striden, då detta med våldsamhet rensade platsen omkring palatset. Gardet kände sig dock för svagt att motstå folkets påtryckning, hvarför Marmont sände det fem bataljoner linietrupper till hjelp. Men dessa vägrade i början att begagna skjutvapnen, afsköto sina skott öfver folkets hufvuden och blefvo ännu mer vacklande i sin hållning, då folket ropade: "lefve linien!" Under natten mellan den 27 och 28 fyldes gatorna i Paris af barrikader, och folket rustade sig till strid tidigt den följande dagen. Konungen jemte hofvet och ministrarne utom Polignac flydde den 28 till S:t Cloud. Marmont, som hade öfverbefälet öfver den 11,000 man starka besättningen, insåg det ohållbara i sin ställning, men Polignac förblef obe-

kymrad och invaggade genom lugnande underrättelser konnngen i den största sorglöshet. Paris förklarades i belägringstillstånd. Upprorsmassan ökades allt mer och mer. Lifsmedel tillflöto den i rikt mått, under det att alla portar slötos för soldaterna och den hungrige krigaren icke en gång för klingande mynt kunde få bröd och vin. Kl. 8 på morgonon den 28 uppstod en gräslig gatustrid. De anfallandes antal fick tillökning genom de studerande vid polytekniska och andra skolor, och äfven det sedan 1827 upplösta nationalgardet uppträdde i sina gamla uniformer på stridsplatserna. Rytteriet hölls i overksamhet genom barrikaderna; träribbor, taktegel, ja hela skorstenar slungades ned på trupperna; kärl, fulla af kokhett vatten, vitriolsyra och skedvatten, götos ut öfver dem från fönstren. Hemskt blandade sig ljudet af stormklockorna från alla torn med kanonernas dån och handgevärens smattrande, under det att från barrikaderna marseillaisens toner genombäfvade luften. Den häftigaste striden uppstod vid stadshuset (Hôtel de ville), som under den förra revolutionen vanligen utgjort upprorens medelpunkt och som äfven nu blef det. Detta intogs tio gånger med storm af det tappra gardet, och tio gånger gick det åter förloradt till folkhoparne. Imellertid hade man till Marmont sändt några deputerade, bland dem den rike bankiren Lafitte och Casimir Périer, för att draga honom öfver på folkets sida, men ehuru han var öfvertygad om sina hjelpmedels otillräcklighet, hvilken han öppet skildrade för konungen, som han ock derför rådde till att gifva efter, stod han dock troget qvar på sin post. Fruktlösa blefvo ock de deputationer, som sändes till Polignac och till konungen sjelf för att bedja om fiendtligheternas inställande, om ordonnansernas återkallande och en ministèrförändring. Konung och minister höllo dock fast vid sitt beslut, och sålunda kommo revolutionens vågor att allt häftigare rulla fram, att torna sig allt högre och högre för att för andra gången bortskölja och i sin afgrund begrafva det legitima konungadömet.

På det af folket intagna stadshuset sammanträdde en municipal-kommission, till hvilken hörde Lafitte, Casimir Périer och andra, som ledde de allmänna angelä-

genheterna. Den gamle Lafayette, som slutit sig till revolutionen, mottog öfverbefälet öfver den väpnade styrkan, och hans uppträdande framkallade en oändlig hänförelse. Ännu försvarade de kungliga trupperna Tuillerierna och Louvren, och upprepade anfall blefvo utan följd. Militären ådagalade i sin svåra ställning, plågad som den var af hunger, törst och brist på ammunition, en hjeltemodig uthållighet och uppoffring, och först vid underrättelsen, att en hop af 20,000 personer vore på väg till S:t Cloud, gaf Marmont, bekymrad för den der varande konungen, befallning om återtåg, hvilket gjordes genom Boulognerskogen till S:t Cloud. Det segrande folket vakade med stränghet öfver att intet af värde tillgreps i Louvren och i Tuillerierna, konstskatterna skyddades och dyrbarheter, penningar och värdefulla föremål i allmänhet fördes till stadshuset i förvar, under det att sängkläderna användes för de många sårades behof. De fallne begrofvos sedan under julikolonnen.

Marmont mottogs mycket illa i S:t Cloud och kallades till och med förrädare. Imellertid beslöt sig nu konungen för att gifva efter och skickade den 29 sändebud till Paris med underrättelse, att han toge ordonnanserna tillbaka, ville sammankalla kamrarne till den 3 Augusti, återställa nationalgardet och utnämna en liberal ministèr. Men hans utskickade afvisades af municipalkommissionen och den nyinrättade provisoriska regeringen. “*Det är för sent*“, blef det ödesdigra svaret, “*Karl X är icke mer Frankrikes konung*“. Man talade om republikens återupprättande, och den stridslystne ungdomen samt proletärerne bygde på den sina förhoppningar, men den välmående borgareklassen genomilades vid minnet af den första republikens blodiga gräsligheter af en blott allt för väl grundad rysning. Derför föreslog Lafitte de hos honom samlade deputerade att upphöja på tronen hertigen af Orléans och han förstod att för sitt förslag vinna den inflytelserike Lafayette. Den 30 Juli fattades af omkring 60 deputerade och 60 pärer beslutet, att man skulle bedja hertigen af Orléans att i egenskap af riksföreståndare åtaga sig rikets styrelse och såsom sådan bibehålla nationalfärgerna.

Ludvig Filip, hertig af Orléans, född den 6 Oktober 1773, var son af den år 1793 afrättade Filip Egalité, som under revolutionen spelat en så tvetydig rol. Hans uppfostran hade fru Genlis ledt i tidens anda och dragit försorg om utvecklingen både af hans kroppskrafter och hans lysande själsanlag. Enligt sin faders föredöme hade han med ungdomlig hänförelse kastat sig i revolutionens armar och stod i högt anseende inom jakobinerklubben. Han hade en betydande andel i republikens segrar vid Valmy och Jemappes, men invecklades vid början af skräckregeringen i Dumouriez's olycksöde och flydde öfver på österrikiskt område. Derefter begaf han sig till Schweiz, der han anstäldes såsom lärare i matematik vid en enskild skola i Reichenau. Då revolutionens stormar äfven nådde detta land, ansåg han sig icke säker der, lemnade sin anställning och reste genom Sverige, Norge och Danmark. År 1796 for han öfver till Amerika, hvars inrättningar han lärde känna, och lefde efter år 1800 i England, som anslog åt honom en årlig summa af 2,000 pund. Efter sina yngre bröders död begaf han sig till Sicilien, förmälde sig 1809 i Palermo med prinsessan Maria Amalia, en dotter till Ferdinand af Sicilien, och svor "trohet mot den legitime suveränen och hat mot det revolutionära vanvettet". Efter den s. k. restaurationen vände han tillbaka till Frankrike, der han såsom kunglig prins erhöll rang af general och åter sattes i besittning af sina fädernegods. Då han förstod att hålla sig fjerran från all åtrå efter kronan, mottogs han vid hofvet, utan att dock konungen, som till och med vägrade honom titeln "kunglig höghet", eller hertiginnan af Angoulème skänkte honom fullt förtroende *). Ludvig Filip såg hos sig i Palais Royal de förnämste konstnärer, skalder och industriidkare, förstod att gifva sitt lefnadssätt en viss borgerlig anstrykning och lät uppfostra sina söner i de offentliga skolorna. Under det han på sitt landtgods Neuilly blott tycktes lefva för landtmannabestyr,

*) Då en gång hertiginnan af Berry bad konungen, att han skulle gifva henne en sådan kabriolet, som hertigen af Orléans hade, så afstyrkte konungen ett så farligt åkdon, och då hertiginnan genmälte, att ett sådant då ju också vore farligt för hertigen, sade konungen: "om han bryter halsen af sig, är mig temligen likgiltigt."

underhöll han i hemlighet förbindelser med det liberala partiet och lät sitt namn blifva medelpunkten för de missnöjdes förhoppningar. Vid Karl X:s kröning ropade han med ljudelig stämma sitt: "*Vive à jamais Charles X!*" och erhöll derför en betydande skänk. Med sin ljusa blick väl märkande regeringens misstag, förblef han, utan att bilda något parti, en lugn iakttagare af tilldragelserna.

Denne hertig af Orléans ville nu Lafitte upphöja på tronen. Han sände bud till Neuilly för att uppmana honom att begifva sig på sin post, och natten till den 31 anlände hertigen förklädd till Palais Royal. Då man utanför hans slott höjde ett lefverop för honom, försäkrade han, att han förr ville låta döda sig än mottaga kronan. Då man önskade uppdraga åt honom ståthållarevärdigheten, vacklade han länge, tills slutligen Talleyrands ord: "Man skall mottaga", bestämde honom derför. Nu utfärdade han den ryktbara proklamationen, i hvilken han förkunnade, att kartan hädanefter skulle vara en sanning. Dock hade han ännu ett starkt parti emot sig. Lafitte gick med hertigen i högtidlig procession till stadshuset för att utverka hans erkännande. Här förde Lafayette sjelf hertigen till fönstret för att föreställa honom för folket. Ludvig Filip svängde en trefärgad fana, och folket ropade: "Lefve Lafayette! Lefve hertigen af Orléans!" Småningom förstod Ludvig Filip att vinna för sig äfven det republikanska partiets hufvudmän, i det Lafayette meddelade hertigen den förklaringen, att man ville hafva en populär tron, omgifven af demokratiska inrättningar, hvarpå hertigen svarade med den försäkran, att han helt och hållet delade borgarnes åsigter, att deras förslag vore hans egna tankar samt att man kunde obetingadt förlita sig på honom.

Samma dag (den 31) lemnade Karl X med sin familj S:t Cloud och begaf sig, ledsagad af återstoden af sin här och af ett antal trogne, till Rambouillet. Vid underrättelsen om de i Paris vidtagna åtgärderna beslöt han sig den 2 Augusti för att uppsätta en skrifvelse, hvari han och dauphin afsade sig kronan till förmån för den unge hertigen af Bordeaux (son till den mördade hertigen af Berry) hvilken skulle blifva konung under namn af Henrik V, och

bådo generalståthållaren att bevara kronan för det kungliga barnet. Han ville icke lemna Rambouillet förr än den nye konungen vore utropad; men då han fick veta, att trupper sändes mot honom, beslöt han sig för att resa vidare och styrde kosan åt kusten, hvarvid han från befolkningens sida fick erfara högljudda yttringar af missnöje. Konungen iakttog dock äfven i olyckan sin värdighet, under det hertiginnan af Angoulème var försjunken i dystert svårmod. Afskedet från det trogna gardet var rörande. Han mottog deras fanor och sade med höjd stämma: "Mina vänner, jag tager dessa fanor med mig; I hafven vetat bevara dem utan fläck, och jag hoppas, att en gång min sonson skall blifva nog lycklig att få återlemna dem åt eder." Den 16 Augusti seglade den olyckliga familjen från Cherbourg till England och nedsatte sig i Skotland på slottet Holyrood bredvid Edinburg, hvilket slott Karl X äfven under sin förra landsflykt hade bebott *).

Den 3 Augusti öppnade regenten de nya kamrarne och meddelade dem så väl Karl X:s som dauphins afsägelse af franska tronen, men aktade sig väl att omnämna, att denna afsägelse skett under förutsättning att hertigen af Bordeaux (Henrik V) skulle utropas till Frankrikes konung. Han hoppades sjelf blifva arftagare till den lediga kronan. Tillika erinrade han om de nödvändiga förbättringar, som kartan behöfde undergå. Uppdraget att föreslå sådana förbättringar erhöll deputeranden Berard, och från honom härledde sig en del frisinnade bestämmelser. Dervid borttogs inledningen, som framstälde kartan såsom en kunglig skänk; den katolska religionen gjordes icke mera till statsreligion, utan betecknades blott såsom en religion för flertalet af fransmän; pressens frihet försäkrades genom upphäfvandet af censuren. För att förhindra tillkomsten af nya ordonnanser bestämdes det, att konungen aldrig finge förklara en lag hvilande eller frikalla från dess tillämpning. Rättigheten att föreslå lagar, hvilken förut varit förbehållen konungen ensam,

*) På hösten 1832 flyttade Karl X med sin familj öfver till Prag, derefter till Görz, der han den 5 November 1836 dog i sitt åttionde år. Der dog äfven hans son, hertigen af Angoulème, den 3 Juni 1844; dennes gemål, Marie Therèse, dog den 19 Oktober 1851.

utsträcktes nu äfven till pärs- och deputeradekamrarne. Upprättandet af utomordentliga domstolar förklarades olagligt, och ministrarnes ansvarighet skärptes genom utvidgande af befogenheten att anklaga dem inför pärskammaren. Den 7 Augusti antogs den sålunda ändrade författningen af flertalet af deputerade och pärer, och trots ett glänsande anförande af Chateaubriand, som talade för Henrik V:s rättigheter, beslöt man att erbjuda hertig Ludvig Filip af Orléans den lediga tronen. Ännu samma afton begaf sig en deputation till Palais Royal för att meddela honom hans utväljande till konung, hvilket förtroende han förklarade sig villig att mottaga. Den 9 Augusti besvor Ludvig Filip författningen och besteg tronen såsom fransmännens konung — i stället för såsom konung af Frankrike — under kanonsalut och lifliga rop: "*vive le roi!*" I sitt tal yttrade han, "att han aldrig önskat uppstiga på tronen och att han, då han nu ändock gjorde det, blott lyssnade till fosterlandskärlekens bud."

De fleste af de af Karl X utnämde pärerne förlorade sina platser, då de vägrade att aflägga trohetsed åt "borgarekonungen". Lafayette blef öfverbefälhafvare öfver det nyupprättade nationalgardet. Karl X:s ministrar ställdes inför rätta för uppsättandet och undertecknandet af ordonnanserna.

Sålunda slöts *Julirevolutionen* 1830, och bourbonernes stjerna hade för tredje gången gått ned. Huru länge julitronens sol skulle lysa öfver Frankrike, låg doldt i framtidens dunkel.

3.

Stor-Britannien. — Katolikernes emancipation (1829).

Stor-Britannien hade fört kriget emot franska republiken och kejsardömet med ringa afbrott i nära tjuguett år, och detta med en kraft och en ihärdighet som ingen

annan stat i Europa. Icke blott med engelska vapen, utan äfven med engelskt guld hade fransmännen under denna tidrymd bekämpats öfverallt, till sjös och till lands, der något angrepp eller försvar kom i fråga. Men likasom England i detta krig utvecklat den största moraliska och krigiska kraft, så måste det naturligtvis också bland alla stater draga största fördelen af Napoleons störtande. Hannover hade åter tillfallit den engelska kronan, och detta tillförsäkrade England en fastare ställning i Tyskland. Det skyddsvälde England erhållit öfver Joniska öarne förskaffade det ett bålverk i Medelhafvet, likasom den af Danmark afträdda ön Helgoland gjorde det samma i Nordsjön. Genom Kanada, öarna i mejikanska viken och andelen i Guyana öfvade England inflytelse på hela Amerikas kontinent. Genom fördrag och eröfringar hade det vidgat sitt område i Vestindien och besatt en mängd fasta punkter i Södra oceanen. Så sträckte sig kring jorden ett nät af engelska kolonier, hvilka alla hade en fast medelpunkt i moderlandet England och Irland med deras oberoende läge. Likasom England under tiden för Napoleons herravälde genom sin oöfvervinnelighet varit det enda hoppet för folkens oberoende, så hade dess författning, dess politiska och rättsliga institutioner länge lyst såsom mönster för en liberal ombildning af kontinenten. Oaktadt rikedomen och den yttre makten, oaktadt den fria författningen, som tillförsäkrade hvarje medborgare nästan fullkomlig likhet inför lagen, saknade dock icke heller det engelska statslifvet sina betänkliga skuggsidor.

Ett djupt ingripande ondt låg i den skarpa olikheten i förmögenhet och bildning hos samhällets skilda lager. Likasom en gång i det gamla Rom, så hade i England under tidernas lopp den mesta jordegendomen öfvergått till ett jemförelsevis ringa antal familjer, under det att de små sjelfständige landtbönderne (freeholders), genom hvilkas kraft friheten en gång vunnits, i nittonde århundradet antingen till stor del försvunnit eller förlorat sin forna betydelse. Det fanns endast stora egendomsegare, som på vissa år utarrenderade sina gods, men jordbruksarbetena sköttes af lösa dagsverkare. Äfven handelns och konstflitens utveckling hade samlat penningarna på

jemförelsevis få händer. Alla företag gjordes i den mest storartade skala, och den lilla industrien kunde på långt när icke täfla med dessa. Fabriks- och maskinväsendet hade gjort så betydande framsteg, att behofvet af handkraften allt mera aftog, och i manufakturstäderne uppkom stor nöd. Deraf blef en följd, att man slutligen ej kunde tala om annat än rike och fattige i det engelska samhället, och den förmedlande öfvergången mellan båda dessa var alltför svagt företrädd. I detta sorgliga tillstånd låg utan tvifvel ett frö till våldsamma hvälfningar, som i mången annan stat skulle hafva kommit till mognad, men engelsmännens af forno vid laglydnad vanda sinne, medvetandet om att på författningsenlig väg kunna vinna en förbättring i förhållandena skyddade staten för utbrottet af en revolution, ehuru det icke saknades yttringar af missnöje och förbittring, och man hade att uthärda en tid af nöd och oro, innan den för handen varande dåliga ställningen kunde afhjelpas.

Landets skuldbörda hade 1815 uppnått den ofantliga höjden af 814 millioner pund sterling *), och de årliga statsutgifterna belöpte sig till 114 millioner. Följden deraf var en utomordentligt hög beskattning, som i synnerhet tryckte medelklassen och den lägre delen af befolkningen. Under det långvariga kriget hade i följd af försvårad tillförsel utifrån spanmålsprisen stigit till en utomordentlig höjd och jordbruket derigenom blifvit den förmånligaste af alla näringar. Dryga skatter hade ock derför blifvit jordbruket pålagda. Då sedermera den allmänna freden orsakade ett hastigt fallande i spanmålsprisen, blef ställningen ytterst bekymmersam i synnerhet för de mindre jordbrukarne, hvarför ock en åtgärd måste vidtagas dels för att förekomma dessas undergång dels för att betrygga de för staten nödiga inkomsterna. Detta jemte undseende för det mäktiga jordbrukarintresset förmådde regeringen att år 1814 föreslå en *spanmålslag* (cornbill), som följande året genomdrefs och hvarigenom införseln af spanmål antingen förbjöds eller belades med mycket hög tull. Derigenom måste nödvändigt sädesprisen inom landet stiga och med dem de arbetande klas-

*) 1 pund sterling ungefär = 18 kronor eller något derutöfver, fördeladt i 20 shillings.

sernas nöd, hvilka nu sökte sin hjelp i arbetsinställelser, förstörandet af maskinerna, ja, i öppet uppror.

Äfven karakteren hos de i spetsen för staten stående personligheterna var icke utan inflytande på den offentliga stämningen. Under konung Georg III:s sinnessjuklighet hade hans äldste son med samma namn såsom prins-regent öfvertagit statens ledning. Denne af naturen rikt utrustade furste hade icke motsvarat de förhoppningar, som nationen i hans ungdom fäst vid honom, utan fullkomligt förlorat dess aktning genom låg njutningslystnad, lättja och likgiltighet för det allmänna bästa. Under yngre år vän af *whig*partiet, hade han sedermera öfvergått till *tories* *). Envis motståndare mot hvarje reform, gynnade han uteslutande aristokratien, hvilken han betraktade såsom tronens enda stöd. Prinsen-regenten hade utan någon böjelse, blott på sin faders föranstaltande förmält sig med prinsessan Karolina af Braunschweig och med henne fått en dotter, vid namn Charlotte, hvilken betraktades såsom blifvande arftagerska till det britiska riket. Snart afbröt han imellertid allt umgänge med sin gemål, aflägsnade henne sedermera fullkomligt ifrån sig och var således icke fullkomligt utan skuld till hennes anstötliga vandel, som väckte folkets sedliga harm, ehuru den allmänna opinionen dock alltid uttalade sig mera till förmån för prinsessan än för regenten.

Prinsen-regentens minister var Castlereagh, redan sedan 1809 den egentlige ledaren af den engelska politiken. En afgjord motståndare till alla politiska och kyrkliga reformer, var han lika hatad af folket som han var älskad af aristokratien. Inom folket funnos vid den tiden

*) Vi erinra oss, att dessa partinamn uppkommit redan på 1600-talet under striderna efter "The restauration" eller Stuartarnes återuppsättande på Englands tron. Dessa partier voro i början *dynastiska*, i det *Tories* omfattade Stuartska ättens sak och *Whigs* voro dess motståndare. Sedan blefvo de *politiska* partier, i det Tories, som ursprungligen utgjordes hufvudsakligen af högadeln, förfäktade bibehållandet af aristokratiens häfdvunna rättigheter utan någon jemkning samt upprätthållandet af en aristrokratisk styrelse, Whigs åter yrkade på ett visst afseende äfven på de öfriga folkklassernas fördelar, ehuru visserligen äfven Whigs satte jordegarearistokratiens i främsta rummet. Hvarken Tories eller Whigs voro rojalister och ännu mindre republikaner. De voro båda aristokrater, de ena blott mera uteslutande än de andra.

två partier: de radikale och reformvännerne. De förre fordrade en fullkomlig omstörtning af den engelska författningen: allmän valrätt, afskaffande af alla företrädesrättigheter o. s. v. och hade i allmänhet samma grundsatser som de franske demokraterne. Deras ledare var en viss Hunt, en blanksmörjsfabrikant, som genom sin folkliga vältalighet en lång tid bortåt utöfvade ett stort inflytande på massan. Det andra partiet, de s. k. reformers, bland hvilka utmärkte sig sir Francis Burdett, gick icke så långt, men äfven detta parti fordrade betydande förändringar i statens institutioner. Öfver dessa partier stod den egentliga parlamentsoppositionen. Ledd i öfverhuset af lord Grey, i underhuset af Brougham och Tierney, eftersträfvade den en utsträckning af valrätten samt katolikernes emancipation, men var emot hvarje djupare skakning af det engelska statslifvet. Så mycket än dessa partier skilde sig från hvarandra, så stämde de dock öfverens i att förkasta det då rådande politiska systemet och framkallade en farlig jäsning bland folket. Då prinsen-regenten i Januari 1817 öppnade parlamentet, mottogos han och hans följe af mängden med hotelser, förbannelser och stenkastning och räddades med möda undan vidare misshandlingar. Derpå upphäfdes Habeas-corpusakten *) för en tid, församlings-rätten inskränktes, och presslagsstiftningen skärptes. Likväl förmådde denna stränghet, så länge Castlereagh satt vid rodret, icke dämpa utbrotten af missnöjet.

Imellertid hade de inre förhållandena inom den kungliga familjen väckt det största uppseende. Prinsen-regenten hade för afsigt att förmäla sin enda dotter, prinsessan Charlotte, med prinsen af Oranien, konungens af Nederländerna äldste son. Förbindelsen strandade dock mot prinsessans vägran. Hon gifte sig nu i Maj 1816 med prins Leopold af Sachsen-Koburg, men dog redan

*) Denna akt, som har sitt namn efter begynnelseorden i författningen, hvilken, såsom vi veta från föregående del, utfärdades år 1679, innehåller, att hvar och en, som blifvit häktad, är berättigad att genast erhålla upplysning om anledningen till sitt häktande och att inom tre dagar blifva förhörd samt att han, derest han befinnes oskyldig, genast skall försättas på fri fot, och äfven om han finnes skyldig, kan mot borgen återfå sin frihet, utom i sådana mål, der dödsstraff kan ifrågasättas.

i November 1817 efter att hafva nedkommit med ett dödfödt barn. Då hon varit nationens förhoppning, så brast med hennes död det sista bandet mellan prinsen-regenten och folket. Förhållandet blef ännu värre, då vid ett till följd af den växande arbetsbristen i Manchester utbrutet folkupplopp inemot 500 personer sårades eller dödades af militären (i Augusti 1819), ett blodbad, som i England framkallade ett allmänt rop af fasa och förbittring mot regeringen. Året derpå upptäcktes en sammansvärjning, som likväl tyckes snarare varit ett tilltag af några samvetslöse äfventyrare än ett revolutionärt försök af ett politiskt parti och som icke gick ut på något mindre än att mörda ministern, plundra banken, väpna pöbeln och omstörta författningen. En viss Thistlewood, en af Hunts anhängare, hvilken någon tid tjenat såsom subalternofficer i Westindien och sedermera vistats i Frankrike, under det revolutionsyran der var som vildast, ämnade härvid spela en Catilinas rol, men blef förrådd och jemte fyra af sina kamrater afrättad (i Maj 1820).

Midt under denna oroliga stämning inträffade tronombytet och den kungliga äktenskapsskilnadsprocessen. Konung Georg tredje hade aflidit vansinnig den 29 Januari 1820 och prinsen-regenten efterträdt honom under namn af Georg IV. Hans gemål Karolina hade sedan 1814 vistats i Italien, Frankrike, Tyskland, Schweiz och till och med en tid i Orienten, men öfverallt förbrutit sig mot de sedliga bud, hvilka hon just till följd af sin höga rang hade bort beakta. Hon stod i förtroligt förhållande till en kammartjenare vid namn Bergami, som af henne upphöjts till baron och kammarherre och var hennes ständige följeslagare. Efter Georg III:s död återvände hon nu till sin gemåls förskräckelse till England, fullt besluten att till det yttersta försvara sina rättigheter såsom drottning. Då lät konungen den 5 Juli inför öfverhuset framlägga en anklagelse mot henne och yrka på att hon för äktenskapsbrott skulle skiljas från konungen och förklaras förlustig titeln af Englands drottning. Vittnen hade inkallats från alla länder, der drottningen vistats, och om än deras vittnesmål voro dels rent af diktade, dels mycket öfverdrifna, så yppades dock led-

samma scener mellan konungen och drottningen, och det kunde ej betviflas, att den senare uppfört sig på ett högst lättsinnigt sätt. Men hvad som nu visade folkets djupa hat mot Georg IV var, att det öppet uttalade sig till förmån för drottningen, hvars namn under dessa dagar högt firades i hela England. Jublet nådde sin höjd, då tredje läsningen af billen den 2 November 1820 hade gått igenom med blott nio rösters majoritet och ministrarne icke mera vågade framlägga den för underhuset, utan återtogo den. Dock blef icke drottningen, emedan hon icke formligen frikändes, insatt i de af henne fordrade rättigheterna. Då hon följande året fordrade att få krönas jemte sin gemål, fick hon afslag, och man tillät icke ens, att hon var närvarande vid högtidligheten. Till följd af alla dessa onaturliga sinnesskakningar dog hon efter en kort sjukdom den 7 Augusti 1821, och till och med likets affärd, som folket följde i mängd, föranledde ännu blodiga oroligheter. Hon begrofs i Braunschweig.

Folkets missnöje med regeringen, hvilket så oförtydbart gaf sig till känna äfven vid denna äktenskapsskilnadsprocess, hade sin grund å ena sidan i aristokratiens öfvervigt, å den andra i inskränkningen af katolikernes borgerliga rättigheter. Aristokratien hade icke blott den uteslutande makten i öfverhuset, utan utöfvade äfven i underhuset ett öfvervägande inflytande. Grunden till detta missförhållande låg i den föråldrade ohållbara vallagen, enligt hvilken de gamla s. k. "ruttna köpingarna", som knapt hade ett dussin valmän, egde rätt att sända ett ombud till parlamentet, under det fabriksstäder med mer än 100,000 invånare voro utan representanter. Ropet på en parlamentsreform, på allmän rösträtt, på sluten omröstning blef derför alltmer högljudt. Om nu äfven till och med inom den frisinnade aristokratien ännu alltid funnos män, som förde statsskeppet fram mellan klipporna, så gingo dock tories icke in på några egentliga reformer, emedan de i de samma befarade en öfvergång till radikalismen. Minst var lord Castlereagh benägen derför, han, som förfäktade det reaktionära systemet i England lika ifrigt som Metternich gjorde det i Tyskland och det öfriga Europa.

Nu spred sig den 12 Augusti 1822 underrättelsen om Castlereaghs sjelfmord, hvilken vare sig i vansinne eller till följd af vaknande samvetsagg med en pennknif afskurit pulsådern på halsen. Efter denne ministers död, hvilken under sista tiden af sin förvaltning burit titeln markis af Londonderry, trädde den genom sin vältalighet och politiska insigter utmärkte *Georg Canning* in i utrikesministeriet, ehuru han, hyllande frisinnade grundsatser, icke var omtyckt af hofvet. Visserligen sökte tories sluta sig till premierministern, grefve Liverpool, men äfven denne öfvergick på Cannings sida, och nu utvecklade sig snart en ny och friskare ande inom alla grenar af förvaltningen. Under det att Castlereagh hade gjort England till en tjenarinna åt den reaktionära politiken på kontinenten, skulle det under Cannings ledning åter komma att intaga en sjelfständig ställning. Han uppstälde den grundsatsen, att hvarje folk sjelft har att ordna sina inre förhållanden, och var derför en fiende till de europeiska interventionerna (inblandningarna i andra folks angelägenheter); erkännandet af de sydamerikanska fristaterna, afsändandet af en hjelphär till Portugal (1826), grekernes understödjande, hvarom mera på andra ställen i detta arbete, äro lysande bevis på hans folkvänliga politik. Men äfven i de inre förhållandena visade sig förbättringar; han mildrade de tryckande spanmålslagarna, bestämde med hänseende till slafveriet i de engelska kolonierna, att slafvarne genom intellektuel och sedlig bildning skulle göras mogna för en fullkomlig befrielse, att slafhandeln skulle betraktas såsom sjöröfveri och straffas med döden. Äfvenså arbetade han på katolikernes emancipation och skulle säkerligen kallat till lif ännu en följd af reformer, om han icke till följd af för ansträngande arbete bortryckts af döden den 8 Augusti 1827. Han efterlemnade det ryktet om sig att hafva varit en af den nyare tidens bäste och störste statsmän. Hans talaregåfva rörde sig med samma lätthet i de mest olika riktningar — än poetiskt hänförande, än klart bevisande, än sarkastisk, än skämtsam och rik på lyckliga infällen, bar den alltid snillets prägel. Äfven som statsman röjde han samma ovanliga mångsidighet och förvånande lätthet att hastigt sätta sig in i de mest skiljaktiga ämnen, så att han med samma skick-

lighet handhade flottans räkenskaper, ostindiska kompaniets ekonomiska förvaltning, ledde den utländska politiken och utredde de mest inveckladc finansfrågor. Det poetiska elementet, som alltid fanns i djupet af hans själ och som väsentligen bidrog till hans storhet såsom talare, utgjorde imellertid för honom ett hinder att blifva lika stor som statsman. Han var mera känslig för dagens omdömen än man på en sådan plats får vara, och visade äfven stundom mera benägenhet att se sakerna i fantasiens dager än i verklighetens. I alla fall var hans förtidiga bortgång, som väckte allmän bestörtning så inom som utom England, en stor förlust ej mindre för detta land än för hela det europeiska samhället *).

Lord Goderichs och grefve Lyndhursts ministèrer beteckna endast korta öfvergångsskeden; efter dem följde hertigens af Wellington endast af tories bestående ministèr. Ehuru hyllande Castlereaghs grundsatser, egde han dock tillräcklig politisk insigt för att icke motsätta sig den tidsanda, som lefvat upp under Cannings förvaltning. Han icke blott afskaffade Testakten 1828, hvilken uteslöt alla katoliker från de högre statsembetena, utan tog äfven om hand lösningen af frågan angående katolikerne.

Denna fråga var af synnerlig vigt för Irland, der katolikerne utgjorde det öfvervägande flertalet. Skilda från engelmännen redan genom olikhet i härstamning, befunno sig irländarne sedan århundraden tillbaka i ett tillstånd af förtryck och återgäldade briterne detta med oförsonligt hat, emedan desse i de inföddes ögon alltid uppträdde såsom främlingar. Jord och mark hade tidigt kommit i några jemförelsevis få familjers händer, hvilkas arrendatorer och dagsverkare utgjordes af den irländska befolkningen. Mindre och sjelfständiga egendomar voro mycket sällsynta. Under reformationens tidehvarf kom till stamolikheten äfven skilnad i religion, emedan irländarne förblefvo trogne den gamla kyrkan, och detta gjorde den redan stora skiljemuren mellan irländare och engelsmän fullständig. Den katolska kyrkans egendom öfvergick till protestanterne, så att den

*) Öfversigt af de europeiska staternas historia af P. O. Bäckström.

protestantiska kyrkan i England blef den rikaste i verlden och betraktades förnämligast såsom försörjningsanstalt för den britiska aristokratiens yngre söner. Irländarne måste derjemte betala tionde till en kyrka, som var dem förhatlig, samt dessutom uppehålla sin egen. Deraf kom det sig, att den irländska befolkningen hörde till den fattigaste och eländigaste i Europa. Under det de högre klasserna af den irländska befolkningen på fredlig väg genom tal och skrift eftersträfvade likställighet med briterne, hade det lägre katolska folket på landsbygden till mål att slutna i hemliga föreningar genom mord och brand hämnas på de protestantiske egendomsegarne och presterne. Vintern mellan 1821 och 1822 hade i synnerhet varit rik på sådana oroligheter, då de irländska böndernes nattliga sammankomster hade spridt sig öfver hela landet. Protestanterne sökte ehuru förgäfves skydda sig mot sina motståndares hemliga och plötsliga angrepp likaledes genom föreningar, bland hvilka de s. k. Orangemännens var den talrikaste. I följd af dessa oroligheter upphäfdes Habeas-corpus-akten, tills ordningen blefve återstäld; den skärpta strängheten ökade antalet afrättningar utan att dämpa förbittringen.

Irländarnes längtan efter befrielse hade redan flere gånger kommit till utbrott, men det hade fattats dem en lämplig ledande personlighet. En sådan trädde i spetsen för rörelsen, då dublinaren, advokaten Daniel O'Connel, en ifrig katolik, lågande af fosterlandskärlek, bildade föreningar för att afskaffa det förtryck, som tyngde på hans trosförvandter, och beherskade hela ön genom sin lågande vältalighet, som egde till sitt befogande alla rättvisans och moralens grunder. Ofantligt var irländarnes jubel, då O'Connel den 5 Juli 1828 med stor röstöfvervigt utsågs till parlamentsledamot för grefskapet Clare, för hvilket en plats i parlamentet var ledig. Lika stort uppseende väckte detta val i England. Wellington, hvars öfvade fältherreblick var lika skarp äfven inom politiken, fann snart, att man icke mer kunde hålla på undantagslagarne för katolikerne samt att man hade att välja mellan inbördeskrig eller eftergifter — och han valde de senare. Striden om den af honom inlemnade emancipationsbillen fördes från båda sidor med stor häftighet, men

äfven med sällspord grundlighet och skärpa. Slutligen antogs billen af underhuset samt kort derefter af öfverhuset, och den 13 April 1829 underteeknades den af konungen och upphöjdes till lag. Dermed var katolikernes likställighet med protestanterne uttalad; dock kunde ingen katolik blifva lordkansler af England eller vicekonung (lord-löjtnant) af Irland eller erhålla någon plats vid protestantiska universitetet eller skolor eller utöfva någon patronatsrätt inom protestantiska församlingar. Af de katolska parlamentsledamöterne togs edligt löfte att icke företaga något mot den protestantiska statskyrkan. Kort derefter inträdde åtta katolska lorder i öfverhuset.

Med katolikernes emancipation inträdde i den engelska författningen en stor förändring, som närmast på det konfessionella området bröt med det gamla systemet. Men att denna genomgripande förändring åstadkoms utan användande af yttre våld, blott genom tankens och ordets makt och genom folkrepresentationens afgörande beslut, är och förblir en glanspunkt i det engelska författningsväsendets historia.

4.

Spanien och dess kolonier i Amerika.

Under en tid, då Spanien ännu försmäktade under det napoleonska väldets ok, hade den spanska riksdagen (*cortes*) i Cadiz i Mars 1812 uppsatt en författning, som beröfvade konung Ferdinand VII, hvilken då ännu i följd af Napoleons svekfulla tillställningar hölls i fransk fångenskap, många af hans rättigheter och öfver hufvud betydligt inskränkte konungamakten. Adeln förlorade sina företrädesrättigheter, inqvisitionen afskaffades, klostrens antal minskades, och en del af de andliges egendomar indrogs till kronan. Cortes, som kungen hvarken kunde upplösa eller ajournera, bildade en kammare och voro

de ogentlige innehafvarne af den politiska makten, ett af dem tre gånger fattadt beslut hade gällande kraft äfven utan konungens bekräftelse. Cortes bestämde landt- och sjömaktens styrka likasom skatternas storlek; de hade rätt att uppgöra förslag till och antaga lagar, och utan deras samtycke hade intet kungligt beslut i afseende på utrikes angelägenheter gällande kraft. Denna författning af 1812, som tillstadde tryckfrihet och offentliga sammankomster, var det banér, kring hvilket den bildade medelklassen och en stor del af hären samlade sig, under det adeln och presterne uppträdde såsom afgjorda motståndare deremot och massan af folket förhöll sig likgiltig och ointresserad derför.

Då nu Ferdinand VII, en furste utan högre egenskaper och statsmannaklokhet, grym, trolös och feg, släpptes ut ur sitt fängelse, vägrade han bestämdt att aflägga ed på författningen af 1812 och utfärdade från Valencia den 4 Maj 1814 ett dekret om dess upphäfvande, hvarvid han understöddes af den okunnigare befolkningen, presterne och en del af hären under general Elio. Den 13 Maj höll konungen sitt intåg i sin hufvudstad Madrid, der folkhopar helsade honom under stormande jubel med idkeliga rop af: "Lefve den enväldige herskaren!" *) Skattefriheten för adeln och presterne återstäldes, inqvisitionen och tortyren infördes åter, jesuiterne återkallades och klostren fingo tillbaka sina förra företrädesrättigheter. Visserligen hade konungen gifvit löftet att sammankalla de forna cortes och gifva en frisinnad författning, men utan att låta binda sig vid detta löfte lät han nu anställa i hela landet en förskräcklig förföljelse mot de liberale, för hvilken de kunde skyddas endast genom en servil underkastelse. Anhängarne af cortes-författningen, josephinos, d. v. s. de, som beklädt embeten under fransmännens maktstid, ja, till och med de frihetskämpar, som en gång stridt för Ferdinand VII, såsom generalerne O'Donnoju, Alava, Calvo di Rosa, men framför alla andra frimurarne måste försmäkta i inqvisitionens förfärliga fängelser. Redan i Juli 1814 räknade man

*) Då konungen yttrade till en i sin omgifning: "Ser du, huru folket jublar mig till mötes, huru näsdukar vifta från alla fönster?" gaf denne det betecknande svaret: "Ja, men få af batist!"

50,000 häktade. Vid ransakningarna använde man den förfärligaste tortyr för att framtvinga bekännelser af de politiskt misstänkte, och afrättningarna blefvo så talrika, att bödlarne uttröttades och man måste tillgripa utvägen att slagta i massa. På detta sätt fortforo konungen och hans omgifning, hvilken kallades af motståndarne *kamarillan*, bestående af konungens enskilde gunstlingar, hvilka ofta genom de skamligaste medel tillvunnit sig hans ynnest, och som till en del utgjordes af män med den lägsta härkomst och obetydligaste bildning, att tillfredsställa sin hämd. Tusentals personer öfvergåfvo sitt fädernesland för att söka skydd i England eller Frankrike. Finanserna råkade i ohjelplig oreda, flottan låg aftacklad och obrukbar i hamnarna, hären var utan sold, och barfota och trasiga officerare tigde ofta allmosor af de förbigående. Jordbruk och industri sjönko alltmer, och röfvarebanden hade fria tyglar. Missnöjet inom hären var allmänt, och Ferdinand sökte undertrycka det dermed, att han sände de oroligaste regementena öfver till Amerika, der han åter ville underkufva de kolonier, som affallit, och i syfte att soldaterne skulle omkomma antingen i de ombord å fartygen rasande febrarna eller i striden mot frihetens försvarare.

År 1819 skulle en armé afgå från Cadiz till Amerika. Afresan fördröjdes dag från dag. Då höjde den 1 Januari 1820 öfverste Rafael Riego upprorsfanan och proklamerade under sina soldaters jubel 1812 års författning *). Öfverste Quiroga, som vid ett uppror ett år förut tagits till fånga, men flytt ur fängelset, förenade sig med honom med sitt regemente; andra regementen följde föredömet och de flesta städer förklarade sig för författningen, men intagandet af staden Cadiz misslyckades genom de kunglige befälhafvarnes rådighet. Under det Riego måste kasta sig in bland Sierra Morenas bergsklyftor, hade ryktet om hans uppresning genomilat hela Spanien; general Mina kom tillbaka från Frankrike till Navarra, i Catalonien och Aragonien började uppror, och den äfven

*) Under tiden från 1814 till 1819 inträffade öfver hufvud nio upprorsförsök, som dock undertrycktes lätt och för det mesta med blodig stränghet. Så afrättades (1818) öfverste Vidal med tolf sammansvurne af Elio; general Lacy sköts 1817 af samma anledning.

förut tvetydige grefve d'Abisbal som, då rörelsen allt mera närmade sig hufvudstaden, fått af konungen befälet öfver en i hast samlad trupp, för att med våld kufva uppresningen, förenade sig i Ocanna (vid Aranjuez) med sin broder Alexander O'Donnel, vann dennes regemente jemte andra på sin sida och antog titel af nationalhärens öfverbefälhafvare.

Under sådana omständigheter och då ett upplopp slutligen egde rum äfven i Madrid, såg sig Ferdinand tvungen att den 7 Mars proklamera den honom så förhatliga cortesförfattningen. Endast få föllo offer för folkets raseri; tyrannen Elio hängdes i Valencia. I stället för de förre inträdde liberala ministrar; de fängslade frigåfvos, tryckfrihet infördes, inqvisition och tortyr afskaffades, jesuiterne förvisades, klostren upphäfdes och adel och prester måste åter betala skatt.

Om man äfven till en början i hela landet jublade öfver författningens återställande, så hade dock ingalunda något varaktigt lugn inträdt. Upphäfvandet af klostren och indragningen af kyrkogodsen äfvensom förvisandet af de prester, som vägrade aflägga ed på författningen, väckte bland landtbefolkningen det största missnöje, under det adel och prester kände sig förnärmade i sina rättigheter och cortes icke medgåfvo konungen ens den allra ringaste utvidgning af hans alltför inskränkta makt. Hela landets befolkning sönderföll i *absolutister* eller *servile* och i *liberale* eller *konstitutionelle.* Inom det senare partiet uppstod snart ett ytterligt element, som föranledde söndring inom partiet så, att ifrån den moderat-liberala fraktionen, hvilken representerades af *frimurarne,* som kraftigast bidragit till statshvälfningens genomförande och hvilken förfor med mera hofsamhet och undseende, hållande sig vid 1812 års konstitution, skilde sig *communeros* ellet *exaltados* (exalterade, öfverspände) med jakobinska och republikanska grundsatser och syften. Bland de sist nämda bildade sig slutligen ett ännu längre gående ytterlighetsparti, som kallades *decamisados* (skjortlöse), motsvarande de franske sansculotterne, lika råa och vildsinta som dessa och lika verksamma att i de större städerna föranstalta folkupplopp samt att utspana och förfölja hvarje motståndare till sakernas nya ordning. Dessa

politiska föreningar voro väl organiserade och samlades i särskilda klubbar eller s. k. *torn*, der alla dagens frågor diskuterades och beslut deröfver fattades. Nästan alla inflytelserika personer tillhörde endera föreningen och pressen var nära nog uteslutande i deras händer. Prestpartiet eller den s. k. apostoliska juntan och nya guerillas uppträdde till försvar för den oinskränkta konungamakten och religionen, med munkar och prester i spetsen för sig, och förenade sig slutligen till en stor trosarmé, hvilken stod som motståndare mot nationalhären under Mina. Inbördeskriget började rasa i hela Spanien. På öppna fältet segrade Mina, men då trosarmén blef slagen på ett ställe, upplöste den sig blott för att åter samlas dess mäktigare på ett annat, tills general Mina slutligen lyckades fullkomligt spränga den samma i Catalonien och jaga spillrorna deraf in i Frankrike. Ett uppror af gardena (7 Juli 1822) för att återställa den oinskränkta konungamakten misslyckades. De besegrades, och konungen måste såsom fånge visa sig på balkongen och med tvunget leende helsa nationaltrupperna, som nedgjort hans garden.

Tillståndet i Spanien hade redan länge ådragit sig de öfriga makternas uppmärksamhet. Den i Oktober 1822 i Verona öppnade kongressen aflät till de spanska cortes en uppmaning att ändra författningen i mera monarkisk riktning och gifva konungen större makt. I annat fall hotade kongressen att gripa in med vapenmakt. Denna uppmaning medförde intet resultat; tvärtom blef Ferdinand allt strängare behandlad såsom fånge, och spanske ministern San Miguel tillbakavisade hvarje främmande inblandning. Slutligen slöt sig äfven Frankrike till de tre makterna, Ryssland, Österrike och Preussen, och 100,000 man fransmän öfverskredo den 8 April 1823 gränsfloden Bidassoa för att, såsom Ludvig XVIII förklarade, bibehålla spanska tronen åt en sonson till Henrik IV. Öfverbefälhafvare var hertigen af Angoulême, biträdd af generaler ur Napoleons skola.

De liberale ministrarne voro imellertid medvetna om sitt svåra läge. Emedan hären var i en beklaglig belägenhet och finanserna i oreda, så beslöto cortes att föra ett guerillakrig mot den inträngande fienden, öfvergåfvo Madrid och förlade regeringen till Sevilla, dit de tvungo

konungen att medfölja trots all hans motsträfvighet. Men massan af folket förhöll sig likgiltig mot cortes och hade redan förut af presterne vunnits för fransmännen, hvilka i det penningfattiga landet betalade alla leveranser väl och icke ens försmådde att muta så väl anförare som soldater. Nästan utan svärdsslag ryckte franska hären i förening med en spansk absolutistisk junta öfver Saragossa, som en gång gjort det hjeltemodigaste motstånd mot Napoleons krigare, ända fram till Madrid, der hertigen af Angoulême den 24 Maj höll sitt högtidliga intåg. Han tillsatte genast ett regentskap, i spetsen för hvilket ställdes hertigen af Infantado, för att tills konungen befriades föra regeringen på absolutistiskt sätt. Infantado omgaf sig med en ministèr, bestående af anhängare till det gamla konungadömet, och nu följde häktningar af de konstitutionelle och egendomsindragningar, under det pöbeln genom de konstitutionelles misshandling och plundring af deras hus på det råaste sätt lade i dagen sin vedervilja mot författningen och sin benägenhet för en ny sakernas ordning. Fransmännen tågade mot Sevilla, hvarifrån cortes vid fiendens annalkande begåfvo sig till Cadiz, dit de med våld medförde konungen. Men redan den 23 Juni stodo fransmännen utanför Cadiz, under det redan i de nordligare trakterna generalerne Morillo och Ballesteros gifvit sig åt fransmännen. Snart började dessa till lands och sjös storma staden, hvars besättning utgjordes af blott 12,000 man och hvars flotta befann sig i dåligt skick. Den 31 Augusti intogs med storm Trocadero, ett af de vigtigaste utanverken, som beherskade inloppet till den inre hamnen. Då nu (i September) äfven Fort San Petri och ön Leon eröfrades och hertigen af Angoulème, afböjande alla underhandlingar med cortes, yrkade på stadens uppgifvande utan vilkor, så fordrade befolkningen, borgare och soldater, att man skulle gifva sig. Nu återstod för cortes ingenting annat än att upplösa sig och frigifva konungen. Den första Oktober begaf sig denne öfver till det franska lägret. Med Cadiz' intagande var de konstitutionelles motstånd i Spanien brutet, och endast Mina stred mot fransmännen i ett blodigt guerillakrig, tills han den 1 November slöt ett fördrag, som tillförsäkrade hans krigare deras frihet och egendom.

Sjelf begaf han sig till England, dit många hade flytt redan före Cadiz' eröfring.

Nu började en skräckfull tid. Mot alla anhängare af konstitutionen anstäldes den gräsligaste förföljelse, och tusentals konstitutionella vandrade i fängelse eller på schavotten. Bland de talrika offren var äfven Riego. Han hade sökt undkomma till Catalonien, men blef under flykten genom förräderi tillfångatagen och skickades under grymma misshandlingar till Madrid, der han först försmäktade i ett förfärligt fängelse. Den behandling han här undergick var värdig inqvisitionens värsta tider. Slutligen föll hans dom. Han dömdes att hänga, och all hans egendom konfiskerades. Förgäfves sökte hans anförvandter, engelska sändebudet och äfven Chateaubriand, som då var minister för utrikes ärendena i Frankrike, utverka hans benådning. Den 7 November utfördes han, redan halfdöd af föregående misshandlingar, till afrättsplatsen och hängdes, under det en talrik folkmassa med idkeliga rop af "lefve den enväldige kungen" betygade sitt bifall till hans straff. Ferdinand utfärdade en proklamation, hvari han förklarade för ogiltiga alla sedan Mars 1820 af den konstitutionella regeringen utfärdade förordningar och lagar. Deremot bekräftade han alla den reaktionära regeringens blodsdomar till den grad, att sjelfve hertigen af Angoulême öppet gaf honom till känna sitt missnöje dermed, innan han återvände till Frankrike, der han den 2 December höll ett praktfullt intåg i Paris. Imellertid qvarstannade en stor del af de franska trupperna en längre tid i Spanien.

Men huru blodig än den förföljelse var, med hvilken Ferdinand "i tronens och altarets namn" hemsökte alla konstitutionelle, så gick han dock enligt den apostoliska juntans (prestpartiets) och dess anhängares tanke alldeles icke långt nog. De hade derför för afsigt att upphöja Ferdinands broder, Don Carlos, på tronen, och i sjelfva verket blef denne år 1827 i Catalonien utropad till konung under jublet: "Lefve Don Carlos! Lefve munkarne och den heliga inqvisitionen!" Den kungliga hären blef slagen; dock lyckades Ferdinand dämpa upproret. Likväl hvilade de apostoliskes förhoppning på Don Carlos, hvilken tronen tycktes vara tillförsäkrad genom konun-

gens barnlöshet. Då dog i Maj 1829 konungens tredje gemål, och redan i December samma år förmälde sig den fyrtiosexårige Ferdinand för fjerde gången och då med Maria Christina, konung Frans' af Båda Sicilierna blomstrande och lifliga, men äfven ränkfulla dotter. Dels af kärlek till henne, dels af ovilja mot sin broder upphäfde han i Mars 1830 genom en kunglig förordning eller s. k. *pragmatisk sanktion* den sedan 1713 i Spanien för arfsföljden gällande *Saliska* lagen, enligt hvilken tronföljden var uteslutande förbehållen konungahusets manliga afkomlingar, och återstälde den qvinliga tronföljden. Genom denna anordning förlorade konungens bröder och deras söner all utsigt till tronen, då Christina den 10 Oktober 1830 födde en dotter, Isabella, hvars tronföljd högtidligt erkändes den 10 Juni 1833. Don Carlos och hans parti, de apostoliske och absolutisterne, bestredo visserligen pragmatiska sanktionens giltighet, men då Ferdinand dog den 29 September 1833, uppsteg den treåriga Isabella på tronen under sin moder Christinas regent- och förmynderskap. Nu upplågade ett inbördes krig, som fördes med det största raseri så väl af carlisterne, Don Carlos' anhängare, som af christinos, regentinnans anhängare, och fullkomligt tillintetgjorde landets välstånd.

Under Ferdinands regeringstid inträffade äfven de spanska koloniernas i Amerika affall från moderlandet. Det spanska Amerika sönderföll i fyra vicekonungariken: Mejiko eller Nya Spanien, Nya Granada, Buenos-Ayres eller Rio de la Plata och Peru, och i fem generalkapitanat: Guatemala, Venezuela, Chili, Havanna eller Cuba och Portorico. Dessa kolonier tjenade det spanska moderlandet blott till afsättningsorter. De fingo derför införa endast spanska varor mot hög tull, försälja sina produkter endast i Spanien och icke frambringa sådana, hvilka moderlandet hade i öfverflöd. Till denna koloniernas osjelfständighet i afseende på handeln kom äfven deras politiska. Konungen af Spanien tillsatte alla stats- och kyrkliga embeten, och detta uteslutande med spaniorer, som voro födda i moderlandet, under det de i kolonierna födda kreolerne uteslötos derifrån. Vicekonungarne och generalkapitenerne gjorde sig i de amerikanska länderna skyldige till den förskäckligaste despotism och de afsky-

värdaste utpressningar, så att alla det sydliga klimatets dåliga lidelser här utvecklade sig på ett förfärande sätt. Nordamerikas affall från England, hvilket understöddes af Frankrike och till och med af sjelfva Spanien, äfvensom kringspridandet af de franska republikanernes läror om menniskornas naturliga frihet och jemnlikhet måste under det missnöje, som redan rådde i kolonierna, bringa till utbrott derstädes sträfvandet efter sjelfständighet och oberoende. Tillfälle dertill yppade sig, då Napoleon fördrifvit den kungliga familjen. Hans uppmaning, att kolonierna skulle underkasta sig hans broder Josefs regering, tillbakavisades; likaledes afslogs deras anhållan hos cortes i Cadiz, som utfärdat en allmän författning för spanska monarkien, om rättslig likställighet med moderlandet. Derpå förklarade de sig för oberoende, och då Ferdinand VII efter sin återkomst ville böja dem under det gamla oket, upplågade ett krig, som å båda sidor fördes med gräslig grymhet och slutade med koloniernas oberoende.

I Mejiko hade redan år 1810 presten Hidalgo och andra ledare börjat upproret, men deras oordnade hopar skingrades med lätthet, och upphofsmännen till upproret fingo plikta med lifvet. År 1821 uppmanade Iturbide, en föregifven ättling af det gamla mejikanska kejsarhuset, sina landsmän att gripa till vapen för den spanska författningen och blef, då Ferdinand VII afstod från den konstitutionella kejsarkronan, följande år (1822) utropad till kejsare under namn af Augustin I. Men ett republikanskt parti under general Santa Anna utropade republiken i Vera Cruz och tvang Iturbide att nedlägga regeringen (1823). Denne flydde till Europa, återvände imellertid snart, men måste med lifvet plikta för sitt försök att åter bestiga tronen (Oktober 1824). — Äfven Guatemala gjorde sig 1821 oberoende och bildade en förbundsstat, hvilken utgjordes af fem stater, som kallade sig *De förenta staterna i Central-Amerika*. — La Platastaterna förklarade sig år 1816 för en fri och sjelfständig stat, Argentinska republiken, och Montevideo, länge ett tvisteämne mellan denna och Brasilien, antog 1830 namn af den östliga republiken Uraguay. Den forna jesuitstaten Paraguay förklarade sig 1811 för oberoende och lemnade 1812 regeringen åt advokaten d:r Francia såsom diktator, hvilken

innehade denna värdighet till sin död (1840). — Chili, som redan 1810 hade affallit, återkom 1814 under spanska väldet och blef svårt straffadt för sitt affall. General San Martin öfvergick Anderna från La Platastaterna och understödde ett nytt uppror, och 1818 förklarade sig landet för republik. — Columbia har för sin frihet att tacka den rike kreolen Simon Bolivars verksamhet, hvilken derför erhöll titeln befriare (libertador). Venezuela skilde sig 1811 från moderlandet, men återkom redan 1812 under dess välde, emedan presterne framstälde såsom en himmelens straffdom en fruktansvärd jordbäfning, som nästan fullkomligt förstörde hufvudstaden Caraccas och i Valencia begrof under kyrkornas ruiner 20,000 menniskor, som knäböjde vid högaltarne. Men spaniorernes förtryck framkallade ett nytt uppror, då Bolivar höjde frihetens fana och inföll med sina bundsförvandter å Venezuela från Nya Granada. Efter en följd af krigiska tilldragelser åvägabragtes föreningen mellan Venezuela och Nya Granada, till hvilka 1822 slöt sig äfven Ecuador, hvilka tre nu bildade republiken Columbia. Bolivar styrde den samma ända till sin död (1830) med lofvärd oegennytta. Efter hans död upplöstes republiken åter i sina tre beståndsdelar, hvilka imellertid 1832 åter förenades. Länge varade striderna i Peru, och först då Bolivar uppträdde till dess skydd, tog saken genom hans trogne anhängares, general Sucres, seger vid Ayacucho en gynsam vändning (1824). Peru var härmed befriad från spaniorerna. Öfre Peru antog till Bolivars ära namnet Bolivia. — På ön Haiti utropade negrerne general Dessalines, en neger, till kejsare under namn af Jakob I (1804). Denne blef imellertid redan 1806 mördad, och ön sönderföll nu i en negerrepublik under Heinrich Christoph och i en mulattrepublik under Pétion. Efter Henriks död blef Pétions efterträdare president för hela republiken Haiti, som erkändes af alla regeringar och år 1825 äfven af Frankrike, sedan detta utverkat skadestånd för sina forna nybyggare och för sina fartyg ett fördelaktigt handelsfördrag.

4.

Portugal och Brasilien.

Napoleons störtande hade befriat äfven Portugal från franskt öfvervälde. Efter sin vansinniga moders, Marias, död (1816) besteg Johan VI Portugals och Brasiliens tron. Det kungliga huset Braganza hade 1807, då fransmännen, för att tvinga Portugal att afbryta all förbindelse med England, besatte landet, flytt till Brasilien. Ehuru hären och folket enträget yrkade på att konungen skulle med sitt hof återvända till Portugal och i Lissabon föra regeringen öfver Brasilien såsom koloni, qvarstannade dock Johan i det senare landet och uppmanade till och med de förnämsta af adeln och köpmännen att utvandra till Brasilien, under det han öfverlemnade regeringen öfver moderlandet åt den engelske generalen lord Beresford, hvilken, ehuru ett regentskap fanns, hade all makt i sina händer. Det var derför helt naturligt, att förvaltningen sköttes i öfverensstämmelse med Englands intressen. Hären knotade öfver engelsmännens öfvervägande inflytande, folket öfver tryckande pålagor, öfver handelns förfall och de stora penningesummor, som gingo till Brasilien, emedan portugiserne voro tvungne att köpa sina kolonialvaror från Brasilien, under det brasilianarne köpte sina fabriksvaror hvar de behagade. Om äfven inqvisitionens upphäfvande och jesuiternes bannlysning rönte offentligt erkännande, så steg dock missnöjet hos folket, som såg sin handel gå under, och hos hären, som ansåg sig tillbakasatt för främlingarne, allt högre, och det sätt, hvarpå Beresford behandlade portugiserne, kunde icke annat än såra nationalkänslan. Redan 1817 försökte derför den tappre general Freyre d'Andrade, en af Portugals mest ansedde patrioter, att bryta engelsmännens välde, men fick jemte elfva kamrater med lifvet umgälla denna sammansvärjning, som gick ut på att undanrödja lord Beresford och hans närmaste anhängare

samt dymedels göra Portugal oberoende af England och sedermera gifva det en fri författning.

Under det att hatet mot Beresford fortfor att i det tysta glöda, och den spanska revolutionen äfven öfvade sin inverkan på Portugal, företog Beresford en resa till Brasilien för att personligen underhandla med konung Johan om vidtagandet af vissa mått och steg samt af konungen utverka sig vidsträcktare fullmakt. Nu höjde under hans frånvaro (i Augusti 1820) öfverste Sepulveda, som kallades Portugals Quiroga, upprorsfanan i Oporto. Under ropet: "Lefve konung Johan VI och författningen!" tillsattes en provisorisk regering (junta), och cortes sammankallades för att upprätta en ny författning efter mönstret af den spanska. Då Beresford återkom, sökte han visserligen använda våld, men nödgades dock återvända till England.

Konung Johan fann sig lätt i de nya förhållandena och lofvade att återkomma till Portugal, men den revolutionära rörelsen hade sträckt sina verkningar äfven till det aflägsna Brasilien. Äfven här fordrade man den portugisiska cortesförfattningen, och till och med konungens son, den äregirige och efter oberoende sträfvande Don Pedro, gynnade förändringarna. Den svaga konungen såg sig då tvungen att qvarlemna honom såsom vicekonung i Brasilien och ankom i Juli 1821 till Portugal, der han bekräftade författningen. Brasilien slet sig följande året helt och hållet löst från moderlandet, i Oktober 1822 utropades Don Pedro I i det nya rikets alla städer till kejsare af Brasilien. Festligheter af alla slag förherligade den vigtiga tilldragelsen.

Under det konung Johan med sitt hof och ständerna besvor författningen (i Oktober 1822), vägrade bestämdt hans gemål, drottning Carlotta, att aflägga eden under öppen förklaring, att hon ansåg författningen förvandla konungamakten till en skuggbild, och hon arbetade, understödd af adel och prester, på att störta författningen. Visserligen misslyckades den af grefve Amarante på hennes bedrifvande organiserade motrevolutionen, men hennes andre son, Don Miguel, hvilken, ytterligt hängifven den katolska kyrkans bruk, hade uppvuxit i tygellöshet och grymhet, vann i Maj 1823 största delen af

trupperna på sin sida, drog i spetsen för dem in i Lissabon och fördref cortes "för att befria konungen och nationen från konstitutionens skymfliga ok." Kort derpå lät han sin fader hålla sitt intåg i Lissabon under folkets rop: "Ned med konstitutionen! Lefve den oinskränkte konungen!" Under påverkan af sin gemål Carlotta bestämde sig nu konungen för de strängaste mått och steg, och ett skräcksystem likt det i Spanien började användas mot konstitutionens anhängare. Men då den milde och rättvise Johan, som var emot detta slags styrelse, omgaf sig med män af mera moderata åsigter, såsom grefvarne Palmella, Subserra och markis von Loulé, så fann man en morgon den sist nämde mördad i konungens förmak, och den offentliga meningen yttrade sig öppet om upphofsmannen till det blodiga dådet. Det oaktadt sträfvade Johan fortfarande mot införandet af en oinskränkt konungamakt. Don Miguel umgicks derför med planen att afsätta sin fader och förberedde till natten mellan den 29 och 30 April 1824 ett fruktansvärdt statsstreck, som skulle drabba konungen och de för konstitutionen benägne officerarne och ministrarne. Palatset omringades med trupper, konungen gjordes till fånge, flere ministrar och några hundra liberale häktades. Men några ministrar undkommo på det engelska krigsskeppet Windsor-Castle, som låg för ankar på Tajofloden, och förmådde det engelska sändebudet att åtaga sig konungens sak. Hotande lade sig Windsor-Castle framför Lissabons murar, under det det engelska sändebudet protesterade mot den våldshandling, man företagit sig mot konungen. Slutligen lyckades det konungen att fly undan sina väktare och komma om bord på det engelska fartyget, der han vördnadsfullt helsades af sina ministrar och den diplomatiska corpsen, och kanonerna på alla i Tajo ankrade fartyg saluterade. Don Miguel insåg, att hans sak var förlorad, och begaf sig på sin faders uppmaning likaledes om bord på det engelska fartyget, der han uppgaf dem, som deltagit i hans sammansvärjning, och anhöll om förlåtelse.

De häktade frigåfvos genast. En kunglig proklamation underrättade folket om förhållandet, och detta smädade nu infanten, hvilken imellertid trotsigt blickade ut från fönstren till kajutan, der han satt fången och rö-

kande sin cigarr uttryckte sitt hån mot de förbipasserande. För att skydda honom mot folkets raseri, skickade konungen honom till utlandet (i Maj 1824). Drottningen, som föregaf sig vara sjuk, förvisades till slottet Qveluz, der hon hölls under bevakning. Konungen sammankallade nu de gamla cortes från Lamego*) för att med dem öfverlägga om förbättringar i statsförvaltningen. Under engelsk bemedling kom äfven en försoning till stånd mellan konungen och Don Pedro, och Johan samtyckte till att erkänna kejsardömet Brasiliens sjelfständighet och oberoende (1825).

Redan följande år (den 10 Mars 1826) dog konung Johan VI, sedan han satt sin dotter Isabella Maria i spetsen för styrelsen. Den svage, godsinte konungen hade under sin regering varit föga aktad, men efter hans död inträffade i hans rike så våldsamma och långvariga slitningar, att man fick många anledningar att sakna honom. Johans son Don Pedro, kejsare i Brasilien, eftersträfvade Portugals krona till förmån för sin sjuåriga dotter Maria da Gloria, under vilkor att hon skulle förmäla sig med sin farbroder Don Miguel. Derjemte förlänade han portugiserne en fri, efter franskt mönster uppgjord författning (carta de Lei), som äfven Don Miguel utan något vilkor eller förbehåll besvor i Wien. Visserligen anstälde på anstiftan af enkedrottningen motpartiet ett uppror mot konstitutionen och utropade Don Miguel till oinskränkt konung, men en engelsk här landsteg i Lissabon, och upproret undertrycktes snart. I Februari 1828 ankom Don Miguel till Lissabon, der han vid sin förlofning med Donna Maria för andra gången såsom regent besvor författningen. Men trots alla eder upplöste Don Miguel cortes och sammankallade de gamla cortes från Lamego, som löste honom från hans förpligtelser och utropade honom till oinskränkt konung. Förgäfves gjorde Don Pedro invändningar och upphäfde sin dotters förlofning med Miguel; fruktlöst var de konstitutionelles svaga motstånd; Don Miguels sak hade segrat.

*) Alfons I höll 1143 den första riksdagen i Lamego, ordnade dervid tronföljden, bestämde adelns rättigheter och utgaf en riksförfattning, som under namn af «Lamegostadgarna« under århundraden blef den portugisiska monarkiens grundlag.

Några år herskade han nu med jernspira under blodiga förföljelser mot de konstitutionelle. De politiska förhållandena voro af den art, att tyrannen icke hade att befara mostånd från något håll, och till och med England lemnade Portugal åt dess öde. Så fyldes nu fängelserna efter hand med 26,000 liberale — inom blott en månad 16,000 — och 13,000 måste utvandra. Afrättningar hörde till ordningen för dagen *).

Imellertid lyckades upproret mot det rådande skräcksystemet på ett annat håll. Den lilla ázoriska ön Terçeira hade aldrig erkänt Don Miguel och tillbakaslagit ett angrepp af honom. Don Pedro sände till ön den skicklige general Villaflores, som återsände en portugisisk eskader jämmerligt tilltygad (1829). Under hans ledning bildades en regering för Donna Maria Da Gloria, och denna regering bemäktigade sig äfven de öfriga Azorerna, då en tilldragelse i Brasilien åstadkom en vändning i förhållandena. Genom en revolution hade Don Pedro tvungits att afstå sin krona till förmån för sin son, Pedro II, och lemna landet. Han hade nu beslutit att tillkämpa sig Portugals krona till förmån för sin dotter. Frankrike och England gynnade hans förehafvande, emedan Miguel slutligen uttömt dessa makters tålamod genom att misshandla franska och engelska undersåtar, och tillstadde värfningar. Han landsteg i Juli 1832 vid Oporto, som öppnade sina portar för honom. Engelsmännen sände honom hjelp, och deras amiral Napier tillintetgjorde Miguels flotta vid S:t Vincent (i Juli 1833). Den 24 Juli 1833 kunde Don Pedro under befolkningens jubel hålla sitt intåg i Lissabon, der Maria da Gloria erkändes såsom konstitutionel drottning. Miguels skaror ledo det ena nederlaget efter det andra och upplöste sig i röfvarband. Slutligen slog Villaflores, nu hertig af Terçeira, hans hufvudstyrka vid Thomar (i Maj 1834), hvarpå Don Miguel undertecknade fördraget i Evora (den 26 Maj 1834), hvari han afsade

*) Då fängelser icke räckte till och man frågade honom, hvad man skulle göra, svarade han: "Döda, döda dem eller skicka dem till Afrika; jag behöfver ännu utrymme för många förbrytare!" Miguel sjelf hade sin förnöjelse åt de olyckliges qval, då han uppifrån skådade ned i de med smuts och ohyra fylda fängelsehålorna. Likaså fråssade han ganska ofta vid åsynen af afrättningar.

sig Portugals krona och lofvade att aldrig mera beträda dess jord, hvaremot han erhöll ett årlígt underhåll af 100,000 thaler. Han begaf sig till Italien, der han af påfven löstes från sina löften och förklarade sig hafva tvungits till fördraget, hvarmed han dock icke vann annat, än att årsunderhållet fråntogs honom. Efter många irrfärder dog han, föraktad äfven af sina egna anhängare, i Heubach 1866.

Don Pedro gaf alla de fångne friheten och återinsatte dem i deras rättigheter, upphäfde munkordnarna och indrog de påfliga godsen. Han sammankallade cortes (1834) och återstälde den frisinnade författningen af 1826. Dock fick han icke länge njuta af sin seger. Han dog den 24 September 1834, sedan han förklarat sin dotter Donna Maria för myndig. Han lemnade åt henne förträffliga rådgifvare. Den unga drottningen förmälde sig med hertigen af Leuchtenberg (1835), och då denne dog redan i Mars samma år, ingick hon ett andra äktenskap med prins Ferdinand af Sachsen-Koburg (1836).

5.

Italien. — Revolutioner i Neapel och Piemont. — Kongresser i Troppau och Laibach.

Under de djupt ingripande följderna af den franska revolutionen vid republikens och kejsardömets tid hade intet land erfarit en fullständigare omhvälfning än Italien. Af de förra regentfamiljerna och de forna författningarna hade ingen enda egt bestånd; öfverallt hade fransk lagstiftning och förvaltning blifvit införd. Visserligen hade Napeleon behandlat Italien, hvilket han betraktade såsom sin storhets vagga, med synnerlig bevågenhet, för så vidt detta lät förena sig med hans ärelystnads planer, men nationens önskningar och förhoppningar om politisk enhet och sjelfständighet, hvilka sedan århundraden lefde bland

italienarne och tid efter annan alltid å nyo kommo till utbrott, blefvo af honom aldrig tillfredsstälda. Och dock skulle förverkligandet af de nationella förhoppningarna varit lättare här än i något annat land till följd af Italiens afskilda läge, öfverensstämmelsen i religion och dermed sammanhängande föreställningar och bruk. I motsats häremot grundade Napoleon endast två små konungariken, Neapel och Italien, och förenade allt öfrigt omedelbart med Frankrike, hvarigenom han stötte sig med adeln lika mycket som han gjort det med presterne genom sina tvister med påfven. Likväl hade italienarne genom Napoleons styrelse lärt känna de goda frukterna af den franska revolutionen: de olika klassernas likhet inför lagen, religions-, egendoms- och yrkesfrihet; oräkneliga missbruk och betungande inrättningar hade försvunnit, och den nationella sjelfkänslan inom de bildade stånden stigit så, att man äfven efter Napoleons störtande kunde hoppas på en fortsatt sund politisk utveckling.

Denna förhoppning blef bittert gäckad genom återinsättandet af de af revolutionen och Napoleon störtade regenthusen. Utan hänsyn till de förbättringar, som inträdt under deras frånvaro, anknöto dessa regenthus genast vid de gamla förhållandena och läto endast de institutioner fortvara, hvilka skänkte deras välde mera makt och glans. Under det de olika regeringarna i Italien icke medgåfvo sina folk ens den minsta andel i statsförvaltningen, var Österrike, sedan det kommit i besittning af Milano och Venedig, beslutet att utöfva en fullständig politisk supremati öfver halfön och hade till och med genom särskilda fördrag med Sardinien och Neapel, de mäktigaste hofven, förbehållit sig den oinskränkta konungamakten och motarbetandet af hvarje liberalt sträfvande. Derigenom framstodo alla stater i Italien såsom Österrikes vasaller.

Konung Ferdinand IV af Neapel, som efter sin återkomst kallade sig Ferdinand I, konung af båda Sicilierna, upphäfde den frisinnade författning, som år 1812 under engelsk påverkan skänkts sicilianerne, och återinförde en oinskränkt konungamakt. Af de franska inrättningarna blefvo de, som skulle hafva kunnat främja civilisation och framåtskridande, helt och hållet åsidosatta, under det att

de, hvilka, såsom t. ex. skatteväsendet, kunde gifva regeringen ökade källor till makt, vårdades på det omsorgsfullaste, hvarjemte hela undervisningsväsendet öfverlemnades åt jesuiterne. I samma mån som allt framåtskridande härigenom hämmades, uppblomstrade röfvareväsendet till den grad, att regeringen nödgades afsluta formliga fördrag med särskilda höfdingar för att utrota röfvarena genom deras anförare.

I Kyrkostaten afskaffade påfven Pius VII efter sin återkomst (1815) allt, som kunde erinra om fransmännens herravälde; det gamla systemet trädde åter i kraft och med det samma en mängd åldriga missbruk. Inqvisitionen och jesuiterorden kommo tillbaka, och ett ofantligt antal kloster dök åter upp; alla högre poster inom förvaltningen och rättsskipningen kommo i prelaternes händer; tiggare- och röfvareväsendet kom äfven här i full blomning.

I Toskana återinförde visserligen storhertig Ferdinand III de förra institutionerna, men den anda af bildning, mildhet och rättvisa, som en gång besjälade hans fader Leopold, hade också öfvergått till sonen. Undersåtarne hade inga orsaker till missnöje och slöto sig derför sedermera likasom andra italienska stater till sträfvandena för en nationel och politisk pånyttfödelse af Italien.

Under det Parma, der Napoleons efterlemnade gemål, erkehertiginnan Marie Louise regerade, hade att glädja sig åt en mild, om också icke liberal, författning, tycktes hertigen af Modena hafva gjort till sin uppgift att genom tyrannisk hårdhet uppreta sitt folk.

Victor Emanuel, som bortdrömt det franska herradömets åtta år på sin ö Sardinien, förföljde efter sin återkomst (1814) alla franska inrättningar med det ursinnigaste och vildaste hat, men lät den högre skattefoten fortfara. Presternes och adelns privilegier återstäldes, biskopsdömenas antal blef aderton i stället för åtta, undervisningen återlemnades åt jesuiterne, till och med dödsstraffet medels rådbråkning blef infördt. Judarne blefvo tvungna att föryttra sina under fransmännens välde förvärfvade fasta egendomar och åter bosätta sig i särskilda stadsdelar. Konungens hat mot allt franskt gick så långt, att han lät Napoleons väg öfver Mont Cenis för-

falla, och det var mycket nära, att han hade åt förstörelsen prisgifvit den herliga bro denne låtit bygga öfver Po vid Turin. Hans reaktion, alltigenom af en presterligt-militärisk karakter, måste nödvändigt framkalla den största förbittring mot regeringen.

En annan väg beträdde Österrike vid styrelsen af sina *lombardisk-venetianska* stater. Hågkomsten af den franska revolutionen och Napoleon skulle utplånas och befolkningen genom en ordnad förvaltning och en omsorgsfull vård af de materiella intressena vänjas vid det österrikiska väldet. Derför afskaffades den franska lagstiftningen, och endast kommunalförfattningen bibehölls, hvaremot det förra privilegierandet af enskilda provinser och korporationer åter infördes; dock var adelns och presternes inflytande ganska obetydligt. I Milano och Venedig, hufvudstäderna i de tvenne "gubernior", i hvilka konungariket delades, Lombardiet och Venetien, sammanträdde två s. k. centralkongregationer, hvilka man tilldelade ett svagt skimmer af folkrepresentation. Då dessa dock voro inskränkta endast till öfverläggningar, voro alla beslut beroende af regeringens godtycke. Imellertid kunde Österrikes sträfvan att i lugn styra sin italienska befolkning — visserligen utan att förtrycka den, men också utan att gifva den några som helst politiska friheter — icke annat än blifva om intet, emedan just i denna del af halfön föreställningen om nationel enhet och sjelfständighet djupast trängt in i det allmänna medvetandet. Lombardiet och Venedig hade utgjort den egentliga kärnan af konungariket Italien; det senare hade haft sin egen författning, sin särskilda här, och Napoleon gaf till och med efter sitt störtande lombardernes och venetianarnes nationella förhoppningar ny näring genom det yttrandet, att han, i händelse han finge en andra son, bestämt Italien åt denne. I början utgingo angreppen mot det österrikiska systemet från den bildade medelklassen; mot dessa använde man skärpt censur och förföljelse på laglig väg. Då derefter den rika och mäktiga adeln upptog striden mot det hatade främmande väldet och derigenom föranledde ett mera skärpt öfvervakande och förtryck, drog sig den politiska oppositionen tillbaka i skuggan af hemliga föreningar.

I Italien, som sedan århundraden varit härden för sammansvärjningar och i hemlighet verkande samfund, fanns sedan slutet af förra århundradet *carbonari* eller kolarnes hemliga förbund, hvilket benämdes så efter vissa tecken och uttryck, som de tagit från nämda yrke. Tiden för dess uppkomst är osäker. Det lär för sitt ursprung hafva att tacka en frimurareförening, som i sjuttonde århundradet till följd af den samma öfvergångna förföljelser lefde under namnet carbonari, och af denna lånade det ceremonier och allt det hemlighetsfulla, som utöfvar en så mäktig inverkan, i synnerhet på ungdomens fantasi. I början motarbetande det hierarkiska förtrycket, hade carbonari efter den franska revolutionen egnat sig åt politiken och arbetade på Italiens nationella enhet. Fiendtligt stämda mot allt främmande öfvervälde, reste de sig icke, då Murat 1815 uppmanade Italiens folk att söka vinna oberoende, ty de hängde då ännu fast vid konung Ferdinand, hvilken de väntade skulle förverkliga deras förhoppningar. Det genom den häftiga reaktionen på det kyrkliga och politiska området uppkomna missnöjet utbredde carbonarismen allt mera öfver alla delar af Italien, ehuru Neapel alltid förblef dess egentliga härd, samt skänkte den större inre utveckling och en fastare sammanhållning. Att väcka och lifva den italienska nationalkänslan var förbundets ändamål och tystlåtenhet det allt sammanhållande band, hvars slitande straffades med blodig hämd. Carbonari i Neapel hade icke till syfte att störta tronen, utan blott att återställa en fri författning.

Då det förtryck, som tyngde på de högre klasserna, och det elände, som plågade de andra, hade åstadkommit en allmän jäsning, föll spanska revolutionen 1820 såsom en tändande gnista i de brännämnen, som småningom hopats i konungariket Neapel. För att förebygga brandens utbrott och visa, att man vore rustad mot hvarje uppror, lät Ferdinand på våren 1820 sammandraga hären mellan Capua och Gaëta, såsom han föregaf, för krigsöfningars skull. Långt ifrån att detta steg afvände det hotande slaget, tjenade det blott att påskynda det samma. Carbonari funno nu ett tillfälle att utbreda sina grundsatser bland officerarne och soldaterne, och äfven högre

officerare och generaler från Napoleons och Murats tid omfattade dessa grundsatser, helst som de kände sig sårade derigenom, att åt en utländing, general Nagent, som från österrikisk tjenst öfvergått till neapolitansk, öfverseendet öfver hela militärförvaltningen uppdrogs. Så var allt förberedt för ett utbrott, då hären i Maj hemförlofvades från sina öfningar.

Den 2 Juli 1820 uppträdde tvenne löjtnanter Morelli och Silvati i sitt regementes kasern i Nola, skildrade för sina soldater fäderneslandets vanära och uppmanade dem att följa Spaniens lysande föredöme och förskaffa landet en fri författning. Desse gåfvo sitt bifall till känna, och en del af stadens invånare slöt sig till dem. Under carbonaris trefärgade fana (svart, rosenröd och himmelsblå) tågade den väpnade skaran, soldater, borgare, munkar, till Avellino, provinsens hufvudstad; här går den ansedde öfverste Lorenzo de Conciliis öfver till de upproriske, sammankallar traktens milis och låter proklamera den spanska konstitutionen. Hela provinsen kommer i rörelse. General Wilhelm Pepe, redan från Napoleons och Murats tid känd för militärisk skicklighet, tågar i spetsen för de upproriske till Neapel, der samma stämning gör sig gällande, och intet regemente finnes mera att lita på. Carbonari fordra i nationens namn författningens kungörande. Konung Ferdinand förklarar, att han inom åtta dagar skall framlägga grunderna till en fri författning, men han tvingas att ögonblickligt erkänna den spanska konstitutionen. Förebärande sjuklighet, utnämner han sin tronarfvinge, hertig Frans af Calabrien, till sin generalståthållare med oinskränkt fullmakt, men redan den 7 Juli måste denne kungöra den spanska författningen, konungen bekräfta den och den 13 Juli besvärja den. Prinsen, hela hofvet, trupperna och befolkningen buro carbonarias färger. En ny ministèr, till en del bestående af Murats forna anhängare, utnämdes, och man tillkännagaf sammankallandet af ett nationalparlament till den 1 Oktober. Alla slags festligheter följde skyndsamt på hvarandra. Revolutionen hade icke stött på något motstånd, den hade försiggått utan någon blodsutgjutelse; men den närmaste framtiden skulle dock visa, att den icke slagit några fastare rötter i massans medvetande.

Den 14 Juli kom underrättelsen om den neapolitanska revolutionen till Palermo på Sicilien. Genast reste sig öns befolkning mot den sakernas ordning, som påtvungits den, men icke för den spanska konstitutionen, som kungjorts i Neapel, utan för författningen af 1812, som under engelsk medverkan förlänats ön och betraktades såsom ett tecken på dess nationalitet. Sicilianerne hade ock, sedan konungen återfått Neapel, funnit sig vara af honom tillbakasatte och voro högligen missnöjde med den lag, som införlifvat ön med neapolitanska riket, helst de löften, som der blifvit gifna, att förvaltningen på Sicilien endast skulle handhafvas af infödde sicilianare, ej blifvit uppfylda, utan Sicilien behandlats som en lydprovins och ej såsom likaberättigadt med Neapel. Från Palermo utbredde sig upproret öfver hela ön och hade med sicilianarnes eldiga temperament till följd de blodigaste grymheter; fångarna lössläpptes ur fängelserna, myndigheterna måste fly, deras palats nedbrändes, och inemot 4,000 menniskor dödades på ön. Neapel, af gammalt vant att behandla Sicilien som en koloni, fordrade, att den skulle antaga den neapolitanska författningen, och sände general Florestan Pepe, Wilhelms broder, med 6,000 man för att kufva ön. Efter en flere dagars stormning tvang denne invånarne i Palermo till en kapitulation, som i det hela var fördelaktig för insurgenterne. Den medgaf nämligen Siciliens representanter att afgöra, om ön skulle få gemensam nationalrepresentation med Neapel eller en särskild samt åt det blifvande parlamentet att ensamt utöfva den lagstiftande makten. Men detta fördrag förkastades i Neapel, Floristan Pepe återkallades, och i hans ställe ditsändes general Coletta. Då Pepe imellertid genom palermitanernes afväpning bragt dem till lydnad, så kunde nu Coletta införa den neapolitanska författningen och utskrifva valen till ett gemensamt parlament. Sicilien förblef nu visserligen underkufvadt, men Neapel hade ingen rättighet att behandla den lika berättigade ön såsom ett underkufvadt land, och begick derjemte det stora missgreppet att på en tid, då man hade att vänta Österrikes väpnade inblandning, nödgas qvarlemna på Sicilien de på andra håll så väl behöfliga trupperna, under det att i stället för ett tillopp af tappre

krigare derifrån det nu mara ej var möjligt att der värfva en enda man.

Under den i en stor del af Europa rådande politiska jäsningen, under den förbittrade striden mellan legitimitet och folksuveränetet kunde Österrike icke med likgiltiga ögon åse den i konungariket Båda Sicilierna utbrutna revolutionen. Under den förbittring, hvarmed lombarder och venetianer buro det påtvungna österrikiska väldet, var det att förutse, att om revolutionen lyckades fatta fast fot i Neapel, den samma skulle utbreda sig öfver hela halfön och till och med angripa kejsarstaten i dess inre. Den österrikiske statskansleren furst Metternich hade derför beslutit att med all makt uppträda mot det nya tillståndet i konungariket Neapel och återställa sakernas förra ordning. Rysslands och Preussens herskare förstod han att vinna på sin sida genom sitt redan förut pröfvade medel att framhålla för dem skräckbilden af en allmän, äfven deras stater hotande revolution, och vid Englands och Frankrikes invändningar häremot trodde han sig ej behöfva fästa något afseende.

I Oktober 1820 sammanträdde de tre östra makternas monarker äfvensom sändebud från England och Frankrike i den lilla staden Troppau i österrikiska Schlesien. Här stötte Metternich i början på kejsarens af Ryssland oväntade motstånd, emedan Alexander, hvars intresse det var att icke låta Österrike genom den föreslagna interventionen i Italien vinna för mycken tillväxt och inflytande i detta land, icke ville höra talas om en väpnad intervention i Neapel och uttalade den öfvertygelsen, att neapolitanerne äfven på fredlig väg skulle låta öfvertala sig till en förändring af författningen i monarkisk anda. Metternich råkade i förlägenhet, men nu fick han genom en lycklig tillfällighet underrättelse om ett den 17 Oktober i S:t Petersburg utbrutet myteri inom ett gardesregemente. Denna händelse hade sin anledning deri, att soldaterne, retade genom sin öfverstes stränghet, vägrade honom lydnad, och hade icke det minsta att göra med politiken. Metternich förstod imellertid att begagna sig deraf till sin fördel och uppskrämma kejsar Alexander genom att framhålla farorna af en militärrevolution. Nu slöt man i Troppau ett fördrag, hvari

Ryssland, Preussen och Österrike, utan något meddelande derom till de engelska och franska sändebuden, förbundo sig att bekämpa de revolutionära rörelserna, i synnerhet på pyreneiska halfön och i Italien. Derjemte öfverenskom man om en ny kongress i Laibach, till hvilken äfven konungen af Båda Sicilierna skulle inbjudas.

Parlamentet i Neapel har imellertid antagit den spanska konstitutionen med några förändringar. Den 30 Januari 1821 bekräftades den af prinsen-regenten och upphöjdes till grundlag, hvarefter parlamentet upplöstes.

I Januari 1821 sammanträdde också kongressen i Laibach, hufvudstaden i hertigdömet Krain. Metternichs plan: en väpnad intervention antogs oförändrad oaktadt Englands och Frankrikes invändningar. Äfven den gamle konung Ferdinand af Neapel infann sig der. Han hade före sin afresa högtidligt lofvat parlamentet, att han skulle arbeta på att upprätthålla freden och den nya författningen, ett löfte, hvilket han aldrig haft för afsigt att uppfylla, så att det ej ens fordrades något öfvertalande å Metternichs sida för att förmå honom att förklara sig fullkomligt nöjd med allt hvad de tre makterne beslutit. Då han ankom till Laibach, tog han också alla sina löften tillbaka, emedan han icke varit herre öfver sina beslut, och förband sig att obetingadt återställa det forna tillståndet.

I Februari framryckte en österrikisk här under general Frimont och ankom i början af Mars till neapolitanska gränsen. I Neapel var allt eld och låga. Men ehuru det var godt om hänförelse, ståtliga tal och krigisk pomp, rådde brist på allt, som hörde till krigföring. Man räknade på ett allmänt uppbåd af allt vapenfört manskap, men detta hade ingen öfning; det fattades gevär, ammunition och penningar. Man samlade med knapp nöd 25,000 man, som dock till en del voro dåligt väpnade och opålitliga. Den 7 mars angrep Pepe i spetsen för 12,000 man den österrikiska förtruppen vid Rieti, kastade den i början tillbaka, men blef, då det fattades honom rytteri att förfölja med, af de österrikiska reservtrupperna angripen från två sidor med sådant eftertryck, att hans corps upplöstes i vild flykt. Vid underrättelsen

om detta nederlag beslöt Carascosa, som förde befälet öfver den andra hälften af hären, att draga sig tillbaka till Neapel för att icke afskäras från hufvudstaden, men knapt hade han utdelat denna order förrän hela hären skingrade sig utan ett skott. Capua gaf sig, och den 24 Mars tågade österrikarne in i Neapel. Pepe, Carascosa och flere parlamentsledamöter hade flytt.

Den 15 Maj återkom Ferdinand under det lägre folkets glädjebetygelser och insattes i sina förra rättigheter. Nu började den af honom utnämde polisministern, fursten af Canosa, utkräfva hämd på de liberale. Carbonaris förbund förklarades i akt, många af dess medlemmar fördes på åsnor genom gatorna och piskades derefter offentligen; många flydde in i skogarna och egnade sig åt röfvarlifvet. Canosa rasade så vildt och tygellöst, att till och med Österrike måste yrka på hans aflägsnande och flere år hålla landet besatt för att förebygga nya revolutionsförsök.

Neapel erhöll efter österrikiskt mönster två centralkongregationer, hvilkas medlemmar utnämdes af konungen, likaså Sicilien, åt hvilket dock gafs en särskild förvaltning.

Revolutionen i Neapel hade visat, att den uppbars endast af den bildade delen af befolkningen, icke af mängdens öfvertygelse, och deraf låter sig förklara dess hastiga och beklagliga slut. Icke bättre gick det med det under tiden i Piemont utbrutna upproret,

I konungariket *Sardinien,* som bestod af Savoyen, Piemont, Genua och Sardinien, hade Piemont länge betraktats såsom det egentliga hufvudlandet. Turin ansågs icke blott såsom regenthusets residens, utan ock som hela rikets hufvudstad. Här var brännpunkten för all högre bildning och allt andligt lif. Victor Alfieri, det unga Italiens kraftigaste och originellaste ande, som så mycket bidrog att höja den italienska nationalkänslan, och Silvio Pellico, som blifvit bekant för sin frisinthet och sitt sorgliga öde, tillhörde provinsen Piemont. Under det Savoyen genom språk och härkomst förblef främmande för de öfriga landsdelarna, under det Genua försjönk i stolta hågkomster af sin försvunna republik och Sardinien var afsön-

dradt genom sitt läge och sina egendomliga seder, gälde Piemont såsom härden för revolutionära rörelser och det egentliga hemmet för de italienska frihetssträfvandena i halföns norra del. Carbonaris grundsatser, spridda hit från Neapel, hade närmat till hvarandra Lombardiet, der man hatade Österrikes välde, och Piemont. Af konung Victor Emanuel och hans broder och tronarfvinge Karl Felix, hertig af Genevois, hade man icke att vänta någon mildring i det reaktionära systemet. Då båda voro utan barn, fäste sig allmänhetens förhoppningar vid den unge prins Karl Albert, af sidolinien Savoyen-Carignan, af hvilken, om han bestege tronen, man väntade ett mera frisinnadt system.

Nu påskyndade upproret i Neapel revolutionens utbrott. I förbindelse med lombardernes nationella parti skulle efter den österrikiska härens aftågande mot Neapel rörelsen bryta lös och utbreda sig öfver hela mellersta Italien. Prins Carignan hade i hemlighet antagit platsen som regent, tills en ny sakernas ordning skulle inträda. Men om han å ena sidan redan fråssade i hoppet om att blifva Italiens konung, så måste han, såsom förutsatt tronarfvinge, å andra sidan känna sig osäker och vacklande af fruktan för att hans vågsamma företag skulle misslyckas, emedan förlusten af hans arfsrätt stode på spel.

Men redan den 9 Mars 1821 hade öfverste Ansaldi under nattens mörker bemäktigat sig citadellet Alessandria. Följande morgon bildades en förvaltningsjunta, spanska konstitutionen utropades, och i "riket Italiens" namn kallades befolkningen till vapen. I hufvudstaden Turin uppstod stor oro, men intet lifligt deltagande. Den 12 Mars besattes äfven här citadellet af de sammansvurne, den trefärgade fanan hissades och den spanska konstitutionen proklamerades, hvarefter Carignans artillericorps öfvergick till de uppروriske. I följd af denna tilldragelse nedlade Victor Emanuel regeringen till förmån för sin broder Carl Felix och begaf sig till Nizza. Tills den nye konungen, som då just uppehöll sig hos hertig Frans i Modena, återkommit till Turin, skulle prinsen af Carignan öfvertaga regentskapet.

Prinsen-regenten kunde imellertid endast genom hotelser och blott under vilkor af författningens förändrande och konungens bifall dertill förmås att införa den spanska konstitutionen. En junta tillsattes för inkallande af parlamentet, i hvilket grefve Santa Rosa framstod såsom den ädlaste karakteren, ehuru han bestämdes mera af politisk hänförelse än af ett beräknande förstånd. Prinsen insåg snart omöjligheten af att lyckas i det företag, hvari han i början haft framgång. Dertill kom från Laibach underrättelsen, att nordmakterna hade beslutit att med vapenmakt undertrycka hvarje försök att förändra ställningen i Italien. Karl Felix tillkännagaf från Modena sin vägran att på något sätt medgifva en inskränkning i den honom tillkommande makten och förklarade dem för rebeller, som ville upphäfva sakernas förra ordning. Derjemte framryckte österrikiske generalen Bubna från Lombardiet mot piemontesiska gränsen. Prinsen af Carignan, som hade hoppats, att hela Italien skulle resa sig och att Frankrike skulle uttala sig till förmån för den italienska rörelsen, såg sig bedragen i alla sina förhoppningar. I sin rådlöshet flydde han från Novara, nedlade regentskapet och stälde sig till general della Torres förfogande, åt hvilken Karl Felix anförtrott regentskapet. Sålunda öfvergaf han nu revolutionens sak lika öfveriladt som han förut slutit sig till den samma.

Santa Rosa måste nu i spetsen för sin lilla corps duka under för de förenade kungliga och österrikiska truppernas öfvermakt, hvilka den 10 April tågade in i Turin. Santa Rosa undkom till Frankrike; af de upproriske afrättades blott en enda, en mängd straffades med fängelse. En österrikisk corps höll sedan i 14 månader Alessandria och dess omgifningar besatta, tills småningom sakernas förra ordning åter fick öfverhanden.

6.

Greklands resning och pånyttfödelse. — Ryssland och Turkiet.

Genom eröfringen af Konstantinopel (1453) hade de mot all bildning fiendtliga osmanerne tagit i besittning sydöstra Europa och trängt sig in i de europeiska staternas led. Men de båda folkelementen, segrarne och de besegrade, hade aldrig sammansmält till en egentlig stat; de förblefvo söndrade från hvarandra genom religion, språk, seder och karakter. Barbari och tyranni å ena sidan, frihetsbegär och bildningssträfvande å den andra måste ömsesidigt stöta hvarandra från sig. Mer än tre och ett halft århundrade suckade under det turkiska oket grekerne, hvilka, om också uppblandade med slaviska stammar, dock delvis kunna betraktas såsom hellenernes omedelbara afkomlingar. Beröfvade allt lagligt skydd, sågo de sina hustrur och döttrar och all sin egendom prisgifna åt det råa våldet, utan att deras längtan efter frihet slocknade hos dem. Historien anför många befrielseförsök af det olyckliga folket, hvilket, ofta ett offer för svikande löften och bedräglig hjelp, städse såg sina uppror stranda under de förskräckligaste följder, i det de riktade blicken än på sin trosförvandt Ryssland, än på det med föryngrad kraft uppblomstrande Frankrike och dess unge hjelte Bonaparte.

I sista årtiondet af förra århundradet fattade köpmannen Rhigas, bördig från Pheræ i Thessalien och bosatt i Bukarest, en vän af den vesterländska litteraturen, den djerfva tanken att befria sitt förtryckta fädernesland från det turkiska oket. Hans förhoppningar voro dervid fästa vid Bonaparte, i hvilken ännu vid den tiden många samtida sågo en förkämpe för friheten. Rhigas begaf sig till Wien för att vinna der boende greker för sin plan, derifrån till Triest för att underhandla med

Bonaparte personligen. Men en lågsinnad vän förrådde honom till österrikiska regeringen, som i Rhigas blott såg "ett oroligt hufvud" och utlemnade honom till "hans rättmätige herre", sultanen. I Belgrad led Rhigas ett förfärligt dödsstraff: han blef söndersågad mellan två bräder, och det styckade liket kastades i Donau (1798). Förteckningen på sina sammansvurne hade han förut nedsväljt, på det den icke skulle falla i fiendernes händer. Den olyckliges sista ord voro: "Jag har utsått säden, och den tid skall komma, då mitt folk skall skörda den mogna frukten!"

Och säden grodde i stillhet. Omkring år 1814 bildade sig philomusernas förbund, hvars mål var att genom kristlig bildning och högre själsutveckling höja och utveckla det under slafveriets förtryck plågade folket, hvilket också på ett sinrikt sätt antyddes på förbundets sigill genom nattugglan och Keiron, dragande en gosse: symbolen för uppfostran hos de gamle hellenerne. I spetsen för förbundet, hvars medlemmar inom kort uppgingo till ett antal af 80,000, stodo grefve Capo d'Istria och flere af Europas furstar och store. Likasom förbundet hastigt utbredde sig öfver hela Grekland, så antog det också snart karakteren af ett politiskt samfund, och en hetairia bildade sig, som gjorde till sin uppgift att genom ett allmänt uppror befria grekerne från turkarnes öfvervälde, och hvars medlemmar med en högtidlig ed förbunde sig att offra lif och egendom för den heliga striden. Antalet invigde tilltog på ett öfverraskande sätt och belöpte sig snart endast i Konstantinopel till 17,000. Föreningen hade sin kassa och sin särskilda förvaltning, och i *Alexander Ypsilanti*, hvilken skulle mottaga öfverbefälet öfver den första här, man ämnade uppställa, erhöll den en tapper ledare.

Alexander härstammade från en furstlig slägt i Moldau, hvilken redan lidit mångfaldigt förtryck af turkarnes tyranni. Han var son af en phanariotisk hospodar. (Phanarioter kallades de grekiska familjer, som bebodde Phanar, en stadsdel i Konstantinopel). Utmärkt genom tapperhet och bildning, stod vid den tiden Ypsilanti i

rysk tjenst såsom generalmajor. Kärlek till fäderneslandet, om också icke så litet blandad med enskild ärelystnad, eldade honom, och tanken att befria sitt folk ur sekelslångt slafveri tillika med hoppet att såsom en afkomling af den forne byzantinske kejsarne (efter hans eget påstående) få en gång bära Greklands krona, fylde hans själ. Tillfället att göra uppror syntes gynnsamt. Man hoppades på hjelp af kejsar Alexander af Ryssland, hvilken skulle åtaga sig sina svårt betryckta trosförvanters sak, och Michael Souzo, furste af Moldau, lät af Ypsilanti vinna sig för grekernes sak. Dertill kom, att paschan af Janina i Albanien (Epirus) hade upprest sig mot Porten och förföljd af denne förklarat sig för de upproriska grekerna (1820), och af Mehemed Ali i Egypten, hvilken Porten ej kunnat underkufva, hade turkarne ej heller att vänta något deltagande.

Ypsilanti infann sig i Jassy, hufvudstaden i Moldau, (den 6 Mars 1821) och utfärdade ett eldigt upprop till hellenerne att befria sig från turkarnes ok och hämnas sitt fädernesland och sin tro. Dådlystne ynglingar strömmade till honom; Michael Souzo understödde honom med penningar och krigsförnödenheter, och Alexander bildade "den heliga skaran", en till 500 man uppgående hop af i hetairian intagne yngre greker ur de bildade klasserna. Men i Wallachiet utsattes han för brist på krigsförnödenheter, för oordning och förräderi, hvarjemte turkiska trupper på Portens befallning redan antågade under föröfvande af förskräckliga grymheter för att kufva upproret. Då kejsar Alexander öppet uttalade sitt missnöje med den grekiska resningen och under hotelse om svår bestraffning uppmanade Ypsilanti att återvända till sitt regemente, så var det förgäfves, att hellenerne under Athanasios' ledning, några hundra till antalet, stredo vid Pruth mot många tusen turkar och visade under af tapperhet. De dukade under för öfvermakten och offrade sig i den heliga striden (i Maj 1821). Äfven i Wallachiet, der tvedrägt och myteri rådde i grekernes här, var striden snart afgjord. Hellenerna dukade under vid byn Dragetschan (19 Juni 1821) och den heliga skaran dog hjeltedöden. Ypsilanti räddade sig med två sina bröder och några få stridskamrater öfver siebenbürgiska grän-

sen, men den österrikiska regeringen tog honom till fånga såsom en revolutionär och höll honom inspärrad först på fästningen Munkatz, derpå i Theresienstadt i nära sju år, hvarigenom grunden lades till hans tidiga död.

Vid underrättelsen om upproret upptändes sultan Mahmud af en gränslös vrede, så mycket mer som man nu tillika hade i Konstantinopel kommit den heliga hetairian på spåren. Den kristna befolkningen prisgafs nu åt folkets raseri och soldaternas vilda tygellöshet, och befallning utgick om att de otrogne i hela riket skulle dödas. I synnerhet voro de rika phanarioterne utsatte för turkarnes hämd. Gregorios, den åldrige patriarken i Konstantinopel, måste uttala kyrkans bann öfver Ypsilanti och de upproriske, men blef kort derefter sjelf beskyld för att hafva understödt en grekisk furstefamiljs flykt och kunde nu ej mera vara i ovisshet om hvilket öde väntade honom. Imellertid uppsköto turkarne sin hämd till den kristna påskhelgen.

Första påskdagen (1821), då en mängd kristna i Konstantinopel redan icke mera vågade gå i kyrkan, begaf sig dock Gregorios till sin basilika för att hålla högmessan med vanlig högtidlighet. Då han gick ut derifrån, grepo janitscharerne med dragna sablar den vördnadsvärde gubben och upphängde honom jemte andra prester framför hans boning. Här förblef liket hängande till tisdagen, då några judar kastade det i sjön *).

Mordet på patriarken var början till en hel rad af gräsligheter. Den turkiska pöbeln plundrade grekernes hus, afskuro deras näsor och öron och kastade dem derefter genom fönstren ut på gatan, der turkarnes raseri tillväxte för hvarje timme. Fångna greker släpades med rep utefter gatorna och sönderkrossades derefter, andra upphängdes vid benen och genomstuckos med knifvar och gafflar. Många af dessa olycklige lefde ännu följande dag, och deras gräsliga jemmerrop blandade sig med turkarnes jubel. På aftonen uppgjorde desse på en plats en stor eld, borrade sina glödgade laddstakar genom krop-

*) Då liket köptes för 100,000 piaster, sänktes det icke helt och hållet. Matroser togo upp det ur vattnet och förde det till Odessa, der med kejsar Alexanders tillåtelse dess martyrskap firades och dess begrafning försiggick med ett förträffligt liktal.

parne på grekerne, drogo glödgade trådar genom näsa och öron på dem eller stucko under kannibaliskt tjut deras händer och fötter i lågorna. Hvarje dag medförde nya marter; man fastspikade grekerne med öronen vid ett bord, fylde deras munnar med glödande kol, kastade de från mödrarna bortryckta och på bajonetterna uppspetsade dibarn i lågorna; slutligen upprestes åttio spjut, på hvilka greker spetsades, under det att deras jemmerrop fylde luften, tills de efter en stund uppgåfvo andan. Dermed slutades mördandet i Konstantinopel, men på alla orter förstördes de kristna kyrkorna, och deras prester invigdes åt döden. Förgäfves sökte de europeiska sändebuden att förmå Divan att vidtaga mildare åtgärder; det ryska sändebudet Stroganoff protesterade mot att förut ingångna fördrag till de kristnes förmån nu kränktes, men enda svaret derpå var, att pöbeln hånade honom och förstörde ett ryskt ambassadhotell, och Stroganoff måste slutligen fly till Odessa och afbryta alla underhandlingar med Porten.

Långt ifrån att dämpa upproret underblåste denna blodiga grymhet öfverallt förtviflans och hämdens låga. Redan i Mars hade de frihetsälskande, obetvungna mainotterne, afkomlingar af de gamla spartanerne i Lakonien, höjt upprorets fana under Pietro Mauromichalis eller Pietro-bey, som han ock kallades, Kolokotroni och andra anförare samt med en högtidlig gudstjenst förkunnat den heliga stridens började. I synnerhet var det Theodor Kolokotroni, hvars viljekraft och bestämda karakter ingåfvo hans skaror obetingadt förtroende. Till mainotterne slöto sig öarna Spezzia, Hydra och Ipsara, som egde inemot 200 större och mindre fartyg. Ehuru mindre än de öfrige grekerne hemsökta af turkarnes förtryck och befriade från många bördor, ville de dock icke längre underkasta sig att vara beroende och drogo genom sitt frihetssinne genast hetairians uppmärksamhet på sig. Gifta och ogifta qvinnor drogo ut i striden, och den hjeltemodiga *Bobolinas* från ön Spezzia föredöme, hvilken, sedan hon i det heliga kriget förlorat sin make och söner, utrustade ett fartyg, hvarpå hon, lik en andra Artemisia, sjelf förde befälet, står icke ensamt i sitt slag. Öfverallt blefvo turkarne inneslutna

på de fasta platserna. Osmanernes våldsgerningar hade upptändt äfven grekernes raseri, så att desse, der de segrade, utan förbarmande nedhöggo män, qvinnor och barn bland turkarne. Så påstås det, att, då Tripolizza, hufvudstaden på Morea, föll i deras händer, 8,000 turkar blifvit mördade. Öfver hufvud hade kriget å båda sidor en barbarisk karakter. Den lika så tappre som listige Odyssevs, en höfding för Armatolerna (en grekisk folkstam i Albanien), som först senare blef förrädare mot sitt fädernesland, mottog öfverbefälet i Thessalien, furst Maurokordatos i Albanien. I mellersta och norra Grekland var lyckan afgjordt på turkarnes sida, emedan det lyckades Churschid pascha att tvinga paschan af Janina att kapitulera, hvarefter denne genast halshöggs (Januari 1822), men ett försök af Churschid att med stora stridskrafter tränga genom det bekanta passet Thermopylerna strandade mot Odyssevs' tapperhet, hvilken, en annan Leonidas, med en hand full folk tillbakaslog angreppet af den till antalet så öfverlägsna hären.

De kristna makterna lemnade icke de betryckta grekerne något understöd. Stående under Metternichs olycksaliga inflytande, sågo de i grekernes uppror blott ett straffvärdt affall från den rättmätige herskaren, sådant det hade försökts i Spanien och Italien. Så mycket högre steg hänförelsen bland folken för de olyckliga hellenerne och deras hjeltemodiga uppresning. I många stater bildade sig "hellenföreningar" för att understödja grekerna med penningar, vapen och förnödenheter af alla slag. Hänförelsen anknöt sig till minnet af de bildningsskatter, som hemtats från de gamla hellenernes verk. Med blicken fäst på en Socrates' och Platos, en Miltiades', Aristides' och Themistocles' sublima gestalter egnade den snillrike engelske skalden lord Byron åt den grekiska friheten sina stämningsfulla sånger, sina penningar och sin tapperhet, Eynard från Geneve sin förmögenhet; den tyske skalden Wilhelm Müller hänförde alla med sina klangfulla grekiska sånger, och den würtembergiska generalen Normann förde de första skarorna af filhellener (grekvänner) till Greklands jord och bildade deraf regelbundna trupper. Men visserligen erfor man härvid en viss missräkning: grekerne voro icke mer dessa hellener

från den äkta klassiska tiden; vinningslystnad, egennytta, otacksamhet och tvedrägt voro nu mera de bland dem herskande egenskaperna.

De grekiska öarnes fartyg, som korsade hafvet från Dardanellerna till Kreta och Cypern, hade redan utfört en följd af lyckliga och inbringande företag, då det förskräckliga blodbadet på Chios åter gjorde om intet början till grekernes oberoende på Mindre Asiens kust. Invånarne på den stora, fruktbara ön Chios utanför Smyrna hade ända hittills, i känslan af sina otillräckliga krafter, icke tagit någon del i upproret; först i Mars 1822, då en liten samisk flotta landade der, upprestc sig äfven chioterne, och de få turkarne, hvilkas moskéer stuckits i brand, drogo sig tillbaka in i fästningen. Men här inträffade ett förfärligt omslag.

Kapudan-Pascha (storamiralen) infann sig med den stora turkiska flottan, under det samtidigt en annan turkisk här från Mindre Asien sattes öfver till Chios. Samierne drogo sig tillbaka, chioterne öfvervunnos efter en strid, som kostade turkarne 5,000 man, och nu började ett förskräckligt mördande. Nästan hela den manliga befolkningen föll för osmanernes sablar, qvinnor och barn fördes i slafveri, 20,000 menniskor skola hafva omkommit inom några få dagar, 45,000 såldes till slafvar. Vida omkring var hafvet täckt af de mördades lik, och sjelfve den engelske ministern Castlereagh ryste, då de blodiga skuggorna från Chios hotande trädde fram för hans själ. Den herliga ön var förvandlad till en ödemark. Vid underrättelsen om detta nidingsdåd utstötte den bildade verlden ett rop af fasa, och en tidning i Konstantinopel skref vid den tiden: "Det finnes icke tillräckligt med tårar för att begråta Chios öde".

Knapt hade denna underrättelse kommit till Hydra, förrän Konstantin Kanaris och Georg Papinis med 43 frivilliga aflade en högtidlig ed att hämnas denna blodsutgjutelse. Kapudan-pascha låg efter sin gräsliga bragd för ankar i Chios' hamn att fira den stora Bairam-festens inträde, då grekerne, som invigt sig åt döden, under natten till den 19 Januari 1822 närmade sig på tre små fartyg. De foro under främmande flagg; man lät dem lugnt ligga bland den turkiska flottan. På natten smög

sig Kanaris med en brännare intill amiralskeppet, som genast fattade eld, under det de båda andra hängde sig vid två turkiska linieskepp. Nu var snart all släckning fruktlös; elden angrep amiralskeppets krutkammare, och med en förskräcklig knall flög det i luften. Dödligt sårad kom Kapudan-pascha sjelf i land på spillrorna och uppgaf snart andan. De båda andra linieskeppen sjönko i hafvet, den återstående turkiska flottan flydde. De djerfva grekerne kommo under segerhymner och lofsånger till Ipsara för att sjelfve ditföra underrättelsen om det lyckligt utförda vågstycket.

Imellertid hade kriget utbredt sig äfven öfver det egentliga Grekland. Athen hade efter en 14 månaders belägring fallit i grekernes händer, turkiska skarors infall i öster hade blifvit lyckligt tillbakaslagna, men i vester på det gamla Acarnaniens jord, der Maurokordatos och Markos Bozzaris i början stridt med framgång, utspann sig ett hårdnackadt och blodigt krig. Träffningen vid Peta i närheten af Arta (den 16 juli 1824) förlorades trots filhellernes hjeltemodiga tapperhet genom en höfdings förräderi, och general Normann begaf sig sårad till Messolunghi, dit återstoden af de slagna trupperna drog sig tillbaka.

Messolunghi i Ætolien vid Patrasviken angreps i september 1822 af paschan Omer Vrione af Janina, och Maurokordatos inneslöts i staden. Han försvarade sig med den största tapperhet, hvarjemte grekerne stredo med lycka på Peloponnesos, hvilket gjorde, att Omer måste upphäfva belägringen, ehuru den nye Kapudan-pascha, Kara Mehemed, hade blokerat platsen äfven från sjösidan. I oktober 1823 ryckte Omer fram med en ny här mot Messolunghi, men Markos Bozzaris öfverföll honom och anstälde ett sådant blodbad bland hans trupper, att han icke vågade företaga något angrepp mot staden. Den tappre Bozzaris hade imellertid stupat i striden och blef högtidligt begrafven i Messolunghi.

Slutligen hade Mehemed Ali, pascha af Egypten, villfarit den hårdt ansatte sultanen Mahmuds begäran och sändt honom till hjelp sin styfson Ibrahim med en landthär af omkring 18,000 man reguliera trupper och en flotta med 150 kanoner.

I Mars 1826 landsteg Ibrahim-pascha med sina trupper på Peloponnesos, stormade oaktadt grekernes ansträngningar Navarino, som försvarades af Maurokordatos, och underkufvade under barbariska härjningar hela halfön. Under det split och tvedrägt rådde bland anförarne och regeringens medlemmar voro splittrade i partier, inträngde Reschid-pascha norr ifrån, belägrade det hjeltemodigt försvarade Messolunghi och förenade sig i början af år 1826 med Ibrahim. Ehuru alla stormningar tillbakaslogos och Kanaris och Miaulis tillfogade fienderne svåra förluster och upprepade gånger tillförde staden lifsmedel, så lyckades Ibrahim dock i Mars 1826 att för de belägrade afskära all förbindelse med hafvet, och snart uppkom en förskräcklig brist i fästningen. De, som undgingo turkarnes svärd, dogo hungersdöden. Då de belägrade icke sågo någon utväg till räddning, fattade de ett förtvifladt beslut. Natten mellan den 23 och 24 april gjorde de ett utfall i tätt slutna kolonner med qvinnor, barn och gubbar i midten. Den första, 3,000 man starka skaran lyckades bana sig väg genom fienderne och uppnå bergen, men den andra delen af besättningen med en mängd qvinnor och barn hade af ett falskt alarm blifvit förledd att återvända till staden, der nu turkarne och egypterne på samma gång inträngde, och ett förfärligt blodbad begynte. Flere tusen qvinnor och barn bortfördes i slafveri. Då turkarne trängde in i staden, tände grekerne eld på sina krutminor och sprängde sig sjelfva och turkarne i luften.

Messolunghi var en grushop, och Greklands sak syntes med dess fall vara förlorad. Emedan England under sin frisinnade minister Canning ännu alltid skänkte grekerne det största deltagande, så beslöto desse att anropa den engelska ministerns bemedling, då en tilldragelse inträffade, som gaf en annan vändning åt den vidare utvecklingen af den grekiska resningen.

Den 1 december 1825 hade kejsar Alexander plötsligt aflidit i Taganrog vid Azowska sjön, dit han följt sin sjuka gemål. Då han icke efterlemnade några barn, var hans broder Konstantin den närmaste till tronföljden. Men denne storfurste hade redan i januari 1822 till förmån för sin yngre bror Nikolaus utfärdat en urkund, i hvilken han afstod sina anspråk på tronen. Ehuru under-

rättad om denna afsägelse, var dock Nikolaus den förste att hylla sin broder, emedan han icke ville begagna sig af dennes afsägelse, i händelse hans beslut sedan kunnat ändras. Sålunda utropades storfursten Konstantin i Petersburg och i hela Ryssland till kejsare, och en deputation af senaten sändes till honom i Warschau med hyllningsakten. Konstantin stod imellertid fast vid sitt förra beslut; Nikolaus mottog kronan och fick snart tillfälle att ådagalägga sitt mod och sin kraft vid försvaret af den samma.

Äfven i Ryssland hade frisinnade idéer vunnit inträde, och i synnerhet hade officerscorpsen, som under befrielsekriget lärt känna Tyskland och Frankrike, omfattat sådana. Sedan en längre tid funnos två hemliga politiska föreningar, hvilkas yttersta mål ej var något mindre än att omgestalta czarriket till en federativ republik och gifva det en författning efter mönstret af den nordamerikanska. I spetsen för det ena förbundet, det s. k. norra förbundet, som hade sitt säte i Petersburg, stodo den svage, men äregirige furst Trubetzkoi och den energiske Rylejeff. Den senare hade förut varit militär, men tagit afsked för att vara så mycket mera oberoende, samt var en man med vidsträckta kunskaper, liflig inbillning och svärmande för ett frihetsideal, hvilket han dock synes aldrig hafva rätt klart uppfattat. I spetsen för det andra eller södra förbundet, som hade sitt hufvudsäte i Tultschin, stod öfverste Pestel och intendenten Juschnewski. En dunkel aning om dessa hemliga förbunds mörka stämplingar fördystrade den sista tiden af Alexanders lif, fylde hans sinne med misstroende och bidrog till att han blef allt mera obenägen för ett krig emot turkarne till förmån för grekerne. Tvärtom slöt han sig helt och hållet till Metternichs åsigt, att en mot monarkierna fiendtlig upprorslust hemligt bedrefve sitt arbete i alla länder.

Då nu efter Konstantins bestämda tronafsägelse hufvudstaden d. 26 december 1825 skulle hylla kejsar Nikolaus, beslöto ledarne för det norra förbundet att utföra sin plan. Man hade förespeglat soldaterne, att Konstantins tronafsägelse vore ett bedrägeri. Nikolaus skulle lemna den tron han inkräktat, om han kände härens stämning, hvars billiga önskningar då skulle uppfyllas. Utan

motsägelse aflade civilembetsmännen hyllningseden, men en del af trupperna, vunnen af de sammansvurne, gjorde svårigheter dervid och började slutligen öppet uppror. Vid underrättelsen härom befalde Nikolaus gardessappörerne och pioniererne, på hvilkas tillgifvenhet han kunde lita, att skydda palatset. Vid middagstiden framryckte de upproriske under ropet: "Lefve Konstantin!" Då de sågo, hvilka anstalter träffats, tågade de förbi och uppstälde sig på platsen framför senatens palats, hvarvid med deras hyllningsrop för Konstantin nu äfven blandade sig ett annat: "Lefve konstitutionen!" *). Guvernören i Petersburg, general Miloradowitsch, försökte att lugna soldaterne med försäkran, att man bedragit dem och att Konstantin icke ville blifva regent, men ett pistolskott sträckte honom till marken. Vid underrättelsen härom steg kejsaren sjelf till häst och red till platsen, der de upproriske befunno sig. Då upprepade föreställningar icke hade någon verkan på dem, gaf kejsaren slutligen befallning att angripa: kartetschskott skingrade snart de upproriske, som sedan förföljdes åt alla håll af det anfallande rytteriet. Kl. 6 på aftonen förkunnade ett högtidligt *The Deum* Nikolaus I:s seger och tronbestigning. Med lika framgång dämpades äfven upproret i söder.

Vid undersökningen om denna händelse uppdagades, att en vidt utgrenad sammansvärjning var bildad i syfte att störta den kejserliga familjen. Endast fem af de egentliga hufvudmännen straffades till lifvet och hängdes (i juli 1826); de öfrige förvisades till Sibirien eller dömdes till mindre straff **). De förledde gardena sändes ned till Kaukasus för att försona sitt fel i striden mot dervarande befolkning.

*) Då soldaterne uppmanades att ropa sålunda, skola de, okunniga om ordets betydelse, hafva frågat, hvem den der *konstitutionen* vore. Då man svarade dem, att det var Konstantins gemål, hurrade de af alla krafter för det kejserliga paret.

**) En i sammansvärjningen invecklad ung man började vid förhöret gråta, men hade ingen näsduk att aftorka sina tårar med. Då räckte honom den närvarande kejsaren sin egen näsduk. När den unge mannen hade torkat sina ögon och ville återlemna näsduken till kejsaren, svarade denne: "Behåll den och kom ihåg, att det var din kejsare som aftorkade dina tårar".

Nikolaus var vid sin tronbestigning nära 30 år gammal. Det samma som man yttrat om Alexander, då han uppsteg på tronen, att han var den vackraste karl i sitt rike, sade man äfven om Nikolaus. Det var imellertid lika stor olikhet i deras yttre som i deras lynnen. Det milda, älskliga, intagande, som röjde sig i Alexanders hela väsen, igenfann man icke hos hans bror, hvars ståtliga, ovanligt resliga gestalt likasom hela hans ansigtsuttryck bjöd vördnad och lydnad. Båda hade utmärkta själsförmögenheter: Alexander en vidsträcktare, mångsidigare bildning, Nikolaus ojemförligt mera karaktersfasthet. Båda vore nyckfulla naturer, men den förres nycker voro svaghetens, den senares despotismens.

I obestridd besittning af regeringen ledde kejsar Nikolaus I den ryska politiken in i nya banor och egnade i synnerhet sin uppmärksamhet och sitt deltagande åt grekerne, som redan under så många år af egen kraft uppehållit striden mot turkarne. Till följd deraf slöts mellan Ryssland och England den 6 juli 1827 ett fördrag till grekernes förmån, hvilket kort derefter biträddes af Frankrike, hvarvid dock äfven togs i beräkning det genom kriget i fara bragta handelsintresset.

Vid denna tidpunkt befann sig sultan Mahmud II i svårt betryck. Han hyste den öfvertygelsen, att hans rikes bestånd vore möjligt endast genom att omgestalta dess förvaltning i öfverensstämmelse med det europeiska statsväsendet. Dervid stötte han på det häftigaste motstånd från det gammalturkiska partiets sida. Mest hatades hans reformer af janitscharerne, hvilkas okufliga trots ännu ingen sultan besegrat och som reste sig under plundring, härjningar och brand, så snart icke deras öfverherre gjorde dem till viljes. De reste sig i juni 1827, men sultanen höjde profetens heliga fana och kallade folket till vapen emot dem. Efter en fruktansvärd två dagars strid besegrades janitscharerne och instängdes i sina kaserner, hvilka sultanen lät antända. Så omkommo omkring 15,000 man, och flere än 30,000 bortfördes till Asien. Redan i juni förklarade sultanen denna gammalturkiska nationalmilis upphäfd. Men genom att tillintetgöra denna hade han äfven beröfvat sig sin tappraste krigsmakt mot yttre fiender, och hos folket jäste förbitt-

ringen öfver hans nya institutioner och de tryckande skatterna.

Under sådana omständigheter beqvämade sig visserligen sultanen att i fördraget i Akjerman (september 1826) gå in på Rysslands fordringar beträffande Moldau och Wallachiet, enligt hvilka sultanen ej utan czarens tillåtelse kunde afsätta hospodarerne i dessa furstendömen, men tillbakavisade deremot envist hvarje bemedling af de tre makterna Ryssland, England och Frankrike i fråga om hans förhållande till grekerne.

En turkisk-egyptisk flotta af 79 krigsfartyg lade sig för ankar vid *Navarino* (det forna Pylos i Messenien). De tre förbundna makterna hade likaledes sändt sina flottor till Arkipelagen, en engelsk under sir Edvard Codrington, en fransk under amiral de Rigny och en rysk under amiral Heyden. De lade sig den 20 oktober 1827 i Navarinos hamn midt emot den fiendtliga. Turkarne läto allt försiggå i ostördt lugn, då plötsligt en egyptisk fregatt gaf eld på det franska amiralsskeppet och fick derför ett glatt lag. Nu öppnade turkiska landbatterierna sin eld mot de ryska fartygen, men blefvo snart bragta till tystnad. Snart gafs eld från alla håll, inom få timmar var slaget afgjordt, och största delen af den stolta turkiska armadan sam i spillror på hafvet.

Obeskrifligt var det intryck, som underrättelsen om denna seger framkallade i Europa. Sultanen var utom sig af raseri och hotade att mörda alla kristna. De europeiska makternas afundsjuka gjorde imellertid, att man icke begagnade sig af en seger, som skulle hafva prisgifvit Konstantinopel och medfört Portens undergång. Den store Canning var död (i augusti 1827), och andan i hans politik besjälade icke mer de engelske statsmännen. Man tålde lugnt egypternes barbari, hvilka bortsläpade tusentals fångar. De engelske köpmännen skreko högt öfver intrång i sin handel, och då just nu i januari 1828 lord Wellington tog statsrodret i sin hand, yppade sig en gynnsammare stämning mot Porten, och konung Georg IV kallade till och med i sitt trontal slaget vid Navarino "en oväntad tilldragelse". Turkiets hjelplösa tillstånd gent emot det eröfringslystna Ryssland, hvilket, sedan kejsarinnan Katarina uppsteg på tronen, riktade sina blic-

kar på Konstantinopel, väckte Englands farhågor. Denna sakernas vändning stärkte sultanen i hans envishet; han gjorde gällande sina anspråk på att få helt och hållet underkufvå Morea och uppmanade i december 1827 alla muselmän till strid mot de otrogne, i synnerhet mot Ryssland, som han kallade det osmaniska folkets och rikets afsvurne fiende.

Grekerne hade imellertid uppgifvit sina förra tankar på en republik. De hade på en nationalförsamling i Troezene (1827) valt den i rysk tjenst varande grefve Capo d'Istria till Greklands president för sju år och förklarat sig för en konstitutionel monarki under en främmande furste. I början af år 1828 infann sig Capo d'Istria i Nauplia för att träda i spetsen för de grekiska angelägenheterna.

Sultanens oböjliga envishet uttömde slutligen Rysslands tålamod, och det beslöt ett krig mot Porten. Kort förut hade den med Persien afslutade freden i Turkmanschay (i februari 1828) förskaffat det ryska riket khanaten Eriwan och Nakhitschewan m. m. samt 80 millioner rubel såsom ersättning för krigskostnaderna.

I maj 1828 öfverskredo ryssarne utan motstånd Pruth och Donau, besatte Moldau och Wallachiet och eröfrade flere turkiska fästningar, särskildt Brailow, under det att general Paskewitsch, persernes besegrare, under ständiga framgångar framträngde från Georgien. Hufvudhären, vid hvilken kejsar Nikolaus sjelf befann sig, träffade vid Schumla och Varna på stora turkiska stridskrafter. Varna föll efter hårdnackadt motstånd först i oktober, och efter en fruktlös belägring af Schumla och Silistria aftågade de ryska härarna i november, emedan markens beskaffenhet och ogynnsamt väder hindrade krigets raska fortgång. Följande året (1829) lemnade kejsaren öfverbefälet öfver Donauhären åt den energiske generalen grefve Diebitsch, som den 12 juni slog storvesiren i närheten af Schumla, hvarefter Silistria gaf sig den 18 juni. Fyra veckor derefter öfvergick han med sina ryssar Balkanberget, hvilket sedan det turkiska rikets uppkomst ansågs för dettas oöfverstigliga gränsmur, hvarför hans kejsare hedrade honom med titeln Sabalkansky. Den 20 augusti uppnådde ryssarne Adrianopel, och den andra osmaniska hufvudstaden föll

utan svärdshugg i deras händer. Äfven den ryska flottan hade intagit flere platser vid Svarta hafvets kust och grefve Paskewitsch eröfrat Erzerum, hufvudstaden i det turkiska Armenien. Det osmaniska väldets sista dag tycktes nu vara kommen; men just som ryssarne hotade sjelfva Konstantinopel, slöt sultanen omsider under preussisk bemedling fred med Ryssland i Adrianopel (den 14 september 1829). Porten afträdde till Ryssland de vid Donaus mynning belägna öarna och i Asien staden Akhalzik med ett litet landområde samt betalade en stor summa såsom godtgörelse för krigskostnaderna; den tillät fri fart på Donau och genom sundet vid Dardanellerna. Moldau, Wallachiet och Serbien förblefvo visserligen länspligtiga under Porten, men ställdes under Rysslands skydd, så att vigtiga förändringar alltid kräfde dettas bifall.

Angående Grekland förklarade sig Porten underkasta sig Rysslands, Englands och Frankrikes bestämmelser. Redan år 1828 hade en fransk flotta under general Maison landat vid Peloponnesos och med lätthet drifvit tillbaka till Egypten Ibraim Pascha, sedan denne i mer än tre år på ett barbariskt sätt härjat denna halfös klassiska jord.

Så hade nu Grekland återvunnit sitt oberoende. Den nya staten omfattade utom Peloponnesos hela Hellas och en del af Thessalien jemte ön Evbæa och Cykladerna. Men tyvärr, då nu friheten var vunnen, började tvedrägten råda i det inre af landet. Man beskylde presidenten Capo d'Istria, som gjort sig hatad genom en sträng förvaltning, för att eftersträfva ett ärftligt regentskap, och grekernes tygellösa trots gaf sig luft i uppror. En konferens mellan de tre makterna i London (den 8 februari 1830) ordnade förhållandena sålunda, att Grekland förklarades för en ärftlig monarkisk stat och erbjöds kronan åt prins Leopold af Sachsen-Koburg, hvilken visserligen i början mottog henne, men sedermera afstod derifrån (i Maj 1830), då grekerne voro missnöjde med den nya statens gränsbestämmelser och grefve Capo d'Istrias meddelanden angående tillståndet i Grekland afskräckte honom. Nya uppror började; presidentens ställning blef allt svårare, inbördeskriget upplågade till lands och sjös, och Miaulis sprängde (i augusti 1831) vid ön Poros (Calauria) den grekiska flottan i luften för att icke låta den falla i rege-

ringens händer. Hatet mot presidenten tillväxte allt mer och den 9 oktober 1831 lönnmördades han af bröderna Konstantin och Georg Mauromichalis i Nauplia, då han gick till kyrkan. Efter hans död rasade partistriderna ännu vildare, och först i maj 1832 utnämde skyddsmakterna prins Otto af Baiern till konung, hvilken underrättelse helsades med allmänt jubel. Dock först i februari 1833 infann sig den unge konungen jemte de under hans minderårighet tillsatta förmyndarne och baierska trupper i Nauplia, der den grekiska nationalförsamlingen med glädje hyllade honom*).

7.

Förhållandena i Tyskland.

Det på kongressen i Wien upprättade *tyska statsförbundet* omfattade med inberäkning af de fyra fria riksstäderna (Lübeck, Frankfurt, Bremen och Hamburg) 38 sjelfständiga stater, hvilka under Österrikes presidium representerades genom särskilda fullmäktige på förbundsdagen i Frankfurt am Main. Den tyska förbunds-akten undertecknades den 8 juni 1815.

---

*) Skyddsmakterna gåfvo den nya regeringen ett lån å 60 millioner francs. Förmyndarstyrelsen, hvilken utgjordes af grefve von Armensperg såsom president, statsrådet von Maurer, general von Heideck och ministerialrådet von Abel såsom ledamöter sökte införa en ordnad förvaltning och lagliga förhållanden. Den 1 juni 1835 öfvertog konung Otto sjelf regeringen, och residenset förlades till Athen. År 1843 nödgades han gifva en författning. Äfven de kyrkliga förhållandena ordnades, i det patriarken i Konstantinopel erkände den grekiska kyrkan såsom systerkyrka under sjelfständig ledning af synoden i Athen. Den fanatiske munken Kristoforos Papulakis' försök att uppvigla folket med anledning af kyrkans afsöndrande från patriarken i Konstantinopel framkallade 1852 rörelser här och der, men Kristoforos tillfångatogs i en håla på Taygetos och fördes till Athen.

Det tyska folkets sjelfkänsla, som under trycket af Napoleons öfvervälde och under befrielsekriget flammat upp varmare och allmännare än någonsin förr eller senare, hade väckt en sträfvan efter nationel sjelfständighet och politisk frihet. Denna nationens djupa åtrå kunde genom förhållandenas nya gestaltning omöjligt tillfredsställas, då derigenom hvarken Tyskland i det hela i förhållande till utlandet kom att intaga sin tillbörliga plats i raden af europeiska stater, ej heller de särskilda tyska staterna fingo sig tillförsäkrad den åstundade delaktigheten i lagstiftningen och styrelsen. Då trettonde artikeln i förbundsakten förpligtade alla tyska stater att införa eller återställa landständer, så blef den närmaste uppgiften att i de särskilda staterna skapa sådana författningar.

I *Österrike* funnos visserligen sedan gammalt provinsständer, men dessa hade i följd af de österrikiska regenternas växande envälde förlorat så mycket af sin betydelse, att de, beröfvade sin forna rätt till skattebevillning, blott kommit att utgöra församlingar med rådgifvande röst och petitionsrätt. Adeln och preståndet hade afgjord öfvervigt på dessa landtdagar, hvilka, ofta öppnade och afslutade på samma dag, sjönko ned till blotta gyckelspel. Men icke blott inom författningsväsendet, utan äfven på åtskilliga områden af förvaltningen hade ett fullständigt stillestånd inträdt. Polisstyrelsen hade urartat till ett tryckande spionerisystem, folkskoleväsendet låg nere, att besöka främmande universitet var förbjudet likasom att inkalla lärare från utlandet, mot inflytelsen af utlandets literära alstring var kejsarstaten så fullständigt skyddad, att till och med den tyska vetenskapens framsteg knapt berörde den samma. Hela undervisningsväsendet stod under uppsigt af presterskapet, af hvars betyg i kristendom hvarje framåtgående på gymnasier och vid universiteten berodde. Blott studiet af orientaliska språk var tillåtet, likasom naturvetenskaperna i allmänhet uppmuntrades. Men de filosofiska och historiska vetenskaperna voro deremot särdeles illa anskrifna. Man kunde t. ex. aflägga hvilken embetsexamen som helst och hinna till de högsta platser i staten utan att ega ringaste kunskap i historien, icke ens fäderneslandets. Hvad som med förkärlek idkades och studerades var musik. Den estetiska

njutningen skapade inga rabulister i politiken. Under ett sådant andligt tvång befunno sig protestanterna i Österrike i en särdeles tryckt ställning, och äfven handel och industri måste lida deraf.

I *Preussen* hade de gamla landständerna för det mesta råkat i förgätenhet under Fredrik Wilhelm I:s och Fredrik den stores envåldsmakt, och vid statens utvidgning genom nyförvärfvade landsdelar, vid den sammas sönderstyckande och på grund af den olikartade befolkningen måste deras återställande förefalla lika svårt som otillrådligt. Fredrik Wilhelm III, som besjälades af de bästa afsigter, åsyftade i början att i fullaste mått tillfredsställa sitt folks önskningar och behof. Redan den 22 maj 1815 utfärdade han från Wien en kabinettsorder, i hvilken utlofvades icke blott införandet af provinsialständer, utan ock en författning för hela riket, en representation af det preussiska folket. Konungen, som var böjd för välvilja och tacksamhet, ville genom ett sådant bevis på förtroende belöna sitt folk för den offervilliga hängifvenhet, med hvilken det under den nationella väckelsens år slutit sig omkring tronen. Men om det ock utan tvifvel var fullt allvar med konungens beslut att medgifva sitt folk en författning, som skulle garantera det samma bestämda rättigheter, så blef dock dess införande allt fortfarande uppskjutet af fruktan för den i Sydtyskland herskande oroligheтsandan samt på grund af den revolutionära jäsningen i Frankrike och andra Europas stater, och när utkastet till en riksförfattning fullbordats af den under Hardenbergs presidium nedsatta kommissionen, hade förhållandena i Tyskland tagit en så betänklig vändning, att konungen ansåg sig böra för författningens införande först afbida lugnare tider. Sålunda kom saken att hvila, och i stället för en *riks*författning framkom slutligen en *provinsial*författning.

I konungariket *Sachsen*, reformationens vagga, hade i följd af de talrika skolorna en viss andlig lyftning gjort sig mer än annanstädes gällande, men denna stod i sjelfva verket i motsägelse mot de föråldrade statsinrättningarna och det sociala lifvets former. De från medeltiden härstammande landständerna, hvilka voro blott ett bollverk för privilegierade ständer, kunde icke motsvara en af nya

idéer fyld tids fordringar. Till en början utjemnade dock tillgifvenheten mot den af olyckan böjde, åldrige konung Fredrik August de rådande svårigheterna.

Ännu mer än Sachsen hade konungariket *Hannover*, hvilket på kongressen i Wien erhållit områdena Hildesheim, Osnabrück och Ostfriesland, kommit efter sin tid med hänseende till författningsväsendet. Sedan dess kurfurstar bestigit Englands tron, behandlades Hannover allt mera såsom en engelsk koloni. De gamla, år 1814 åter sammankallade ständerna buro en fullständig medeltidsprägel, och de bland adeln tagna och på grund af suveränens frånvaro nästan allsmäktige ministrarne betraktade de högsta hof- och statsembetena såsom ärftliga besittningar inom sitt privilegierade stånd. Icke ens den af prinsenregenten år 1819 gifna författningen undanrödde detta förvända förhållande, utan befäste till och med adeln i besittningen af en afgjord öfvervigt utan att göra ens det minsta medgifvande åt framåtskridandets och frihetens idéer.

I *Kurhessen* sökte den sjutioårige, i medeltidsfördomar stelnade kurfursten Wilhelm I, sedan han efter en sjuårig landsförvisning, då landet under franskt välde hörde till konungariket Westphalen, återkommit till sitt land, att så vidt möjligt utplåna dessa sju år ur verldshistorien och att återföra allt till den ståndpunkt, som betecknade året 1806. Bland militären kommo puder och stångpiskor åter i bruk, embetsmännen inträdde åter i sin ställning af 1806, hvarvid alla, som under den franska styrelsen blifvit befordrade, fingo återgå till sina förra befattningar, och de som under den westphaliska styrelsen köpt kurfurstliga domäner måste utan ersättning frånträda dessa. Äfven de gamla ständerna, nu dock med tillägg af bondeståndet, vände tillbaka, men kurfursten bestred fortfarande deras rätt att deltaga i lagstiftningen och rikets styrelse, förmenande, att deras befogenhet blott sträckte sig till anskaffandet af medel för att fylla statens behof. Omåttligt sniken som han var, begärde han en ersättningssumma af 4 millioner för de krigskostnader, som föregåfvos hafva blifvit använda mot Frankrike, men lät sig till slut nöja med 1,800,000 thaler. Utan att erhålla någon kännedom om finansförvaltningen inskränkte ständerna sin verksamhet till att tillbakavisa regeringens allt för långt gående fordringar.

I de fyra fria städerna inträdde åter riksståndsförfattningen, och regeringen fördes af en senat.

I de små staterna med undantag af Oldenburg, som, ehuru utan författning, var tillfreds med sin regering, fortlefde till största delen medeltidsförhållanden. Blott Karl August, storhertig af *Sachsen-Weimar*, utmärkte sig på ett berömvärdt sätt framför andra furstar. Likasom han i sin egenskap af gynnare och beskyddare af de store skalderne och skriftställarne främjade nationens andliga intressen, så visade han äfven genom den författning han gaf sitt folk, att han stod på höjden af sin tids bildning och hade i sig upptagit dennas idéer. Denna författning medgaf såsom en verklig folkrepresentation andel i lagstiftningen och uppsigt öfver finansförvaltningen. Imellertid såg sig äfven denne furste så småningom nödgad af de hotande tidsförhållandena att göra en tillbakaskridande rörelse och att äfven taga tillbaka löftet om censurens upphäfvande.

I *Baiern,* hvilket såsom "Rhenförbundsstat" så länge hade varit förenadt med Frankrike, hade franskt inflytande gjort sig mest gällande. Sålunda hade under grefvens af Montgelas sjuttonåriga förvaltning förändringar inträdt på statens, kyrkans och den offentliga undervisningens områden. Också egde Baiern sedan 1811 en författning, hvilken dock aldrig blef fullständigt genomförd. I öfverensstämmelse med trettonde artikeln i förbundsakten utfärdade konung Maximilian I den 26 maj 1818 en ny riksförfattning med tvåkammarsystem. Medlemmarne af första kammaren (riksrådens) mottogo sin värdighet för lifstiden eller utnämdes af konungen för lifstiden; fullmäktige i andra kammaren (deputerades) bestodo af representanter af den lägre adeln, adliga jordegare, hvilka egde utöfva domsrätt på sina gods, deputerade från universiteten, från det katolska och protestantiska presterskapet, från städer och köpingar samt af jordegare, som ej tillhörde den först nämda kategorien. Förlänandet af denna författning, hvilket betecknades såsom ett betydande framsteg på den konstitutionella banan, helsades i hela Tyskland med gladt jubel, i Baiern med uppriktig tacksamhet mot konung Maximilian den gode, som hade just henne att tacka för den stora popularitet, i hvilken

han stod hos folket. Mindre tillfredsstälde det år 1817 med påfven Pius VII afslutna konkordatet, som förde med sig svåra förvecklingar mellan stat och kyrka.

För öfrigt led icke heller i Baiern den monarkiska principen något afbräck, och konungen lät slöseriet i hof- och statshushållningen fortgå. Då han år 1825 dog, erhöll landet i hans son, konung Ludvig I, en snillrik, konstälskande herskare, och en ny tidsålder tycktes vilja inbryta för Baiern. Han flyttade universitetet i Landshut till München, på det han måtte ega i sin närhet de utmärkte lärare, hvilka han dervid anstälde och tillkallade från flere delar af Tyskland, förstorade tafvelgalleriet derstädes genom inköp af nya konstverk och riktade München med praktbyggnader, bland hvilka det nya universitetshuset, det nya biblioteket, "pinakoteket" för målningar, "glyptoteket" för skulpturer, den götiska kyrkan, den byzantinska Ludvigskyrkan intogo första platsen. Äfvenledes bygde han i Regensburg det så kallade Walhalla, som skulle inrymma bröstbilder af alla framstående tyskar. München blef sålunda ett konstens hemvist, likasom Berlin var vetenskapens. Men folkskolan sjönk allt djupare, och konung Ludvig, som i gammaltysk drägt umgicks med konstnärer, drack för Tysklands enhet och tillropade de upproriske grekerne ett gladt lycka till! var för mycket romantiker och för litet statsman för att kunna regera sjelfständigt och öfverlemnade styrelsen åt sina ministrar, som förvaltade staten i det gamla systemets anda.

I *Würtemberg* herskade Fredrik I med despotisk godtycklighet och hårdhet, blott betänkt på att uppfylla sina förpligtelser mot Napoleon för att i honom hafva ett stöd mot sitt folk. Då Fredrik I märkte, att det oinskränkta envåldet icke fann någon anklang på kongressen i Wien, skyndade han till sin hufvudstad och utfärdade den 15 mars 1815 en författning, som var mera frisinnad, än man kunnat vänta af den för godtycklighet böjde herskaren. Enligt den samma fanns det blott *en* kammare; lagstiftning och skattebevillning skulle bero på ständernas bifall och öfverläggningens frihet var försäkrad; när kammaren skulle sammanträda var äfven i lagen bestämdt, och vid hvarje tronombyte var den nye regenten förpligtad att svärja på författningen. Men konungens forna våldsamma

styrelse hade bland befolkningen väckt en sådan förstämning, att man förkastade författningen och uppstälde den fordran, att ett sådant verk icke borde ensidigt utgå från fursten, utan kallas till lif genom ett arbete i förbindelse med folkrepresentationen, ja ständerna skickade till och med en besvärsskrift till de vid kongressen i Wien samlade monarkerna med bön om hjelp och hotade att fritaga folket från erläggande af skatter. Ännu fortfor jäsningen i sinnena, då Fredrik I natten till den 30 oktober dog. Efter honom följde hans son, Wilhelm I, rättvis och välvillig och sedan länge folkets förhoppning, så mycket mer som han sjelf hade bittert nog fått erfara sin faders hårdhet. Men i följd af den under förra styrelsen väckta förbittringen dröjde det ännu lång tid, innan någon enig samverkan kom till stånd, och blott genom väsentliga förbättringar inom alla grenar af förvaltningen lyckades det konungens uppriktiga bemödanden att frambringa en gynnsam stämning. Så blef då den 23 september 1819 den nya författningen af ständerna antagen och af konungen stadfäst. Den bestämde två kamrar, af hvilka den första utgjordes af de forna riksständerna, den andra äfven af representanter af den jordegande adeln; den fastställde en utsträckt valrätt och innebar skydd mot allt embetsmannagodtycke. I följd af denna författning utvecklade sig i Würtemberg mer än annanstädes ett konstitutionelt lif, och ett stort antal parlamentariska talanger dykte här upp.

I storhertigdömet *Baden*, som var sammansatt af det reformerade Pfalz och det katolska Breisgau, hade de gamla författningarna under Rhenförbundets tid gått under, storhertig Karl Fredrik hade visserligen regerat oinskränkt, men till sina undersåtars stora belåtenhet. Men efter hans död uppstod till följd af de tryckande skatterna och hofvets slöseri en sådan misstämning bland befolkningen, att Pfalz enträget begärde att få åter förenas med Baiern samt Breisgau att få återvända under det österrikiska väldet. Dessutom gjorde osäkerheten i arfsföljden storhertigdömets ställning en lång tid vacklande. Men kongressen i Wien beslöt sig ur politiska och militäriska grunder för att det samma skulle fortfara i sitt då varande omfång för att just vid denna Tysklands gräns

mot Frankrike hafva en sammanhängande stat af någon betydelse. Då folket uttalade sig för en hela staten omfattande konstitution, så utfärdade ändtligen efter långt dröjsmål storhertig Karl den 22 augusti 1819 en författning med två kamrar, efterbildad den baierska, men i mera liberal anda och med flere företräden särdeles i formelt hänseende, så att den länge ansågs såsom den bästa i Tyskland. Den första kammaren medgaf visserligen de mediatiserade stora företrädesrättigheter, men tillförsäkrade också den andra kammaren rätten att bevilja skatter och andel i lagstiftningen. Deraf blef en följd, att företrädesvis i Baden striden om den politiska utvecklingen upplågade häftigast.

I storhertigdömet *Hessen-Darmstadt* samtyckte storhertig Ludvig I, för att förekomma ett utbrott af det allmänna missnöjet, till att den 28 mars 1819 utfärda en författning, hvilken dock först senare inrymde några frisinnade bestämmelser såsom skattebevillningsrätt och ministrarnes ansvarighet.

I *Nassau* slutligen fanns sedan den 2 september 1814 en författning, som garanterade de väsentligaste medborgerliga rättigheterna.

Efter denna korta öfverblick öfver författningsväsendet i de särskilda staterna skola vi nu följa utvecklingen af den politiska rörelsen i Tyskland i det hela.

Om verlden hade hoppats, att efter Napoleons störtande en tid af fred och lycka skulle inträda, så blef denna förhoppning bittert sviken. Visserligen hade kanondundret på slagfältet tystnat, men i dess ställe upplågade en icke mindre häftig strid mellan dynastierna och folken, mellan de privilegierade klasserna och massan af befolkningen. De krigsstormar, med hvilka Napoleon hemsökt verlden, hade utsått öfver Europa fröna af den franska revolutionens goda frukter, som nästan öfverallt funnit en mottaglig jordmån. Drifkraften i de af den samma väckta nya idéerna, med jernspira tillbakahållen af Napoleon, bröt fram så mycket mäktigare efter hans fall och grep de flesta af Europas folk. Det gälde icke nu mera en

endas ära och herravälde, det uppstod snarare en väldig kamp mellan de styrandes och de styrdes intressen, en sammandrabbning mellan dynastiernas och nationernas principer, hvilken fyller den närmaste tiden efter Napoleons fall. Sålunda utgöra furstarnes löften och folkens glada förtroende, ropet på konstitutionel frihet och reaktion, revolutioner af folken och deras undertryckande af den furstliga våldsmakten grundkarakteren af tiden från 1815 till 1830.

Hoppet om en lyckligare framtid närdes lifligast i Tyskland. Likasom just från Tyskland och i synnerhet från de der vaknande idéernas makt de krafter utgingo, som besegrade Napoleon, så hade äfven der dessa idéer slagit de djupaste rötter, i synnerhet i Preussen, som under det napoleonska förtryckets tid blifvit en tillflyktsort för den tyska patriotismen och genom sin krigiska lyftning och offervillighet ryckt det öfriga Tyskland med sig och räddat det hela. Tyvärr bibehöll sig icke Preussen på denna höjd.

I enlighet med furstarnes löften och ministrarnes förklaringar likasom enligt patrioternas omdöme bidade man, såsom redan förut är sagdt, *ett* fädernesland, starkt utåt och fritt i sitt inre, ett gemensamt tyskt parlament och en verklig folkrepresentation. Dessa förväntningar hade af kongressen i Wien bittert svikits. Den tyska riksförfattningen hade en gång trots sin svaghet dock att uppvisa en blomstringsperiod, men det tyska förbundet var en nödfallsskapelse af kongressen i Wien, som utan en enda dag af ära gjorde om intet folkens förhoppningar. Ju mindre denna statskonstens bedröfliga byggnad tillfredsstälde, dess mer koncentrerade sig de svikna förhoppningarna vid universiteten, hvilka nu såsom vetenskapens bärare och fortbildare höllo stadigt fram idealet af en politisk nygestaltning af Tyskland för den studerande ungdomen, af hvilken de bestående förhållandenas ömklighet lifligast erfors. Många af de berömdaste akademiska lärarne, många led af den studerande ungdomen hade ju följt, då stridsropet ljöd. Närmaste följden var, att de försvunno från universiteten, dessa råa medeltidsformer, hvilka ofta på ett så plumpt sätt stötte mot allt, som i det öfriga samhället gälde för sedighet och bildning. I

stället för de forna slutna och aristokratiskt inrättade landsmansskapen, som framgått ur Tysklands splittring, trädde nu såsom symbol af den tyska enheten ett allmänt studentskap eller s. k. *Burschenschaft*, hvari den demokratiska principen var rådande. Medelpunkten för denna rörelse i de akademiska kretsarne, hvilken å de flesta regeringars sida snarare rönte misstroende än uppmuntran, var Jena, hvilket af storhertigen Karl August alltid omfattades med synnerlig huldhet. Här uppstod tanken på en närmare förbindelse med de öfriga tyska universiteten och härifrån utgick ock en inbjudning till dessa att medels deputerade deltaga i en stor studentfest, hvars firande sedan gjorde mycket buller af sig, såsom vi nu skola berätta.

Konung Fredrik Wilhelm III af Preussen ville år 1817 fira i Wittenberg reformationens tredje sekularfest och hade tillika i sigte att åstadkomma en förening (Union) mellan de båda evangeliska bekännelserna, den lutherska och den reformerta, med gemensamma symboler och gemensam kult, hvilken förening dock blef utan betydande följder på grund af stridigheterna mellan de ortodoxa på båda sidor. Likasom furstarne i Wittenberg, så firade studentskapet i Jena, som hade sammankallat sina kamrater från när och fjerran, festen på samma vis vid det genom Luthers vistande derstädes och flere andra historiska minnen ryktbara slottet Wartburg vid Eisenach, der Luther en gång så ifrigt arbetade på sitt odödliga verk, bibelöfversättningen. Man valde härtill den 18 oktober, årsdagen af slaget vid Leipzig, och stälde sålunda samman den religiösa och nationella befrielsen, räddningen från såväl påfvens som Napoleons ok. Man betänkte dervid icke, att på sådant sätt trots alla sträfvanden efter Tysklands enhet hela den katolska befolkningen i landet förklarades såsom något främmande och utanför Tyskland stående. Sålunda erhöll festen en afgjordt nordtysk-protestantisk karakter. Från början till slut hörde man religiösa sånger, och inspirerade tal höllos om fäderneslandets svikna förhoppningar, om nödvändigheten af Tysklands enhet och om en fortsatt ståndaktighet i striden härför. Vid slutet af festen uppbrändes i en stor lusteld åtskilliga skrifter af känd frihetsfiendtlig riktning jemte en

korporalkäpp, ett snörlif och en hårpiska såsom symboler af den förgångna tiden.

Firandet af Wartburgfesten väckte den största uppståndelse. Flere tidningar, som under skyddet af pressfriheten utkommo i Weimar, spredo bland allmänheten sina åsigter om tilldragelserna på ett sätt, som stod i skarp motsats mot regeringens åsigter. Ännu mera måste en skrift af en walachisk bojar, ryske statsrådet Stourdze, gjuta olja i elden. Denne hade på uppdrag af kejsar Alexander författat en uppsats öfver tyska förhållanden, i hvilken han skildrade andan bland de tyska professorerne och studenterne såsom öfver måttan farlig och framhöll för monarkerne, till hvilken skriften öfverlemnades på kongressen i Aachen 1818, skräckbilden af en tysk revolution *). Dertill kom vidare, att den ryska regeringen gaf uppdrag åt den bekante författaren, statsrådet August von Kotzebue i Weimar att till kejsar Alexander insända berättelser om den offentliga meningens ställning i Tyskland. Denne man uppträdde nu såsom en förbittrad fiende till de under frihetskrigen i Tyskland väckta idéerna och framstälde ofta nog förhållandena före den franska revolutionen såsom statslifvets ideal, som de politiska sträfvandenas mål, hvaraf allenast regeringarnas bestånd berodde. Professor Luden i Jena skaffade sig en af dessa berättelser och drog icke i betänkande att aftrycka den i sin tidskrift "Nemesis" samt beledsaga den med bittra och bitande anmärkningar. Kotzebue blef nu på grund af sina anklagelser och sitt förtal, som han dessutom inrapporterade till en främmande monark, såsom en fosterlandets förrädare föremål för det bittraste hat från patrioternas sida, i synnerhet den akademiska ungdomens, och var liksom hemfallen under nationens bann.

Den djupt jäsande missbelåtenheten med de bestående förhållandena, smärtan af att nationens förhoppningar icke förverkligades väckte bland den studerande ungdomen en åtrå efter en afgörande vändning i den politiska ställ-

*) Då två unga grefvar utmanade bojaren såsom en fiende till Tysklands frihet, förklarade denne, att han blott på Alexanders befallning tänkt, skrifvit och utfört sin uppsats, hvarpå de förre svarade, att de naturligtvis icke kunde fordra någon upprättelse af en tanke-, skrif- och handlings-maskin.

ningen, hos somliga till och med den bedröfliga föreställningen, att det tyska folket måste genom någon skakande tilldragelse ryckas upp ur sin slummer och en öfverväldigande skräck injagas hos motpartiet. Det som hos de öfriga förblef en stilla önskan, det förde till blodigt dåd Karl Ludvig Sand, en teologie studerande i Jena, som kände sig kallad att offra sitt lif för frihetens sak. Från sin tidiga ungdom böjd för ensamhet och svärmeri, hade han städse lagt i dagen något öfverraskande och öfverdrifvet i sitt väsen. Utmärkt för sedlig renhet i hög grad, men på samma gång förvirrad och inskränkt i afseende på sin andliga begåfning, hade han närt inom sig och stegrat till ett slags stilla vansinne den tanken, att något utomordentligt måste ske, och med sin beslutsamma, oförskräckta vilja skred han till handling. Såsom den förhatligaste personlighet, såsom den egentliga förrädaren af frihetens sak förekom honom Kozebue: han måste falla.

Utan att låta märka något af sin plan, reste han från Jena till Mannheim, dit Kotzebue hade flyttat. Den 23 Mars 1819, omkring kl. 11 på förmiddagen lät han anmäla sig i Kotzebues bostad och fick sig audiens beviljad på eftermiddagen samma dag mellan kl. 4 och 5. Han infann sig på bestämd tid och infördes i ett rum, i hvilket Kotzebue snart derefter inträdde. Strax tillfogade honom Sand under utropet: "här, fosterlandsförrädare!" flere dolkstygn, som genast medförde döden. Under det att den mördades familj skyndade till, rusade mördaren ned för trappan och ut på gatan, der han stötte dolken i sitt bröst, utropande: "lefve mitt tyska fädernesland!" föll derefter på knä och stötte ännu en gång vapnet i sitt bröst under orden: "jag tackar dig, Gud, för denna seger!" Af den tillskyndande polisen fördes han medvetslös till ett sjukhus, derefter till ett fängelse, der han tillfrisknade, hvarefter han underkastades en sträng rättslig undersökning. Så mycket man än bemödade sig att komma på spåren en, såsom man antog, vidt utgrenad sammansvärjning, så kunde man dock icke upptäcka några medbrottslingar, emedan Sand icke hade någon sådan. Denne olycklige, som utan att komma till insigt om sitt brott jublade öfver sitt dåd ända till sitt sista ögonblick i den föreställningen, att han gjort sitt fädernesland en tjenst, afrättades den 20 maj 1820 i Mannheim.

Sands dåd hade på sinnena gjort ett oerhördt intryck. Om handlingens förkastlighet rådde blott en mening, om ock en liten hop af befolkningen, en del förblindad ungdom och några sjukligt öfverspända hufvuden, sökte låta ändamålet helga medlet. Äfven i politiskt afseende var dådet ett missgrepp. Å ena sidan var Kotzebue ingen så betydande personlighet, att landets väl eller ve hade berott på honom, å andra sidan var det så långt ifrån att detta mord nedslog reaktionen, att det tvärtom gaf den samma den rikligaste näring.

I spetsen för denna reaktion stod furst Clemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg, Österrikes berömdaste statsman i nittonde århundradet, tillika den inflytelserikaste ledaren af den europeiska politiken, hvilken från 1809 till mars 1848 stod i spetsen för utrikes angelägenheterna och 1821 äfven erhöll värdigheten af statskansler. Utan att ega en verklig statsmannavishet, dessutom i hög grad njutningslysten, höll han i sina händer det europeiska statsskeppets roder och styrde det efter sin inskränkta statskonsts grundsatser. Stor förmåga egde han af muntlig och skriftlig framställning, men för öfrigt gick hans statsmannabemödande ut på att strängt hålla fast vid allt gammalt och häfdvunnet, således ock att hålla tillbaka hvarje nationel rörelse och lyftning. Folket, som han förnekade allt deltagande i statsförvaltningen, var i hans ögon blott en skattebetalande massa, med hvars lif och egendom furstarne kunde göra och låta huru som helst *). Han var den egentliga själen i den heliga alliansen och skiljedomaren mellan folken. Gent emot Preussen gick hans bemödanden ut på att åter neddraga denna stat från den höjd af politisk betydelse, som den genom frihetskrigen nått.

Kotzebues mord gaf furst Metternich ett lämpligt tillfälle att fortfarande framhålla för konung Fredrik Vilhelm III i Preussen skräckbilden af en tysk revolution och att fylla denne monarks sinne med farhågor för en i det tysta kringsmygande revolutionär anda. Nu var icke mera tal om att gifva Preussen en författning. Konungen hängaf

*) Han hade slutligen gjort sig genom sitt system så förhatlig, att en mars-minister år 1848 kunde under allmänt bifall utropa: "Det sista årtiondets hela nesa sammanfattar jag i det enda namnet: Metternich!"

sig obetingadt åt Metternichs idéer och Preussen anslöt sig till Österrikes politiska system.

Nu blefvo år 1819 de preussiska "turnföreningarna" upplösta, Jahn, deras stiftare, blef häktad, likaså andra professorer och äfven studenter, samt deras papper tagna i beslag. I Berlin nedsattes en kommission, som skulle hålla undersökning om de revolutionära stämplingarna ("demagogische Umtriebe", såsom man uttryckte sig). Metternich gick imellertid ännu längre. Den 6 augusti 1819 öppnades under hans presidium en ministerkongress i Karlsbad *), hvars beslut innefattas i följande tre punkter: pressens frihet inskränkes genom censuren så att intet arbete under 20 tryckta ark får utgifvas på trycket utan vederbörligt tillstånd, i Mainz inrättas en central-undersöknings-kommission för bestraffande af upproriska stämplingar (demagogische Umtriebe), studentföreningarna upphäfvas och universiteten ställas under uppsigt af ombud för regeringen, hvilka skola vaka öfver gällande stadgars och disciplinär-föreskrifters noggranna iakttagande, sorgfälligt gifva akt uppå den anda, som röjer sig i lärarnes allmänna eller enskilda föreläsningar, söka bibringa den studerande ungdomen en för statens ändamål väl beräknad riktning o. s. v.

Karlsbaderbesluten kunde först erhålla allmänt gällande kraft genom förbundsförsamlingens bifall. Denna, som ända hittills icke gifvit till känna något enda lifstecken, icke blott sanktionerade dem vid sitt sammanträde den 20 september 1820, utan tillvällade sig äfven rättigheten att kunna i nödfall med vapenmakt tvinga de särskilda staterna att verkställa dess beslut.

Men icke ens Karlsbaderbesluten syntes furst Metternich tillfyllestgörande för att i grund utrota den demagogiska andan. Den 25 november 1819 sammanträdde i Wien å nyo en ministerkongress under hans presidium, hvilkens verksamhet gick ut på att ur de sydtyska staternas författningar bortskaffa alla element af verklig folkrepresentation och nedsätta dem till blotta landständer,

---

*) Protokollet fördes här af det skickliga och talangfulla, men njutningslystna och lättsinniga hofrådet von Gantz, som om det politiska systemets ohållbarhet uttalade de beryktade orden: "nog håller det under min och Metternichs tid!" hvarefter Metternich sjelf skall hafva yttrat: "Après nous le déluge!"

i det att Metternich framhöll den åsigten, att, då de tyska staterna med undantag af riksstäderna voro monarkier, den allmänna och fulla styrelsemakten måste förenas i suveränens person. I denna syftning framstäldes en rad af bestämmelser, som under namn af Wienerslutakten undertecknades den 16 maj 1820 af de särskilda staternas fullmäktige och den 8 Juni stadfästes såsom tysk grundlag af förbundsförsamlingen på samma sätt som förbundsakten.

I Preussen inskränkte man sig blott till införandet af rådgifvande provinsialständer, hvilka trädde i verksamhet genom ett kungligt patent af den 5 Juni 1823. Dock blef Preussen mindre än andra stater berördt af tidens politiska rörelser, emedan Fredrik Vilhelm III genom sin ädla personlighet var i hög grad ett föremål för sitt folks kärlek och vördnad och en förträfflig förvaltning afgaf ett lysande vittnesbörd om hans landsfaderliga omsorger. Men i det öfriga Tyskland framträdde i följd af de stora staternas reaktionära beslut det politiska partiväsendet blott ännu skarpare, i synnerhet då samtidigt härmed äfven religiösa motsatser började göra sig gällande. Genom nationens hela lif rörde sig hädanefter en viss splittring, af hvilken en jemt fortskridande utveckling af statslifvet icke kunde främjas.

Andra tidskiftet.

—•:•○•○•○•:•—

Från julirevolutionen till februarirevolutionen i Frankrike.

(1830—1848.)

8.

Revolutionen i Belgien. — Prins Leopold af Sachsen-Koburg belgiernas konung.

Julirevolutionen i Frankrike hade skjutit den första djupa bräckan i Wiener-kongressens verk. Den stöt, som Europas alla stater deraf erforo, kändes först af det närgränsande konungariket Nederländerna.

För att i norden erhålla en starkare förmur mot Frankrike hade Wiener-kongressen mot befolkningens i de sydliga provinserna önskningar och tänkesätt förenat Belgien med det nordligare belägna Holland till ett konungarike Nederländerna under Vilhelm I af Oranien. Men det fattades den nya staten hvarje historisk-nationel och konfessionel grundval. Belgien hade sedan Burgunds upplösning alltid tillhört någon af de stora europeiska staterna, först Spanien, sedan Österrike, slutligen Frankrike. Holland åter hade förvandlat sig till republik och beherskat ett vidsträckt kolonialområde. Föreningen med det lilla Holland föreföll belgierna, hvilka utgjorde två tredjedelar af landets befolkning, såsom en förökmjukelse. Ehuru folket i de nordligare delarne af Belgien talade flamländska, var likväl det franska språket allmänt inom de bildade klasserna och handelsverlden, under det att en tysk dialekt utgjorde landsspråket i Holland. I Belgien hade

katolicismen ingått i folkets tro och sedor, och den katolska läran syntes hotad af ett furstehus, som genom att bekänna sig till och försvara kalvinismen kommit till makt och storhet. I stället för att sammansmälta med hvarandra, hade de befintliga motsatserna alltsedan 1844 endast gestaltat sig ännu fiendtligare och lemnade intet tvifvel öfrigt, att konungariket Nederländerna var en af omständigheterna framtvungen och onaturlig, samt derför ohållbar politisk skapelse.

Särskilda svåra omständigheter tillkommo äfven. Konung Vilhelm I lät ej det konstitutionella lifvet komma till någon fullständig utveckling. Ministèren var ej generalstaterna (ständerna) ansvarig och konungen nekade envist att utfärda någon lag om ministrarnes ansvarighet. Belgierna, som voro mera än en tredjedel talrikare än holländarne, fingo dock ej i andra kammaren insätta flero representanter än de senare, och holländarne, som gynnades vid alla offentliga platsers tillsättande, röstade alltid i generalstaterna för ministrarnes förslag, så att den till det mesta af belgier bestående oppositionen ständigt led nederlag och Belgien knappt tycktes vara representeradt.

Emedan Vilhelm I ej utan skäl gaf presterskapet till en del skulden för den i Belgien rådande oviljan mot honom och hans dynasti, så gjorde han statens rättigheter mot kyrkan gällande i deras fullaste utsträckning. Biskopen i Gent, som tillhörde slägten Broglie, hade vägrat aflägga ed på grundlagen, emedan alla trosbekännelsers politiska likaberättigande var deri uttaladt, men han stannade ej dervid, utan förbjöd sitt presterskap att i kyrkobönerna nämna konungens namn, ja, han till och med uttalade i en skrift grundsatser, som icke kunde annat än synas upproriska mot både staten och dynastien. Han förklarades skyldig till majestätsbrott, och då han lyckades undkomma, blef hans bild upphängd på en skampåle mellan tvenne tjufvar, som vore dömde att brännmärkas. Om man också härutinnan ej förfor strängare mot biskopen än mot hvilken annan som helst, så låg dock i detta fall ett missgrepp i regeringens förfarande, som af belgierna betraktades såsom ett hån mot deras lära och hos presterskapet framkallade det djupaste hat mot konungen. De andlige kände sig

kränkte i sina innersta intressen, då konungen stälde hela undervisningsväsendet, hvilket de betraktade såsom ett dem med rätta tillhörigt område, under verldslig uppsigt. Gymnasier och elementarläroverk fingo derigenom en helt ny och af alla upplystare såsom ganska förtjenstfull erkänd riktning, och ett så kalladt "filosofiskt kollegium" grundades i Löwen, der hvar och en, som sökte ett andligt embete, måste någon tid hafva bevistat föreläsningarna. Konungen ville härigenom förbättra den offentliga undervisningen och bilda ett upplyst slägte; men om också intet inhemtades vid kollegiet, som kunde anses stridande mot de katolska dogmerna, så var kollegiet likväl ett föremål för de andliges hat redan derför, att idéen dertill utgått från en protestantisk furste, och de närmade sig blott så mycket ifrigare jesuiterne och ultramontanerne. Hela folket åter såg i befallningen att anse holländskan såsom officielt språk blott ett beroende af Holland och ett undertryckande af den belgiska nationaliteten samt knotade högt öfver att det måste bidraga till betalandet af holländska statsskulden och derför belastades med nya skatter.

Då konungen under sommaren 1829 gjorde en resa genom Belgien och öfverallt mottogs med stora äre- och glädjebetygelser, lät han deraf fullkomligt förvilla sig med afseende på folkets verkliga sinnesstämning. I Lüttich förklarade han för stadsmyndigheterna, att han nu visste, hvad de föregifna klagomålen hade att betyda, att man hade att för allt detta tacka syftena hos ett fåtal personer, som arbetade för vissa privatintressen, samt att ett sådant uppförande vore "infamt". Detta ord tände eld, och i Flandern, som var den presterliga oppositionens härd, bildade sig en orden "de infama", hvars medlemmar buro en medalj, som förestälde en öppen bok med titeln: "fidèles jusqu'à l'infamie", en anspelning på de forna geusernes valspråk: "Trogne ända till tiggarpåsen!" ("fidèles jusqu'à la besace!").

Motståndet och oviljan mot konungen och regeringen nådde slutligen en sådan höjd, att valen i Belgien till generalstaterna år 1829 allmänt utföllo i liberal, d. v. s. antiholländsk riktning. Särdeles hotad var dåvarande justitieministern van Maanen, mot hvilken allmänna opinio-

nens vredgade röst i Belgien allt bestämdare höjde sig. Från alla håll, till och med af en del af de holländska ombuden fordrades nu frihet i undervisningsväsendet, ministrarnes ansvarighet, tryckfrihet, edsvurna domstolar samt domareståndets oberoende. Inför en sådan storm samtyckte regeringen till några eftergifter: censuren mildrades, det filosofiska kollegiet upphäfdes och bruket af språk blef frivilligt vid officiella angelägenheter i Belgien — men dessa eftergifter kommo för sent; man hyste ej längre något förtroende till en regering, som ej långt förut hade straffat liberale embetsmän med afsättning och frisinnade skriftställare med fängelse.

Medan Vilhelm I genom att i rätt tid gripa in hade kunnat vinna för sig flertalet af de liberale, förenade sig nu de liberale och klerikale till ett under andra förhållanden oerhördt och onaturligt förbund. Det katolska partiet, som eldades af ett oförsonligt hat till konungen, yrkade på konstitutionella institutioner, tryckfrihet, m. m. som af deras trosförvandter i andra länder på det häftigaste bekämpades; de liberale understödde kleresiet i dess sträfvan efter undervisningsfrihet och kyrkans oberoende af staten. Detta förbunds egendomliga karakter visade sig i synnerhet i den ställning, som skriftställaren de Potter förstod att en lång tid intaga. Han förde ett ytterst skarpt och bitande språk och hade gjort sig känd genom flere mot påfvedömet fiendtliga skrifter. Sedermera blef han såsom försvarare af den belgiska nationaliteten dömd till fängelse för några tidningsartiklar och sökte, då han åter blef fri, att stifta en förening för understödjande af afsatta embetsmän. Ministeriet inledde utan tillräckliga skäl en process mot honom för högförräderi, och de Potter dömdes till 8 års landsflykt. Han begaf sig då till Paris, och derifrån blef han först riktigt farlig för regeringen. Denne inflytelserike man understöddes af de andlige i sina nationella sträfvanden och afbröt derför sin strid mot katolska kyrkan.

Sålunda var här ett rikt förråd af brännbara ämnen samladt, då julirevolutionen med ens ditslungade den tändande gnistan. Medan konungen fortfor i sin förblindelse, läste man om morgonen d. 22 augusti i Bruxelles följande program, som antydde på förberedelserna till firandet

af hans födelsedag: "måndagen d. 23 fyrverkeri, tisdagen d. 24 illumination, onsdagen d. 25 revolution". Om aftonen d. 25 augusti 1830 lät en hoffunktionär helt oväntadt operan "Den Stumma från Portici" gifvas på kungliga teatern i Bruxelles, i hvilken opera firas neopolitanernes uppror mot den spanska styrelsen under fiskaren Masaniellos anförande. Alla de ställen i pjesen, hvilka prisa hat mot förtrycket och kampen för friheten, helsades af publiken med stormande bifall. Men utanför teaterhuset hade stora hopar af de lägre klasserna samlat sig, hvilka efter representationens slut utbröto i ropet: "Lefve de Potter! Ned med van Maanen!" Från teatern rusade mängden till minister van Maanens, polischefens och en ministeriel tidningsredaktörs hus, plundrade dem, stucko dem i brand och skulle äfven låtit sitt raseri utbryta mot dess egare, om desse ej i tid lyckats rädda sig. Om natten blefvo alla vapenmagasin uppbrutna och förstörelseverket upprepades följande dag. Det kungliga vapnet nedtogs och det gamla hertigdömet Brabants färger hissades i stället.

För att hejda pöbelns raseri bildade Bruxelles' borgerskap ett nationalgarde, och då myndigheterna visade sig vanmäktiga, öfvertog ett utskott af borgarne den offentliga makten. Den 29 augusti sändes en deputation till konungen i Haag för att bedja honom om ändring i det hittillsvarande regeringssystemet, de hatade ministrarnes afskedande och generalstaternas skyndsamma sammankallande. Imellertid hade, med undantag af Antwerpen och Mastricht, der starka besättningar voro förlagda, den revolutionära rörelsen utbredt sig öfver hela Belgien, de brabantska färgerna lyste från alla torn. Pöbeln begick öfverallt oordningar och våldsamheter, mot hvilka borgerskapet bildade nationalgarden. Konungen ville imellertid icke fördraga ens skenet af ett honom pålagdt tvång, utan förklarade, att han ej ämnade låta någon sätta pistolen för hans bröst och tvinga honom till van Maanens aflägsnande. Han afskedade deputationen med tomma ord och försäkringar, som vid truppernas framryckande mot Belgien blott ännu mera ökade misstroendet.

Vilhelm I sände sina båda söner till Belgien. Den äldste, Vilhelm af Oranien, som var älskad af folket, skulle

försöka underhandlingarnas väg, medan den yngre, prins Fredrik, skulle sammandraga ett så stort antal trupper som möjligt i granskapet af Bruxelles. Vilhelm ämnade rycka in i Belgiens hufvudstad i spetsen för en truppstyrka, men då en deputation af borgerskapet förestälde honom, att detta skulle orsaka blodiga uppträden, afstod han derifrån och begaf sig in i Bruxelles, blott följd af några officerare. Der blef han öfvertygad om sakernas betänkliga ställning och föreslog under en med de belgiske notabiliteterna d. 3 september hållen öfverläggning Belgiens legislativa och administrativa skilsmessa från Holland med bibehållande af samma dynasti, samt lofvade att understödja saken hos sin fader.

Utan att förklara sig vilja ingå på denna öfverenskommelse sammankallade konungen generalstaterna d. 13 september i Haag. I trontalet omnämdes visserligen öfverläggningeu angående Belgiens afsöndrande från Holland, men framstäldes ej såsom någon oundviklig nödvändighet. Denna obeslutsamhet och förhandlingarnas långsamma gång alstrade nytt misstroende, och belgierna trodde sig endast hafva blifvit bedragne af prinsen af Oranien. Då slutligen Belgiens skilsmessa från Holland afgjordes af generalstaterna d. 28 september och bekräftades af konungen d. 4 oktober, hade under tiden händelser inträffat, som beröfvade dessa beslut all kraft och verkan.

Till följd af regeringens vankelmod hade från de öfriga provinserna, der passionerna ännu häftigare upplågat, stora skaror af arbetare anländt till hufvudstaden, och från Frankrike hade många revolutionärer, som med missnöje sett Julitronens upprättande, begifvit sig till Bruxelles. Dessa framstälde inför mängden säkerhetsutskottets obeslutsamhet såsom förräderi mot den gemensamma saken. Nationalgardet afväpnades och en ny myndighet tillsattes (21 sept.), bestående af ultramontaner och radikaler, under namn af "centralutskottet".

Vid underrättelsen om dessa tilldragelser gaf konungen sin son befallning att besätta Bruxelles. Prins Fredrik gjorde sig då skyldig till det misstaget att i ett upprop från Antwerpen hota upprorets hufvudmän med det strängaste straff och fordra de brabantska färgernas bortläggande. Denna prinsens åtgärd bragte alla partier, äfven

de sansades, i harnesk mot honom. Då han efter några fäktningar inträngt i staden, uppstod der en fruktansvärd strid. På de förnämsta gatorna voro barrikader uppkastade och från alla fönster sköt man på trupperna, kastade stenar på dem och öfveröste dem med sjudande olja. Flere byggnader uppgingo i lågor. Från alla håll kom väpnad hjelp. Franske officerare och spanioren Juan van Halen hade tagit befälet öfver folket, som äfven var försedt med artilleri. Efter flere dagars förtviflad strid måste prins Fredrik, natten mellan d. 26 och 27 september, draga sig tillbaka med stor förlust.

Under striden hade en provisorisk regering blifvit tillsatt, uti hvilken, utom andra ledare, äfven den från landsflykten återkomne de Potter intagit sin plats. Med kraft och säkerhet grep denna regering tyglarna, dess anordningar blefvo punktligt utförda och en anda af enhet lifvade hela rörelsen. Äfven de belgier, som voro i holländska hären, stälde sig under nationalfanan. Val till en belgisk national-kongress utskrefvos.

Imellertid hade generalstaterna bifallit Belgiens afsöndring från Holland, och konungen sände prinsen af Oranien såsom ståthållare till de sydliga provinserna, hvilken från Antwerpen (5 okt.) utfärdade en proklamation, i hvilken han beviljade belgierna alla deras förut framstälda fordringar samt förklarade sig vilja underkasta sig kongressens beslut och till och med sjelf sätta sig i spetsen för rörelsen. Men det var för sent, den oraniska dynastien hade gjort sig omöjlig. Då konungen dessutom ogillade sin sons eftergifter, så litade man ej heller längre på prinsen. Denne begaf sig derefter till London, hvarest just då stormakternas ministrar sammanträdde till en konferens.

En belgisk truppstyrka under generalerna Mellinet och Niellon förföljde holländarne ända till Antwerpen och fortsatte (26 okt.) striden på stadens gator. Garnisonen drog sig tillbaka in i citadellet, och då belgierna beredde sig till anfall, lät holländska guvernören general Chassé under flere timmar beskjuta staden med 700 kanoner. Mer än 200 hus förstördes och varor uppbrändes till flere millioners värde, bland hvilka äfven befann sig mycken utländsk egendom. Efter Venloos fall voro endast Luxem-

burg, Mastricht och citadellet i Antwerpen qvar i holländarnes våld.

Den 10 november öppnades den belgiska nationalkongressen i Bruxelles, och den 18 november förklarade den Belgien för ett sjelfständigt rike under uttryckligt förbehåll af Luxemburgs förhållande till Tyska Förbundet, samt att huset Oranien vore från belgiska tronen uteslutet. Beträffande den nya statens författning, så fanns det visserligen ett republikanskt parti, men den konstitutionella monarkien var likväl så fast rotad i folkets tänkesätt, att inom kongressen 174 medlemmar mot 13 röstade derför. Liksom denna den konstitutionella principens öfvervigt var i förhållande till främmande makter fördelaktig för den unga staten, så gynnades denna äfven af Europas dåvarande politiska ställning: Ryssland var fullt sysselsatt med att dämpa revolutionen i Polen, Österrike måste bevaka Italien, och af vestmakterna, England och Frankrike, var ingen inblandning att befara.

Den nya författningen hvilade på en demokratisk grundval med monarkisk spets. De provinserna och kommunerna af ålder tillkommande rättigheterna blefvo sorgfälligt bevarade, och kyrka och stat helt och hållet oberoende af hvarandra. Representationen fördelades i två kamrar: en senat, som likväl ej var ärftlig, och en representantkammare. Konungadömet skulle vara ärftligt efter förstfödslorätt, men med uteslutande af qvinnolinien. Denna författning blef enhälligt antagen af kongressen d. 7 februari 1831: ett verk af så mycken moderation och endrägt, att det bevarat nationen från alla den följande tidens stormar.

Det gälde nu att välja en konung åt den nya staten. Valet föll närmast på hertigen af Nemours, Ludvig Philips andre son. Men fransmännens konung förutsåg, att de öfriga makterna ej skulle tåla en sådan tillökning i Frankrikes inflytande, och afböjde således förslaget. Då vändes blickarne på hertigen af Leuchtenberg, den forne vicekonung Eugènes son, men Ludvig Philip ville ej hafva Napoleons sonson till sin närmaste granne och ändrade mening; han tycktes nu ej längre hafva något att invända mot sin sons, hertigen af Nemours, val och denne blef således d. 3 februari 1831 med ringa majoritet vald till

konung. Vid samma tid voro stormakternas sändebud samlade i London för att på fredlig väg ordna förhållandet mellan Belgien och Holland. Sedan de båda staternas åtkiljande beslutits, hade genom protokollen af d. 20 och 27 januari 1831 den nya statens gränser sålunda bestämts, att storhertigdömet Luxemburg, som tillhörde Tyska Förbundet, fortfarande skulle lyda under Holland. Konung Vilhelm biföll London-konferensens beslut, men belgierna vägrade sitt samtycke, under förevändning att storhertigdömet hade tillika med dem upprest sig mot Holland och ej mera ville vända tillbaka under huset Oraniens spira. Denna den belgiska national-kongressens vägran framkallade nya svårigheter. Under ovissheten angående gränsfrågan önskade man åtminstone se konungavalet försäkradt och erbjöd för andra gången hertigen af Nemours kronan. Men Ludvig Philip, som blott hade för afsigt att undantränga hertigen af Leuchtenberg, afslog i sin sons namn anbudet af den belgiska kronan. Nu föll kongressens val på prins Leopold af Sachsen-Koburg, som varit förmäld med arftagerskan till Englands tron, Georg IV:s dotter, och nu allt sedan sin gemåls död uppehållit sig i England samt genom värdigheten i sitt sätt och genom sina kunskaper vunnit stort anseende. Genom sin systers förmälning med hertigen af Kent var han morbroder till prinsessan Victoria, Englands blifvande drottning. Sedan han afsagt sig Greklands krona (1830), emedan han under dåvarande förhållanden ej kunde hoppas att något uträtta till grekiska folkets lycka, mottog han nu Belgiens, sedan den belgiska kongressen under tiden förklarat sig ense med det nya London-protokollet af d. 26 juni, hvarigenom beträffande Luxemburg allt skulle tills vidare bibehållas i sitt nuvarande skick och det slutliga afgörandet öfverlemnas åt framtiden. Den 21 juli höll prins Leopold sitt högtidliga intåg i Bruxelles, besvor under bar himmel och i närvaro af en oräknelig folkmassa statsförfattningen, och blef så utropad till belgiernas konung.

Men konung Vilhelms envishet var ännu ej bruten. I augusti 1831 inryckte en här af 70,000 man i Belgien, segrade vid Hasselt, Tirlemont och Löwen och skulle hafva bragt i fara det nya konungarikets tillvaro, om ej på Leopolds bön om hjelp och med Englands samtycke en

ansenlig fransk här under marskalk Gérards befäl hade ryckt in i Belgien och kastat holländarne tillbaka öfver gränsen. Imellertid vann Vilhelm I med tillhjelp af östmakterna, som nu hade dämpat de revolutionära rörelserna i en del af Europa, så mycket, att Belgien enligt den 24:de artikeln i det nya protokollet af den 6 oktober, måste till Holland lemna den tyska delen af Luxemburg tillika med fästningen samt en del af Limburg och årligen betala 8,400,000 gulden såsom sin andel i den nederländska statsskulden.

Då konung Vilhelm fortfarande vägrade sitt samtycke till London-konferensen (24:de artikeln), afslöt belgiernas konung ett förbund med England och Ludvig Philip, fransmännens konung, hvars dotter Louise blifvit förmäld med Leopold, och till följd af detta förbund ryckte en fransk här under marskalk Gérard åter in i Belgien och belägrade citadellet i Antwerpen (nov. 1832). Sedan den tappre general Chassé försvarat sig öfver en månad, uppgaf han slutligen citadellet den 23 december. Chassé och hans besättning fördes som krigsfångar till Frankrike, men behandlades der med stor utmärkelse. Oaktadt dessa motgångar var Vilhelms halsstarrighet ännu ej öfvervunnen, och först då en fransk-engelsk flotta blockerade holländska kusterna och äfven generalstaterna till följd af den stora skada, som blockaden tillfogade Hollands handel, öfverhopade honom med föreställningar, gaf han slutligen efter, antog den 24:de artikeln (4 mars 1838) och beviljade fri skeppsfart på Schelde. Snart derefter nedlade den gamle konungen regeringen till förmån för prinsen af Oranien (7 okt. 1840), som nu besteg Hollands tron såsom konung Vilhelm II.

Leopold I, utmärkt genom alla en regents och en statsmans dygder, har under de mest bekymmersamma tider häfdat Belgiens oberoende samt med samvetsgrann trohet efterlefvat den af honom besvurna författningen. Genom insigter och skicklighet visste han att öppna nya källor för Belgiens handel och konstflit, så att landet under hans regering ostördt kunde utveckla sig både i andligt och materielt hänseende. Ehuru protestant, förstod han likväl att under de häftigaste partistrider genom rättvisa, klokhet och betänksamhet tillvinna sig i högsta

grad hela folkets aktning. Så stort var förtroendet till hans vishet, hans politiska erfarenhet och hans ädla karakter, att stormarne under år 1848 lemnade den belgiska staten alldeles oberörd. Den 10 december 1865 dog han sörjd af ett fritt folk. Hans son, Leopold II, blef hans efterträdare.

9.

Polska revolutionen. — Polen en rysk provins. — Rysslands politiska öfvervigt.

Alexander I hade på en tid, då han, ännu oberörd af reaktionen, var mottaglig för frisinnade åsigter, af egen drift skänkt polackarne en konstitution (1815.) De hade sin egen riksdag och senat, sina egna finanser, sin nationalhär, sin särskilda förvaltning, med ett ord en sjelfständig politisk tillvaro. Men längre fram, då misstroende och ovilja mot hvarje folkligt oberoende vaknade hos Alexander, hade han med hänsyn till censuren och riksdagsförhandlingarnas offentlighet funnit sig föranlåten till flere inskränkningar i konstitutionen. Likväl hade den ryska regeringen under Alexanders tid alltid förfarit med en viss måtta, men annorlunda gestaltade sig förhållandet, då kronan öfvergick till kejsar Nikolaus, som visserligen lät konstitutionens yttre former qvarstå, men ofta öfverträdde dess särskilda bestämmelser*).

*) I sammansvärjningen vid kejsarens tillträde till regeringen voro äfven flere hundra polackar invecklade. De ställdes inför en krigsrätt och först då polackarne, hvilkas konstitution derigenom öfverträddes, anförde klagomål deröfver, blefvo de framstälda inför den polska senaten. Allmänna opinionen uttalade sig till förmån för de anklagade och senaten, som hyste samma tänkesätt, frikände dem. Denna frikännelse framkallade den största ovilja hos Nikolaus, så att han blef ännu mera sträng och misstänksam mot polackarne.

Hvad för öfrigt yttre lycka, lugn och välstånd beträffade, så befann sig Polen bättre under ryska spiran, än förut under sin sjelfständighetstid. Ordning herskade i hela förvaltningen och opartiskhet i lagskipningen. Folkundervisningen, åkerbruket, handeln och konstfliten hade att glädja sig åt regeringens bevågenhet. Men allt detta goda förmådde ej att hos polackarne utplåna minnet af det förlorade oberoendet. Man kände, att den beviljade friheten blott var ett ynnestbevis af en främmande herskare, och ej en säkert förvärfvad rättighet. Med bitter smärta tänkte polackarne tillbaka på sin forna sjelfständighet, sitt gamla rikes makt och storhet och sina förfäders ärofulla bedrifter; tanken på fosterlandets delningar och Rysslands våldsgerningar fylde den förtryckta nationens sinne och uppfordrade den, såsom en blodig skugga, att återföra gångna lysande tider.

Men om också en mot ryssarne fiendtlig sinnesstämning rådde inom alla samhällets lager, var man likväl af olika mening angående medlen och utvägarne till Polens politiska pånyttfödelse. Ett parti, som isynnerhet egde sitt stöd i den högre adeln och derför kallades det aristokratiska, ville undvika en våldsam brytning med Ryssland, af hvilken det endast befarade olyckliga följder; det hoppades snarare att genom det konstitutionella lifvets utveckling vidmakthålla en nationel stämning icke blott inom sitt eget folk, utan äfven utbreda den till de det ursprungliga polska riket fordom tillhöriga delarne. Polens återupprättelse skulle såsom en långsamt, men säkert mognande frukt växa fram ur ett sådant allmänt nationelt väckelsearbete samt ur visa och ändamålsenliga reformer af alla slag. I spetsen för detta parti stod furst Adam Czartoryski, som en gång i sin ungdom kämpat under Kosciuszkos befäl på det gamla Polens ruiner.

Ett annat parti, till hvilket den lägre adeln, de vetenskapligt bildade klasserna och officerarne hörde, hyste den afsigten att begagna första lägliga tillfälle att lösslita sig från Ryssland. Lifvadt af en glödande fosterlandskärlek, men utan all hänsyn till omständigheterna och Europas politiska ställning, förbisåg det helt och hållet den vid en strid med Ryssland uppkommande olikheten i krafter och invaggade sig, i känslan af sin tapperhet och

sitt hat, i de oförvägnaste förhoppningar. Ehuru största delen af detta omedelbart på folket och hären verkande parti tillhörde den lägre adeln, hyste det likväl demokratiska grundsatser. Bland dess mest framstående medlemmar var Joachim Lelewel, som förut varit professor vid universitetet i Wilna, men som nu, sedan han blifvit afsatt från sin lärareplats, bodde i Warschau, der han underhöll den lifligaste förbindelse med alla, som törstade efter en nationel uppresning mot Ryssland.

Det demokratiska partiet hade redan år 1828, då de ryska stridskrafterna voro upptagna af kampen mot turkarne, tänkt på att man borde bryta lös; ja, några fanatiker hade till och med beslutit att då kejsar Nikolaus befann sig i Warschau (1829) mörda honom tillika med dem af hans familj, som åtföljde honom; men då aristokraterna vägrade sin medverkan dertill, hade de känt sig för svage att ensamme utföra gerningen. Så glödde öfverallt i hela landet elden under askan, då underrättelsen om julirevolutionen och upproret i Bruxelles slog ned såsom en blixt och kom hänförelsens eld att låga upp i klara flammor. Polackarnes gamla förhoppning om Frankrikes understöd ökade stridslusten. Då ankom plötsligt i oktober 1830 en befallning från kejsaren att ställa polska hären på krigsfot. Man fruktade, att den skulle användas mot Frankrike såsom förtrupp och Polen besättas af ryska trupper. De sammansvurne, som voro säkra på hufvudstadens befolkning, beslöto att genast sätta sin plan i verket*).

Den 29 november kl. 6 om aftonen var den för företaget bestämda tidpunkten. Ryssarne hade visserligen en dunkel aning om sammansvärjningen och storfurst Konstantin hade ej blifvit lemnad utan varning, men denna afton befunno de sig fullkomligt sorglösa. Medan officerarne voro på teatern eller i sällskap och soldaterna öfverlemnade åt sig sjelfva i kasernerna, hade storfurst Konstantin, utan att ana den minsta fara, tillika med sin vanliga omgifning muntert börjat aftonen på sitt lustslott

*) Huru oförsigtigt man dervid gick till väga, bevisas af den omständigheten, att ett anslag uppsattes på storfurstens lustslott, hvilket anslag hade följande lydelse: »Utbjudes hyra från nyårstiden!»

Belvedere, då ovädret plötsligt brast lös. De sammansvurne hade fördelat rolerna sig emellan sålunda: en del af dem skulle mörda vicekonungen, en annan del storma tyghuset, en tredje åter öfverrumpla kasernerna. Antändandet af ett vid ändan af staden beläget bryggeri skulle blifva signalen. Under ropet: "Död åt tyrannen!" störtade ungefär 20 sammansvurna till Belvedere, dödade vicepresidenten och en general, som liknade storfursten, och stodo just i begrepp att inränga i Konstantins rum, då denne räddades genom själsnärvaron hos sin kammartjenare, hvilken riglade dörren och förde sin herre i säkerhet till en vindskammare. Konstantin, som blifvit ytterst förskräckt öfver tilldragelsen, lemnade genast och i hemlighet slottet och staden. Likasom de sammansvurne betraktade Konstantins räddning såsom en olycka, misslyckades äfven försöket att afväpna de ryska regementena, emedan de hade uppställt sig i slagordning utanför sina kaserner. Men det hufvudsakliga, som var tyghusets stormande och folkets resning, lyckades, och 40,000 gevär utdelades åt folket, som nu inlät sig i strid med de ryska trupperna, hvarunder många högre officerare, som vid underrättelsen om hvad som förefallit ville skynda till sina corpser, blefvo af folket nedskjutna. Natten afbröt striden. Följande morgon sågo ryssarne sig inneslutna på alla sidor och Konstantin, som i början endast betraktat alltsammans såsom ett pöbelupplopp, gaf nu trupperna befallning till återtåg och uppnådde oantastad ryska gränsen, sedan de polska regementena återvändt till Warschau.

Nu öfverlemnade sig Warschaus befolkning åt ett gränslöst jubel och vid den med blixtens snabbhet öfver hela landet spridda underrättelsen om det inträffade höjde sig en storm af hänförelse från den rikes palats ända ned till den fattigaste koja. I alla hjertan herskade blott en enda känsla, den att ändtligen vara befriad från det förhatliga oket, och all tanke på framtiden blef tills vidare skjuten åt sidan. Då slutligen glädjetumultet hade något lagt sig, gälde det att fatta vidare beslut och vidtaga afgörande mått och steg. Furst Lubecki, finansminister och den inflytelserikaste medlemmen af förvaltningsrådet, den högsta instansen för Polens inre angelägenheter, yrkade på att man skulle i styrelsen upptaga några

populära aristokrater, hvilka han, sedan den första hänförelsen blifvit dämpad, hoppades åter kunna aflägsna, för att derigenom inleda en tillbakagående rörelse, men hans förslag gick ej igenom. Förvaltningsrådet blef den 4 december upplöst och en provisorisk regering tillsattes, i hvilken, utom Lelewel, blott aristokratiska namn förekommo, och i spetsen för denna regering trädde furst Czartoryski.

Den meningsskiljaktighet, som från förra tider egt rum mellan det aristokratiska och demokratiska partiet, framträdde ännu tydligare efter den 29 november. Då nu en gång upproret var börjadt af det demokratiska partiet och dess anhängare, så måste all återgång göras omöjlig, och striden hänsynslöst och med uppbjudande af alla krafter föras så länge, till dess de liberala makterna, Frankrike och England, funne tillfälle till underhandlingar eller en mellankomst till Polens förmån. Det demokratiska partiet, som först höjt fanan, fordrade derför en krigsförklaring mot Ryssland, alla de till regeringens förfogande stående truppernas inryckande i Litthauen, en uppmaning till befolkningen i Wolhynien, Podolien och Ukraine att åter ingå i det polska statsförbundet, samt en allmän folkbeväpning. Först af allt erfor man behofvet af en dugtig härförare, och en sådan trodde man sig finna i den sextioårige general Josef Clopicki, som fordom vid Kosciuszkos sida kämpat för Polens frihet, sedan tjenat under Napoleon mot Spanien och slutligen varit divisionsgeneral, men tagit afsked från denna befattning, emedan han vid ett tillfälle förolämpades af Konstantin. Men ehuru Clopicki åtnjöt det högsta anseende inom hären, egde han likväl ingen statsmannablick och öfverträffades i strategiska kunskaper af mången yngre officer; han hade alltid blott handlat på högre befallning och aldrig spelat någon sjelfständig rol. Emedan han från långa tider tillbaka blott varit van att befalla eller lyda, fattade han en djup motvilja mot det efter den 29 november uppdykande demokratiska elementet, de talrika politiska tidskrifterna och klubbarne och de öfverdrifna meningarna, och dessa olyckliga förhållanden syntes honom svårare än den utifrån hotande faran. Han lät derför den 5 december till ordningens återställande utnämna sig af

provisoriska regeringen till diktator, och gjorde denna, sedan han nödgat Lelewel att utträda derur, till sin minister. Emedan polska högadeln, som betraktade det förhastade upproret såsom en olycka, ville skona sitt fädernesland från krig och i stället försöka underhandlingarnas väg, ehuru framgången deraf var föga sannolik i betraktande af kejsar Nikolai välbekanta karakter, så lät Clopicki öfvertala sig af furst Lubecki att sända honom och grefve Jezierski till Petersburg. De båda sändebuden skulle ej begära något annat än återställandet i oförändradt skick af konstitutionen af år 1815, och blott för skenets skull samt för att tillfredsställa folket skulle man nämna något om denna författnings utsträckning till Rysslands gammalpolska provinser utan att man just ämnade så särdeles envist hålla fast vid denna begäran.

Imellertid hade Nikolaus utfärdat en proklamation till polackarne, uti hvilken han lofvade dem tillgift för hvad som passerat med undantag likväl af hufvudmännen för upproret den 29 november, om de återinförde förvaltningsrådet, lemnade ifrån sig de ur tyghuset gripna vapnen och åter satte alla de fångna ryssarne på fri fot. Men hufvudvilkoret var, att polska hären skulle sammandragas vid Plock och der afvakta kejsarens vidare befallningar. Man förmodade, att dessa befallningar antingen skulle innehålla nationalhärens upplösning eller ock dess förläggande till det inre af Ryssland.

Då nu de båda sändebuden anlände till Petersburg, afvisades de med sina fordringar af kejsaren, som åberopade sin proklamation och hotade i händelse af vägran med Polens tillintetgörelse. Lubecki, som blott åtagit sig sitt uppdrag för att i säkerhet kunna undkomma från Polen, qvarstannade i Petersburg, men Jezierski återvände till Warschau, uppfyld af sorgliga aningar.

Clopicki sökte fortfarande stämma kejsaren till försonlighet; han hade stängt de politiska klubbarne, stält den dagliga pressen under uppsigt, tillbakavisat de från de gammalpolska provinserna ditskyndande frivillige, och förklarat sig vilja stå fast vid Wiener-fördragen och 1815 års konstitution. Men hans moderation och halfva mått och steg försvagade Polens motståndskraft, utan att derför hindra Rysslands angrepp. Den 18 december samman-

trädde riksdagen, och då denna förklarade upproret af den 29 nov. för ett uttryck af folkets vilja, nedlade Clopicki diktaturen, emedan denna förklaring gjorde hvarje förlikning med czaren till en omöjlighet. Han lät likväl öfvertala sig att återtaga sitt embete, men måste medgifva, att ett utskott, som skulle vaka öfver diktaturens utöfning, ställdes vid hans sida och att ett manifest utarbetades, som rättfärdigade folkresningen. Clopicki tillsatte nu en ministèr, i hvilken äfven Lelewel tog plats, och en nationalkonselj under furst Czartoryskis ordförandeskap, men såg sig fortfarande utsatt för angrepp från demokraternas sida, hvilka beskylde honom för overksamhet, ja, till och med förräderi. De sökte att undergräfva hans ställning, och då han lät arrestera Lelewel tillika med flere andra, nödgade de honom att åter frigifva dem. Nu hade äfven kejsarens manifest ankommit, hvilket fordrade obetingad undergifvenhet och förkunnade ryska truppers intåg, och äfven grefve Jezierski underrättade dem, att kejsaren fordrade underkastelse på nåd och onåd, eller ock hotade han med krig. Nu blef hela polska hären uppställd i och omkring Warschau, och frivilliga från alla delar af landet diströmmade under hänförelse. Rörelsepartiet fordrade nu, att Clopicki skulle tåga till Litthauen med alla de trupper, öfver hvilka man kunde förfoga. Besättandet af denna stora provins kunde fördubbla polska krigsstyrkan och draga in i upproret Samogitien, Podolien och Wolhynien, emedan alla dessa trakter voro på den tiden (jan. 1831) blott helt svagt besatta af ryssarne. Men Clopicki, som ännu inbillade sig kunna på fredligt sätt bilägga saken med czaren, vägrade sitt samtycke dertill. Han blef derför afsatt från diktaturen, men man ville förmå honom att behålla öfverbefälet öfver hären. Detta afböjde han, men lofvade att ej undandraga den nye öfverbefälhafvaren sina råd och striden för fosterlandet sin arm.

På förslag af grefve Soltyk förklarade riksdagen den 25 januari 1831 huset Romanow förlustigt polska tronen, tillsatte en regering af fem medlemmar, i hvilken Czartoryski var president och Lelewel den enda demokraten, och uppdrog åt furst Radziwill befälet öfver hären. Men liksom Clopickis försumlighet att i tid inrycka i Litthauen ej af något kunde godtgöras, så läto äfven de följande

anförarne, som till största delen tillhörde det aristokratiska partiet, i en strid, som med förtviflans mod måste utkämpas, den dyrbaraste tiden till handling obegagnad förflyta under diplomatiska öfverläggningar. Den polska hären var förträffligt utrustad och lifvad af entusiasm. Ett dödligt hat mot Ryssland eldade officerare och soldater, som brunno af otålighet att få mäta sig med ryssarne. Men bland generalerne fans ej en enda, som var fullt vuxen en öfverfältherres plats, och dertill kom äfven deras oenighet, som omintetgjorde alla följder af härens tapperhet och folkets hänförelse.

Imellertid hade ryssarne fått tid att sammandraga sina stridskrafter. I februari 1831 gick ryske fältmarskalken, grefve Diebitsch-Sabalkanski, med 118,000 man och 400 kanoner öfver polska gränsen och lät sina trupper i olika afdelningar taga vägen till Warschau. Nu först tänkte polackarne på att befästa hufvudstaden och den på östra sidan om Weichseln liggande förstaden Praga, och arbetade på en allmän folkbeväpning, utan att likväl kunna förmå sig till det högsinnade beslutet att genom de lifegnes befrielse gifva mera eftertryck åt nationalstyrkan. Polackarne hade samlat sin krigsmakt, som högst utgjorde 45,000 man, på högra stranden af Weichsel. Flere för dem gynnsamma drabbningar föregingo de större fältslagen. Den 14 februari öfverraskades ryssarne vid Stoczek af den polska generalen Dwernicki, som fråntog dem fångar och kanoner. Den 15 och 17 februari kämpade Skrzynecki och den tappre general Zymirski med framgång mot ryska corpser. Men för att ej omringas af den ryska hufvudstyrkan drogo polackarne sig långsamt och i god ordning tillbaka till Wawer, der det den 19 februari kom till en träffning, som visserligen ej blef afgörande, men som åsamkade ryssarne stora förluster. Den 24 februari stötte polackarne under generalerna Jankowski och Malachowski på ryssarne vid Bialolenka, i närheten af Praga, men måste efter det tappraste motstånd lemna slagfältet åt den talrikare fienden. Sedan intogo polackarne en fast ställning vid Grochow, der en drabbning föreföll den 25 februari. Polackarne hade 45,000 man och ryssarne 70,000 samt mer än dubbelt så många kanoner som fienden och dessutom tungt rytteri, hvilket helt och hållet fattades

polackarne. De senare stredo med hämdens raseri öfver så många mot deras nation begångna våldsgerningar; infanteriet och lansförarne utvecklade den största tapperhet. En aldunge vid Grochow, som var stödjepunkten för polackarnes ställning, blef af dem flere gånger förlorad, men återtagen, och ryssarnes tunga rytteri med stor förlust tillbakaslaget af polska artilleriet, men slutligen måste polackarne vika för öfvermakten och utrymma slagfältet, der de lemnade 8,000, och ryssarne 12,000 döda och sårade. *) Nu nedlade furst Radziwill öfverbefälet, emedan han ej längre kunde vänta något bistånd af den svårt sårade Clopicki, som hittills varit själen i de militäriska rörelserna, och Radziwills plats intogs af Skrzynecki.

Denne, som var betydligt yngre än Clopicki, öfverträffade honom i snille och bildning och isynnerhet i diplomatisk skicklighet, men kunde ej mäta sig med honom i militärisk erfarenhet och var, likasom alla polska generaler, mera passande till divisionsgeneral än till egentlig fältherre. Skrzynecki, som var en from katolik, införde äfven ett religiöst element i kampen genom att för polska folket framställa ryssarne icke blott såsom deras fiender, utan äfven såsom deras trosläras förtryckare. Emedan han för öfrigt var, likasom Clopicki, öfvertygad om omöjligheten af att med Polens egna krafter i längden kunna motstå ryssarne, så inlät han sig med Diebitsch i underhandlingar. Men Diebitsch fordrade först af allt återtagandet af beslutet om huset Romanows uteslutande från tronen, Skrzynecki deremot fordrade garantier och säkerhet för Polen, hvilket den ryske fältmarskalken ej utan czarens samtycke kunde bevilja. Sålunda misslyckades underhandlingarna, och Skrzynecki hade under tiden låtit gå sig ur händerna det bästa tillfälle att draga fördel af Diebitsch's blottade punkter, hvilken hade splittrat sin här i mindre afdelningar och ämnade öfvergå till venstra Weichselstranden, samt att angripa och tillintetgöra de särskilda corpserna. Skrzynecki sammandrog visserligen sina trupper på den honom i strategiskt hänseende öfver-

*) För öfrigt visade sig de polske generalernas olycksaliga oenighet äfven i denna träffning. General Krukowiecki ville alldeles icke underkasta sig Clopickis befallningar, emedan denne ej innehade något egentligt befäl. Och likväl visste hela hären, att han var den egentliga öfverbefälhafvaren.

lägsne Proudzyndskis råd och segrade under tio dagar i en följd af träffningar, hvilka kostade fienden utom döda och sårade 10,000 fångar, men dessa fördelar, som vunnits från den 31 mars till den 10 april och som med glädje helsades i hela Europa, voro också de sista segerglimtar, som lyste för det för sin frihet kämpande folket.

Nu följde en rad af olyckor. Försöken att taga sin skada igen för de förut försummade infallen i de gammalpolska provinserna misslyckades. Dwernicki, som skulle understödja upproret i Wolhynien, dukade under för den tredubbelt starkare fienden under Rüdiger och måste med 60,000 man rädda sig in på österrikiska området, der han afväpnades och tillfångatogs. Den polska adeln i Wolhynien, Podolien, Ukraine och Samogitien reste sig visserligen i spetsen för sina bönder, men i brist på regelbundna trupper dukade de under för ryssarne eller flydde undan till Polen.

Imellertid kunde Skrzynecki genom oerhörda ansträngningar af polackarne åter förfoga öfver en här af 75,000 man samt 140 kanoner. Han skulle ock hafva kunnat nedgöra de mellan Narew och Bug stående, 22,000 man starka ryska gardena, men af fruktan för en öfverrumpling af Warschau sände han en betydlig styrka dit och gaf Diebitsch tid att komma gardena till undsättning. Sålunda inledde han det olyckliga slaget vid Ostrolenka (26 maj) der den hjeltemodigaste tapperhet ej kunde åter godtgöra de begångna misstagen. Polackarne förlorade der 7,000, och ryssarne 9,000 man.

Diebitsch fick ej länge öfverlefva sin seger; han dog i Pultusk den 10 juni, och storfurst Konstantin snart derefter i Witepsk den 27 juni, begge i kolera. Den förre hade ej i detta krig, som han måste betrakta med andra ögon än en infödd ryss, visat sin forna kraft, och den senare lär hafva yttrat sin glädje öfver polackarnes tapperhet, liksom om den hade varit hans förtjenst. Dessa båda mäns plötsliga bortgång gaf upphof åt ett rykte, att de icke dött en naturlig död.

Underrättelsen om det misslyckade företaget mot Litthauen, dit general Gielgud i början af juni sändts med 1,000 man, nedslog vida mera polackarnes förhoppningar, än slaget vid Ostrolenka. Äfven vid detta

tillfälle visade sig det polska befälets oenighet och oskicklighet. Ett raskt framträngande mot Wilna, der endast 3,000 ryssar stodo, skulle hafva lemnat denna stad och en del af provinsen i polackarnes händer, men Gielgud, hvilken såsom infödd litthauer hyste mera omtanke om sina i denna provins belägna gods, än om fäderneslandets sak, förslösade i overksamhet den dyrbara tiden och blef, då han slutligen anlände till Wilna, tillbakaslagen af den under tiden förstärkta fienden samt nödsakades att den 12 juli gå öfver preussiska gränsen vid Memel, der hans armécorps sträckte gevär. Just som detta skedde, framsprängde en officer ur ledet och nedsköt Gielgud under utropet: "Dö, din förrädare!" Deremot slog sig undergeneralen Dembinski med 4,000 man igenom den fiendtliga styrkan, och uppnådde lyckligt Warschau.

Efter Diebitsch's död hade grefve Paskewitsch Eriwanski, ryktbar genom sina fälttåg mot Persien och i Mindre Asien, tagit öfverbefälet öfver de ryska trupperna. Han uppgjorde en plan att förlägga kriget till Weichsels nedre område och tågade utåt denna flods vestra strand, för att angripa Warschau från dess svagaste sida. Der hade imellertid förskräckelsen och förvirringen alltmera tilltagit. Skrzyneckis overksamhet, missnöjet med regeringens handlingssätt, hvilken tycktes vilja uppgifva fäderneslandets försvar, misstanken om förräderi och lamheten i alla åtgöranden, allt detta föranledde ett uppror den 15 augusti. Under presten Pulawskis anförande uppbröt pöbeln fängelserna och mördade omkring 30 personer, skyldiga och oskyldiga, ja, till och med qvinnor, hvilka sutto fängslade för verkligt eller föregifvet förräderi. Sedan Skrzynecki den 10 augusti lemnat öfverbefälet, blef det tills vidare uppdraget åt Dembinski och Prondzyndski, men då all handlingskraft och all hänförelse så småningom slocknade, tog anarkien allt mera öfverhand. Provisoriska regeringen upplöstes och Czartoryski flydde förklädd till polska lägret. Den af pöbeln uppskrämda riksdagen utnämde den ränkfulle general Krukowiecki till president och han ökade på ett trolöst sätt förvirringen för att för sitt förräderi mot fäderneslandet tillvinna sig kejsarens bevågenhet.

Då Paskewitsch framryckte mot hufvudstaden, sände Krukowiecki, under förevändning att de skulle anskaffa lifsmedel, genuesaren Ramorino med 20,000 man, från Warschau, så att blott 34,000 man blefvo qvar i staden. Den 6 och 7 september började ryssarne storma de polska förskansningarna, men icke ens nu i den yttersta nöden rådde bland de polska generalerna enighet i plan och öfverensstämmelse i dennas utförande. I trots af den dåliga ledningen kämpade polska hären med förtviflans mod, och 11,000 ryssar stannade på platsen. Krukowiecki lyckades nu en dag, då riksdagens session var mindre talrikt än vanligen bevistad, utverka ett bemyndigande af den samma att träda i underhandling med Paskewitsch, då han lofvade, att Polen skulle underkasta sig kejsaren, och gaf befallning att polska hären skulle föras öfver till Praga. Men då den underhandlande generalen återkom till staden för att träffa det sista aftalet med Krukowiecki, fann han denne afsatt af riksdagens beslutsamma parti och en ny president i stället utnämd. Ett vapenstillestånd på 48 timmar slöts, hvarunder riksdagen och polska hären, som ännu uppgick till 22,000 man, lemnade Warschau och begåfvo sig till det starkt befästa Modlin. Den 8 september intågade ryssarne i Polens hufvudstad.

Imellertid tänkte den polska hären ännu alltjemt på krigets fortsättande, ja, till och med på ett angrepp mot Warschau, der ryssarne bland den förbittrade befolkningen skulle haft svårt att hålla stånd. Men Polen skyndade oemotståndligt sitt öde till mötes. Då Malachowski ville draga till sig i Modlin general Ramorinos armécorps, lydde han ej, utan tågade till Galizien, gick öfver österrikiska gränsen och sträckte gevär den 16 september. General Rozycki måste efter tappert motstånd mot Rüdigers öfverlägsna corps den 23 september tåga till Krakau och der likaledes sträcka gevär. General Rybinski, som i Modlin hade efterträdt den gamle Malachowski såsom öfverbefälhafvare, hade börjat underhandla med Paskewitsch. Då den senare fordrade ovilkorlig underkastelse, var hären visserligen beredd att ännu en gång släcka sin törst efter hämd i ryssarnes blod, men vid den säkra utsigten att ingenting kunna uträtta tågade Rybinski med återstoden af hären, 24,000 man med 95 kanoner, öfver preussiska

gränsen, der han efter en högtidlig protest mot det sätt, hvarpå Polen behandlades, sträckte gevär. Snart derefter hade polska upproret genom fästningarna Modlins och Zamoczc' fall nått sitt slut.

Nu lät czar Nikolaus en fruktansvärd straffdom utgå öfver det olyckliga Polen och införde ett system af förtryck, som allt mera stegrades och i jemförelse med hvilket turkarnes herravälde öfver grekerna kunde anses mildt. De af riksdagens medlemmar, hvilka hade röstat för huset Romanows afsättande, skickades till Sibirien, och en rättegång inleddes mot generalerna *). De utvandrades egendom indrogs till kronan, som på Czartoryski ensam vann 30 millioner polska gulden. Flyktingarne och de landsförvista, hvilkas antal steg till 4,000, begåfvo sig, under allmänt deltagande för deras öde, öfver Tyskland till Schweiz, Frankrike och England, för att under en landsflykts sorg och bedröfvelse afvakta bättre tider. Men ännu större var den olycka, som träffade landet. Alla klasser af folket underkastades ett oerhördt militär- och polistyranni. Hela landet afväpnades och från bönderna togos alla slags skarpa verktyg med undantag af dem, som voro nödvändiga för åkerbruket. Vapens undangömmande belades med dödsstraff. De ryske embetsmännen täflade med hvarandra i grymhet, girighet och trolöshet mot de besegrade. Konstitutionen af år 1815 upphäfdes och landet förvandlades till en rysk provins med särskild förvaltning, i hvars särskilda palatinat rådgifvande församlingar infördes genom ett s. k. organiskt statut. Paskewitsch, som till belöning för krigets lyckliga utgång erhållit titeln furste af Warschau, ställdes såsom kejsarens ståthållare i spetsen för den militära och civila styrelsen. Polackarne egde ej mera någon sjelfständig här, utan denna införlifvades med de ryska regementena och skickades till de aflägsnaste trakter, isynnerhet till Kaukasus. Universiteten i Warschau och Wilna tillslötos och skolor efter ryskt mönster inrättades, i hvilka ryska språket och historien utgjorde de förnämsta läroämnena. Mot katolska religionens utöfvande sökte man uppställa alla möjliga hinder. Sålunda lemnade kejsar

*) Den eländige Krukowiecki förvisades till en liten stad i det inre af Ryssland, der han, djupt föraktad, slutade sina dagar.

Nikolaus, hvars hårdhet och våldsamhet alltjemt stegrades, intet medel oförsökt för att med rötterna upprycka den polska nationaliteten, utan att dock hos det förtryckta folket någonsin kunna fullkomligt utrota längtan efter och tron på ett sjelfständigt Polens pånyttfödelse.

Genom Polens underkufvande såg Ryssland sig i stånd att utöfva ett vida omedelbarare och mera tryckande inflytande än förr på den europeiska politiken, isynnerhet på Österrike, Preussen och det öfriga Tyskland. Från denna tid ansåg kejsar Nikolaus sig såsom de mindre staternas beskyddare, ja, till och med förmyndare, och reaktionen egde i honom sitt förnämsta stöd.

Men hans mäktiga inflytande skulle icke blott sträcka sig öfver Europas stater. Äfven mot Asien riktades hans eröfringslystnad. Bland de Kaukasiska bergen bodde flere folkstammar af obestämdt ursprung: Tscherkesserne, som ansågos för Kaukasiens urinvånare, Tschetschenzerne, Albanernas afkomlingar, Lesghierna, som sannolikt härstammade från de gamla Hunnerna, och flere andra. Alla dessa folkstammar äro tappra och frihetsälskande och föra ett herde- och jägarlif, men helst af allt ett röfvarlif. Sedan eröfringar här blifvit gjorda redan under Katarina II:s tid och en mängd fästningar anlagd, afträdde Porten åt Ryssland vid freden i Adrianopel 1829 hela den kuststräcka, som går från Kubans mynning i norr till södra gränsen af Imerethi. Med stöd af detta fredsslut gjorde nu Ryssland på ett bedrägligt sätt anspråk på det inre landet ända till kusten af Kaspiska hafvet, ehuru Turkiet aldrig hade egt detta område och således ej kunde afträda det samma. Under flere år hade redan striden mellan ryssarne och de kaukasiska folken räckt, då Urquhart (1834) uppträdde bland bergen. Han hade under ett längre vistande i Konstantinopel gjort sig förtrogen med österlandets seder och förhållanden och gaf nu stammarne en föreningssymbol; han valde den gröna färgen, färgen på bergens skrud, helig enligt muhammedanernas religiösa föreställningssätt. På en sådan fana tecknade han en bundt pilar, som utgjorde folkets vapen, och en stjernkrans, så att de under det nattliga bivuakerandet skulle kunna på himmelen återfinna tecknet till deras oberoende. Nu höjde sig från Svarta till Kapiska hafvet ropet om enhet, och

en ny nation kallades till lif. Man lärde sig att tillverka krut, och vapen skaffade man sig från de intagna fästningarna och från fiendernas lik. Modige anförare stälde sig i spetsen för dem och främst bland alla *Schamyl*, Tschetschenzernas fruktade anförare. Med rastlös ihärdighet, oöfverträfflig klokhet och dödsföraktande djerfhet samt så godt som allestädes närvarande förstod han att egga stammarne till den ståndaktigaste strid. Ryssarne ledo betydliga förluster, äfven under furst Woronzow, som 1845 mottog öfverbefälet, men som kämpade olyckligt, ehuru han egde en här af 160,000 man. Mången tapper stam utrotades under detta långvariga krig, och andra blefvo till följd af ryssarnes härjningar fördrifna till Persien och det fria Tartariet. Äfven Schamyl, som en lång tid utgjort fiendens skräck och ett föremål för Europas beundran, måste slutligen, sedan han af den hundrafaldt öfverlägsne fienden inneslutits i bergfästet Gunib och der lemnats åt hungersdöden, gifva sig till ryska generalen furst Baryatinski (sept. 1859). Han blef ädelmodigt behandlad och fick behålla sina vapen och skatter, och kejsar Alexander II anvisade den 63-årige hjelten en ärofull vistelseort i Kaluga. Först år 1864 kunde storfust Mikael, ståthållare i Kaukasus, lyckönska sin kejserlige broder till krigets fullkomliga slut.

Äfven gent emot den engelska politiken sökte Ryssland göra sitt inflytande gällande och framtränga i Persien och Turan. Men den i Orenburg med största ifver och i djupaste hemlighet utrustade expeditionen misslyckades helt och hållet. General Perowsky tågade med en här af 20,000 man och 10,000 kameler genom stepperna mellan Aralsjön och Kaspiska hafvet, men snart dukade kamelerna under för kölden och snöyran och blott några få spillror af hären återkommo till Orenburg (1840). Likväl har sedan den tiden ryska politiken gjort betydliga framsteg i Turan och östra Mandschuriet inemot China samt vid Amu och Amur.

10.

Revolutionen i Schweiz. "Der Sonderbund".

Äfven i Schweiz hade Wiener-kongressens beslut endast framkallat oro och missnöje. De särskilda kantonernas författningar, från den ärftliga aristokratien i Bern till demokratien i Uri, öfverensstämde alla deruti, att öfverallt en oligarki öfvertagit ledningen af de offentliga angelägenheterna. I alla kantoner hade det nämligen lyckats vissa slägter att vinna ett framstående inflytande; till och med i de demokratiska kantonerna befunno sig särskilda familjer, om än till följd af val, i besittning af de förnämsta embetena, i det att genom valens regelbundna förnyande en erkänd ärftlig rättighet hade utan motsägelse fått utveckla sig. Enligt Wiener-kongressens beslut skulle visserligen kantonerna vara oberoende af hvarandra i sina inre angelägenheter, men på samma gång äfven utgöra en statsenhet. Aristokratien sökte likväl att så mycket som möjligt skilja de olika kantonerna från hvarandra för att genom denna söndring kunna bibehålla sin inflytelserika ställning, och de främmande makterna, i synnerhet Österrike, gynnade aristokratiens bemödanden för att ej gifva näring åt tanken på ett samladt Schweiz. I Schweiz herskade samma reaktion, som i de öfriga europeiska staterna, och Metternichs beslut gälde äfven för de maktegande inom denna republik såsom orakelspråk, hans blotta vinkar såsom befallningar. Sålunda höll landtdagen sina öfverläggningar för slutna dörrar och sålde ännu i nittonde århundradet den infödda ungdomens krafter och blod åt främmande makter, såsom åt Frankrike och Neapel, för att skaffa en mängd unga adelsmän officersplatser, medan soldaterna uteslötos från all befordran och prisgåfvos åt en förnedrande disciplin. Likväl hade, oaktadt de privilegierade klassernas välde, tanken på den ursprungliga, rättsliga jemlikheten mellan förbundets alla medlemmar aldrig helt och hållet utplånats hos folket, och öfvertygelsen om nödvändigheten af Schweiz' ombildande vann allt mera insteg hos den högre medel-

klassen. En stor del af befolkningen var genom för höga censusbestämmelser utesluten från all representation i det så kallade stora rådet, och det lilla rådet, den egentliga styrelsen, valdes af stora rådet bland dess egna medlemmar. På detta sätt kunde lagstiftningen, förvaltningen och lagskipningen förenade hvila i samma händer. Missnöjets anda vaknade derför nästan öfverallt inom Schweiz, och julirevolutionen påskyndade resningens utbrott.

Början gjordes i Aargau, der landtfolket tvang det oligarkiska rådet att antaga en demokratisk författning. På samma sätt gick det i Zürich, Thurgau, St. Gallen, Solothurn, Schaffhausen, Luzern, Freiburg och Waadt. Bern, hvars regering till största delen var aristokratisk, begagnade sin ställning såsom *Vorort* *) för att i september 1830 sända en rundskrifvelse till de öfriga kantonernas regeringar med uppmaning att upprätthålla de gamla författningarna. Derigenom blef uppresningen, som leddes af en doktor Schnell, först riktigt allmän. Man grep å ömse sidor till vapen och striden slutade med regeringens besegrande, hvarefter en ny konstitution utplånade de sista spåren af de gamla aristokratiska institutionerna i Bern (febr. 1830), hvars patriciat en gång varit så namnkunnigt för sin vishet och kraft, men nu för länge sedan förlorat det gamla anseendet.

I Wallis, Graubündten, Genève och Neafchâtel, der aristokratien ännu ej hade så fullkomligt skilt sig från folket, förblef tills vidare sakernas gamla ordning i det hela beståndande, och i Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Glarus och Appenzell hade redan demokratien åtminstone till formen gjort sig gällande.

Men i Basel skulle striden mellan det aristokratiska och demokratiska partiet få afgörande följder. I stora rådet var staden representerad af 90 och provinsen af 60 medlemmar, ehuru den senare var långt mera befolkad än den förre. I oktober 1830 fordrade de missnöjde full politisk jemlikhet. Det aristokratiska partiet gick ej genast in derpå, utan beslöt först i december, att staden och provinsen skulle i stora rådet representeras af ett lika röst-

*) Med *Vororte* (hufvudstäder) menades de sex städer, i hvilka förbundsdagen skulle skiftesvis sammanträda.

antal. Men detta kunde nu ej längre tillfredsställa rörelsepartiet, som på en sammankomst i Liestal fordrade allmän valrätt och representation efter hufvudtal, hvarpå stora rådet ej ville gå in. I Liestal bildades nu en provisorisk regering, som kallade landtfolket till vapen. I en strid med regeringens trupper segrade de sistnämda, och de upproriske blefvo strängt straffade, men snart (aug. 1831) reste landtfolket sig å nyo och denna gång blefvo de segervinnare. Nu blandade landtdagen sig i saken, uppmanade de stridande partierna till förlikning och gaf befallning om truppers inryckande. Men Basel föredrog att helt och hållet skilja sig från provinsen framför att ge sitt samtycke till det begärda representationssättet (febr. 1832) och sålunda delades kantonen i staden Basel och provinsen Basel, hvilken sistnämda erhöll en demokratisk författning och valde Liestal till regeringens säte.

Men då anhängarne af det gamla ej uppgåfvo hoppet om att kunna återställa de förra förhållandena och partierna ännu voro fiendtligt stämda mot hvarandra, så slöto de sju demokratiska kantonerna Bern, Aargau, Thurgau, St. Gallen, Solothurn, Zürich och Luzern sig emellan ett konkordat, i hvilket de lofvade hvarandra att fasthålla vid folksuveränetetens grundsatser, och de genomdrefvo vid landtdagen, att ett utskott nedsattes (juli 1832) för att öfverse förbundsakten. Nu hade landtdagen visserligen år 1832 samtyckt till staden Basels och provinsen Basels skilsmessa, men likväl beslutit, att begge tillsammans blott skulle gälla såsom en kanton och vid landtdagen blott ega *en* röst. Detta beslut väckte det största missnöje och staden Basel, Neufchâtel, Wallis, Schwyz, Unterwalden och Uri ingingo (nov. 1832) i Sarnen ett förbund, den s. k. Sarnerkonferensen, i hvilket de beslöto att ej mera skicka ombud till någon landtdag, der representanter från landskapet Basel infunno sig.

Imellertid hade landtdagens utskott utarbetat ett förslag till en författning för hela edsförbundet gemensamt, i hvilket konfessionel och politisk likställighet samt demokratiska valformer voro faststälda. Men då detta förslag ej tillfredsstälde något parti, så gaf dess förkastande Sarnerförbundets anhängare idén till en kontra-revolution. Alt-Schwyz, der den reaktionäre öfverste Abyberg höjde

fanan, försökte att med vapenmakt återvinna det affälliga yttre Schwyz, och staden Basel det otrogna landskapet Basel. Men landtdagen tog sina mått och steg för att motarbeta detta försök och hade snart samlat en styrka af 20,000 man. Då måste Alt-Schwyz och staden Basel gifva sig och Sarnerförbundet upplöstes. Den 17 augusti 1833 blefvo staden Basel och provinsen Basel erkända såsom särskilda fria kantoner, och statsmedlen, krigsmaterielen, ja, till och med universitetets egendom delades dem emellan.

Sedermera ordnades krigs- och tullväsendet för kantonerna gemensamt, men eljes vidtogs ingen förändring i förbundsakten, och frid och endrägt tycktes nu vara alldeles bannlysta ur Schweiz. Religiösa tvister mellan protestantismens ortodoxa och rationalistiska partier, hvilka underblåstes af de ultramontane, lemnade ej rum för något lugn, och dertill kommo äfven strider med grannstaterna för de många politiska flyktingars skull, som mottogos i Schweiz och gjorde detta land till en härd för revolutionära stämplingar.

De religiösa stridigheterna fortforo. Emedan jesuiterna egde stora uppfostringsanstalter i Freiburg och Wallis, genom hvilka spänningen ökades, så beslöto sju kantoner på ett sammanträde i Baden, att kyrkan skulle underordnas staten, och i enlighet med detta beslut blefvo klostren i Aargau stälda under verldslig styrelse *). Då motstånd uppstod deremot från ultramontanernas sida, utfärdade den radikala regeringen år 1841 befallning om upphäfvandet af alla klostren i Aargau, bland hvilka äfven det rika klostret i Muri befann sig, och anslog deras egendom till skolor och välgörande ändamål. Detta hänsynslösa förfarande väckte den högsta förbittring hos katolikerne. De sju katolska kantonerna Luzern, Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Freiburg och Wallis ingingo ett förbund till gemensamt försvar, störtade den liberala regeringen i Luzern och inkallade jesuiterna för att stärka det konservativa

---

*) I Zürich väckte doktor Strauss', författaren till «Jesu Lefnad« (i hvilken bok kristendomen framställes såsom en myt) utnämning till lärare i dogmatik vid universitetet en sådan uppståndelse, att utnämningen måste återkallas.

elementet. En företagsam bonde vid namn Leu och Sigwart Müller, som förut tillhört de radikale, stodo i spetsen för företaget. Nu förbundo sig de radikale i de öfriga kantonerna till jesuiternas fördrifvande ur Schweiz, men ett tåg af frivilliga, som samlat sig under Ochsenbeins från Bern anförande, hade ingen framgång (1845). Efter sin seger fordrade de sju kantonerna af landtdagen icke allenast straff för de kantoner, som ej hindrat de frivilligas tåg, utan äfven klostrens återställande, och då deras begäran afslogs, ingingo de till skydd mot hvarje angrepp ett särskildt förbund, det så kallade "Sonderbund". Landtdagen deremot fattade i juli 1847 det beslutet, att detta förbund vore oförenligt med edsförbundets allmänna författning och snart derpå vidtogos en exekution mot det samma samt åtgärder för jesuiternas fördrifvande.

Då det särskilda förbundets medlemmar, som uppeggades af Sigwart Müller och de främmande makterna, hvilka gynnade förbundet och i hemlighet understödde det med penningar och vapen, vägrade att lyda edsförbundets beslut, så uppflammade det borgerliga och religionskriget i full låga (4 nov. 1847). Edsförbundet, som på Englands inrådan sökte att hastigt göra slut på kriget, uppdrog öfverbefälet öfver förbundshären åt genevaren general Dufaur. Denne utbredde sig med öfverlägsen styrka öfver kantonerna Freiburg *) och Zug samt intog Luzern, sedan han vid Gislikon segrat öfver det särskilda förbundets här (23 nov.). Sålunda slutades kriget inom nio dagar. De besegrade kantonerna måste betala krigsomkostnaderna, utbyta sina styrelser mot liberala eller radikala, upplösa det särskilda förbundet och fördrifva jesuiterna.

Nu följde en revision af Schweizer-förbundets författning och 1848 stiftades den nya förbundsstaten. I spetsen för den samma och såsom högsta regeringsmakten står ett ständigt, af sju medlemmar bestående *förbundsråd* tillika med ett af kantonalregeringarna valdt *ständerråd* (första

*) Dufaur intog genom kapitulation staden af samma namn, men hans soldater utöfvade sådana våldsgerningar mot både personer och byggnader, att Dufaur sjelf klagade öfver att hans truppers uppförande orsakade honom lika mycken skam, som om han hade förlorat ett fältslag.

kammaren) och ett af hela folket fritt valdt *nationalråd*, (andra kammaren), hvilket förbundsråd har sitt permanenta säte i Bern. Derjemte vidtogos åtgärder till åstadkommande af större centralisation och nationel enhet inom edsförbundet.

11.

Italien efter julirevolutionen.

Händelserna under år 1821 (jemf. kap. 5) hade ännu mera vidgat svalget mellan Italiens regeringar och folk. Furstarne, som voro säkre på Österrikes hjelp, utöfvade det grymmaste förtryck mot sina undersåtar och desse å sin sida, som ej kunde hysa tillgifvenhet och förtroende för de förre, ansågo hvarje medel tillåtet för att få hämnas på sina förtryckare och störta dem.

De gamla missbruken hos de italienska regeringarna, godtycklighet och oordning i förvaltningen, domstolarnes falhet och de andliges inblandning i verldsliga angelägenheter, blefvo nu åter rådande öfverallt. Derför kunde också i konungariket Begge-Sicilierna efter revolutionens underkufvande lugnet endast upprätthållas med tillhjelp af schweiziska trupper. Oaktadt ett nät af spioner var utsträckt öfver hela landet, drefvo de hemliga samfunden fortfarande sitt spel, trotsande afrättningar och fängelsestraff. Den föraktlige Ferdinand I hade dött 1825, hans son och efterträdare Frans I regerade i samma anda som fadern, och chefen för gensdarmeriet ansågs för regeringens stödjepelare. År 1830 efterträddes han af sin son Ferdinand II, som snart följde samma godtycklighetssystem som hans fader.

Äfven i Sardinien hade efter revolutionens besegrande förtrycket tilltagit, utan att likväl förmå undertrycka de hemliga föreningarna och den frisinnade riktningen. Karl Felix, som efter Victor Emanuels afskedstagande uppstigit på tronen, betraktade med misstrogna blickar prins Karl

Albert af Savoyen-Carignan för hans deltagande i revolutionen 1821, men efterträddes likväl i april 1831 af denne prins, som genom en mängd förbättringar i statsförvaltningen rättfärdigade de förhoppningar man hyst om honom. Men Italiens beroende af Österrike tvang honom att ännu en tid bortåt regera i absolutistisk anda, och först längre fram införde han det konstitutionella systemet och började mot Österrike striden för Italiens oafhängighet.

Den till följd af sin furstes personlighet mest hatade regeringen var Modenas, der Frans IV hade infört ett verkligt skräcksystem, utan att hans talrika trupper och spioner förmådde utrota de hemliga sällskapen.

Af ett annat skäl framstod den påfliga regeringen i Kyrkostaten såsom en bland de uslaste. Der hade allmän förruttnelse inträdt i stället för lefvande utveckling. Dålig lagskipning och förvaltning hade icke blott framkallat missnöje inom alla samhällsklasser, utan äfven ofta orsakat osäkerhet i eganderätten och tilltagande oreda i alla borgerliga och affärsförhållanden. Men äfven inom Kyrkostatens område hade under fransmännens välde välgerningen af en ordnad lagskipning och styrelse blifvit känd, och särskildt var befolkningen i legationerna och i Ancona ej så djupt förderfvad och förvekligad af den påfliga regeringen, som Rom och dess omgifningar. Genom grannskapet med Modena och Parma ökades å ömse sidor förbittringen.

Julirevolutionen uppfordrade de missnöjde i Kyrkostaten och Modena att afkasta sig det förhatliga oket. Man hängaf sig åt den förhoppningen, att Frankrike ej skulle tåla Österrikes inblandning uti Italiens inre angelägenheter, och med de inhemska regeringarna hoppades man snart hafva räkningen uppgjord. Det inom Kyrkostaten efter påfven Pius VIII:s död (30 nov. 1830) inträffade interregnum tycktes äfven gynna resningens utbrott.

I spetsen för upproret i Modena stod Menotti. Men Frans IV hade på ett illistigt sätt bedragit honom genom att gifva sig sken af att gå in på alla förslag till Italiens nationella pånyttfödelse. Innan Menotti ännu hunnit utföra sin plan, lät hertigen om aftonen den 3 febr. 1831 fängsla honom tillika med flere andra sammansvurne. Men då snart derefter hela landet reste sig och hertigen

tillika fick kännedom om det i Bologna utbrutna upproret, flydde han den 5 februari till Mantua, dit han släpade Menotti med sig, hvarefter en provisorisk regering bildades i Modena. Då Menottis arrestering blef känd i Bologna, grepo de hemliga föreningarna till vapen och tvungo den påflige ståthållaren att underteckna ett beslut, hvarigenom en provisorisk regering och ett borgargarde upprättades. Den 8 februari förklarade den förstnämde under folkets stormande jubel påfven förlustig sitt verldsliga välde öfver Bologna, och snart hade upproret med blixtens hastighet utbredt sig öfver hela Kyrkostaten. Öfverallt höjdes de grön-röd-hvita nationalfanorna och ett glädjerus bemäktigade sig hela folket. Den 13 februari reste sig också Parma och Napoleons enka, Marie Louise, som hvarken var älskad eller hatad, måste fly till Piacenza. Äfven i Parma bildades en provisorisk regering. I Bologna sammanträdde den 26 februari en lagstiftande församling, som beslöt påfvens afsättande från hans verldsliga makt och uppmanade de delar af landet, som ännu förblifvit honom trogna, att sluta sig till revolutionen. Grunddragen till en konstitution uppgjordes och de affallna områdena kallade sig "de förenade italienska provinserna". Parma och Modena höllo sig likväl skilda derifrån för att ej gifva österrikarne anledning till ett väpnadt inskridande.

Imellertid hade påfven Gregorius XVI bestigit Petri stol i Rom, en man, full af ett dystert trosnit, men fullkomligt obekant med statens angelägenheter, och som slöt sig till dem af sina kardinaler, hvilka hårdnackadt vägrade hvarje slags eftergift för tidens fordringar. I en proklamation uppmanade han de upproriska provinserna till undergifvenhet och lofvade glömska af det förflutna, men han yttrade ej ett ord om missbrukens afskaffande. Hans uppmaning hade lika liten verkan, som kardinal Benvenutis försök att åstadkomma en motrevolution. Österrike deremot, som troget vidhöll reaktionens grundsatser, var fast beslutet att äfven denna gång undertrycka de revolutionära rörelserna i Italien, så mycket hellre som man rätt väl visste, att Ludvig Filip, fransmännens konung, på hvars bistånd rörelsepartiet bygde sina förhoppningar, ej för Italiens skull ville inlåta sig i något krig med Österrike. Lafitte, som stod i spetsen för den franska ministèren,

delade ingalunda Ludvig Filips absolutistiska sympatier och begärde sitt afsked, hvarefter det franska kabinettet åtnöjde sig med att för formens skull inlägga vid romerska hofvet en protest mot Österrikes inblandning.

Österrikiske generalen Frimont, som redan 1821 hade kufvat neapolitanska upproret, inryckte i Parma, slog insurgenterna vid Firenzuola den 25 februari och besatte hela Parma. Efter ett tappert motstånd blefvo modenesarne under general Zucki, en gammal bepröfvad krigare, som kämpat med beröm under Napoleon och af styrelsen i Modena blifvit utnämd till öfverbefälhafvare, besegrade vid Novi af österrikiske befälhafvaren Geppert, och den 9 mars inryckte österrikarne i Modena. Den provisoriska regeringen flydde nu till Bologna, dit den följdes af Zucki, som tog öfverbefälet öfver den väpnade styrkan i Kyrkostatens upproriska provinser. Från Bologna drog Zucki sig tillbaka till Ancona, hvarefter österrikarne intågade i den förstnämde staden (21 mars) och besatte Ancona (29 mars) efter den blodiga träffningen vid Rimini (25 mars). Zucki tillika med andra flyktingar hade redan gått om bord på fartygen, men upphunnos af förföljande fartyg och fördes till Venedig. *)

På Ludvig Filips framställningar, hvilken af oppositionen inom deputerade kammaren och af pressen öfverhopades med förebråelser, emedan han låtit den österrikiska interventionen hafva sin gång, uppförde påfliga regeringen sig efter upprorets kufvande med mera måtta än man hade väntat. Amnesti beviljades alla deltagarne i den senaste resningen; endast revolutionens anstiftare och hufvudmän uteslötos derifrån och flere förbättringar infördes i styrelsen. Frans IV af Modena deremot, den ende furste, hvilken ej blifvit erkänd af Ludvig Filip och som således ej heller ingått på hans bemedling, öfverlemnade sig hänsynslöst åt den böjelse för grymhet, som hos honom öfvergått till andra natur. Han förfor med yttersta stränghet mot alla deltagarne i upproret, hvilka dömdes dels till döden, dels till galerstraff, hvilket senare hertigen

*) Zucki blef dömd till döden, men hans dom förändrades af kejsaren till fästning för lifstid. År 1849 framträdde han åter och stod då på påfvens sida mot revolutionen.

någon gång mildrade till inspärrning i jesuiterkloster, då den inspärrades egendom tillika indrogs och skänktes jesuiterna, hvarigenom man kunde vara så mycket säkrare, att de väl bevakade sina fångar.

Knapt hade österrikarne (juli 1831) lemnat Kyrkostaten, förrän missnöjet inom provinserna, der man ej hyste något förtroende till de af den påfliga regeringen utlofvade reformernas verkställande, å nyo framkallade en resning. Då öfversvämmades provinserna af en till största delen af väpnadt slödder sammansatt här under anförande af kardinal Albani, hvilken lät sina tygellösa skaror anställa ett blodbad bland invånarne i Forli och ostraffadt plundra både de enskilda husen och kyrkorna (jan. 1832). Österrikarne kommo nu för andra gången och blefvo såsom motsats till Albanis horder mottagne som befriare.

Detta österrikarnes andra intågande i Kyrkostaten som så olägligt för franska regeringen, att den i största hast lät utrusta en eskader i Toulon och natten till den 23 februari besätta citadellet i Ancona. Den påfliga regeringen blef visserligen i högsta grad förtörnad öfver detta steg och belade Ancona med interdikt, men tog slutligen öfverrumplingen för godt vid tanken på att den i fransmännens närvaro egde en motvigt mot Österrikes öfverhandtagande inflytande.

Om än denna uppresning fick en sorglig utgång, så tillintetgjordes likväl ej derför nationens förhoppningar om en framtida befrielse, och striden emellan liberalismen och absolutismen fortfor oafbrutet.

12.

Spanien efter Ferdinand VII:s död. Portugal under Maria da Gloria.

Efter Ferdinand VII:s död öfvertog hans enka, Maria Christina, förmyndareskapet och regeringen för sin tre-åriga dotter Isabella II utan att i sina åtgöranden vara så synnerligen inskränkt af det vid hennes sida stälda statsrådet. I början regerade hon med ministèren Zea Bermudes i den upplysta despotismens anda, i det att hon genom införande af administrativa reformer trodde sig kunna motstå carlisterna, utan att likväl behöfva göra några eftergifter åt de liberala.

Don Carlos hade strax efter Ferdinand VII:s död begifvit sig till don Miguel i Portugal, af hvilken han efter Ferdinands bortgång väntade understöd i sina anspråk på spanska tronen. Men der blef han invecklad i don Miguels störtande och måste på ett brittiskt krigsskepp fly till England, hvarifrån hans parti, som i synnerhet var talrikt i de baskiska provinserna, inbjöd honom att återvända till Spanien. Emedan den kastilianska kronan ej hade vunnit herraväldet öfver baskerna genom eröfring, utan genom fördrag, så hade dessa fått bibehålla sina gamla rättigheter (*fueros*, af latinska ordet *forum*) oförminskade *) och utgjorde likasom en särskild stat under spansk öfverhöghet. Dessa provinser (Biscaya, Guipuzcoa och Alava) som för sin privilegierade ställnings skull ej ville låta införlifva sig med äfven ett bättre organiseradt Spanien, gjorde don Carlos parti till medelpunkten för sin makt för att derifrån kunna genomdrifva hans upphöjelse på tronen och bekämpa hvarje ombildande af Spanien.

---

*) De voro ej underkastade de spanska tullförfattningarna, betalade årligen till konungen ett slags frivillig afgift, hvilken de uppsamlade på grund af sin landtdags bestämmelser, underhöllo sin egen milis och voro fritagna från utskrifning till krigstjenst, hade sin egen lagbok o. s. v.

Den 3 oktober 1833 utbröt ett uppror i Bilbao, hufvudstaden i Biscaya, och den 7 oktober likaså i Vittoria, hufvudstaden i Alava, vid hvilket tillfälle don Carlos utropades till konung. Carlisterna blefvo visserligen nödsakade att åter taga till flykten, men snart stod befolkningen i hela det baskiska landet under vapen och Zumala-Carreguy, som egde stor organisationstalang, införde ordning och disciplin bland de sammanrafsade skarorna. Uppresningen utbredde sig öfver Navarra och vissa delar af Katalonien och Arragonien, och då don Carlos i juli 1834 anlände dit, fann han en ordnad krigsstyrka samlad.

Under sådana förhållanden såg drottningen-regentinnan Christina sig nödsakad att, för att tillförsäkra sin dotter Isabella tronen, kasta sig i armarne på de liberales och konstitutionelles parti, hvilket kallade sig christinos. Zea Bermudez måste alltså begära sitt afsked (jan. 1834) och den frisinnade Martinez de la Rosa trädde i spetsen för styrelsen. Den 10 april 1834 utfärdades en författning under namn af "det kungliga statutet" (Estatuto real), efterbildad den franska chartan. Enligt denna skulle cortes bestå af två kamrar (Proceres och Procuradores) med mycket begränsade rättigheter. Dessa omfattade endast rådplägning öfver sådana ärenden, hvilka af regeringen förelades dem, en mycket inskränkt petitionsrätt samt rättighet att bevilja eller förvägra skatter. Om tryckfrihet, edsvurna domstolar och ministrarnes ansvarighet var icke alls fråga. Men då denna konstitution, som dock i jemförelse med Ferdinands godtyckliga regeringssätt var ett betydligt steg framåt, ej tillfredsstälde en del af de liberale, så uppstod missnöje på flere ställen i landet och cortes voro i juli 1834 så stormiga, att Martinez de la Rosa måste redan i juni 1835 lemna sin plats åt grefve Toreno. Sålunda voro christinos söndrade inom sitt eget läger, i det att det ytterliga partiet, exaltados (de öfverspända) eller progressisterna (framåtskridandets män) fordrade den nästan republikanska statsförfattningen af 1812, medan moderados eller de sansade hade i ögonsigte en konstitution efter mönstret af Ludvig Filips franska charta. Christina måste naturligtvis känna sig mera dragen till de sistnämde, och vestmakterna, Portugal, England och Frankrike hade redan den 22 april 1834 slutit en quadrupelallians, hvars ändamål

var att upprätthålla Isabellas konstitutionella tron i Spanien och Maria da Glorias i Portugal.

På detta sätt hade striden om tronföljden förvandlats till en strid om principer och till ett borgerligt krig, som å ömse sidor fördes med gränslös häftighet och fruktansvärd grymhet. Närvaron af don Carlos, som höll sitt hof i den lilla staden Onate i Guipuzcoa, gaf ökad näring åt baskernas ifver. Deras general Zumala-Carreguy utvecklade en sådan verksamhet och strategisk skicklighet, att christinos i trots af sin öfverlägsenhet ej kunde uträtta något och den ena efter den andra af deras generaler, Sarsfield, Quesada, Valdez, ja, till och med Mina misslyckades i sina företag. Men vid Bilbaos belägring stupade den rastlöse Zumala-Carreguy (14 juni 1835), och hans död var en oersättlig förlust för carlisterna. Likväl misslyckades äfven nu de christinska generalerne i alla sina ansträngningar, och den ihärdige Cabrera, en af de slugaste bland de carlistiska guerillacheferna, genombröt flere gånger de fiendtliga leden och drog omkring under plundring och brandskattande. Kriget aptog under hans ledning en så omensklig karakter, att icke blott fångarne blefvo utan undantag nedhuggne, utan samma öde vederfors äfven ålderstigna qvinnor och små barn. Skälet till Cabreras grymhet var, att christinos låtit ihjelskjuta hans 72-åriga moder. Emedan carlisterna framför allt traktade efter att få en större stad i sitt våld, så företogo de sig å nyo att belägra Bilbao, men här stötte de för första gången på ett verksamt motstånd. Öfverbefälhafvaren för christinos, Espartero, tillfogade dem i det mördande slaget vid Luchana (24 dec. 1836) ett så känbart nederlag, att de måste draga sig tillbaka till sina berg. Denna seger räddade tronföljden åt Isabella och från den tiden öfvertog Espartero ledningen af christinos' sak.

Likasom anförarne vexlade i christinos' här, så vexlade äfven ministrarne i hastig följd. Då det kungliga statutet ej motsvarade exaltados' fordringar, så utbröt uppror mot regeringen i flere städer, och i augusti 1835 äfven i Madrid. Toreno kunde ej längre lita på hären och måste ingifva sin afskedsansökan, då han ej mera kände sig ega fast mark under fötterna (15 september 1835). Hans efterträdare Mendizabal, som erhöll ett obetingadt

förtroendevotum af cortes, sökte upphjelpa de förstörda finanserna genom att upphäfva omkring 900 kloster, men de blodiga nidingsdåd, som derunder utöfvades af befolkningen mot munkarne, väckte de moderates missnöje, utan att finansbristen derför upphörde. Skatterna måste utkräfvas på förhand, kriget mot carlisterna fortgick utan framgång, och Mendizabal såg sig tvungen att taga afsked (maj 1836). I hela Spanien herskade den fullständigaste anarki, och drottningen kunde hvarken genom sin politiska hållning eller genom sitt enskilda lif tillvinna sig spanjorernas kärlek och aktning. Kort efter Ferdinands död hade en ung, vacker lifgardist af låg härkomst, vid namn Munoz, vunnit hennes ynnest, och med honom hade hon ingått ett hemligt äktenskap; sedermera upphöjde hon honom till hertig af Rianzares. Genom detta förhållande sjönk hon i folkets aktning och det extrema partiet ville till och med göra gällande, att Christina genom denna förbindelse hade förverkat rättigheten att föra regentskapet. Då nu den nye ministern Isturiz efter Mendizabal trädde i spetsen för styrelsen, utbredde sig det ryktet inom landet, att han umgicks med en plan att undertrycka friheten och underhandla med carlisterna. Då utbröto oroligheter i alla större städer, och återställandet af konstitutionen i Cadix fordrades från alla håll. Regeringen förklarade Madrid i belägringstillstånd och upplöste nationalgardet. Men plötsligt reste sig ett gardesregemente, som var förlagdt vid det kungliga lustslottet La Granja i närheten af Madrid, der Christina brukade tillbringa sommaren. Natten till den 13 augusti 1836 trängde en del af gardet ända in i drottningens sängkammare och aftvang henne ett löfte om att införa 1812 års författning. Ministrarne hade redan flytt undan. Konstitutionen i Cadix blef tills vidare erkänd, till dess 1837 års författning under den nya ministèren Calatrava kom till stånd, hvilken visserligen proklamerade den s. k. folksuveränetetens princip, men lemnade tvåkammarsystemet oförändradt och medgaf åt regenten ett absolut veto mot cortes' beslut.

Carlisterna hade imellertid ersatt sina förluster, men tvedrägt hade uppkommit i deras eget läger. Don Carlos, hvars oskicklighet som statsman och krigare var allmänt erkänd, berodde af en camarilla, som afsatte de skickligaste

generalerne och tillsatte sina egna gunstlingar i stället. Då carlisterna under flere anförare ryckte fram mot Madrid om våren 1837, skyndade Espartero, som under tiden af Christina blifvit ställd i spetsen för regeringen, till den förskräckta hufvudstadens undsättning och slog carlisterna så grundligt vid Huerta del Rey (14 okt.) att deras här upplöstes i vild flykt. Icke dess mindre fortsatte de kriget, men Maroto, som allt tydligare genomskådade don Carlos' oduglighet och hatade camarillan, märkte väl, att de baskiska provinsernas kraft var uttömd och ifvern för don Carlos svalnad. Derför slöt han den 31 augusti 1839 fördraget i Bergara (i Guipuzcoa) med Espartero, då denne segrande framträngde i deras land, hvarefter de upproriska provinserna fingo bekräftelse på sina "fueros" och de å sin sida erkände Isabella II och 1837 års konstitution. Don Carlos flydde till Frankrike, der Bourges anvisades honom till vistelseort*). Cabrera fortsatte motståndet till i juli 1840, då han besegrades af Espartero, som blifvit upphöjd till segerhertig (hertig af Vittoria), hvarefter äfven han flydde till Frankrike.

Vid denna tid var Espartero den populäraste och mest framstående man i Spanien, en ställning, till hvilken han med egen kraft och duglighet arbetat sig upp, ty ursprungligen var han af ringa härkomst — hans far var timmerman i byn Granatula inom La Mancha. Då regentinnan Christina, understödd af det moderata partiet, år 1840 utfärdat en lag angående valrätten till stadsråden, hvilken tillförsäkade regeringen inflytande på cortesvalen, utbröt ett uppror i Madrid och flere andra städer, hvilket drottningen uppdrog åt den just då som segrare återkomne Espartero att dämpa. Men hertigen hade redan offentligt förklarat sig för progressisternas parti och fordrade derför, att de moderata cortes skulle upplösas och lagen angående stadsrådsvalen återtagas. Den 16 september 1840 blef han utnämd till ministerpresident. Han insatte idel progressister i sin ministèr, höll den 29 september sitt intåg i Madrid under folkets stormande jubel och framlade den 5 oktober inför regentinnan sitt program, hvilket innehöll de ofvan antydda fordringarna. Men Christina, som var

*) Han begaf sig år 1845 till Italien och dog 1855 i Triest.

utan anhängare bland folket och öfvergifven af trupperna, föredrog att nedlägga regeringen och begaf sig till Frankrike (okt. 1840), der hon blef mottagen med mycken utmärkelse af Ludvig Filip.

I maj 1841 blef Espartero utnämd till Spaniens regent af de nya cortes, och segerhertigen visade sig värdig sin höga ställning. Med kraft och omtanke införde han förbättringar i alla grenar af statsförvaltningen och ådagalade en beslutsam sjelfständighet gent emot romerska hofvet och de andlige. Men finansbristen kunde ej heller han afhjelpa och det ena lånet efter det andra måste upptagas; äfven motarbetade Christina honom genom sina talrika anhängare och med sitt guld, och Espartero måste bekämpa flere sammansvärjningar. Då han lät bombardera Barcelona (1842), som var de extrema demokraternas hufvudsäte, förlorade han äfven förtroendet hos progressisterna, hvilka mest verkat för hans upphöjelse. Emedan franska regeringen bemötte honom med ovilja, sökte han att närma sig England, men ådrog sig derigenom den förebråelsen af sina fiender, att han sålde Spaniens handelsintressen åt England. Moderados och progressister förenade sig nu till hans störtande. General Narvaez, den hätskaste af hans afundsmän, landsteg i Valencia och tog befälet öfver trupperna. Den 26 juli 1843 måste den hittills varande regenten gå ombord i Cadix och fly till England.

I november lät Narvaez *) förklara den 13-åriga Isabella myndig, och återkallade Christina till hofvet, der hon snart åter utöfvade det mest afgörande inflytande. Konstitutionen af år 1837 undergick betydliga förändringar, tryckfriheten inskränktes, nationalgardet upplöstes, och cortes nedsjönko till en mera skenbar än verklig folkrepresentation. För att tillförsäkra Frankrike inflytande

*) På det hela taget bibehöll Narvaez sig i ministèren från 1844 till 1861. I januari 1851 såg han sig utträngd derifrån genom drottning Christinas hersklystnad, hvilken nu regerade i absolutistisk anda, till dess hon störtades genom en militärrevolution under de moderata generalerna O'Donnel och Serrano (juli 1854). Då i sept. 1859 vilda bergsstammar i Marocco oroade de små spanska platser, som ligga midt emot Gibraltar, företog O'Donnel ett fälttåg mot dem, men åtnöjde sig efter en tids segerrikt kämpande med afträdandet af en liten kuststräcka i Marocco (april 1860).

på Spanien, lagade Ludvig Filip så, att Isabella förmäldes med sin kusin Francesco de Asis, hertig af Cadix, och infantinnan Luise med hertigen af Montpensier, franske konungens yngste son (16 okt. 1846.) Men detta dubbla giftermål stälde Ludvig Filip i ett spändt förhållande till England, som sedan på mångfaldigt sätt gjorde sig märkbart.

Om än i förminskad skala, så togo likväl händelserna i Portugal samma vändning, som de i Spanien. Underrättelsen om militärupproret i La Granja föranledde en uppresning mot regeringen, hvilken likväl ej åsyftade drottning Maria da Glorias störtande, utan återställandet af 1822 års konstitution (sept. 1836). Men det konservativa partiet åvägabragte en motrörelse och dom Pedros' "Carta de Lei" (jemf. kap. 4) blef åter införd, ehuru endast på kort tid, ty ett uppror af Lissabons nationalgarde (1836) förskaffade seger åt 1822 års konstitution. Dennas anhängare kallades med anledning af sin uppresning i september 1836 "septembrister", och anhängarne af Carta de Lei "Chartister". Cortes' konstituerande församling framlade i april 1838 en författning i moderat anda, hvilken likväl ej medgaf konungen och prinsarne af blodet öfverbefälet öfver hären. Då påfven samt Österrikes, Preussens och Rysslands monarker år 1841 erkände drottning Maria II, bidrog detta till att befästa tronen, hvars varaktighet dessutom tycktes vara försäkrad genom flere prinsars födelse. År 1842 utbröto oroligheter i Oporto och Lissabon, i följd hvaraf dom Pedros författning å nyo återstäldes och konungen erhöll öfverbefälet öfver hären. Göromålens ledning öfvertogs af den till grefve af Thomar upphöjde Costa Cabral, en man af utmärkt skicklighet, men böjd för hårdhet och godtycklighet, och ej fri från egennytta. Hans stolthet och den ökade skattebördan förbittrade så folket, att den länge återhållna jäsningen slutligen utbröt om sommaren 1847. Hofvet såg sig tvunget till betydliga eftergifter och endast Englands, Frankrikes och Spaniens mellankomst kunde förebygga ett farligare uppror. Sedan lugnet blifvit återstäldt under Saldanha's kraftfullare styrelse, dog den 34-åriga drottningen den 25 nov. 1853. Hennes gemål, Ferdinand af Koburg, förestod regeringen

för sin ännu omyndige son, till dess han sjelf den 14 december 1855 tillträdde den såsom dom Pedro V. Efter hans död 1861 bestegs tronen af hans broder Luis, hvilken i likhet med sin företrädare lifvas af nit för Portugals liberala utveckling.

13.

Stor-Britannien efter katolikernas emancipation.

Sedan en reform af det engelska författningssystemet genomförts närmast inom det konfessionella området genom katolikernas emancipation, kunde en annan reform, nämligen undanrödjandet af det aristokratiska valsättet, i längden ej heller uteblifva (jemf. kap. 3).

Den gamla, ända från Stuartarnes tid bestående vallagen hade blifvit omöjlig att bibehålla. Enligt denna hade några städer en vidsträckt valrätt, medan den i andra tillkom blott ett ringa antal bland invånarne. Städer, som fordom varit obetydliga, men under tidernas lopp blifvit rika och mäktiga, voro alls icke eller blott helt svagt representerade i underhuset. Deremot hade många orter, som förr varit befolkade och välmående, nu sjunkit i förfall, men utöfvade dock sin gamla, fullständiga valrätt. Bland sådana "ruttna köpingar" (*rotten boroughs*), hvilkas antal steg till 204, kunde endast få uppvisa mera än några hundra husegare och många blott några dussin. Likväl utöfvade de genom sin valrätt ett betydligt inflytande. Dertill kom äfven, att invånarne i de små städerna och köpingarna voro beroende af de närboende jordegarne, hvilka föreskrefvo dem de personer, som borde väljas. Sålunda beräknade man, att 294 platser i underhuset blefvo mer eller mindre omedelbart bortgifna af aristokratien.

Längtan efter en parlamentsreform var derför allmän bland folket. Whigs voro för den, men tories emot den,

då tvenne händelser inträffade, som ökade och stärkte förhoppningarna hos "the reformers", d. v. s. dem, som ifrade för en förbättring af vallagen för underhuset. Dessa händelser voro: den reformfiendtlige Georg IV:s död (26 juni 1830) och den snart derpå inträffande julirevolutionen i Frankrike, hvilken helsades med glädje i England och der i högsta grad stegrade ifvern att genomföra parlamentsreformen. Af Georg IV:s efterträdare, den hittills varande hertigen af Clarence, hvilken under namn af Vilhelm IV besteg tronen, fruktade man ej något synnerligt motstånd mot en utvidgning af folkets rättigheter. Enligt bruket vid hvarje tronförändring valdes äfven nu ett nytt parlament, hvars öppnande egde rum den 2 nov. 1830. Under det att alla räknade på en reform af underhuset, yttrades i konungens trontal, i hvilket för öfrigt tronförändringen i Frankrike erkändes, ej ett ord om någon reform, ja, hvarje försök dertill betecknades såsom ett bemödande att omstörta författningen. Då blef en omfattande reformplan föreslagen i underhuset af lord Brougham, "ej för att omstörta konstitutionen", sade han, "utan för att återställa den i dess ursprungliga renhet."

Hatet mot hertigen af Wellington och hans ministèr stegrades i följd af de gäckade förhoppningarna till sin högsta höjd. I London och flere andra städer bröt folkets raseri ut i upplopp, som endast genom militärens mellankomst kunde dämpas. Ministrarne vågade ej låta konungen deltaga uti en af Londons kommunalstyrelse gifven festmåltid, emedan man fruktade ett attentat mot Wellington. Allt högljuddare blefvo ropen på denne ministers afskedande, emedan han i öfverhuset förklarat sig ej vilja gå in på behöfligheten af någon reform. Slutligen förkastade underhuset en bill, hvilken innehöll bestämmelser angående konungens civillista och Wellingtons ministèr ingaf den 16 nov. sin afskedsansökan.

På uppdrag af konungen bildade lord Grey en ny ministèr, i hvilken utom andra namn äfven Broughams, Palmerstons *) Russels och Melbournes lyste.

---

*) Lord Palmerston (född 1784, död 1865), af gammal angelsachsisk adel och en afkomling af Sir W. Temple, en äkta whig, men som äfven förstod att då så behöfdes i rätt tid sluta sig till

Imellertid hade i hela landet reformföreningar bildat sig, och parlamentsreformen hade blifvit nationens gemensamma angelägenhet. Den 1 mars 1831 framlade lord John Russel i underhuset ett lagförslag, hvilket mottogs af whigs med stormande bifall, och ministèren förklarade sig vilja stå eller falla med denna reformbill. Förslaget var på intet vis radikalt, utan blott beräknadt på att undanrödja den gällande vallagens missbruk och orättvisor. Aristokratien bibehöll fortfarande öfvervigten, men den bil-

---

tories, hade gjort till sin lefnads uppgift att bringa «Englands verldsställning gentemot utlandet« till gällande kraft. Af Canning kallad till utrikes minister (1830—1841), bekämpade han med framgång slafhandeln och befordrade katolikernas emancipation, likasom äfven det konstitutionella lifvet i utlandet. Från 1841 till 1846 hörde han under tory-ministèren Peel till oppositionen i underhuset, till dess han under sin personliga motståndare Russel för andra gången blef utrikes minister (1846 till 1871). Från år 1848 gynnade han nästan öfverallt frisinnade och nationella sträfvanden. I anledning af sitt oförskräckta framträdande kallades han af den liberale Roebuck «lord Eldbrand« eller «den diplomatiska verldständstickan«. Då han hade hotat Athen med ett bombardement för den fordrans skull, som en jonisk jude, hvilken således äfven var engelsk statsborgare, egde hos grekiska regeringen, förebygde han sitt fall genom ett fem timmars långt tal, hvilket han slöt med de orden: «Civis romanus sum«, ty likasom dessa ord en gång skänkte skydd öfver hela jorden, så borde äfven ett lika skydd stå denna jude till buds genom att hänvisa på hans engelska borgarrätt. Härigenom tillvann han sig allmänt bifall och hans motståndare Robert Peel förklarade: «Han utgör allas vår stolthet!« Då han på ett förhastadt sätt och likasom en diktator yttrat sitt bifall till statsstrecket i Frankrike af den 2 dec. 1851, innan hans regering ännu hunnit fatta något beslut, måste han utträda ur ministèren. Men snart öfvertog han inrikes portföljen, den han skötte med samma skicklighet som förr den utländska (1852—1855). Under Krim-kriget efterträdde han Aberdeen såsom premier-minister (1855—1858) och räddade då Turkiet likasom han äfven bibehöll förbundet med Frankrike. Då han efter Orsinis attentat mot Napoleon III ville genom sammansvärjningsbillen inskränka politiska flyktingars asylrätt, måste han träda tillbaka för Derby. Men nationalstriden i Italien förde Palmerston å nyo i spetsen för regeringen (1859—1865) och han förblef premierminister till sin död (18 okt. 1865). Medan han visade den största sympati för Italien, uppoffrade han Schleswig-Holsteins rättigheter åt den allmänna opinionen i England och åt stormakternas påståenden på Londonerkonferensen (1852). Han kufvade upproret i Indien (1857), förde två gånger krig mot China (1856—1858 och 1860) och skyddade freden under amerikanska unionskriget.

dade medelklassen skulle ej längre uteslutas från underhuset. Derför fråntog man icke blott de "ruttna köpingarna" deras valrättigheter, utan äfven de städer, som ej egde mera än 2,000 invånare; de, som hade 4,000 invånare, egde att välja *en* representant och de med 20,000 och derutöfver *trenne* representanter. I städerna skulle hvar och en, som betalade 10 pund sterling i skatt, ega *en* röst vid valen och i grefskapen hvar och en, som åtminstone erlade 50 pund. Parlamentets sessioner voro mycket stormiga, men billen gick ej igenom, och parlamentet upplöstes den 22 april 1831. Den 21 juni framlades billen med några förändringar till förmån för de store jordegarne af lord Russel inför det nya parlamentet, i hvilket underhuset hade en reformistisk majoritet. Efter hårda strider antogs billen den 21 september i underhuset med en pluralitet af 109 röster, men förkastades i öfverhuset den 21 oktober med en pluralitet af 41 röster.

Nu steg missnöjet och förbittringen i hela England till en fruktansvärd höjd. Wellington, billens afgjorde motståndare, kunde med knapp nöd rädda sitt lif, uppror utbröto, hvilka ej utan blodsutgjutelse kunde dämpas, och man talade om att sätta upp en egen här, likasom på Carl I:s tid. Den 12 december framlades reformbillen ännu en gång inför parlamentet och ännu en gång förkastades den af öfverhuset. Då togs den helt och hållet tillbaka af lord Grey, som utbad sig fullmakt af konungen att genom utnämnandet af nya pärer skaffa ministèren majoritet inom öfverhuset. Men konungen vägrade att gifva denna fullmakt af fruktan för att blottställa det monarkiska systemet och utsätta sig för en revolution, och dervid påverkades han af sin gemål, en prinsessa af Meiningen. Lord Grey afträdde då och Wellington fick uppdraget att bilda en ministèr (maj 1832). Denna underrättelse väckte den högsta förbittring hos folket. Konungen sjelf mottogs med förbannelser och stenkastning, i alla folkförsamlingar hette det om Wellington: "Till galgen med honom!" En stämning af djup bedröfvelse lägrade sig öfver hufvudstaden och från alla kyrktorn ljödo klockorna, som om man stode i begrepp att nedlägga monarkien i grafven. Skottarne gjorde sig redo att med väpnad styrka understödja billen. Under sådana förhållanden kunde Wel-

lington ej bilda någon ministèr, emedan de förnämste tories vägrade att mottaga platser deruti. Lord Grey trädde åter in i ministèren, försedd med fullmakt att utnämna så många pärer, som behöfdes för att erhålla majoritet för billens antagande. Tories' motstånd var brutet; den 4 juni 1832 gick reformbillen med några förändringar igenom äfven i öfverhuset och den 7 juni sanktionerades den af konungen.

Med reformbillens seger voro dock ännu icke Irlands lidanden afhulpna. Der gick den katolska befolkningens hat mot sina protestantiska förtryckare i arf från slägte till slägte. Irländarne kunde aldrig glömma, att den jord, för hvilken de nu måste erlägga dryga skatter, en gång hade varit deras förfäders egendom. De kände detta så mycket mera tryckande, som åkerbruket under sådana förhållanden ej var tillräckligt att lifnära öns talrika befolkning, hvilken ej kände till några andra förvärfskällor. Men den mest skriande orättvisa låg deri, att engelska statskyrkan småningom ryckt till sig alla katolska kyrkogods och användt dem för sina ändamål. Och likväl var detta ej allt. Den katolska befolkningen hade skyldighet att underhålla protestantiska kyrko- och prestgårdsbyggnader samt måste betala tionde till de protestantiska presterna och erlägga arvode vid dop, bröllop och begrafningar. Medan irländarne sålunda måste bidraga till en främmande kyrkas underhåll, hade de dessutom sina egna kyrkor och prester att draga försorg om. De irländska förhållandena hade sedan flere år tillbaka tagit de engelske ministrarnes verksamhet i anspråk, i det att whigs bemödade sig om att utfinna något medel till lindrande af irländarnes nöd, och tories försökte försvara sin protestantiska öfvervigt. Redan före reformbillens framläggande stiftade O'Connell en förening, som hade till uppgift att upplösa Irlands legislativa förbindelse med England och åter införa ett eget, irländskt parlament. Snart var hela ön betäckt med ett nät af Repeal-föreningar, hvilkas mål var att upplösa (repeal) föreningen med England. Ministèren förklarade visserligen denna rörelse för upprorisk och lät till och med fängsla O'Connell tillika med några af hans anhängare, men de blefvo snart åter frikända, och O'Connell fortsatte nu med ändå större ifver sina bemödanden; massan af

folket samlade sig till jättesammankomster (monster-meetings), som bestodo af mera än 100,000 personer, men dervid uppmanade O'Connell dem alltid till lugn och varnade för uppror och våld. Dock var han icke mer herre öfver rörelsen. I Irland togo oordning och våldsamhet öfverhand och folket vägrade att erlägga tionde till engelska kyrkan. En vinst för Irland var upplösningen af de s. k. Orange-logerna. Dessa föreningar, som höllo sina förhandlingar hemliga och i hvilka upptagandet skedde med många ceremonier, hade från början tillkommit för att skydda de irländska protestanterna mot katolikerna, hvilka i talrika, väpnade band ofta öfverföllo och misshandlade de förre, då dessa till antalet voro underlägsne. Sedermera hade dessa loger utgrenat sig högst betydligt i England, och konungens yngre broder, hertig Ernst af Cumberland, känd som en af de ifrigaste tories, var nu hela orange-ordens stormästare. Orange-logerne gingo i sitt straffbara öfvermod så långt, att de under afsigtligt framkallade stridigheter årligen utgöto sina katolske medbröders blod. Då de till och med beskyldes för högförrädiska afsigter, emedan de efter Wilhelm IV:s död sökte förskaffa sin hufvudman tronföljden, såg hertigen sig nödsakad att sjelf medverka till förbundets upplösande.

Wilhelm IV dog den 10 juni 1837, och efterträddes af sin 18-åriga brorsdotter Victoria, den aflidne hertigens af Kent dotter. Hon förmäldes den 10 februari 1840 med sin kusin, prins Albert af Koburg, en furste utmärkt för sin ädla karakter, sin fina bildning och sina stora talanger *). Den nya drottningen, som var uppfostrad i mera frisinnade grundsatser, närmade sig whigs och år 1838 genomdref den af detta parti bildade ministèren Melbourne förslaget om tiondeafgiftens aflösning till förmån för irländarne. Tionden förvandlades till en penningskatt, som pålades jordegarne, och de öfverflödiga biskopssätena indrogos. Men då lord Russel ville använda öfverskottet af de irländska kyrkornas inkomster till skolor och uppfostringsanstalter, stötte han på det mest hårdnackade motstånd från de högkyrkliga tories' sida. Derför kunde öboarnes

---

*) Han dog den 14 december 1861 och sörjdes djupt af sin gemål. — Tronföljaren, Albert Edward, är född den 9 november 1841.

rop om "repeal" ej en gång nedtystas efter O'Connells död *). Nu framträdde ett parti, som kallade sig "unga Irland" och fordrade fullständig skilsmessa från England, men regeringen grep in med vapenmakt och Smith O'Brien, partiets hufvudman, blef tillika med flere andra deporterad till Australien, men benådades efter några år **).

Vigtiga förbättringar, som blefvo en följd af parlamentsreformen, voro frigifvandet för alla engelska skepp af handeln på Ostindien och China, hvilken dittills varit det engelska kompaniets monopol, samt slafveriets afskaffande i alla brittiska kolonier (från 1 aug. 1834) hvarvid en skadeersättning af 20 millioner pund sterling beviljades slafegarne.

Efter reformbillens genomdrifvande följde de af de så kallade "chartisterna" väckta oroligheterna. Åtskilliga omständigheter hade vid denna tid förenat sig att öka nöden hos de arbetande klasserna och med det samma göra dessa mera benägna för våldsamma företag, hvarigenom de förestälde sig, att bättre tider kunde inträffa. En allmän penningkris i de nordamerikanska Förenta staterna hade högst ofördelaktigt inverkat äfven på penningställningen i Europa, kapitalen hade blifvit sällsyntare, krediten rubbad, mångfaldiga större industriföretag måst inställas och i följd deraf en mängd arbetare blifvit utan sysselsättning. Maskiners allmänna införande i landet hade ock bidragit att sänka arbetsklassen i nöd och elände. Denna hyste alltjemt den öfvertygelsen, att blott genom allas lika rätt till inträde i parlamentet kunde eländet på ett verksamt sätt afhjelpas. Då denna klass ej kände sig tillfredsstäld med reformbillen, så skilde sig de radikales parti från de sansade reform-

*) År 1843 blef han anklagad för sammansvärjning och försök till uppror samt ställd inför rätta. Han och hans anhängare dömdes till ett års fängelse, men frikändes efter fyra månaders förlopp. Han dog i Genna den 16 maj 1847.

**) Han dog 1864 i sin hemort. — Många irländare, som under senare åren utvandrat till Amerika, tjente i unionshären mot de konfedererade (1861), och trädde då i förbindelse med det redan för länge sedan i England utbredda hemliga förbundet «Fenierna« (gammal-irländare — fenicier? —). Om sommaren 1865 hörde man öfverallt i Irland talas om nattliga vapenöfningar, och äfven de följande åren fordrades det den största vaksamhet mot dylika stämplingar. I maj 1869 anstäldes rättegång mot feniernas fängslade hufvudmän.

vännernas och stälde ett upprop till folket. Jemte de politiska frågorna framträdde nu äfven de sociala, och ett social-politiskt parti bildades, hvilket i en så kallad folkcharta (the peoples charter), hvaraf anhängarne erhöllo namnet chartister, uppstälde såsom sina fordringar: allmän rösträtt, landets indelning i lika stora valkretsar efter folkmängden, årliga parlament med sluten omröstning vid valen, visst arvode om dagen för underhusets ledamöter, införandet af en inkomstskatt, m. m. Ett nationalkonvent sammanträdde 1839 i London och ett hemligt utskott i Birmingham. Till parlamentet stäldes en petition om chartans antagande, hvilken petition var försedd med 1,285,000 underskrifter och måste föras på en lastvagn. Då den tillbakavisades, råkade hela landet i rörelse. Denna dämpades och chartisternas hufvudmän måste gå i landsflykt. En ny uppresning egde rum 1841, å nyo ingåfvos petitioner med milliontals underskrifter till underhuset, å nyo utbröto uppresningar och O'Connor, deras anstiftare, blef fängslad. Men folket med sitt laglydiga sinnelag hyste likväl i allmänhet afsky för en revolution, och till all lycka trädde Robert Peel 1841 i spetsen för ministèren, då en inkomstskatt infördes för att lätta de fattiges nöd, och utförseltullen upphäfdes likasom äfven en del af införseltullen, hvarefter slutligen spannmålstullens fullkomliga upphäfvande följde (1846). Richard Cobden, en ifrig förkämpe för frihandelssystemet, hvilket England sedan städse förblifvit troget, var i synnerhet verksam för genomdrifvandet af dessa betydliga förbättringar, och dem har äfven England att tacka för att det lyckligt undgick 1848 års stormar *).

Under denna tid ökades i hög grad det engelska väldet i Asien. Genom Rysslands framträngande och den i följd deraf uppkomna afunden mellan de båda makterna föranleddes engelsmännen till ett krig mot Afghanistan, ett mellan Persien och det engelska Indien liggande bergland, under hvilket krig de (april 1839) insatte i hans värdighet den af sina fiender fördrifna och till engelsmännen flyktade shah Sujah. Till följd af ryska bearbetningar gjorde afgha-

*) Den store Peel fann sin död år 1850 genom följderna af ett fall från hästen.

nerna uppror 1841 och upprefvo helt och hållet en engelsk här vid floden Kabul, då alla skräckscenerna vid Napoleons flykt från Ryssland förnyades. För att hämnas detta, företogo engelsmännen följande året (1842) ett krigståg, då de förstörde Kandohar, Kabul och alla åtkomliga byar, ödelade fält, vinberg och trädgårdar och nedhöggo icke blott afghaniska krigare, utan äfven qvinnor och barn. Sedan öfvergåfvo de dessa mera aflägsna trakter, men underkufvade emirens område från Sind till mynningen af Indus och intogo efter hårda strider Pendschab, Seikhernes land, med staden Lahore, hvarigenom brittiska Ostindien fick en fastare gräns i nord-vest.

Ungefär vid samma tid inveckades England genom opium-frågan i ett krig med China, som hade förbjudit den af England gynnade handeln med opium. Då kejsaren af China hade förvisat engelsmännen från Canton och förbjudit all handel med dem, så förklarade engelsmännen krig (1840), eröfrade Canton och framträngde ända till Nankin, hvarpå chinesiska regeringen såg sig nödsakad att sluta fred i Nankin (1842), då den afträdde ön Hongkong till England, betalade 1 och en half million pund sterling såsom ersättning för de konfiskerade opiiförråden och öppnade fem hamnar, bland hvilka äfven var Cantons, för handel med alla nationer.

Men då dessa fördrag ej aktades och den hänsynslöse vice-konungen i Canton Yeh på mångfaldigt sätt skymfade europeerna, följde ett gemensamt anfall af engelsmän och fransmän. Canton bombarderades, de allierade framträngde segrande och hotade kejsaren i hans hufvudstad Peking. I juni 1858 slöts freden i Tientsien, som öppnade China för kristendomen och samfärdseln med Europa. Men då chineserna utöfvade nya fiendtligheter, blef ett nytt krig med England och Frankrike nödvändigt, för att ännu känbarare tukta "det himmelska rikets" öfvermod och trolöshet (1860). De allierade eröfrade skansarne vid floden Peihos inlopp och framträngde ända till Peking, der fransmännen utplundrade det kejserliga sommarpalatset i Yuenning-yuen och aftvungo chineserna en fred, som indrog det förr tillslutna riket i samfärdsel med Europa. Redan år 1854 hade Japan öppnat sina hamnar för engelsmännen och snart derpå äfven för andra nationer.

I Amerika, Afrika och Australien utvecklade sig äfven det brittiska kolonialväsendet. Nedre Canada, hvars befolkning till största delen härstammar från franske emigranter, hotade att skilja sig från England, men lugnet återstäldes genom en konstitution, som år 1840 gafs åt canadenserna. I Caplandet vidgades det brittiska väldet allt mera, och evangeliska missionsstationer sörjde för kristendomens utbredande. I Nya Holland och på Van Diemensland kunna de brittiska kolonierna glädja sig åt en hastig utveckling, ehuru upptäckten af de rika guldskatterna störande inverkat på den högre bildningens framsteg.

14.

Turkiet. Sultan Mahmud II och Mehemed Ali, vicekonung i Egypten. — Rysslands panslavism. Antagonismen mellan Ryssland och England.

Efter freden i Adrianopel hade sultan Mahmud II föresatt sig att organisera sin här på europeiskt sätt och vidtaga en genomgripande reform af alla grenar af förvaltningen, emedan han var öfvertygad om att utan dessa förbättringar skulle det turkiska riket ovilkorligt gå sin undergång till mötes. Framför allt gälde det att kufva de upproriska albaneserna och bosnierna, hvilka i kriget mot Ryssland varit honom till föga hjelp. Detta lyckades slutligen hans stor-vezir Reschid Pascha, hvilken såväl genom list som tapperhet förstod att nå sitt mål (1831 och 1832). Men ojemförligt mycket större var den fara, som hotade sultanen från Egyptens sida.

Der hade Mehemed Ali från en obetydlig ställning svingat sig upp till en makt, som ingen turkisk ståthållare före honom någonsin egt. Under det att han förvandlade

folket till en rättslös och egendomslös hop, förstod han att så höja handeln och fabriksväsendet, att dessa inbragte honom omätliga inkomster, hvilka han använde till att efter europeiske, till största delen franske, officerares och ingeniörers anvisning organisera sin land- och sjömakt på europeiskt vis. Mehemed Ali, vice-konungen i Egypten, hade af sultanen erhållit ön Kandia till belöning för de tjenster han gjort honom under kriget mot grekerna. Men ej nöjd dermed, begärde han äfven Damascus och trakten deromkring, emedan han eftersträfvade besittningen af det rika Syrien för att derifrån kunna eröfra de öfriga asiatiska provinserna. Då sultanen afslog hans begäran, ansåg Mehemed Ali den tidpunkt, då de europeiska kabinetten tycktes fullt upptagna af följderna af juli-revolutionen, såsom den mest lämpliga att öfverskrida Egyptens gränser och fatta fast fot i Syrien. Han fann lätt en förevändning till krig med Abdallah, hvilken såsom pascha i Acre regerade öfver ett af de fyra syriska paschalikaten, och den 29 oktober 1831 tågade hans son Ibrahim Pascha, hvilken blifvit ryktbar genom sin grymhet under kriget på Peloponnesos, öfver egyptiska gränsen med en efter europeiskt mönster ordnad här. Utan svärdsslag besatte han Gaza, Jaffa, ja, till och med Jerusalem och belägrade både till lands och sjös den af Abdallah försvarade fästningen Acre. Sultanen afslog vice-konungens förnyade fordringar och både Mehemed Ali och hans son Ibrahim blefvo såsom förrädare mot profeten och sultan afsatta från sina värdigheter. Men den 25 maj 1832 intogs Acre med storm af Ibrahim och snart var hela Syrien underkufvadt. En turkisk här under Hussein-paschas befäl tågade mot honom, men blef fullkomligt slagen den 27 juli vid Beylan. Nu skickade sultanen storveziren Reschid-pascha med en här mot Ibrahim, men den turkiska hären blef upprifven vid Konieh (Iconium), och storveziren sjelf tillfångatagen (20 dec.). Ibrahim ökade nu sina stridskrafter till 100,000 man och vägen till Konstantinopel låg öppen för honom.

Medan England och Frankrike lemnade sultanen utan hjelp, sökte Ryssland att draga fördel af Portens förlägenhet. Kejsar Nikolaus erbjöd sultanen sin hjelp, och den senare såg sig försatt i den tryckande nödvändigheten att taga ryskt bistånd i anspråk mot egna segerrika vasaller.

Snart slog en rysk här läger vid Skutari på Mindre Asiens kust. Men England och Frankrike kunde ej med likgiltighet åse Rysslands inblandning i Turkiets angelägenheter, och derför gjorde franska sändebudet sultanen uppmärksam på faran af att mottaga Rysslands bistånd, samt lofvade honom hjelp af Frankrike och detta lands bemedling vid underhandlingarna med vice-konungen. Sultanen, som endast med största motvilja hade öfverlemnat sig åt Ryssland, antog dessa förslag. Men Mehemed Ali fordrade hela Syriens afträdande och aktade ej på Englands och Frankrikes hotelser, då de ej understöddes af någon krigsmakt. Blott för att tillintetgöra Rysslands inflytande förstodo de franska och engelska sändebuden, till hvilka äfven Österrikes slöt sig, att öfvertala sultanen till freden i Kutajah (6 maj 1833), genom hvilken vicekonungen erhöll Syrien och området Adana i Mindre Asien.

Nu drog Ryssland visserligen sina trupper tillbaka, men förmådde sultanen till fördraget i Unkiar-Skelessi (8 juli 1833) enligt hvilket Porten vid behof kunde påräkna hjelp af Ryssland både till lands och sjös, men måste deremot förpligta sig att tillsluta Dardanellerna för alla främmande krigsfartyg. Genom Dardanellernas tillspärrande förvandlades Svarta hafvet till ett ryskt innanhaf och Turkiet gafs till pris åt Ryssland, hvilket allt sedan Peter I:s tid riktat lystna blickar på besittningen af Konstantinopel.

Mahmud II var imellertid upptänd af begär att hämnas på Mehemed Ali och försökte att anstifta ett uppror mot honom i hans nya besittningar, hvartill Mehemed Ali genom tryckande skatter och dryga utskrifningar äfven sjelf gaf anledning. Den sistnämde å sin sida underhöll hemliga förbindelser i turkiska riket och sökte, medan Mahmud fortsatte sina reformer i den inre styrelsen, framställa sig sjelf inför fienderna till dessa reformer såsom en trogen anhängare af den stränga Islam. Visserligen betalade han den skatt han var Porten skyldig, men han fortfor att eftersträfva ett fullständigt oberoende, lade under sig länderna på begge sidor om Röda hafvet och utsträckte sin makt ända till persiska viken. Egyptens, Arabiens och Syriens förening under hans välde satte engelska Ostindien i fara. England slöt 1838 ett handelsfördrag med Porten, hvilket innebar upphäfvandet af alla monopol och fri utförsel från alla

delar af det turkiska riket, till hvilket vicekonungens besittningar ännu, om ock blott till namnet, hörde. Då Mehemed Ali ej genast fogade sig efter dessa beslut, blef han af Mahmud afsatt från alla sina värdigheter och förklarad i akt. De turkiska trupperna inryckte i Syrien, men äfven denna gång blef lyckan Ibrahims fanor trogen, ty i slaget vid Nisib på högra stranden af Eufrat (24 juni 1839) blefvo de turkiska trupperna slagna på flykten, och elfva dagar derefter öfvergick turkiske Kapudan (storamiralen) Achmed Pascha jemte hela flottan till vicekonungen, i stället för att angripa den egyptiska sjömakten.

Mahmud II upplefde ej underrättelsen om detta fruktansvärda slag. Han hade dött den 30 juni 1839. Under hans regering hade Porten fått lemna Moldau, Valachiet och Serbien till pris åt ryskt inflytande, den hade förlorat Grekland och såg Egypten, Syrien och Arabien i händerna på en upprorisk vasall.

Mahmud efterträddes af sin sjuttonåriga son Abdul Medschid. Den redan ålderstigne, men i statssaker erfarne Chosrew-Pascha, som för sin klokhet och försigtighet kallades "den turkiske Ulysses" af de europeiska diplomaterna, utnämdes till storvezir. Chosrew, som kände rikets svaghet, vände sig till stormakterna med anhållan om bistånd och bemedling. Nu fordrade Mehemed Ali ärftlig besittning öfver de af honom underkufvade länderna. England, Frankrike och Österrike sökte framför allt förebygga Rysslands uteslutande inblandning i de turkiska angelägenheterna. De aflemnade derför i förening med Preussen en kollektivnot till Porten (27 juli 1839), i hvilken de förklarade sig vilja sjelfva taga den orientaliska frågans lösning om hand. Ryssland, som ej ville tillåta vicekonungen att bli alltför mäktig och betraktade den svaga Porten såsom sitt tillkommande byte, biträdde efter något betänkande samma förklaring.

Men England och Frankrike voro af olika mening angående sättet att ordna förhållandet mellan sultanen och vicekonungen. Om en sak voro de visserligen ense, nämligen att försvaga Rysslands öfvervigt i Orienten, men Frankrike sökte uppnå detta mål genom att lemna vicekonungen i full besittning af hans förvärfvade makt, hvarvid det hoppades att sjelft vinna herraväldet öfver Medelhafvet; England, och äfven Österrike, fruktade deremot,

att Turkiet till följd af Mehemed Alis utvidgade makt skulle så försvagas, att detta rike slutligen blefve ett lätt byte för Ryssland. Det sistnämnda riket åter befarade att i Mehemed Ali få en farlig motståndare för framtiden. Då Frankrike stod fast vid sina åsigter, afslöto de öfriga makterna, till hvilka Preussen äfven slöt sig, London-fördraget af den 15 juli 1840, enligt hvilket Mehemed Ali skulle erhålla ärftlig besittningsrätt öfver Egypten, men under turkisk öfverhöghet, samt en del af Syrien på lifstid, men måste återlemna till Porten de öfriga eröfringarna tillika med Kandia och den till honom öfvergångna turkiska flottan.

Då vice konungen ej ville underkasta sig dessa beslut, började fiendtligheterna af de allierade makterna. Londonfördraget hade visserligen väckt det djupaste hat mot England hos det franska folket och ett krig syntes nästan oundvikligt, men stormakterna kände Ludvig Filips fredsälskande lynne och bekymrade sig ej om fransmännens sinnesstämning. En engelsk-österrikisk flotta seglade till syriska kusten, Acre stormades, Alexandria bombarderades af engelske kommodoren Napier, och slutligen gjordes uppror af stadens invånare mot vice konungen. Då måste denne beqväma sig till att utrymma Syrien, Arabien och Kandia samt åtnöja sig med det ärftliga paschalikatet Egypten under turkisk öfverhöghet.

Porten var sålunda räddad, men hade genom sitt vädjande till främmande makter gifvit det tydligaste bevis på sin egen svaghet. Frankrike hade genom att låta Mehemed Ali falla och sjelf underkasta sig London-fördraget förlorat allt inflytande i Orienten, under det att England kunde vidare fullfölja sina planer med afseende på landtungan Suez. Det goda förhållandet mellan Frankrike och England var upplöst, till stor glädje för Ryssland, som på det hela taget var den, som vunnit mest på denna orientaliska affär. Genom fördraget af den 15 juli 1840 blefvo Dardanellerna åter tillslutna för främmande krigsfartyg och Ryssland kunde, i besittning af Svarta hafvet, från höjden af Sebastopol blicka ned på Konstantinopel såsom på sitt blifvande säkra byte.

Efter detta slut på den orientaliska oredan trädde Rysslands makt och politiska anseende allt mera i dagen.

Frankrike var förlamadt af inre partistrider och stod i ett spändt förhållande till England, och Tyskland, som försvagades genom Österrikes och Preussens stridiga intressen samt genom politiska meningsstrider, betraktade med misstrogna blickar sin vestra granne. Ryssland deremot hade sedan Polens underkufvande allt mera ökat och fullkomnat sin krigsmakt, och dess i allt ingripande diplomati rönte på alla håll den största framgång. Tillika förstod det att begagna sig af både nationella och religiösa medel för att inverka på andra nationer. Från Ryssland utgick panslavismens tanke, hvars syfte var en förbindelse mellan de särskilda slaviska stammarne, hvilka genom stamfrändskap med Ryssland skulle dragas till detta rike. Likasom denna idé genom skrifter utbreddes bland de slaviska folken, så sökte man äfven att skjuta en religiös idé i förgrunden och skörda vinst derpå för Rysslands intressen. Enligt denna idé är den österländska kyrkan, till hvilken den ryska hör, den enda sanna och rätta, och czaren har efterträdt den östromerske kejsaren, den samme Konstantin, som förr afdömde trossaker. Efter det öst-romerska rikets undergång är Moskwa den grekiska kyrkans medelpunkt och czaren har blifvit alla dess bekännares öfverhufvud, hvilkens åliggande det är att förena alla genom nationalitet och religion beslägtade slaviska stammar till ett helt. Dylika idéer, om än till största delen blott fantasiens foster, kunde likväl icke annat än verka oroande under dåvarande förhållanden och framkalla osäkerhet och farhågor hos regeringarna, hvilka af fruktan för revolution slöto sig till den ryska politiken. Ryssland egde en afgjord öfvervigt på kontinenten.

På helt andra grundvalar hvilade Englands storhet. Genom sitt geografiska läge, sin rikedom, sin sjömakt och sin fria författning, hvilken hade så helt ingått i folkets innersta kärna, utgjorde det en naturlig motsats till den ryska absolutismen. England och Ryssland måste nödvändigt öfverallt mötas såsom motståndare. I Kaukasus, i Canada och Afghanistan visade sig tecken till en antagonism, som förr eller senare måste föra till en afgörande sammandrabbning.

15.

De revolutionära rörelserna i Tyskland. — Österrike och Preussen.

Äfven för Tyskland medförde juli-revolutionen vigtiga följder. Den egde imellertid sin förnämsta betydelse deruti, att den verkade ett mäktigt omslag i idéerna, ty i verkligheten blefvo endast några tyska stater af andra och tredje rangen berörda deraf.

Hertig Fredrik Vilhelm af Braunschweig, som stupade i slaget vid Quatre Bras den 16 juni 1815, hade efterlemnat tvenne minderårige söner, Karl och Vilhelm, af hvilka den äldste skulle efterträda sin fader. Den dåvarande prinsen-regenten af England, sedermera konung Georg IV, som tillika var konung af Hannover, hade såsom det welfiska husets öfverhufvud åtagit sig förmyndareskapet öfver prinsarne och förestod tills vidare regeringen öfver hertigdömet Braunschweig. Men de dåliga anlag, som redan tidigt visade sig hos hertig Karl, såsom böjelse för godtycklighet, lättsinne och likgiltighet för andras åsigter, voro orsakerna till att han först år 1832 fick tillträda regeringen, och då endast med det vilkor, att han ej under första året finge vidtaga någon ändring i de bestående förhållandena. Men folket, som med kärlek mottog honom, skulle dock snart gäckas i sina förhoppningar. Han brydde sig hvarken om lagar eller författningar, behandlade förtjenstfulle män med spotskt förakt och ådagalade i alla sina handlingar en otyglad böjelse för orättrådighet och godtycklighet. Han ökade skatterna utan ständernas bifall, hvilka han ej en gång brydde sig om att sammankalla, underkände domstolarnes utslag, förhöll lönen för de embetsmän, som misshagade honom, och utbjöd statens egendomar till salu. Han förföljde de embetsmän, som under hans minderårighet haft landets styrelse om hand, och gick till och med så långt, att han utmanade den hannoveranske ministern, grefve von Münster, som stått

i spetsen för regeringen. Han upphetsade slutligen sina undersåtar af alla klasser mot sig.

År 1830 hade hertigen företagit en resa till Paris och öfverraskades der af juli-revolutionen. Full af förfäran, skyndade han hem, men väl återkommen tadlade han Karl X för brist på energi och förklarade, att han under dylika omständigheter skulle hafva handlat helt annorlunda. Då han fortsatte med sin godtycklighet, begärde en deputation af borgerskapet nedsättning i skatterna och ständernas sammankallande. Hertigen lät då fördubbla vakterna och framdraga 16 kanoner utanför kasernen. Då utbröt ett uppror om aftonen den 7 sept. 1830, under hvilket slottet uppgick i lågor och hertigen, som äfven öfvergafs af arméen, måste taga till flykten. Förvisad från London, begaf han sig till Frankfurt am Main, hvarifrån han lofvade braunschweigska folket att, om det ville åter taga honom till sin regent, skulle det erhålla nedsättning i skatterna, ja, till och med nästan fullkomlig befrielse derifrån samt en på demokratisk grund bygd representation. Men ingen litade på hans löften. Hans broder, hertig Vilhelm, som genast efter upprorets utbrott skyndat från Berlin till Braunschweig, öfvertog regeringen tills vidare. Ett försök af den flyktade fursten att återvinna tronen misslyckades fullkomligt (november 1830) *) och den 2 december 1830 förklarade förbundsförsamlingen hertig Karl oduglig att föra regeringen och uppdrog den samma åt hans broder Vilhelm, som besteg tronen den 25 april 1831. En ny frisinnad statsförfattning utarbetades, och den 12 oktober 1832 kungjordes den såsom landets grundlag.

I Kurhessen, der folket hade helsat det förra furstehusets återkomst såsom en befrielse från det främmande oket, herskade allmänt missnöje sedan lång tid tillbaka. Kurfursten Vilhelm I, som så gerna hade velat utplåna hvarje minne af det franska väldet, hade aflidit 1821. Folket hoppades, att hans son och efterträdare Vilhelm II skulle vidtaga genomgripande förbättringar, men dess belägenhet blef i stället ännu sämre. Vilhelm II liknade sin fader i godtycklighet, men öfverträffade ho-

*) Han reste först till Paris, och dref sedan omkring såsom en vandrande riddare. Till Tyskland återkom han aldrig mera.

honom i hårdhet och misstänksamhet. Skattebördan ökades och statens medel användes af honom efter behag. Blott för sitt eget nöje och utan att vara af behofvet påkalladt underhöll han en större krigsmakt än hvartill landet enligt tyska förbundsförfattningen var pligtigt; polisens förtryck tilltog i högsta grad och ett formligt spionerisystem var utbredt öfver hela landet. Under det att han helt och hållet försummade sin gemål, en syster till Fredrik Vilhelm III af Preussen, lefde han offentligt med sin till grefvinna af Reichenbach upphöjda älskarinna, hvilken äfven utöfvade ett skadligt inflytande på regeringsärendena.

Under sådana förhållanden måste de af julirevolutionen spridda gnistorna här finna många brännbara ämnen. De första oroligheterna utbröto i Kassel, närmast föranledda af en stegring i brödprisen (6 sept. 1830), men antog snart en politisk karakter. I Kassel väpnade sig borgerskapet och uppresningen spred sig öfver hela landet. På trupperna kunde kurfursten ej obetingadt förlita sig. Den 15 sept. aftvang man honom löftet att sammankalla landtständerna, hvilket han ännu aldrig förr hade gjort. En ny författning uppsattes, hvilken innebar ett betydligt steg framåt, och den 5 januari 1831 undertecknades en ny statsförfattning af kurfursten. Enligt denna skulle det finnas en ständerförsamling, hvilken egde att deltaga i lagstiftningen, skattebevillningen och förvaltandet af statens inkomster. Pressen förklarades fri, så när som på några inkränkningar i utöfvandet. Då kurfursten ej kunde finna sig uti att hans makt sålunda inskränkts och ett försök att låta grefvinnan Reichenbach komma till Kassel så när hade framkallat ett nytt uppror, lemnade han sin hufvudstad och reste först till Hanau samt derifrån till Frankfurt am Main för att der få lefva ostörd med sin Reichenbach. I september 1831 utnämde han sin son, kurprins Fredrik Vilhelm, till sin medregent, emedan han enligt konstitutionen ej egde rättighet att regera öfver sitt land, då han vistades på främmande ort, och denne prins öfvertog nu ensam regeringen.

I konungariket Sachsen var det ej missnöje med regentens seder och lefnadssätt, som framkallade oroligheter, utan de offentliga förhållandenas förfall. Rättegångsväsendet

gick långsamt och var intrassladt, städerna styrdes af magistrater, som kompletterade sig sjelfva, och dessa förvaltade statsinkomsterna och bestämde efter godtycke och utan kontroll kommunalutgifterna. De till största delen adlige egarne af riddargodsen innehade privilegier, som försatte bönderna i det största beroende af dem. Polisens godtycklighet mot de lägre klasserna var gränslös; den stränga censuren skadade bokmarknaden i Leipzig, som var en af landets förnämsta näringskällor. Industrien hölls tillbaka genom höga pålagor och den af det långvariga kriget redan förut kringskurna medelklassen nedtrycktes ytterligare genom skatternas olika fördelning. Missnöjet var således allmänt.

I september 1830 förekommo gatuoroligheter i Leipzig och Dresden. I den senare staden stormades rådhuset och polisbyggnaden, ett borgargarde upprättades och af konungen begärde man ministèrens afskedande, införandet af en representativ författning, kommunalförfattningarnas omdaning, censurens upphäfvande och jesuiternas förvisande, det sist nämda emedan konung Anton, som år 1827 hade efterträdt sin broder Fredrik August, misstänktes för att midt ibland sitt rent protestantiska folk gynna katolicismen. Konungen måste gifva efter och antog sin brorson, den af folket afhållne prins Fredrik August, till sin medregent. I september 1831 trädde den af landtständerna utarbetade författningen i kraft och i de sachsiska hertigdömena segrade äfven den liberala rörelsen.

I konungariket Hannover fanns det lika många missbruk och anledningar till missnöje, som någonsin i Sachsen och Kurhessen. Der stod junkerismen i sin fulla blomstring. Bonden hade åter kommit i beroende af godsherren, skatterna ökades ständigt och städerna voro utarmade. Folket räknade så föga på hjelp af kamrarne, att det hyste den största likgiltighet för valen af representanter. I anledning af de tryckande skatterna och de stegrade prisen på lifsmedel hade redan i september 1830 oroligheter uppstått i flere städer, hvilka oroligheter likväl lätt stillades, men den 8 januari 1831 utbröt den länge återhållna jäsningen slutligen i Göttingen. Några privatdocenter vid universitetet samt några advokater, med doktor von Rauschenplatt och advokat Seidensticker i spetsen, eggade det

missnöjda borgerskapet att gripa till vapen, afsätta polisdirektören och det förra stadsrådet samt underteckna en adress, i hvilken man begärde skatternas nedsättande och utfärdandet af en ny författning, för hvilket ändamål en deputation sändes till hertigen af Cambridge, Vilhelm IV:s broder, som var generalguvernör öfver Hannover. Imellertid skickade regeringen en ansenlig truppstyrka till Göttingen, och man lyckades hastigt dämpa upproret. Anstiftarne af det samma hade till största delen räddat sig genom flykten. Men konung Vilhelm IV fann sig likväl till följd af de talrika petitionerna föranlåten att afskeda grefve Münster och låta framlägga förslag till en ny författning, som i trots af adelspartiets motstånd infördes år 1833.

I de sydtyska konstitutionella staterna inträffade ej i anledning af den franska julirevolutionen något våldsamt afbrott i de rådande förhållandena. I Hessen-Darmstadt förledde den allmänna nöden folket till oordningar, som påminde om 16:de århundradets bondekrig, men de egde ej någon politisk karakter. Endast i Rhenbaiern uppkom en demokratisk rörelse, hvars syfte stod i strid med förhållandena i Tyskland.

Rhenkretsen hade aldrig kunnat vänja sig vid de gamla baierska förhållandena. Den 24 maj 1832, årsdagen af den baierska statsförfattningens införande, hölls en stor folkfest på slottet Hambach nära Neustadt an der Hardt, dit omkring 30,000 personer strömmade från Tysklands alla trakter, klädda i de svart-röd-gula färgerna. Åtskilliga talare yttrade sig i kraftfulla och lågande tal för intet mindre än republikens införande och Tysklands enhet tillika med folksuveränetet, men de besinnade ej, att det fattades dem hvarje medel att kunna förverkliga dylika afsigter. I sin förblindelse visade de blott den politiska oförmågan hos sitt parti, och derför blef det äfven lätt för den baierske fältmarskalken, furst Wrede, att med en ringa truppstyrka och utan synnerligt motstånd undertrycka alla vidare politiska rörelser i denna del af baierska riket.

Reaktionen drog fördel af dessa förvillelser och öfverdrifter hos det demokratiska partiet för att införa i Tyskland nya undantagsförhållanden, och Metternichs diplomater bemödade sig ifrigt om att inför de tyske furstarne

framställa det representativa systemet såsom liktydigt med revolution. Men af förbundsdagen utfärdades under den 28 juni och 5 juli 1832 en mängd beslut, af hvilka några endast voro ett upprepande af dem, som fattades i Karlsbad 1819 och i Wien 1820. Men ett bland dem var nytt och stod i motsägelse till löftena af 1813 och 1815, det beslutet nämligen, att ständerförsamlingarna i intet fall skulle ega rättighet att vägra skatters påläggande, hvarigenom regeringarna i sjelfva verket blefvo oinskränkta.

Storhertigdömet Baden, der den frisinnade storhertig Leopold regerade sedan år 1830, egde ett betydligt antal politiska notabiliteter, och sådana namn som Rotteck, Welcker, Duttlinger, Mittermaier, Winter och Itzstein voro kända öfver hela Tyskland. Professor Welcker, som på den badiska landtdagen var representant för universitetet i Freiburg, hade framstält ett förslag att jemte det tyska förbundet äfven bilda en nationalrepresentation, bestående af medlemmar af ständerförsamlingarna, som skulle medverka och besluta i fråga om alla, hela Tyskland vidkommande angelägenheter, hvilken institution ej skulle kunnat skada den monarkiska principen, emedan förbundsförsamlingen egde tillräckliga medel i händerna att motsätta sig alla öfverdrifter. Men förslaget betecknades såsom revolutionärt och Baden tvangs att ändra sin tryckfrihetslag samt införa censuren öfver tryckta skrifter under tjugu ark. Förbundets beslut blefvo öfverallt satta i verkställighet; Rotteck och Welcker, hvilka såsom talare och skriftställare vunnit ryktbarhet långt utom sitt fosterlands trånga gränser, afsattes från sina lärareplatser och universitetet i Freiburg tillslöts för någon tid. Reaktionen hade tillkämpat sig en ny seger. Likväl läto ständerförsamlingarna i flere länder icke detta afhålla dem från att protestera mot förbundsbesluten af 1832 såsom kränkande staternas inre oberoende.

Reaktionens allt mera känbara förtryck och det förledande exemplet af de revolutionära rörelserna i andra stater förmådde några till största delen unge män, som hvarken egde kännedom om sakernas verkliga tillstånd eller begrepp om otillräckligheten af sina egna medel, till ett afgörande företag, hvarigenom de inbillade sig kunna gifva folket uppslaget till en allmän resning. Frankfurt

am Main, der det radikala partiet hade sina anhängare och der blott en fåtalig besättning var förlagd, utsågs till sammansvärjningens medelpunkt. De sammansvurne hoppades kunna skingra förbundsförsamlingen, bemäktiga sig förbundets kassa och dermed gifva lösen till ett allmänt uppror i södra och vestra Tyskland.

Den 3 april 1833 klockan half tio om aftonen angrepos vakterna af de sammansvurne, som ej voro mera än 70 man starka. Frankfurts soldater blefvo kastade tillbaka, men erhöllo snart förstärkning och drefvo då i sin ordning tillbaka de sammansvurne, hvilka dels skingrades, dels tillfångatogos, sedan deras uppmaningar till folket att förena sig med dem förblifvit utan verkan.

Någon större tjenst kunde ej visas reaktionen än detta frankfurt-attentat, som så klart ådagalade det radikala partiets förvillelse och vanmakt. Förbundsförsamlingen var äfven på förhand underrättad derom, men ville ej hindra det, för att, såsom Metternich sjelf skref, ej lemna obegagnadt detta måhända ej så snart återkommande tillfälle till tidsandans bekämpande. Likasom år 1819 i Mainz, så tillsattes nu i Frankfurt am Main en central-undersöknings-kommission mot demagogiska stämplingar. I de särskilda förbundsstaterna blefvo inemot 1,800 personer arresterade för politiska förbrytelser eller misstänkta afsigter, och många bland dem drefvos genom grym behandling till sjelfmord, andra åter till vansinne och dårhuset. De öfverbevisade dömdes till mer eller mindre långvarigt fängelse, men sammansvärjningens egentliga upphofsmän hade lyckats undkomma.

Om sommaren 1833 sammanträdde Österrikes, Preussens och Rysslands ministrar i Töplitz för att vidtaga gemensamma mått och steg mot den tyska liberalismen, och på hösten hölls en rådplägning mellan de tre makterna i München-Grätz, som äfven är beläget i Böhmen, der man öfverlade om de tre nordiska makternas ställning till revolutionen i allmänhet och Frankrike i synnerhet. Slutligen öppnades i januari 1834 en minister-konferens i Wien, till hvilken tyska regeringarna hade sändt fullmäktige. Resultaten af dess mångfaldiga öfverläggningar blefvo följande beslut: I alla tyska förbundsstater hvilar den högsta makten odelad hos regenten, som blott vid sär-

skilda regeringshandlingar är beroende af ständernas medverkan. — Ständerna ega ej rätt att fästa några vilkor vid skatternas beviljande eller fastställa bestämda summor för förefallande utgiftsposter, utan kunna blott yttra sig om statsregleringen i dess helhet. — Medlen till uppfyllandet af en regerings förbundspligter få i intet fall den samma vägras. — Ständerna ega ej rättighet att rådpläga om giltigheten af förbundsdagens beslut eller att förkasta dem. — Regeringens alla förordningar ega bindande kraft för undersåtarne och bero hvarken af domstolens utslag eller ständernas erkännande.

Sedan ständerförsamlingarnas medverkan blifvit så godt som upphäfd genom dessa beslut, inrättades en skiljedomstol, bestående af 34 af samtliga förbundsregeringarna utnämde medlemmar, hvilken skulle bilägga de möjliga stridigheterna mellan regering och ständer angående rätta förståndet af vissa delar af statsförfattningen. Men då regeringarna endast utnämde sina afgjorda anhängare till denna befattning, så kunde naturligen det oundgängliga oberoendet icke finnas hos denna domstols medlemmar. De inskränkande pressförordningarna skärptes ännu mera, så att hädanefter äfven förhandlingar inom representativa församlingar äfvensom inför en jury skulle vara underkastade censur lika väl som andra tryckta arbeten. Dessa beslut antogos af förbundsförsamlingen och förklarades bindande för alla förbundsstaterna under en tid af sex år.

Under det att massans missnöje allt mera ökades genom det ständigt tilltagande förtrycket, skulle få år efter dessa besluts fattande den hannoveranske författningsstriden framkalla nya rörelser.

Konung Vilhelm IV i England, som tillika var konung i Hannover, hade aflidit den 20 juni 1837. Som den saliska lagen var gällande i det welfiska husets slägtland, så blef Hannover nu skildt från Stor-Britannien, der Victoria besteg tronen, och Ernst August, hertig af Cumberland och son till Georg III samt farbror till drottning Victoria, blef konung i Hannover. Högdragen och hatad, tycktes han, ehuru född i England och ej en gång fullt mäktig tyska språket, i hela sitt väsen påminna britterna om kontinentens absolutistiska hof. Oaktadt han i England slöt sig till det parti, som bekämpade författningens fria

grundsatser, så voro likväl icke ens tories gynnsamt stämda mot hertigen, emedan de i honom sågo snarare en absolutist än en aristokrat. Han hade stått i spetsen för Orangemännen, och de ofördelaktiga rykten om hans enskilda lif, som af den mot honom fiendtligt sinnade pressen utspredos, vunno trovärdighet hos allmänheten.

Den 28 juni 1837 höll den nye konungen sitt intåg i sin hufvudstad Hannover, och den 3 juli förklarade han sig ej vilja erkänna konstitutionen af 1833, emedan den tillkommit utan hans, den dåvarande tronföljarens, samtycke och han ej ansåg den förenlig med hans undersåtars väl. Men rätta orsaken till denna våldsgerning var den paragraf i 1833 års författning, hvilken förklarade kronogodsen för statens egendom och derför hade infört en civillista. Konungen hade i England ådragit sig så stora skulder, att han behöfde de rika inkomsterna af dessa kronogods, hvilka han ock genast slog under sig för att tillfredsställa sina engelska borgenärer. Då detta svårligen skulle kunna, genomdrifvas i ständerförsamlingen, måste konstitutionen af 1833 upphäfvas.

Då konungen uppmanade sina undersåtar till hyllningsedens afläggande, vägrades detta af många embetsmän, andra aflade den blott med uttrycklig hänvisning till grundlagen eller ock ingåfvo de frivilligt sin afskedsansökan. Sju framstående professorer vid universitetet i Göttingen: Jakob och Wilhelm Grimm, Dahlmann, Gervinus, Ewald, Albrecht och Weber, vägrade att aflägga den fordrade hyllningseden, i det de förklarade sig bundna af den ed de svurit 1833 års författning. De afsattes från sina embeten, och Jakob Grimm, Dahlmann och Gervinus måste dessutom lemna landet inom tre dagar. Likasom den hannoveranska regeringens godtycklighet väckte en stark jäsning i sinnena, så vunno professorerna ett allmänt och välförtjent bifall för sin karaktersfasthet. Inför den med knapp nöd fulltaliga ständerförsamling, som sammanträdde i februari 1838, framlades förslaget till en ny författning, enligt hvilken regeringen skulle blifva så godt som oinskränkt. Ständerna vägrade att antaga förslaget och beslöto att ingifva en inlaga till förbundsdagen om skydd för konstitutionen af 1833, hvarpå de upplöstes. Först af 1840 års ständerförsamling antogs regeringsförslaget

med några förändringar, men imellertid hade konungen vunnit sina afsigter, nämligen besittning af kronogodsen och inskränkning af folkets rättigheter. Ehuru konungens af Hannover förfarande ogillades af många regeringar och till och med ansågs farligt af Baden, Würtemberg och Baiern, så afvisade likväl förbundsdagen de hannoveranska ständernas klagomål med 9 röster mot 7 och förklarade, på samma sätt som vid andra likartade tillfällen, "sig ej finna någon i förbundets lagar grundad anledning att inblanda sig i landets inre angelägenheter."

Det österrikiska kejsardömet företedde i politiskt hänseende bilden af ett fullkomligt stillastående. Medan en förändring i det absoluta systemet var otänkbar, så länge rikskansleren, furst Metternich, stod i spetsen för styrelsen, förde kejsar Frans I en verkligen patriarkalisk regering. Han tyckte om att låta det lägre folket få personligt företräde hos honom, vänligt mottaga dem och förtroligt samtala med dem, såsom en fader med sina barn. Antalet af dem, som hvarje vecka på bestämda dagar erhöllo audiens på slottet i Wien, var oräkneligt. Vid dessa tillfällen utvecklade han ett outtömligt tålamod, inlät sig i de obetydligaste enskildheter och gaf slutligen, då ej politik var i fråga, ett vänligt, om ock måhända intetsägande, svar. Dessa audienser, under hvilka kejsaren talade den breda, gladlynta folkdialekten, förskaffade honom rykte för att vara en rättfram, menniskovänlig man, och af folket kallades han den gode kejsar Frans. I regeringssystemet förblef allt vid den gamla ordningen och kejsarens hat till förändringar öfvergick slutligen till misstroende mot honom sjelf, emedan han fruktade, att det nya skulle oförmärkt kunna insmyga sig äfven i hans egna handlingar. Den 1 mars 1835 slutade Frans I sina dagar i den öfvertygelsen, att han åt sin son och efterträdare Ferdinand lemnade en väl organiserad stat och en fast grundad makt.

Den nye kejsaren besteg tronen i en ålder af 42 år. Han var en furste af mycken godmodighet, men till följd af både andlig och kroppslig svaghet — han var utsatt

för anfall af fallandesot — alldeles olämplig att träda i spetsen för regeringen. Trogen sin faders råd, fasthöll han vid det gamla systemet och öfverlemnade sig helt och hållet åt furst Metternichs ledning. Likväl märktes en viss raskhet i göromålens gång under första tiden af Ferdinands regering och i alla grenar af förvaltningen utvecklades större drift, såsom ökad omsorg om handeln och de materiella intressena; polisförtrycket blef mildare och en amnesti medgafs åt talrika, politiska förbrytare. Men det representativa systemet förföll allt mera och mera. Ungern allena bibehöll sin representativa författning samt bildade med tiden en farlig opposition; i Italien kunde den nationella andan blott med våld undertryckas och äfven i Polen märktes upproriska rörelser. I fristaten Krakau störtades den bestående ordningen af ett så kalladt patriotiskt parti, som tillsatte en provisorisk regering och uppmanade det öfriga Polen till allmän resning (1846). Österrikiska och ryska trupper, till hvilka äfven preussiska snart slöto sig, besatte staden utan motstånd. I Galizien hade embetsmännen, för att skydda sig sjelfva, upphetsat bönderna mot adeln; desse vände sig då mot de adliga jordegarne och föröfvade de rysligaste grymheter. Till följd af allt detta trodde östmakterna sig berättigade att införlifva fristaten Krakau, såsom varande en härd för sammansvärjningar och oroligheter, med kejsarstaten (nov. 1846).

I Preussen tog utvecklingen en annan riktning. Denna stat hade, genom att gynna framåtskridandet och söka göra de under hvarje tid rådande idéerna gällande, alltsedan den store kurfurstens tid förvärfvat och bibehållit en betydelse, som vida öfvervägde dess materiela medel. Genom befrielsekrigen hade trängtan efter politisk enhet och frihet fått en kraftig väckelse. En fri författning skulle på den tiden varit ett trängande behof och en sann välsignelse för Preussen. Men straxt efter Wiener-kongressen och under österrikiskt inflytande bildade sig ett parti, som ville långsamt och oförmärkt återföra allt till den ståndpunkt, som utmärkte tiden före 1806. Medan hela Tyskland fäste hoppfulla blickar på Preussen, lyckades det detta reaktionära parti att småningom åstadkomma en stor förändring i Fredrik Vilhelm III:s åsigter och sin-

nesförfattning, och händelserna på Wartburg samt Kotzebues mord gjorde ett så djupt intryck på konungen, att han i likhet med många andra suveräner omfattade den åsigten, att det konstitutionella systemet vore den ursprungliga orsaken till tronernas omstörtande. Han återkallade visserligen ej löftet af den 22 maj 1815, men lät tanken på riksständer förfalla och införde genom patentet af den 5 juni 1825 blott provinsialständer. Dessa egde endast att yttra sig öfver de ärenden, som förelades dem af ministèren, och deras sessioner voro undandragna all offentlighet. Adeln och jordegarne voro till ett så öfvervägande antal representerade i dessa församlingar, att de nästan alltid vunno seger öfver representanterna för nationens stora flertal. Från den tiden aftogo det frisinnade partiets förhoppningar att genom Preussens initiativ kunna tillkämpa sig nationens politiska pånyttfödelse.

För öfrigt vidtogos många förbättringar äfven i Preussen. Den offentliga undervisningen, äfvensom konster och vetenskaper hade att glädja sig åt en gagnelig omvårdnad; stora summor användes på åkerbrukets, handelns och näringarnas förkofran, och den år 1828 inledda tullföreningen fullföljdes med sådant nit, att denna inrättning var till största delen färdig redan i slutet af år 1833. Derigenom gafs åt handels- och näringsväsendet en hittills okänd lyftning, och en mängd nya, industriella företag kom i gång. Genom tullföreningens grundläggande och utvidgande vann Preussen på fredlig väg en seger, som af Österrike betraktades med afund och misstroende. Metternich underlät icke heller att varna de öfriga regeringarna för att ansluta sig till detta företag, men fruktan för julirevolutionens följder trängde snart dessa frågor i bakgrunden i jemförelse med de politiska. I det hela var nu Metternichs lysande tid redan förbi; han var ej längre vuxen tidens väldiga rörelser och höll ej mera Europas öde i sin hand. De storartade följderna af tullföreningen utvecklade sig allt mera, och förbundsstaterna trädde oförmärkt i ett närmare förhållande till Preussen, hvilket äfven i politiskt hänseende icke var utan sin vinst.

Hvad de religiösa rörelserna under Fredrik Vilhelm III:s regering vidkommer, så var det konungens innerligaste önskan att åvägabringa en union mellan de båda

protestantiska bekännelserna, den lutherska och den reformerta, hvilka med undanrödjande af mindre väsentliga skiljaktigheter i bådas trosbekännelser skulle förena sig i en gemensam *evangelisk* kyrka. Kabinettsordern af den 27 september 1817, då reformationens jubelfest firades, sökte verka för detta mål, men utarbetandet, och i synnerhet antagandet af en gemensam kyrkoritual eller *agenda*, såsom den i Tyskland kallades, framkallade söndringar, som ledde till bildandet af så kallade gammallutherska församlingar, hvilka hvarken ville ingå i den evangeliska föreningen eller antaga den derför stiftade ritualen.

Ännu betänkligare var den mellan staten och den katolska kyrkan uppkomna tvisten. Genom en kabinettsorder af den 17 augusti 1825 hade konungen äfven i de vestra delarne af landet infört en förordning, som redan länge varit gällande i monarkiens östra provinser och enligt hvilken den religiösa uppfostran af barn, födda inom s. k. blandade äktenskap, skulle bero på faderns vilja; följaktligen var äfven det katolska presterskapet förpligtadt att uttala välsignelsen öfver ett sådant äktenskap äfven utan att vara förvissadt om barnens uppfostran i katolska läran. Derigenom tvangs presten att bekräfta ett äktenskapsförbund, inom hvilket den ena parten öfverträdde hans kyrkas pligter och i sjelfva verket lösgjorde sig från den samma. Kabinettsorderns verkställande väckte derför stort missnöje. Likväl förblef allt lugnt, så länge den dåvarande erkebiskopen af Köln, grefve Spiegel von Desenberg lefde, emedan han hyllade friare åsigter. Påfven Pius VIII utfärdade ett bref i denna sak, hvilket betraktades såsom ett medgifvande, ehuru det äfven tillät en dubbel tolkning. Sålunda slöts en öfverenskommelse mellan den preussiska regeringen och de rhensk-westfaliska biskoparne (19 juni 1834), då de sistnämde lofvade att i afseende på de blandade äktenskapen foga sig efter statens lagar. Men då grefve Spiegel von Desenberg afled år 1835, blef biskopen af Münster, friherre Droste zu Vischering, hans efterträdare på erkebiskopsstolen i Köln. Han var en man med ringa begåfning, men en nitisk anhängare af sin kyrka*). Han hade ingått på öfverens-

---

*) Vid samma tid förbjöd påfven utgifvandet af den aflidne professor Hermes' skrifter, hvilka, utan att uppträda mot katolska

kommelsen af den 19 juni 1834 och en lång tid stält sig den samma till efterrättelse, då plötsligt den romerska stolen bestämdt förbjöd hvarje blandadt äktenskap, så framt ej förut bestämts om barnens uppfostran i katolska läran. Droste von Vischering trodde sig böra efterkomma påfvens vilja. Efter fruktlösa underhandlingar blef han på kunglig befallning arresterad den 20 nov. 1837 och som statsfånge förd till fästningen Minden. Af samma skäl träffade sedan äfven samma öde Martin von Dunin, erkebiskop i Posen och Gnesen, hvilken fördes till fästningen Kolberg den 6 oktober 1839.

Detta förfarande framkallade öfverallt ett för den preussiska regeringen ofördelaktigt uppseende. Mot den behandling, som erkebiskopen af Köln undergått, inlade påfven en högtidlig protest, hvilken han sände till alla katolska hof. Den preussiska regeringen hade nästan alla partier mot sig; af de ultramontane angreps den såsom varande protestantisk, af de liberale såsom absolutistisk, och sjelfve de moderate måste medgifva, att den i denna sak ej vore i sin goda rätt, emedan äktenskapet enligt katolska läran vore ett sakrament och det berodde af kyrkan sjelf att vid utdelandet af sina nådemedel bestämma vilkoren *).

Fredrik Vilhelm III fick imellertid ej upplefva biläggandet af den mellan hans regering och den romerska stolen uppkomna striden. Han afled den 7 juni 1840 efter en tjugutvååårig regering, under hvilken lycka och och olycka hade följt hvarandra i sällsam vexling, men hvilken, oafsedt några enskilda misstag, hade varit nyttig för Preussen. Med honom nedsteg i grafven ett tidehvarf af djup betydelse icke blott för Preussens, utan äfven för hela Tysklands historia.

Med hans son och efterträdare randades en ny tid. Fredrik Vilhelm IV var af naturen en välvillig, from och gudfruktig furste. Hans rikt utrustade och genom grundliga och mångsidiga studier utbildade själ var uppfyld af tankar, för hvilka han med stor lätthet fann uttryck i

---

troslärun, blott sökte att bringa denna i öfverensstämmelse med förnuftet eller i allmänhet att åstadkomma en försoning mellan den vetenskapliga forskningsfriheten och den katolska auktoritetstron.

*) Enligt Ed. Arnd.

ord. Han egde afgjorda anlag för konsten och förenade en poetisk uppfattning med ett praktiskt omdöme. Såsom gosse hade han upplefvat det fruktansvärda slag, som omstörtade hans faders monarki, samt den förödmjukelsens tid, som följde derpå; han hade upplefvat det slag, som genom den ädla drottning Lovisas död drabbade den kungliga familjen och hela landet; hans ynglingaålder hade sammanfallit med tiden för Preussens nationella pånyttfödelse och lyftning, och hans rikt begåfvade ande hade i fullaste mått bevarat de storartade intrycken af alla dessa händelser. År 1813 hade han följt sin fader till Breslau och derifrån i kriget.

Då Fredrik Vilhelm IV, efter sin faders död, vid 42 års ålder och i sin fulla mannakraft fattade regeringstömmarne, voro hela preussiska folkets, ja, hela Tysklands blickar fästa på den nye herskaren. Han började sin regering med handlingar af rättvisa och mildhet, som tillvunno honom allas hjertan. Han inkallade åter den frisinnade general von Boyen i statsrådet och uppdrog snart derefter krigsminister-portföljen åt honom. Ernst Moritz Arndt, professor vid universitetet i Bonn, fick sin befattning åter jemte ett ärofullt erkännande af sina förtjenster. Ludvig Jahn, den bekante skaparen af turnföreningarna, befriades från sin internering i Freiburg. Ett kungligt dekret (10 aug. 1840) förkunnade en fullständig amnesti för alla under de sistförflutna åren begångna politiska förseelser och brott, hvarigenom ett stort antal personer återgafs åt sina familjer och sin forna samhällsställning. Erkebiskoparne af Köln, Posen och Gnesen frigåfvos och åt katolska kyrkan beviljades större frihet.

Då konungen hade begifvit sig till Königsberg för att mottaga ständernas hyllningsed, beslöto de vid detta tillfälle samlade landtständerna att anhålla hos konungen om införandet af en för hela preussiska monarkien gemensam grundlag (7 sept. 1840), hvarvid man åberopade löftet af den 22 maj 1815 angående upprättandet af riksständer, till hvilka provinsialständerna blott skulle tjena såsom en förberedelse. Men det kungliga svaret innehöll endast en försäkran om provinsialständernas fortfarande bestånd, ej ett ord om införandet af riksständer. Hyllningen försiggick under mängdens jubel och hänförelse.

hvartill mycket bidrog konungens lysande tal, i hvilket han lofvade att föra en gudfruktig, mild och rättvis spira. Den 15 oktober skedde hyllningen i Berlin, vid hvilket tillfälle olikheten i åsigter mellan konungen och anhängarne af det konstitutionella systemet tydligt framträdde. Från den tiden började tecken till ett missnöje visa sig, som allt mera grep omkring sig bland folket, men först senare kom till ett betänkligt utbrott.

Medan tvenne broschyrer, af hvilka den ena bar titeln: "Hvarifrån och hvarthän"? och den andra: "Fyra frågor", och i hvilka påpekades nödvändigheten af en allmän representation och den rätt dertill, som folket genom befrielsekrigen förvärfvat sig, ådrogo sig provinsialständerna folkets uppmärksamhet. I petitioner och adresser uppmanade man dem att medverka till vinnandet af större friheter. Censuren för böcker öfver 20 ark afskaffades och ett öfvercensurkollegium inrättades. Konungen hyste så stor förkärlek för provinsialständerna, att han beslöt att hädanefter sammankalla dem hvartannat år, och tillika anordnade han bildandet af utskott. Förenade till en församling, skulle dessa äfven rådslå öfver allmänna statsangelägenheter.

Hela Tyskland hade med glada förhoppningar helsat Fredrik Vilhelm IV:s tronbestigning. Ehuru konungen var väl förtrogen med utlandets bildning, var han likväl på samma gång genomträngd af nationella känslor. Den tyska enhetens fastare sammanfogande låg honom mycket om hjertat; och han förklarade från första stunden, att han hyste den fasta föresatsen att ingjuta nytt lif i det tyska förbundet. Bekant med bristerna i förbundsförfattningen, sökte han redan i augusti 1841 att personligen utbyta åsigter med furst Metternich angående några förbättringar i den samma. Men den österrikiske rikskanslern, som fasthöll vid det gamla systemet af all frihets och offentlighets undertryckande, betraktade just förbundets olägenheter med välbehag, emedan Österrike blott på detta sätt kunde bibehålla sitt öfvervägande inflytande. Sålunda kunde endast en förbättring införas i förbundets härordning, hvartill Frankrikes hotelser med afseende på Rhengränsen verksamt bidrogo. Men om också konungens bemödanden å ena sidan misslyckades till följd af Österrikes

motstånd, så begagnade han å andra sidan ej heller de medel, som voro egnade att vinna folket och skänka honom större makt.

Dertill kunde blott en verklig representativ författning med frisinnade institutioner medverka. Men konungen, hvars hela skaplynne mera tillhörde medeltiden än det närvarande, misskände tidens stämning, i det han förvexlade den konstitutionella principen med den revolutionära och tillerkände giltighet blott åt det på historisk grund hvilande.

Motsatsen mellan tidens fordringar och konungens personliga öfvertygelse framträdde för första gången på provinsiallandtdagen år 1843. Ofta och öppet uttalades den önskan att få utskotten förvandlade till riksständer, och tillika hörde man klagomål öfver inskränkningen af samvets- och undervisningsfriheten samt öfver utbredandet af en på högre ort gynnad pietistisk riktning. Ty jemte de politiska frågorna hade äfven de religiösa motsatserna mellan ortodoxien och rationalismen framträdt, af hvilka den förre fasthöll vid kyrkans lära, den senare åter gjorde anspråk på en friare tolkning af de bibliska sanningarna. Konungen var personligt tillgifven den kyrkliga riktningen och sökte tillika med sin kultusminister Eichhorn att verka för det positiva trosinnehållets vårdande och stärkande samt att hålla de stridiga tendenserna fjerran från hvarandra. Derför blefvo män, som tillhörde den kyrkliga riktningen och till hela sin bildning och åskådning stodo på äkta historisk grund, utnämde till inflytelserika embeten inom staten, kyrkan och skolan. På de kyrkligas sida utmärkte sig Hengstenberg, teologie professor i Berlin, genom sin evangeliska kyrkotidning; bland ljusets vänner, såsom anhängarne af den icke kyrkliga riktningen kallade sig, voro Rupp i Königsberg samt Uhlich och Wislizenus i Sachsen de mest framstående, hvilka på ett enkelt, mängden tilltalande sätt uppstälde en ytlig förnuftskristendom och blefvo stiftare af de så kallade fria församlingarna, hvilka skilde sig från statskyrkan och år 1847 erhöllo borgerliga rättigheter.

Äfven på den katolska kyrkans område gjorde sig gällande stor oro. I augusti 1844 blef "den heliga rocken", hvilken enligt sägen bars af frälsaren under de sista åren

af hans lefnad, af biskop Arnoldi i Trier utstäld i domkyrkan för de troendes tillbedjan. Mer än en half million menniskor vallfärdade till denna relik. Detta skulle ej hafva väckt någon synnerlig uppmärksamhet, då dylikt förekommer i alla katolska länder, om det icke hade gifvit ökad näring åt den oro och retlighet, som på den tiden jäste i allas sinnen. En ung katolsk prest i öfre Schlesien, Johannes Ronge, sände en öppen skrifvelse till biskop Arnoldi "mot afgudafesten i Trier och den dervarande biskopen såsom 19:de århundradets Tetzel". Detta utmaningsbref, som i och för sig sjelft var ganska medelmåttigt, erhöll en utomordentlig spridning och gaf anledning till grundandet af den så kallade tysk-katolska sekten, som sökte införa en frisinnad, upplyst tro. Ronge väckte i början stort uppseende, men föll snart till följd af sin andefattigdom och sin verkliga brist på kristligt allvar tillika med sin församling i en välförtjent glömska. Vid samma tid skilde sig den katolska presten Czerski i Schneidemühl i Posen från sin kyrka och stiftade en på samma lösa grundvalar hvilande "kristlig-katolsk" församling. Alla dessa religiösa riktningar egde äfven en politisk färg, i det att anhängarne af den strängt troende riktningen hyllade den oinskränkta monarkien, men rationalisterna det konstitutionella systemet eller ock demokratien. Till hvilken grad den sedliga känslan hade grumlats och förslöats af denna fortfarande jäsning på det politiska och religiösa området, bevisas för öfrigt bäst af det mordanfall mot konungen, som borgmästar Tschech försökte *) (26 juli 1844), då han affyrade tvenne skott mot monarken, hvilken imellertid blef fullkomligt oskadad och bibehöll den största kallblodighet. I Posen upptäcktes en sammansvärjning, som man ämnade låta utbryta den 21 februari 1846, och som stod i sammanhang med de förut omnämda oroligheterna i Krakau och Galizien. Många arresteringar egde rum.

Medan det liberala partiet alltjemt hänvisade på löftet af den 22 maj 1815 och dettas ännu förbindande kraft, utkom den 3 febr. 1847 en kunglig kungörelse om sam-

*) Tschech, som ej visade någon ånger öfver sitt brott, straffades med döden.

mankallandet af en “förenad landtdag“, hvilande på samma grundvalar som de forna provinsialständerna. Denna landtdag var delad i tvenne curier eller kamrar, af hvilka den första utgjordes af de myndige prinsarne af det kungliga huset, mediatiserade och medlemmar af herreståndet; den andra af ombud för adeln, städerna och landsbygden. Den förenade landtdagen var, om man undantager inrättandet af en första kammare, blott ett upprepande af de forna provinsialständerna. Dess samtycke var endast nödvändigt vid införandet af nya eller höjandet af förut påbjudna skatter och vid upptagandet af statslån; vid lagsiftningen egde den i likhet med provinsialständerna blott rättighet att yttra sig. Den kungliga kungörelsen väckte stort missnöje och dess svaga sidor påpekades skarpt i en broschyr med titeln: “Antaga eller förkasta?“ hvilken var författad af juristen Simon i Breslau. Man önskade erhålla en verklig representativ författning, men ej något efterapande af ett föråldradt medeltidsskick.

Den 11 april öppnades den förenade landtdagen af Fredrik Vilhelm IV med ett lysande tal, i hvilket likväl motsägelsen mellan hans öfvertygelser och tidens anda klart framträdde. Medan han med afseende på de kyrkliga förhållandena anförde Josuas ord: “Jag och mitt hus vilja tjena Herren!“, inlade han å andra sidan hela sin politiska trosbekännelse i den högtidliga förklaringen: “Ingen makt på jorden skall någonsin lyckas förmå mig att förvandla det naturliga förhållandet mellan furste och folk till ett konventionelt och konstitutionelt, och aldrig skall jag tillåta, att ett skrifvet blad får, likt en annan Försyn, tränga sig mellan vår Gud i himmelen och detta land, för att ersätta den gamla, heliga tron.“ “Statens öfverhufvud kan och får endast regera efter Guds och landets lagar och efter egen fri bestämmelse, men ej efter majoritetens vilja. Preussen kan ej fördraga ett dylikt tillstånd.“

Förstämningen och missnöjet med de i trontalet yttrade grundsatserna voro så stora, att provinsen Preussens ombud, som ansågo alla vidare underhandlingar ändamålslösa, genast ville lemna Berlin och blott läto förmå sig att qvarstanna på sina rhenska meningsfränders föreställningar, att de borde blott på grundvalen af de beviljade

rättigheterna medverka till framkallandet af ett sant konstitutionelt lif. Vid öfverläggningarna rörande adressen framträdde på ett otvetydigt sätt motsatsen mellan konungens och flertalets af rådsförsamlingen politiska tänkesätt. I adressen uttalades den förhoppningen, "att det kungliga brefvet af den 3 februari vore början, men ej målet för rikets parlamentariska utveckling." Konungen, som hade väntat tacksägelser och nu kände sig oangenämt berörd af den motsägelse han rönte, förklarade i sitt svar på den åt honom öfverlemnade adressen, att han ej kunde tillerkänna den förenade landtdagen i allmänhet någon större befogenhet, men att han i enskilda punkter icke ansåge lagstiftningen afslutad. Imellertid var oppositionen mot regeringen så stor, att den förenade landtdagen afslöts den 27 juni 1847 utan något synnerligt resultat. Den 29 december började åter de förenade utskottens sessioner i Berlin, men deras öfverläggningar voro ännu ej afslutade, då februarirevolutionen i Frankrike gaf signalen till ännu allvarligare, politiska strider.

16.

Julimonarkien till februari-revolutionen

(1830—1848).

Julimonarkien var frukten af en folkväldets seger öfver det gamla konungadömet och hade i första ögonblicket tillvunnit sig massans odelade bifall. Likväl lågo redan i dess ursprung fröna till dess undergång, hvilka under tidernas lopp allt mera utvecklade sig och slutligen orsakade dess fall. Ludvig Filip hade hvarken genom härkomst eller val kommit i besittning af tronen. Under det att successionsrätten, som talade för hertigen af Bordeaux, blifvit kränkt genom hans uppstigande på tronen, skulle ett nytt konungadöme endast kunnat grundas genom

ett allmänt val af nationen. Genom den orleanska dynastiens upphöjande på tronen blef hvarken den monarkiska eller den demokratiska principen tillgodosedd och deraf uppkommo en halfhet och en osäkerhet, som utgjorde det betecknande draget för julimonarkiens hela tidehvarf.

Ludvig Filips ungdom hade varit orolig och full af de största kontraster. Ehuru härstammande från en konungaslägt, hade han stått jakobinerklubben ganska nära och egnat republiken sina tjenster. Sedermera såg han sig nödsakad att genom arbete förvärfva sitt uppehälle, till dess slutligen ödet gjorde honom till måg åt en konung. Sålunda hade ett vexlingsrikt lif hos honom utvecklat en karakter, som förstod att lämpa sig efter hvarje läge i lifvet, och utbildat hans naturliga skarpsinnighet till en hög grad af slughet, med hvilken han förenade en vidsträckt verlds- och menniskokännedom. Med sin erfarenhet af den menskliga storhetens vexlingar från dess högsta glans till dess djupaste förnedring hade han, om än personligen oförskräckt, antagit en viss försigtighet och betänksamhet i sitt handlingssätt och lärt sig både tvifla på och misstro all jordisk lycka. Utan någon bestämd riktning i sin öfvertygelse visade han en klok beräkning i afseende på då varande förhållanden, men var tillika fiende till all oordning och våldsamhet och alltid böjd för mildhet. Ehuru beslägtad med de äldsta regentfamiljer, var han likväl i folkets ögon blott en uppkomling, utan den kraft och storhet, som kunnat rycka med sig hären och massorna och som fransmännen från äldsta tider tillbaka gerna fordrade af sina herskare. Om än Ludvig Filip hvarken aflägsnade från sig de privilegierade stånden, hvilka likväl voro mest fiendtligt sinnade mot honom, eller massorna, som dock först måste uppfostras för det politiska lifvet, så stödde han dock företrädesvis sin tron på den bildade och välmående medelklassen, den såkallade bourgeoisien, och gjorde under de första åren af sin regering mycket för att vinna nationalgardets tillgifvenhet, hvilket han ansåg för sin trons förnämsta stödjepelare. Han inrättade ej något hof, som skulle hafva trädt emellan honom och nationen, och hans enskilda lif förblef det samma som på den tiden, då han blott var äldste prinsen af blodet. Hans yngre söner uppfostrades hädanefter som

förut i de offentliga skolorna. Han afskedade schweizarregementena och uppsatte ej några liftrupper, men sökte vinna den stående hären för sig genom att omvexlande inkalla alla regementen till tjenstgöring i Paris och dess omgifningar. Öfverallt der Ludvig Filip, som satte en ära i att vara och kallas en borgarekonung, offentligen visade sig, blef han under första tiden mottagen med hänförelse, och med undantag af Karl X:s parti öfverlemnade sig alla åt hoppet att nu hafva hunnit målet för de år 1789 började omstörtningarna.

Sedan hänryckningens rus något bortdunstat, framträdde partierna åter så småningom. Legitimisterna eller den fördrifna dynastiens anhängare drogo sig tillbaka ur statens tjenst, utan att derför uppgifva hoppet om den rättmätiga tronens återupprättande. Äfven det högre presterskapet och flertalet af det lägre voro fiendtligt sinnade mot julitronen och slöto sig dess fastare till kyrkan, medan ett ringa antal öfvergick till demokratien med abbé de Lammenais i spetsen, hvilken likväl efter många irrfärder slutligen skilde sig från verlden och sin kyrka. I förening med presterskapet motarbetade legitimisterna i pressen öfverallt den nya regeringen. Det republikanska partiet hade vid revolutionens utbrott egentligen varit för afskaffandet af konungadömet, men hade af Lafayette låtit förmå sig att mot garanti för bibehållandet af demokratiska institutioner sluta sig till julitronen. Men de om ock moderata censusbestämmelserna för utöfvande af valrätt, tvåkammarsystemet och styrelsens centralisation väckte dess förbittring och åstadkom slutligen, genom den fiendtliga pressens inflytande och de talrika hemliga samfunden, julitronens fall. Ett tredje parti, som redan uppstått under restaurationen, kallades det doktrinära, emedan det bedömde alla mera betydande företeelser i statens och folkets lif efter allmänna historiskt-politiska doktriner eller dogmer. Desse doktrinärer hade slutit sig till den nya dynastien, då det icke fanns annat val än mellan denna och republiken. De förkastade lika väl läran om konungadömets gudomliga rätt, hvilken kunde leda till despotism, som den om folksuveräneteten, hvilken åter kunde föra till anarki, och uppstälde vid behandlandet och bedömandet af de politiska förhållandena den rätta medelvägens (juste

milieu) grundsats, hvilken i sjelfva verket stod i öfverensstämmelse med julitronens väsen och af Ludvig Filip förklarades vara programmet för hans regering. Doktrinärerna framhöllo med afseende på Ludvig Filips ställning den omständigheten, att han vore en bourbon lika väl som Karl och att julitronen således äfven innehades af Henrik IV:s slägt, samt förfäktade principen af en quasi-legitimitet, hvars upprätthållande i längden ej var möjligt.

Ehuru revolutionens seger och Ludvig Filips tronbestigning hade skakat den sedan Napoleons fall gällande legitimitetsprincipen i dess grundvalar, voro likväl de europeiska makterna, som hade att befara upprorslågans utbrott i sina egna länder, beredda att erkänna den nya regeringen i Frankrike, i synnerhet som den framhöll non-interventionens princip och garanterade upprätthållandet af 1815 års fördrag. Endast Ryssland tvekade och skulle gerna velat åvägabringa ett förbund mot Frankrike. Då kejsar Nikolaus slutligen beqvämade sig till att lemna sitt erkännande, vägrade han dock att gifva fransmännens konung den öfliga titeln "broder".

Den nya regeringen måste till följd af sin osäkra ställning stödja sig på deputerade kammaren, af hvilken den blifvit upprättad. Denna var till största delen böjd för en inskränkt monarki, och äfven de af dess medlemmar, som voro mest böjda för revolutionens idéer, tillfredsstäldes genom upprätthållandet af en af demokratiska institutioner omgifven tron. Men i fråga om dess beskaffenhet, befogenhet och förhållande till nationen uppstodo olika fraktioner, hvilka fortlefde under hela julimonarkiens tid. Samma vankelmod visade sig äfven inom den den 11 aug. utnämda ministèren, i hvilken alla befintliga orleanska partier voro representerade. I spetsen för den samma stod sigillbevararen och justitieministern Dupont de l'Eure, en afgjord demokrat, likasom Lafayette, men som i förhoppning på demokratiska institutioner hade slutit sig till julitronen. Grefve Molé, som vinnlade sig om vidmakthållandet af det inre lugnet och Frankrikes ställning till utlandet, hade mottagit ledningen af utrikesärendena. Samma riktning följde generalerna Gerard och Sebastiani, af hvilka den förstnämde blef krigsminister och den senare sjöminister. De doktri-

nära representerades af Guizot och hertigen af Broglie, hvilka skötte inrikes- och undervisningsärendena. Finanserna öfvertogos af baron Louis, Talleyrands förtrolige vän. Ministrar utan portfölj blefvo Lafitte, som tillhörde venstern, Dupin den äldre, Casimir Périer och Bignon, som hörde till centern i deputerade kammaren, och deras politiska trosbekännelse gick derpå ut, att Ludvig Filip ej blifvit vald till regent och att då man hade för afsigt att grundlägga en monarki, arfsföljden ej hade tillfallit hans familj *derför*, att han vore en bourbon, utan oaktadt han tillhörde denna slägt. Doktrinärerna bildade så att säga högern, mot hvilken stodo på venstra sidan män med Lafittes och Lafayettes grundsatser. I alla vigtiga fall var Talleyrand konungens hemlige rådgifvare.

För att kunna återställa ordningen i det inre måste denna minister, som saknande inre öfverensstämmelse ej kunde förneka sin partikarakter, göra många eftergifter för mängdens konungafiendtliga och okyrkliga riktning. Sålunda erhöllo julihjeltarnes enkor och faderlösa barn understöd. För att lindra handelsklassens betryck beviljades ett lån af 30 millioner francs och 5 millioner för att skaffa sysselsättning åt nödlidande arbetare, hvarvid Ludvig Filip gaf flere millioner ur sin egen kassa. Men å andra sidan vidtogos äfven kraftiga mått och steg för att hämma den dagliga pressens tygellöshet och proletariatets oordningar. Flere klubbar. hvilka hade uppmanat till våldsamheter, stängdes.

Medan ett parti bildades i deputerade kammaren, hvilket sökte att följdriktigt utveckla 1789 års grundsatser, och ett annat parti, som ej ville gå utöfver konstitutionen af augusti 1830, opponerade sig deremot, grep jäsningen inom massan allt mera omkring sig och framträdde i synnerhet på ett hotande sätt, då tiden för rättegången mot Karl X:s fångne ministrar nalkades. Desse voro furst Polignac, grefve Peyronnet, Guernon de Ranville och Chantelauze. Folket yrkade dödsstraff för dem, som genom ordonnansernas undertecknande hade orsakat revolutionen och så mycken blodsutgjutelse, och då det misstänkte, att regeringen ville förekomma deras dömande till döds, tågade det till slottet Vincennes (19 oktober) för att utkräfva hämd på de fångne. Endast genom guvernörens fasthet

omintetgjordes detta anslag. Äfven inom ministèren uppkom splittring, så att den måste upplösas, och den 2 november uppdrog konungen åt Lafitte att bilda en ny ministèr. Den 21 december 1830 dömdes exministrarne af pärskammaren till lifstidsfängelse *). Denna milda dom väckte stor förbittring i Paris och blott genom Lafittes utnämnande till ministerpresident kunde ett uppror förekommas.

I betraktande af det öfvervägande inflytande, som Lafayette vid detta tillfälle utöfvade på nationalgardet, förekom det konungen betänkligt att lemna en krigsmakt af omkring 2 millioner man i händerna på en enda person. Som Lafayette å andra sidan hade förlorat något af sin popularitet för det ädelmod han visat exministrarne, dristade Ludvig Filip att i kammaren framkomma med ett förslag om att chefsplatsen vid franska nationalgardet skulle indragas. Då inlemnade Lafayette sin afskedsansökan. Snart derefter nedlade äfven justitieministern Dupont de l'Eure sin befattning. För att dölja brytningen med demokratien lät man Odilon Barrot ännu en tid qvarstanna såsom seineprefekt.

Genom Duponts och Lafayettes tillbakaträdande hade Lafitte förlorat sina förnämsta stöd. Den nya kommunallagen, som gjorde märernas val helt och hållet beroende af ministern och prefekterna, blef först under den följande ministèren modifierad genom en förbättrad vallag, hvarigenom census för val till deputerade kammaren nedsattes och de väljandes antal ökades från 80,000 till 200,000. För öfrigt hade jäsningen bland befolkningen knappt hunnit lägga sig, förrän en ny anledning till våldsamheter uppstod. Den 13 februari 1831, samma dag som hertigen af Berry för 11 år tillbaka blifvit mördad, tillstäldes en sorgegudstjenst af ett antal legitimister. På katafalken hade man uppstält den unge hertigens af Bordeaux, den så kallade Henrik V:s, bild. Efter gudstjenstens slut bars bilden i högtidlig procession genom kyrkan. Denna tilldragelse väckte ett sådant raseri hos pöbeln, att den helt och hållet förstörde kyrkans inre och

*) De fördes till fästningen Ham, der de mildt behandlades och frigåfvos slutligen i oktober 1837.

förvandlade erkebiskopens af Paris palats till en hög af ruiner. Myndigheterna förhöllo sig stilla under tumultet och blandade sig först vid dess slut i saken. Snart derpå måste Odilon Barrot lemna sin plats. Imellertid hade Lafitte, som till följd af sin oerfarenhet i utrikesärendenas förvaltning endast till namnet var ministerpresident, allt mera förlorat sitt inflytande. Då österrikarne inryckte i Bologna för att dämpa de derstädes utbrutna oroligheterna, fordrade Lafitte en krigsförklaring mot Österrike, emedan det hade kränkt non-interventionens princip. Men Ludvig Filip förkastade hans förslag, och Lafitte inlemnade den 10 mars sin afskedsansökan.

Casimir Périer blef hans efterträdare (31 mars). Bankir likasom Lafitte, öfverträffade han den sistnämde i politisk talang och energi och bjöd äfven konungens personliga inflytande spetsen, i det han icke blott påyrkade ministèrens ansvarighet, utan äfven gjorde anspråk på högsta ledningen af den samma. Han förstod att under hela den tid han var minister upprätthålla den bekanta grundsatsen: “Le roi régne, mais ne gouverne pas“ (Konungen herskar, men han styr icke). Hans mål var: lugn och ordning inom landet och fred med utlandet, ehuru han i sistnämda afseende uppträdde med mera kraft och sjelfkänsla än hittills varit fallet. I kammaren bekämpade han alla demokratiska förslag och förskaffade reaktionen öfverhanden. Krigsministern Soult lät han med vapenmakt kufva ett af 40,000 sidenarbetare tillstäldt fruktansvärdt uppror, som hade sin grund dels i arbetslöshet, dels i revolutionspartiets stämplingar. Medan den italienska revolutionen kom till korta genom Österrikes ingripande, lät Périer på Leopolds, belgiernas konungs, begäran om hjelp en fransk här inrycka i Bruxelles under Gerards anförande för att försvara det nya koungariket. Till de vigtigaste inre angelägenheterna hörde pärskammarens ombildande. Ärftligheten inom den samma upphäfdes och utnämnandet af nya pärer ur vissa klasser af det högre civila och militära ståndet öfverlemnades åt konungen (december 1831).

Underrättelsen om Varschaus fall (jemf. kap. 9) väckte oroligheter både i Paris och andra städer, der folket genom högljudda förbannelser öfver maktens innehafvare gaf

lutt åt sitt missnöje med den af regeringen i afseende på polska revolutionen följda politiken. Ännu tydligare framträdde den fiendtliga anda, som herskade bland folket och i kammaren, då Ludvig Filip, som vid sitt uppstigande på tronen förklarat, att för en borgarekonung vore en civillista på 6 millioner alldeles tillräcklig, nu begärde dess förhöjande till 18 millioner. Kammaren beviljade 12 millioner. Till denna motsträfviga sinnesstämning sällade sig bland det lägre folket och hos en del ungdom den förderfliga böjelsen att vid alla tillfällen nedsätta och håna regenten, och denna sinnesförfattning var så mycket ovärdigare som den kungliga familjens enskilda lif kunde tjena nationen till mönster och äfven dess närmaste omgifning då var i alla afseenden aktningsvärd. Med smädeskrifter och karrikatyrer, som voro riktade mot den kungliga familjen och statsmännen, men i synnerhet mot konungen sjelf, drefs en formlig handel, hvilken mycket bidrog till att stegra föraktet och hatet mot regeringen. Likväl vidmakthöllos ordningen inom staten och det yttre lugnet af Casimir Périer genom alla de medel, som stodo honom till buds.

Den rådande jäsningen ökades ännu mera genom Saint-Simonisternas religiöst-filosofiska sekt, hvilken arbetade på ett fullkomligt ombildande af alla sociala förhållanden, men sökte ej att genomdrifva detta med vapen i hand, utan på öfvertygelsens fredliga väg. En år 1825 afliden grefve S:t Simon hade utarbetat ett nytt socialt system, genom hvilket han trodde sig kunna åstadkomma det borgerliga samhällets pånyttfödelse genom upphäfvande af all enskild egendom, all arfs- och familjerätt. Under kejsardömets stormiga tider blef hans lära föga bemärkt, men efter restaurationen hade den ådragit sig allmänhetens uppmärksamhet. Då en oinskränkt frihet i åsigter herskade en lång tid efter juli-revolutionen, stiftade några öfverspända unga män en förening, hvilken sökte gifva en praktisk tillämpning åt de Saint-Simonistiska idéerna. Grundsatsen af gemensam egendom och arbetsinkomstens fördelning efter förtjenst och skicklighet skulle, såsom ett tomt hjernspöke, alltid hafva strandat mot omöjligheten af dess genomförande, men läran om äktenskapets upphäfvande och om den så kallade "fria qvinnan" angrep statens och samhällets sedliga grundlagar. Oenighet bland S:t Simoni-

sterna sjelfva ledde till en anklagelse inför rätta, hvaraf följden blef, att deras sammankomster förbjödos och hufvudmännen straffades. Snart derefter försvann visserligen S:t Simonismen, men den måste likväl anses såsom förelöpare till den sedermera framträdande socialt-kommunistiska riktningen.

Périers sista politiska handling var Anconas besättande (jemf. kap. 11), hvilket skulle utgöra en motvigt mot österrikarnes öfvermakt i Italien. Det räckte i 7 år, lika länge som österrikarne qvarstannade i Romagna. Då koleran om våren 1832 första gången hemsökte Paris och pöbeln trodde orsaken till den nya sjukdomen vara brunnarnes förgiftande samt till och med mördade flere menniskor såsom förmenta giftblandare, besökte konungen tillika med Périer kolerasjukhusen för att ingifva folket mod. Några dagar derefter blef Périer, hvars både själs- och kroppskrafter voro försvagade af de ständiga partistriderna, angripen af koleran och dog den 16 maj 1832. Hans död orsakade mera hemlig glädje än uppriktig sorg. Ludvig Filip sjelf, som blifvit något trängd i bakgrunden genom ministerns kraftfulla hållning, gaf uttryck åt denna blandade sinnesstämning i de orden: "Framtiden skall utvisa, om Périers död är en lycka eller olycka." Och likväl var det energien hos denne statsman, som icke blott skänkte lugn och ordning åt julimonarkien, utan äfven försäkrade dess vidare bestånd under flere kommande år.

Efter Périers död öfvertog Ludvig Filip sjelf ordförandeskapet i ministerrådet såsom "den oföränderlige tanken" (la pensée immuable), såsom man plägade kalla konungen för hans grundsats att stödja sin makt på den välmående medelklassen, och betrakta kammaren såsom det egentliga uttrycket för nationen. Men derigenom tillbakasattes de mindre bemedlades intressen, och de slöto sig så mycket hellre till den demokratiskt-republikanska och kommunistiskt-socials riktningen.

Den inträdda förändringen föranlät 140 medlemmar af oppositionspartiet att framlägga en offentlig förklaring, i hvilken de beskylde julimonarkien för att hafva affallit från 1789 och 1830 års grundsatser. Bland dem, som

undertecknade denna så kallade “compte rendu“, hvilken under förevändning att upplysa folket om dess ombuds verksamhet, hårdt angrep ministèren och konungen sjelf, voro marskalk Clauzel, general Lamarque, Dupont de l'Eure, Odilon Barrot, Arago, Frankrikes störste vetenskapsman, och främst af alla Lafayette och Lafitte, hvilka redan då hade brutit med regeringssystemet. Följden af detta steg blef, att de konservative slöto sig ännu fastare intill julitronen, och regeringens motståndare samt de hemliga samfunden råkade i den häftigaste jäsning.

Få dagar efter offentliggörandet af nämda “compte rendu“ dog general Lamarque i kolera. Hans likbegängelse, hvilken firades den 5 juni 1832, begagnades af det republikanska partiet till en stor politisk demonstration, som ledde till en barrikadstrid och först efter ett förtvifladt motstånd kunde dämpas af 60,000 man linietrupper och nationalgardister. Derefter blef Paris förklaradt i belägringstillstånd och krigsrätter sammanträdde för att skyndsamt afkunna domen öfver fångarne. Men om också den välmående borgareklassen i Paris, som stördes i sina göromål af det republikanska oväsendet, hade yrkat på stränga mått och steg, så väckte likväl belägringstillståndet och krigsrätterna såsom varande undantagsförhållanden hopens missnöje i så hög grad, att regeringen efter elfva dagar måste åter upphäfva belägringstillståndet och lemna de öfverbevisade deltagarne i upproret till de vanliga domstolarna.

Det motstånd, som julimonarkien vid alla tillfällen mötte, och den likgiltighet, som mängden visade den samma, sedan hänryckningens första rus hade bortdunstat, alstrade hos den äldre grenen af bourbonerna en förhoppning att åter kunna komma i besittning af tronen. Karl X, som hade flyttat från England till Görz, underhöll förbindelser med sina anhängare, legitimisterna, i Frankrike och rufvade på planen att kunna åter bringa sin familj på Frankrikes tron, men ville likväl afbida händelsernas gång. Hans svärdotter, Maria Karolina, enka efter den år 1820 mördade hertigen af Berry och moder till hertigen af Bordeaux, som af legitimisterna kallades Henrik V, lät deremot intala sig af sina anhängare, som infunno sig hos henne i Modena, att hennes personliga uppträdande i

Frankrike skulle framkalla en förändring i förhållandena till förmån för hennes son. Med några förtrogna landsteg hon i Marseille, men då hon ej kunde der åstadkomma någon allmän resning bland legitimisterna, genomströfvade hon under hvarjehanda förklädnader och de mest romantiska äfventyr Frankrike från söder till vester och uppträdde slutligen i Vendée i sin sons namn såsom regentinna af Frankrike. Några träffningar föreföllo, uti hvilka legitimisterna, oaktadt sin tapperhet, besegrades af öfvermakten. Hertiginnan hade ännu kunnat rädda sig, men oförskräckt som hon var, fann hon behag i farorna, och flydde från slott till slott, till dess hon slutligen fann en vistelseort i Nantes, hvarifrån hon underhöll förbindelse med legitimisterna. Men en jude vid namn Deutz, för hvilken hon hyste ett obegränsadt förtroende, förrådde henne för en summa af 500,000 francs. Hon blef då tillfångatagen. Ludvig Filip råkade i förlägenhet om hvilket sätt han skulle iakttaga mot henne, då hon i maj 1833 födde en dotter i fängelset, sedan hon förklarat sig vara i hemlighet förmäld med den sicilianske grefven Luchesi-Palli, furste af Campo Franco. Denna omständighet förmådde konungen att frigifva henne och sända henne till Sicilien. Hennes familj var härmed ytterst missnöjd, och en lång tid förflöt, innan hon blef försonad med dess medlemmar. Legitimisterna åter uppgåfvo ännu ej hoppet om den äldre dynastiens återställande i Henrik V:s person.

Imellertid hade en ny ministèr med marskalk Soult i spetsen bildats den 11 oktober 1832. Guizot, protestant och framstående såsom snillrik historieskrifvare och doktrinär, öfvertog undervisningsärendena, Thiers inrikesportföljen och Broglie blef minister för utrikes ärendena. Genom det republikanska upprorets och den legitimistiska rörelsens undertryckande hade julitronens ställning befästs, och Ludvig Filip underlät ej att genom det åt belgierna lemnade biståndet, hvaraf följde Antwerpens intagande, samt genom eftertryckliga krigsoperationer i Alger tillfredsställa nationens åtrå efter ära och rykte. Guizot inlade stor förtjenst genom skollagen af 1833, hvilken påbjöd inrättandet af högre och lägre folkskolor öfver hela Frankrike, och derigenom sörjde för nationens andliga utveckling. Derjemte hade ministèren gjort återställandet af en stark

regeringsmakt till sin uppgift och sökte derför att genom alla till buds stående medel vinna majoritet i deputerade kammaren. Men under det att detta mål fullständigt uppnåddes, undgick det likväl regeringens uppmärksamhet, att kammaren allt mera upphörde att vara ett uttryck för folkets tänkesätt. Under åren 1833 och 1834 utkom ett förbud mot tidningars utbjudande till salu på offentliga platser, och fortfarandet af föreningar af hvad slag som helst samt stiftandet af nya gjordes beroende af myndigheternas tillåtelse. De, som handlade i strid med dessa förordningar, skulle ej ställas inför jury, utan inför korrektionsdomstolarne och vid angrepp mot konungen och författningen inför pärskammaren såsom varande högsta domstolen. Dessa nya lagar väckte den största harm hos det republikanska partiet och i synnerhet hos fabriksarbetarne. Den 9 april 1834 utbröt ett uppror i Lyon, hvilket räckte i flere dagar och först efter en blodig strid och stora förluster å ömse sidor kunde dämpas af truppens. Detta exempel vann efterföljd på flere ställen, i synnerhet i Paris, hvarest det ej aflopp utan fasansfulla scener.

Regeringen begagnade sig af dessa revolutionära rörelser för att i kamrarne genomdrifva en lag, enligt hvilken ingen enskild person finge utan polisens tillåtelse ega vapen. Om sådana undandoldes, följde strängt straff, och väpnadt deltagande i ett uppror straffades med döden. *)

Den 5 maj 1835 öppnades inför pärskammaren aprilrättegången, d. v. s. rättegången mot deltagarne i de uppror, som egt rum under april månad 1834, hvilket gaf republikanerna anledning att slunga de skarpaste beskyllningar mot Ludvig Filips regeringssystem. De förnämste bland de anklagade, Cavaignac och Marrast, hade undkommit till England; de öfrige dömdes till fängelsestraff på längre eller kortare tid, ingen ådömdes dödsstraff. Men oaktadt denna exempellösa mildhet spred sig bland de lägre klasserna det dödligaste hat till konungen.

---

*) Medan förhandlingarna om denna lag pågingo, dog Lafayette den 20 maj 1834, 77 år gammal. Hans lefnad hade genomlupit franska revolutionens alla vexlande skeden.

Ett förfärligt bevis på massans mordlystnad och raseri lemnade den så kallade helvetesmaskinen. Den 28 juli 1835, årsdagen af julirevolutionen, red konungen, omgifven af sina söner, hortigarne af Orléans och Nemours samt prinsen af Joinville och en lysande stab, utåt boulevarderna, för att mönstra nationalgardet och besättningen i Paris. Vid hans ankomst till Boulevard du Temple hördes en fruktansvärd explosion, och ur fönstren på ett midt öfver gatan beläget hus flög ett kulregn ned på mängden. I samma ögonblick störtade öfver 60 personer af olika åldrar och stånd döda eller sårade på gatan. Marskalk Mortier tillika med flere andra personer, hörande till konungens svit, dödades, men Ludvig Filip sjelf, hvilken man egentligen afsåg, hade blifvit något uppehållen genom mottagandet af en böneskrift, som räcktes honom, och hade ännnu icke kommit in i skottlinien. Han visade vid detta tillfälle det största mod, lät genast sörja för de sårades tillsyn och fortsatte sedan mönstringen, men uttrycket i anletsdragen förrådde hans djupa smärta. Upphofsmannen till detta gräsliga dåd var en f. d. soldat och polis-spion af korsikansk härkomst vid namn Fieschi, hvilken tillika med tvenne medbrottslige, Pepin och Morey, afrättades den 19 februari 1836.

Som man, om än utan skäl, gaf det republikanska partiet i det hela skulden för attentatet af den 28 juli, så beslöt ministèren att begagna sig deraf för att göra inskränkningar i de författningsenliga rättigheterna. Sålunda skulle alla pressförbrytelser, om de innehölle en skymf mot konungen eller ett angrepp mot regeringen, ej som förr enligt författningen af 1830 dragas inför en jury, utan inför pärskammaren, och endast en enda rösts pluralitet skulle vara tillräcklig att fälla. Penningeböterna, likasom den af utgifvarne af de dagliga tidningarna stälda borgen höjdes betydligt. Intet teaterstycke, ingen teckning, gravyr eller litografi fick framträda inför allmänheten utan tillåtelse från högre ort. Ehuru dessa planer mötte det kraftigaste motstånd och Royer Collard i vältaliga ordalag uppstälde den satsen, att sådana tilldragelser som attentatet af den 28 juli borde förekommas genom moraliska medel och ej genom öfverträdelser af konstitutionen, gingo likväl regeringsförslagen igenom med stor majoritet

(september 1835). Genom dessa så kallade septemberlagar hade reaktionen satt kronan på sitt verk.

Efter den tiden inträdde ett allt mera vänskapligt förhållande mellan julimonarkien och de utländska makterna, i synnerhet Ryssland, Österrike och Preussen, då dessa till följd af septemberlagarne hoppades, att Ludvig Filip skulle lyckas fullkomligt tillintetgöra revolutionen. Då hans båda söner, hertigen af Orleans, tronföljaren, och hertigen af Nemours, företogo en resa till Berlin och Wien (1836), mottogos de vid begge hofven med stor utmärkelse och välvilja. Den förre förmäldes 1837 med prinsessan Helene af Mecklenburg-Schwerin, och deras son erhöll titeln: grefve af Paris. Kammaren beviljade hertigen af Orleans en tillökning af tre millioner i hans apanage och belgiernas drottning, Ludvig Filips äldsta dotter, en million i hemgift, ehuru man klandrade den girighet konungen visade, då han oaktadt sin stora rikedom oupphörligt begärde större anslag åt sina barn.

I anseende till julitronens dåvarande säkra ställning måste hvarje angrepp mot den samma redan på förhand misslyckas. Louis Napoleon Bonaparte, son af Napoleon I:s broder Louis, Hollands forne konung och Hortense Beauharnais, som under oroligheterna i Kyrkostaten hade jemte sin äldre redan aflidne broder kämpat i carbonaris leder (1831), uppträdde i förlitan på trollkraften af sitt namn den 30 oktober 1836 i Strassburg, der han knöt hemliga förbindelser med några officerare af granisonen. Han hoppades vinna besättningen och kunna till sin fördel åvägabringa en allmän resning bland franska militären. Artilleriet mottog honom visserligen med ropet: "Vive l'empereur!", men vid infanteriet rönte han ej samma bemötande och guvernören general Voirol förstod att hålla sina soldater till deras pligt. Louis Napoleon blef tillika med flere af sina anhängare fängslad och förd till Paris, men Ludvig Filip var nog ädelmodig att utan vidare undersökning sända upprorsstiftaren, som i hvilket annat land som helst skulle enligt krigslagarne skjutits, på ett franskt skepp till Nordamerika. Sedan blefvo äfven de öfrige deltagarne i Strassburg-attentatet frikände, emedan man ansåg det vara orättvist att bestraffa de underordnade verktygen, då företagets höge upphofsman gick fri.

Ehuru kamrarne till följd af det ohyggliga attentatet af den 28 juli hade gått in på regeringens förslag, så blef likväl det rådande systemet ingalunda gilladt af majoriteten, och vid många tillfällen visade sig otvetydiga tecken till misstroende och ovilja. Oppositionen beskylde julimonarkien öppet för affall från 1830 års grundsatser och otrohet mot sitt revolutionära ursprung. Den utöfvade derigenom ett mäktigt inflytande på mängdens tänkesätt, och talrika hemliga pressorgan, hvilka undandrogo sig polisens vaksamhet, utbredde bland de lägre klasserna den hatfullaste stämning mot konungen och regeringen samt arbetade oaflåtligt på att störta den bestående ordningen. Detta var orsaken till att en mängd mordförsök följde efter Fieschis, hvilka likväl alla lemnade konungen fullkomligt oskadad *).

För att kunna komma till rätta med de stormande meningsbrytningarna inom kammaren, såg Ludvig Filip sig nödsakad att ofta ombyta ministrar. Likväl hörde de alltid, med undantag af Dupont de l'Eure och Lafitte, till antingen de doktrinäras parti eller till det så kallade *tiers-parti*, som gick ett slags medelväg mellan doktrinärerna och den liberala oppositionen samt kunde anses företrädesvis representera borgareståndet. Dessa båda, om än af skilda meningar, voro dock beredda på att motsätta sig republiken och upprätthålla julimonarkien. Konungen sökte bibehålla sin sjelfständiga ställning gent emot begge partierna och betjena sig af deras hufvudmän, Guizot och Thiers, för sina syften.

Ett lysande fält för krigisk verksamhet fick julimonarkien genom Algers eröfrande och kolonisation, hvaraf man likväl hade att vänta mången förveckling med Porten,

---

*) Den 25 juni 1836 lossade Alibaud, en handelsagent, ett skott mot konungen och blef derför afrättad; den 27 december 1836 gjorde en handtverkare, Meunier, det samma och blef deporterad. Elsassaren Hubert sökte medelst en storartad helvetesmaskin döda konungen och hans svit vid kamrarnes öppnande, och blef derför dömd till deportation. Den 17 oktober 1840 sköt en arbetare, Darmés, på konungen, den 16 april 1846 gjorde en f. d. jägmästare, Lecomte, det samma och den 29 juli samma år upprepades försöket af stålfabrikören Henry. Darmés och Lecomte afrättades och Henry dömdes till straffarbete för lifstiden.

som sökte göra sitt öfvervälde gällande, samt med England, som med missnöje såg fransmännens nya inkräktning. Af brist på tillräckliga medel fördes kriget i Alger i början utan framgång, och det dröjde länge innan de franske generalerna lärde känna naturen af ett krig i Afrika, och soldaterna hunno vänja sig vid klimatet och lefnadssättet i det främmande landet. Men längre fram skänkte kriget med beduinerna och kabylerna den oberäkneliga fördelen, att derigenom utbildades en mängd talangfulla officerare och härdade soldater, dugliga till de största företag. Bland araberna utmärkte sig emiren Abd-el-Kader, som ifrigt predikade det så kallade heliga kriget mot de otrogne och åtnjöt ett obegränsadt förtroende af de sina. År 1835 eröfrades Mascara, Abd-el-Kaders residens, af marskalk Clauzel, men en stormning mot Konstantine (det forna Cirta) misslyckades. Först under ett nytt fälttåg år 1837 blef denna stad intagen den 13 oktober af general Valée, sedan general Damremont stupat på första dagen af stormningen. Men de fortsatta striderna mot Abd-el-Kader, som i hemlighet understöddes med vapen och krigsmateriel af engelsmännen, skördade under flere år otaliga offer. År 1841 erhöll marskalk Bugeaud öfverbefälet och han fördref emiren genom ett oaflåtligt förföljande ur Alger och, sedan hertigen af Aumale, konungens fjerde son, i maj 1843 eröfrat hans flyttbara hof (Smalah), tvangs han att söka tillflykt hos kejsar Abderrhaman af Marokko, hvilken af Abd-el-Kader eggades till krig mot Frankrike. Men under det att prinsen af Joinville med franska flottan förstörde fästningsverken vid Tanger och Mogador, tillkämpade Bugeaud sig en lysande seger vid floden Isly den 14 augusti 1844 och tvang kejsaren till fred. Kriget fortsattes imellertid af den ihärdige Abd-el-Kader under förfärliga grymheter å ömse sidor. Slutligen måste Abd-el-Kader, som såg sig hotad på alla håll, gifva sig och fördes till Frankrike *). Sedan Bugeaud hade underkufvat Alger, bemödade han sig om att genom en ordnad förvaltning fästa denna koloni vid Frankrike och göra den samma vinstgifvande.

*) Kejsar Napoleon lät år 1852 frigifva honom på hans hedersord, och tillät honom nedsätta sig i staden Brussa i Mindre Asien samt gaf honom ett årligt underhåll.

Imellertid hade den yttre ordningen visserligen upprätthållits genom septemberlagarnes stränghet och regeringens vaksamhet, men de hemliga föreningarna drogo sig så mycket mera tillbaka i ett för myndigheterna otillgängligt dunkel och fortsatte ändå sitt för tronen förderfliga agiterande. Tvenne försök att störa det yttre lugnet visade tillräckligt, att krafter rufvade i det fördolda, hvilka hotade julimonarkiens bestånd.

Af qvarlefvorna af den upphäfda republikanska föreningen "De menskliga rättigheternas samfund" hade en hemlig förening "Årstidernas samfund" (La société des saisons) bildat sig, hvilken begagnade detta oskyldiga namn till skylt för upproriska syften. I spetsen för denna förening stodo två talangfulle, men fanatiske unge män, Barbès och Blanqui, hvilka arbetade för en ny revolution såsom ett medel att förverkliga socialistiska idéer och för julitronens störtande. Med några hundra anhängare öfverföllo de den 12 maj 1839 vakterna vid Palais de justice och stadshuset och utropade republiken, men de funno ej den minsta sympati för sitt företag och måste draga sig tillbaka för trupperna. Barbès tillfångatogs och någon tid derefter äfven Blanqui, och båda dömdes till döden af pärsdomstolen. Ludvig Filip ändrade domen till lifstids fängelse utan straffarbete.

Det andra försöket att störa det allmänna lugnet utgick från Louis Napoleon, som återkommit från Nordamerika och en tid uppehållit sig i Schweiz, men sedan begifvit sig öfver till England, emedan edsförbundet befarade en förveckling med Frankrike. Tanken att, i likhet med sin store farbroder år 1815, genom sitt blotta uppträdande kunna göra sig till herre öfver Frankrike inveckla de honom i nya äfventyr. Han klädde några och femtio af sitt folk i det gamla kejsargardets uniform, landsteg med dem på franska kusten och tågade in i Boulogne (den 6 augusti 1840), der han i en proklamation förklarade, "att bourbonerna och orleanisterna hade upphört att regera", lofvade återgifva den franska nationen dess forna storhet och utnämde en provisorisk regering. Såsom kejsarrikets symbol lät han en lefvande örn, hvilken han fört med sig, svinga sig upp i luften, medan han höll tal till soldaterna. Men då tullsoldaterna trängde inpå honom, hastade han

ned i den båt, som fört honom i land. Den kantrade och han blef tagen till fånga. Pärsdomstolen dömde honom till lifstidsfängelse, och han fördes till slottet Ham, hvarifrån han åter flydde till England 1846. Om än Louis Napoleons båda attentat misslyckats, så hade likväl händelserna i Strassburg och Boulogne bevarat hans namn från glömskan och bidragit till hans senare upphöjelse.

Oaktadt det verksamma bistånd, som Ludvig Filip lemnade belgierna mot Holland, var det likväl hans hållning gent emot utlandet, som i synnerhet gjorde julimonarkien så förhatlig för nationen. Ludvig Filip förde stundom ett hotande språk mot mindre och svagare stater, men gent emot stormakterna visade han en flathet och eftergifvenhet, som alldeles icke öfverensstämde med Frankrikes storhet och vigt. Dertill kom, att hans utrikes politik ej en gång var ärlig. Både inom det liberala partiet i Kyrkostaten och i Polen samt inom det konstitutionella partiet i Spanien väckte han förhoppningar om understöd af Frankrike, men lemnade dem sedan den ene efter den andre i sticket. Hans politik under Portens krig med vicekonungen af Egypten kunde icke annat än förefalla nationen ytterst förhatlig. I början gynnade hans ministèr under en lång tid Mehemed Alis sak. Då sedan stormakterna förklarade sig för sultanen och bildade qvadrupelalliansen, hvarigenom Frankrike isolerades, företog ministerpresidenten Thiers storartade rustningar och hotade med ett anfall mot Rhen, så att hela Frankrike råkade i häftig jäsning. Men plötsligt öfvergaf Ludvig Filip vicekonungen och instämde, på Guizots inrådan, i quadrupelalliansens beslut. Thiers måste utträda ur ministèren, och en ministèr Soult-Guizot undertecknade fördraget af den 15 juli 1840, hvilket tillförsäkrade Porten rättigheten att i fredstider tillsluta Dardanellerna och Bosporen för alla nationers krigsskepp (jemför kap. 14).

Till följd af detta regeringens förhållande i orientaliska frågan, tillläto sig den oppositionella pressen de tygellösaste utfall mot den nya ministèren, i syn-

nerhet mot Guizot, som förklarades för en förrädare mot Frankrike och betecknades med öknamnet "öfverlöparen från Gent", emedan han under de hundra dagarne af Ludvig XVIII:s regering hade begifvit sig till Gent. Den strid, som från denna tid allt skarpare utkämpades mellan Guizot och Thiers, skulle medföra de sorgligaste följder för julimonarkien.

Under Thiers' ministère (från den 1 mars till den 28 oktober 1840) hade man, för att vinna den allmänna meningen för julitronen, beslutit att föra Napoleons jordiska qvarlefvor från S:t Helena öfver till Frankrike. Konungens tredje son, prinsen af Joinville, landade lyckligt med fregatten "la belle Poule", som förde den dyrbara lasten, i Cherbourgs hamn, och den 15 december 1840 fördes kejsarens ben i en praktfull sarkofag, ställd på en lysande triumfvagn, under tillopp af en ofantlig menniskomassa till Invaliddomen, der de sedan erhöllo en särskild minnesvård. Men denna högtidlighet hade ej åsyftad verkan. Man hade hoppats att derigenom kunna stärka nationalmedvetandet. I stället framkallades snart farliga jemförelser mellan ett ärofullt förflutet och det otillfredsställande närvarande, och med ropet: "Lefve kejsaren!" blandades ett annat: "Ned med ministrarne! Ned med Guizot! Lefve Thiers!"

Emedan Thiers' krigsrustningar hade orsakat en kostnad på 185 millioner francs och Paris' befästande en på 140 millioner francs, så måste man betäcka den sålunda uppkomna bristen i finanserna genom att höja den personliga skatten. En ny folkräkning anstäldes, enligt hvilken nya listor i och för de personliga skatternas uttaxerande skulle upprättas. Ett stort antal handtverksgesäller, fabriksarbetare, daglönare o. s. v. hade hittills undandragit sig denna skatt och funno nu dess indrifvande vara ett outhärdligt förtryck. Oordningar och våldsamheter utbröto på många ställen i Frankrike. I Paris gaf jäsningen sig luft i ett mordförsök mot hertigen af Aumale, konungens fjerde son. Då han vid sin återkomst från Alger intågade i Paris den 13 september 1841 i spetsen för sitt regemente, skallade i förstaden S:t Antoine ropet: "Ned med Ludvig Filip! Ned med Guizot!" På samma gång lossades ett skott mot hertigen, som endast genom en tillfällig rörelse

af sin häst räddades. Brottets upphofsman var en f. d. soldat i hertigens regemente vid namn Quenisset, som för myteri blifvit dömd till galérerna, men lyckats rymma derifrån och nu ville hämnas på hertigen. Han dömdes till döden, men benådades af Ludvig Filip och deporterades till Nordamerika.

Rättegången mot Quenisset erbjöd ett tillfälle att kasta en blick in i sjelfva verkstaden för de demoniska krafter, hvilka nu arbetade på statens och samhällsordningens förstöring. Om äfven S:t Simonismen hade upphört i och med domen öfver dess hufvudman Enfantin (1832), så voro likväl ej dess läror försvunna, utan vunno snarare ännu större utveckling och spridning genom hans efterföljare. Fourier öfverbjöd sina företrädare, men blef sjelf öfverträffad af Cabet, som i ett arbete med titeln: "Resa till Icarien" i populär form framstälde grundsatserna för kommunismen: gemensam egendom och lika fördelning af arbetets frukter, så att hans åsigter, som i radikalism öfverträffade hans föregångares, vunno den vidsträcktaste spridning i de lägre samhällslagren. Grundtemat var upphäfvandet af all religion såsom en pest för menskligheten, af äktenskapet och familjen såsom de egentliga källorna till sjelfviskhet och införandet af egendomsgemenskap. Skriftställaren Proudhon uppstälde tillika den satsen, att all egendom vore stöld och hvarje slags auktoritet ett tyranni. Tidningsskrifvaren Louis Blanc förordade i ett verk om arbetets organisation inrättandet af nationalverkstäder, i hvilka alla arbetare skulle finna sysselsättning och tillräcklig aflöning. Inrättandet af nationalverkstäder har verkligen för ett ögonblick försökts, men visade sig farligt och opraktiskt. Ludvig Filip märkte ej den bottenlösa afgrund, som hotade att uppsluka hans tron och med den all ordning, utan trodde sig snarare på bästa sätt sörja för sin dynasti genom att skydda rikedomens intressen, utan att betänka, att svalget mellan tronen och folket, för hvars behof han förut icke hade sörjt, derigenom allt mera vidgade sig.

Allt sedan sitt uppstigande på tronen hade Ludvig Filip genom klokhet och ihärdighet samt genom lyckans ynnest besegrat alla de hinder och faror, som stält sig i hans väg, och han hoppades att åt sin efterträdare kunna

lemna en väl befäst tron, då ett förfärligt slag med ens erinrade honom om de menskliga tingens obeständighet. Hertigen af Orleans reste den 13 juli 1842 till slottet Neuilly, för att före sin afresa till lägret vid S:t Omer taga afsked af sin familj. Under vägen blefvo hästarne skrämda och skenade, hertigen hoppade ur vagnen, men föll så häftigt mot marken, att han i trots af all läkarehjelp afled klockan 6 om aftonen. Han var 32 år gammal och efterlemnade enka, Helene af Mecklenburg-Schwerin, samt tvenne söner, af hvilka grefven af Paris var endast fyra och hertigen af Chartres knappt två år gammal. Konungen lät inköpa det hus, i hvilket prinsen dött, samt nedrifva det och på samma ställe uppbygga ett åt den helige Ferdinand invigdt kapell.

Den kungliga familjens sorg öfver den allmänt aktade och älskade prinsens död var gränslös och väckte uppriktigt deltagande i de vidsträcktaste kretsar. Äfven i politiskt hänseende blef detta dödsfall ej utan följder. Som man i händelse af den redan 69-årige konungens frånfälle hade att motse ett långvarigt förmyndareskap, så inlemnades af ministèren ett förslag till lag angående regentskapets utöfning, enligt hvilken lag regentskapet ej uppdrogs åt den minderåriges moder, hertiginnan Helene af Orleans, för hvilken hennes prostestantiska trosbekännelse ansågs vara ett hinder, utan åt den af folket illa omtyckte hertigen af Nemours. Lagen antogs af kammaren, men förslaget om en dotation åt hertigen afslogs.

Imellertid tilltog oppositionen mot regeringen oupphörligt i omfång och styrka både inom kammaren och i synnerhet inom den dagliga pressen. Thiers var ständigt färdig att draga fördel af ministèrens svagheter med hänsyn till både den inre och den yttre politiken, verkliga så väl som inbillade, och om än hans tal vederlades i kammaren, så gjorde de dock alltid något intryck på mängden. Odilon Barrot beskylde regeringen för förtryck inom landet och svaghet i förhållande till utlandet. Äfven Lamartine, som förut varit en anhängare af restaurationen, hade under inflytandet af tidshändelserna trädt in i oppositionens led. Likasom hans lyriska poesi, ehuru utmärkt genom formfulländning, flöt ut i obestämda, beslöjade konturer, der de töckniga bilderna blott efterlem-

nade dunkla intryck, så saknade äfven hans politiska tal, oaktadt all sin glans, den klara och bestämda tankens skärpa. Han anklagade julimonarkien för att ej hafva uppfylt de förhoppningar, som man vid dess grundläggande hyst om den samma, han talade om en vis och tillväxande demokrati, om folkets pånyttfödelse, om en arbetets regering, och ju obestämdare och oklarare hans yttranden voro, dess djupare och mera ingripande var den verkan de utöfvade på mängden *). Hans "Girondisternas historia" kastade öfver den tidens händelser ett förklarande ljus, och det tjusande framställningssättet gjorde, att minnena från republikens dagar å nyo flammade upp i klara lågor. Sålunda förbereddes bland franska folket en omhvälfning i de politiska och sociala åsigterna, hvilken slutligen måste öfvergå till en omgestaltning af de befintliga sakförhållandena. Guizot vann visserligen genom sina vidsträckta, historiska studier och genom grundligheten i sin bevisningskraft lysande parlamentariska segrar, men dessa förblefvo utan verkan på den allmänna meningen, i synnerhet som det fattades honom det lif och den eld, som hade kunnat elektrisera mängden och rycka den med sig. Oppositionen tröttnade ej att vid alla tillfällen skoningslöst angripa honom, och dess anfall träffade slutligen icke honom, utan konungen sjelf, som i det väsentliga delade sin ministers åsigter.

För att tillfredsställa nationalstoltheten hade Ludvig Filip sändt en eskader under amiral Dupetit-Thouars befäl till Stilla oceanen. Sedan fransmännen i maj 1842 tagit Marquesasöarne i besittning, seglade eskadern till Vänskapsöarne och tvang drottningen på Otaheiti, Pomare, att ställa sig under Frankrikes skydd. Genom detta besittningstagande och den orättvisa behandling, som drottningen fått lida, uppstodo blodiga strider med infödingarne, hvilka ledde till förvecklingar med England (1844). Engelska missionären Pritchard, som tillika var brittisk konsul, fängslades för sitt fiendtliga beteende mot fransmän-

*) Då befästandet af Paris var fullbordadt och det endast återstod att förse det med tungt artilleri, hvartill man begärde 18 millioner francs, förebrådde Lamartine i starkare uttryck än någonsin regeringen för dess affall från julirevolutionens idéer. De 18 millionerna blefvo icke dess mindre beviljade.

nen och fördes på ett engelskt handelsfartyg. Då franska ministèren fick underrättelse om dessa tilldragelser, förklarade den sig beredd att gifva engelsmännen upprättelse och skadeersättning åt missionären Pritchard, men oppositionen inom kammaren såg i denna beredvillighet ett kränkande af Frankrikes ära, och äfven en del af folket yttrade högljudt sin ovilja samt öfverhopade ministèrens medlemmar med hån och smälek, kallande dem Pritchardister.

År 1848 inträffade en förändring i partiernas ställning i kammaren. Ledru-Rollin, en talangfull advokat, som hittills saknat all politisk betydelse, höjde nu, för att få spela en politisk rol, radikalismens fana. Alla angrepp, som hittills gjorts mot regeringen, hade förefallit honom alltför svaga, och alla befintliga partier ställdes af honom på samma linie. Ledru-Rollin ville sätta den demokratiska republiken i den konstitutionella monarkiens ställe, och då han ej vågade öppet uttala denna sin åsigt i kammaren, så drog den dagliga pressen försorg om att hans idé förklarades och utspreds bland mängden. Thiers förblef i motsats till Ledru-Rollin anhängare af den konstitutionella monarkien, men hans yttrande, att han kände sig främmande för det herskande systemet, innebar en för regeringen förderflig konseqvens. Långt ifrån att i likhet med den demagogiske Ledru-Rollin åsyfta monarkiens undergräfvande, hade han endast för afsigt att störta ministèren för att tvinga konungen att åter sätta honom sjelf i spetsen för den samma. I förening med Odilon Barrot föreslog Thiers en förändring i vallagen, hvilken gick ut på att utsträcka valrätten genom att nedsätta census samt utesluta vissa embetsmannaklasser. Men oaktadt det lysande tal, i hvilket Thiers utvecklade sina åsigter (17 mars 1846), gick hans förslag likväl ej igenom. Kammaren upplöstes, sedan den hade antagit regeringens alla lagförslag, och de nya valen tillförsäkrade ministèren en ännu större röstöfvervigt.

Då kamrarne åter öppnades (januari 1847) underrättade Ludvig Filip dem om sin yngste sons, hertigen af Montpensier, förmälning med infantinnan Louise Ferdinande, en syster till drottningen af Spanien. Men genom denna förbindelse stördes i väsentlig grad det goda förhållande, som hittills varit rådande mellan franska och

engelska regeringarna, och hvilket hade stegrats till en verklig *"entente cordiale"*, emedan England i sin afund fruktade Frankrikes framtida inflytande på Spanien. Det spända förhållande, som nu inträdde, ökade förhoppningarna hos oppositionen inom landet.

Thiers, som i hemlighet ledde anfallet mot regeringen, framlade genom en förtrolig vän, Duvergier d'Hauranne, en ny plan till en valreform, enligt hvilken census skulle nedsättas från 200 till 100 francs och riksdagsombudens antal ökas med 79 medlemmar Hans förslag föll å nyo igenom (26 mars 1847), men hade i hög grad ådragit sig nationens uppmärksamhet. Någon tid derefter anordnades en så kallad reformbankett vid Chateaurouge, ett lustställe i närheten af Paris, der öfver 1200 personer, idel motståndare till regeringen, infunno sig (19 juli 1847). Thiers höll sig dock borta derifrån. Ändamålet med denna församling var att man skulle underteckna en petition angående en förändring i vallagen. Vid denna festmåltid uteslöts den sedvanliga skålen för konungen, deremot tömdes under hänförelse skålar för revolutionerna af 1789 och 1830. Tillika uppstäldes folksuveräneteten såsom statslifvets princip, och man hänvisade på eländet inom de arbetande klasserna samt nödvändigheten af ett förbättradt statsskick. Dylika reformbanketter höllos öfver hela landet, vid hvilka oppositionsmedlemmar hänsynslöst angrepo regeringen och beskylde den för moralisk uselhet, för förräderi inom landet samt svaghet i förhållandet till utlandet.

Regeringen åsåg lugnt den allt mera sig utbredande rörelsen och trodde sig ega det fastaste stöd i röstöfvervigten inom kamrarne. Deremot förstod den oppositionella pressen att icke blott fortfarande underblåsa den mot regeringen fiendtliga sinnesstämningen, utan äfven väcka hos folket en känsla af misstroende och hat mot de högre samhällskretsarne, hvilken erhöll den rikaste näring genom flere om de högre ståndens sedliga förderf vittnande förbrytelser. Två af konungens forna ministrar, general Cubières, f. d. krigsminister, och Teste, f. d. minister för de offentliga arbetena, öfverbevisades om att hafva låtit muta sig under sin embetsutöfning, och de dömdes till penningeböter samt förlust af sin medborgerliga ära, Teste dessutom till ett treårigt fängelsestraff. Den feberaktiga

spänning, som denna sak väckte hos massan, ökades ännu mera genom mordet på marskalk Sebastianis dotter, hvilket föröfvades af hennes egen gemål, hertigen af Choiseul-Praslin, pär af Frankrike, chef för en af dess högadligaste familjer och umgängesvän till båda de äldste kunglige prinsarne. Hertigen undandrog sig genom intagandet af gift i fängelset sitt straff. Ehuru regeringen i dylika fall tillämpade all lagens stränghet, så uppfattade mängden likväl ej sådana tilldragelser såsom enstaka förbrytelser, utan såsom bevis på de högre klassernas uselhet, och den fiendtliga pressen härledde dem rent ut från det rådande systemets sedliga förfall på samma gång som paristeatrarne dagligen bjödo sin publik på stycken, i hvilka alla förnäme ovilkorligen voro skurkar samt heder och ädelmod endast stodo att finna hos de lägsta samhällsklasserna.

Sedan den ålderstigne marskalk Soult tagit afsked, blef Guizot utnämnd till ministerpresident med bibehållande af utrikesportföljen (19 september 1847). Han ansågs såsom julimonarkiens förnämsta stöd. Det moraliska inflytande, för hvilket han hade en tadelfri vandel och sitt stora anseende såsom skriftställare att tacka, samt hans ur den innersta öfvertygelse strömmande vältalighet gjorde honom särdeles lämplig att så väl leda kamrarne, som upprätthålla den konstitutionella monarkien. Men en olycklig omständighet var hans stora impopularitet hos folket, som ej egde någon mottaglighet för hans storartade, på djupa historiska och filosofiska studier grundade politiska åsigter och för det strängt följdriktiga sammanhanget i hans tal. Medan Thiers med sin mera bländande, än öfvertygande vältalighet och sin städse till åskådning framburna patriotism var folkets gunstling, tändes af oppositionen och den radikala pressen det dödligaste hat mot Guizot.

Den 28 december 1847 öppnade Ludvig Filip kamrarne för sista gången. Trontalet rörde sig omkring oppositionens “fiendtliga eller blinda passioner“, men innehöll ej ett ord om någon reform af vallagen. Från första stund gjorde sig gällande i kamrarne, i synnerhet mot Guizot, en häftighet och tygellöshet i språk, som erinrade om de värsta tiderna under revolutionen 1789. Då man i Paris

fogade anstalter för en reformbankett, lät polisprefekten utfärda ett förbud mot den samma. Nu väcktes af oppositionen, som framstälde banketterna såsom en helt oskyldig sak, såsom endast ett tillfälligt meningsutbyte, en fruktansvärd storm. Lamartine yttrade, att ett dylikt förbud hade orsakat utbrottet af revolutionen år 1789.

I sina tidningar lät oppositionen införa en kungörelse, i hvilken församlingsrätten framstäldes såsom den del af författningen, hvilken genom alla lagliga medel borde upprätthållas. Derjemte förkunnade den, att en storartad reformbankett vore tillämnad i sjelfva Paris den 22 februari 1848, och inbjöd nationalgardet att obeväpnadt, men i uniform, bilda spalier utefter den till banketten ledande vägen för att, som man sade, upprätthålla ordningen. Men då inrikesministern, grefve Duchatel, förbjöd nationalgardet att deltaga deruti och hotade med truppers ingripande, afstod oppositionen, hvars sansade del ej ville råka i kollision med militären, från banketten, nöjd med att hafva slungat en tändande gnista ut bland mängden, och öfverlemnade till deputerade kammaren en skrift, i hvilken man fordrade, att ministèren skulle sättas i anklagelsetillstånd för förräderi mot 1830 års grundsatser.

Jäsningen bland massorna hade nått sin höjd. Redan den 21 februari hade talrika, men obeväpnade folkhopar visat sig, hvilka under ropet: "lefve reformen! Ned med Guizot!" sjöngo marseillaisen. De hemliga föreningarnas alla medlemmar voro försedda med vapen och i full verksamhet för att underblåsa upprorets låga; de ville endast först se, huru långt folket skulle af sig sjelft gå och hvilket parti nationalgardet skulle taga. Den 22 och 23 febr. började redan barrikadstriden mellan folket och trupperna på många enskilda punkter i staden, hvarvid de sistnämda ej understöddes af nationalgardet, som tvärtom instämde i ropet: "lefve reformen! Ned med Guizot!" Ändtligen beslöt sig konungen för att afskeda Guizot och sätta grefve Molé i hans ställe. Detta ombyte helsades med sådan glädje, att en stor del af staden illuminerades om aftonen den 23 februari. Lugnet tycktes vara återstäldt, men Molés val tillfredsstälde ej uppresningens hemlige ledare, och snarare skulle Odilon Barrot, hvilken sjelf tillhörde reformpartiet, hafva kunnat besvärja den allt mera hotande stormen.

Den på de upplysta boulevarderna böljande menniskomassan tycktes ej vara hågad för stridens vidare fortsättande, då en oväntad händelse framkallade ett nytt utbrott deraf. I spetsen för en vild skara, som företräddes af facklor och en röd fana, tågade om aftonen klockan 10 en djerf demagog, Charles Lagrange, hvilken redan vid upproret i Lyon 1833 gjort sig känd för sin talang i att leda revolutionära rörelser, till justitieministern Heberts boning. Der blefvo fönstren inslagna, och sedan togs vägen till utrikesministerhotellet, hvarest man väntade sig finna Guizot. Men der var en bataljon infanteri uppstäld, som tillspärrade vägen för den rasande hopen. Plötsligt lossades ett skott mot truppen, kanske af Lagrange sjelf, hvilket sårade en befälhafvares häst. Genast gåfvo soldaterna eld, och omkring femtio af de upproriske föllo döde eller sårade till marken. Bestört skingrade sig hopen, men underrättelsen om hvad som förefallit spred sig med blixtens hastighet och öfverallt skallade ropet: "vi äro förrådda! Man mördar folket! Till vapen!" Om en kort stund återkom Lagrange med sitt band, lastade de ännu qvarliggande döde på en kärra och förde dem genom gatorna för att elda folket till hämd. Nya skaror slöto sig till honom och vid midnatten dånade stormklockan i Nôtre-Dame, hvars dystra ljud erinrade om septemberdagarne 1792. Upproret grep allt mera omkring sig och oräkneliga barrikader, som med skicklighet och omtanke uppfördes af de hemliga föreningarnas hufvudmän, höjde sig på alla de förnämsta punkterna i staden.

Förskräckt vid underrättelsen om dessa tilldragelser, öfverlemnade Ludvig Filip öfverbefälet öfver nationalgardet och de reguliera trupperna i Paris åt marskalk Bugeaud, som genom sina fälttåg i Afrika gjort sig ett stort rykte och hade högt anseende bland militären, samt uppdrog åt Thiers att bilda en ny ministèr. Så inbröt den 24 februari. Med kraft och skicklighet uppgjorde Bugeaud anfallsplanen, men hans anordningar blefvo ej följda. Till och med tappre och erfarne generaler, såsom Bedeau, inläto sig i underhandlingar med upprorets anförare, ingingo vapenhvila och läto fråntaga sig sitt artilleri. Trupperna, som voro utmattade af bivuakerande, ledo brist på lifsmedel och tillräcklig ammunition. Det oaktadt skulle det väl

hafva lyckats Bugeaud att med de omedelbart under hans befäl stående trupperna dämpa upproret, om ej Ludvig Filip under tiden fråntagit honom öfverbefälet för att först gifva det åt marskalk Gérard och sedan åt marskalk Lamoricière, hvilket allt skedde på inrådan af en judisk advokat, Cremieux, som plötsligt hade uppträdt i Tuilerierna, der den största rådlöshet och förvirring herskade. Uppresningen hade imellertid så tagit öfverhand, att ej en gång offentliggörandet af ministèren Thiers—Barrot förmådde utöfva någon lugnande verkan på sinnena, emedan folket nu äfven hyste misstroende till Thiers. Slutligen visade sig konungen sjelf till häst, åtföljd af sina båda äldre söner, och höll revy med linietrupperna och nationalgardet, men hans närvaro gjorde intet intryck på mängden, och nedstämd drog han sig tillbaka till sina rum.

Det hade redan lyckats hopen att intaga Palais royal, familjen Orleans' enskilda tillhörighet, och förstöra alla der befintliga dyrbarheter. Allt högre och högre stego upprorets vågor, och med hvarje ögonblick ökades konungens rådlöshet och förvirring. Då trängde sig Emile de Girardin, hufvudredaktör för la Presse och nu en af republikanernes ledare, in i Tuilerierna och gaf konungen rådet att afsäga sig tronen, emedan folket ej ville erkänna den nya ministèren och pöbeln redan vore i antågande mot Tuilerierna. "Om Eders Majestät ej genast afsäger sig kronan," utropade han, "så finnes det om en eller två timmar ej längre något konungadöme i Frankrike!" Drottningen gjorde invändningar; Bugeaud ville ännu en gång våga en strid på lif och död; konungen tvekade, satte pennan på papperet och tog den bort igen, men undertecknade slutligen med darrande hand, i tanke att åtminstone kunna rädda tronen åt sin familj, tronafsägelsen till förmån för sin sonson, grefven af Paris.

Genom detta steg blef hvarje ordnadt motstånd mot upproret omöjligt. Det fanns ej mera någon regering. Underrättelsen om konungens tronafsägelse spred sig hastigt, men förmådde ej mera tygla de redan lössläppta passionerna. Folket störtade hejdlöst framåt för att mot Tuilerierna uttömma sitt raseri. Man rådde konungen att fly. Då han efter en stund utkom, klädd i borgerlig drägt, och bjöd sin gemål armen för att på sin ålderdom från

lyckans öfverflöd vandra bort i landsflyktens elände, sade drottningen till den bredvid henne stående Thiers: "detta är edert verk, min herre! Det är ni, som bragt det derhän! Ni förtjenade ej att hafva en så god konung!" — Hon insåg ganska riktigt, att det var Thiers' förslag till valreform som gifvit första impulsen till revolutionens utbrott. Thiers aflägsnade sig under tystnad, han hade blott velat störta Guizot, men ej konungen, och såg nu julitronen falla och sig sjelf fångad i sina egna garn. — Nu gjorde konungen sig färdig att afresa, men sade till hertiginnan af Orleans, som snyftande gömde ansigtet i händerna: "stanna qvar här med edra barn, Heléne!" Derpå begaf han sig med sin gemål, samt följd af sin yngste son, hertigen af Montpensier, hertiginnan Clementine och hertiginnan af Nemours tillika med hennes två barn, genom en bakdörr ut i trädgården och derifrån till de på Place de la Concorde väntande vagnarna, som förde dem öfver S:t Cloud och Versailles till slottet Dreux.

Ludvig Filip hade qvarlemnat hertiginnan af Orleans och hennes barn, grefven af Paris och hertigen af Chartres, i hopp om att de under skydd af de utanför slottet uppstälda trupperna ej skulle löpa någon personlig fara, och att kamrarne skulle erkänna grefven af Paris såsom konung. Efter hans afresa infann sig Dupin den äldre, som förr varit huset Orleans' förtrogne rådgifvare, och bad hertiginnan att med sina barn följa honom till deputerade kammaren. Detta skedde, och äfven hertigen af Nemours följde dem dit. I bourbonska palatset, der deputerade kammaren höll sina sessioner och der ungefär 300 deputerade ännu voro samlade, mottogs hertiginnan af flertalet med stort bifall och platser bereddes åt henne och hennes familj framför tribunen. Då Dupin den äldre meddelade underrättelsen om Ludvig Filips tronafsägelse till förmån för grefven af Paris under hertiginnans af Orleans riksföreståndareskap, höjde det konservativa partiet upprepade gånger ropet: "lefve grefven af Paris! lefve Ludvig Filip II! lefve hertiginnan af Orleans!", men de demokratiska och legitimistiska medlemmarne gåfvo öppet sitt ogillande till känna. Deputeraden Marie föreslog att tillsätta en provisorisk regering, hvilket måste hafva konungadömets upphäfvande till följd. Hans förslag upptogs med bifall

af demokraterna och legitimisterna samt af galleriet. Odilon Barrots yttrande: "julikronan hvilar på ett barns och en qvinnas hufvud!", hvilka ord voro beräknade på att väcka rörelse, gjorde intet intryck och de konservative vågade ej lemna det sitt understöd. Den legitimistiska deputeraden La Rochejacquelin yrkade på en folkomröstning.

Under tiden hade de upproriske intagit och sköflat Tuilerierna. Allt, som erinrade om den kungliga familjen, porträtt, byster, möbler, speglar o. s. v. förstördes och tronen släpades till Bastiljplatsen, der den uppbrändes vid foten af julikolonnen. Men de egentliga dyrbarheterna, såsom juveler samt guld- och silfverkärl, förblefvo likväl orörda, och några personer, som hade tillegnat sig en del deraf, dödades genast. Från Tuilerierna tågade hopen till bourbonska palatset och en del af de väpnade skarorna inträngde i sessionssalen. Vid den vilda hopens instörtande drog sig hertiginnan, som ända hittills visat en fast hållning, med sina barn tillbaka ur salen genom den motsatta dörren. Från pöbeln skallade oupphörligt ropen: "Intet regentskap! Ingen konung mera! Inga bourboner! Vi vilja genast ha en provisorisk regering!" Ledru-Rollin fordrade tillsättandet af en sådan och sammankallandet af ett konvent, som skulle skydda folkets rättigheter. För att smickra mängden, yttrade sig Lamartine i samma anda, då ett förfärligt tumult helt plötsligt uppstod och gevärsskott lossades alldeles i närheten. In stormade nu en ny svärm med ännu vildare utseende än den förra, med ansigtena svärtade af krutrök, kläderna fläckade af blod, och rusiga af de i slottskällaren plundrade vinförråden. Från alla håll skallade: "lefve republiken! Ned med kammaren! Inga deputerade mera!" Nu drog sig kammarens president, Sauzet, också tillbaka; kammaren hade upphört att finnas till, julimonarkiens dödstimme var slagen.

Den provisoriska regering, som nu valdes, bestod af deputeradena Dupont de l'Eure, Lamartine, Ledru-Rollin, Cremieux, Marie samt astronomerna Arago och Garnier-Pagès, hvartill ytterligare kommo publicisterna Armand Marast, Flocon, Louis Blanc och mekanikus Albert, på det att alla det republikanska partiets nyanser skulle vara re-

presenterade. Om morgonen den 25 februari erfor Paris och hela Frankrike, att monarkien hade upphört och republiken trädt i dess ställe.

Hertiginnan af Orleans hade begifvit sig från bourbonska palatset till Invalidhotellet och räddade sig några dagar derefter med sina barn öfver belgiska gränsen till Tyskland. Hertigarne af Nemours och Montpensier funno sin tillflykt i England, der de valde till sin bostad slottet Claremont nära London, tillhörigt konungen af Belgien, Ludvig Filips måg. Prinsen af Joinville och hertigen af Aumale befunno sig vid revolutionens utbrott i Alger, der de vid underrättelsen om dess utgång nedlade sina befattningar, den förre såsom befälhafvare öfver flottan och den senare såsom Algers guvernör, och drogo sig äfven tillbaka till England, der i början af maj hela familjen Orleans var samlad.

Så slutade Ludvig Filips regering. Dess fall föranleddes närmast af konungens egen och hans ministrars tvekan att låta trupperna fullfölja den redan vunna segern samt framför allt af nationalgardets affall, verkadt af oppositionspressens ständiga hatfulla angrepp, hvari parti-ilskan gaf sig luft, ofta på sanningens bekostnad. Likväl, så orättvisa eller öfverdrifna motpartiets beskyllningar än oftast voro, kan det ej förnekas, att Ludvig Filip under hela sin regering ur en alltför inskränkt synpunkt uppfattade sin konungsliga pligt. Han var i sjelfva verket aldrig annat än en partichef, såg i främsta rummet sig sjelf och sin familj till godo samt dernäst sitt parti, hvilket han förstärkte med alla medel, som stodo honom till buds, utan att taga i betraktande, huru mycket den allmänna rättskänslan derigenom undergräfdes. En regering, som blott representerar ett parti och kan hålla sig uppe endast genom korruption, är sitt fall värd; men om denna regering nu träffades af en rättvis Nemesis, drabbade denna äfven dem, som så ifrigt bidragit att påskynda dess fall. De undanträngdes sjelfve af dem de trott sig kunna leda för sina syften; deras efterträdare blefvo ock i sin ordning snart undanträngde, och friheten, hvilken man påstått vara så förtryckt under Ludvig Filips styrelse, blef det ännu mer efter hans fall. *)

*) Europeiska staternas historia sedan 1815 af P. O. Bäckström.

Ludvig Filip erhöll i Dreux underrättelse om republikens upprättande och skyndade derpå, djupt skakad, med sin drottning till kusten af Normandie. Härifrån ville han på en fiskarebåt begifva sig öfver till England, men hindrades derifrån af det stormiga vädret. Han reste då till Havre, der engelske vice-konsuln stälde ett fartyg till hans förfogande, och på detta kommo han och hans gemål under antagna namn till den engelska kusten. Han slog sig ned på Claremont, der han såsom grefve af Neuilly dog vid 77 års ålder den 26 augusti 1850.

Få hafva i högre grad än han pröfvat lyckans vexlingar. Han hade såsom enskild man många goda egenskaper, var i synnerhet en förträfflig make och fader, var välgörande icke endast af beräkning, hade mycket personligt mod, ett skarpt beräknande förstånd, mycken fyndighet och stor menniskokännedom; men han saknade den högre själslyftning, som är af så stor vigt hos hvarje ledare af ett folks öden, och han saknade tillika den redbarhet, som i vissa fall kan ersätta den förra. I saknad af båda dessa egenskaper erhöll hela hans förfarande en karakter af sjelfviskhet, hans klokhet fick utseende af list, och äfven de förtjenster man ej kunde neka honom tillskrefvos snarare beräkning än hjertats drift eller samvetets bud.*)

Den 25 februari proklamerades af provisoriska regeringen republikens införande under förbehåll af folkets samtycke. Ministerplatserna besattes: Lamartine åtog sig utrikes ärendena, Ledru-Rollin departementet för det inre. Alla statskorporationer, andliga och verldsliga myndigheter, befälhafvarne öfver krigsmakten till lands och sjös lemnade sitt erkännande åt den provisoriska regeringen. Den 4 maj skulle en konstituerande församling sammanträda.

Imellertid var Frankrike genom julitronens sammanstörtande prisgifvet åt ett tillstånd af anarki, och återljudet af det fruktansvärda åskslag, som splittrade den samma, skulle i vida kretsar fortplanta sig genom Europas länder.

*) Anförda arbete.

Tredje tidskiftet.

Från februarirevolutionen till "trekejsarförbundets" stiftande.
(1848—1872).

17.

Tyskland år 1848. — Revolution i Wien och Berlin. — Frankfurtparlamentet. — Slesvig-Holstein. — Ungerns underkastelse.

I Tyskland hade i följd af en mångårig reaktion ett rikt förråd på brännämnen hopat sig, och redan år 1847 var den känslan allmän, att det snart skulle komma till ett utbrott. I synnerhet i storhertigdömet Baden, den i politiskt afseende rörligaste staten i Tyskland, fanns redan före 1848 ett radikalt parti, inom hvilket rörde sig samma åsigter och sträfvanden som de, hvilka senare trädde i dagen under februarirevolutionen i Frankrike. Advokaten Hecker och journalisten von Struve höllo i september 1847 ett möte i Offenburg, der man redan talade om folkets sjelfstyrelse, allmän beväpning och arbetsgaranti från statens sida. På en sammankomst i oktober mellan liberale medlemmar af oppositionen från olika kamrar afhandlades lifligt frågan om folkets representerande vid förbundsdagen, och den 12 februari 1848, fjorton dagar *före* februarirevolutionen, framstäldes i kammaren ett förslag om en sådan representation under anmärkning, att det måste vara furstarnes vigtigaste uppgift att förvandla nationens motvilja mot förbundsdagen i förtroende, emedan

i annat fall klyftan skulle blifva allt större. Tillika uttalades de profetiska orden: "vid Seine och Donau lider det mot aftonen!" — Nu slungade februarirevolutionen i Paris den tändande gnistan i det allmänna jäsämnet och gaf upphofvet till en rörelse, som förr eller senare, på ett eller annat sätt dock skulle hafva kommit till utbrott.

De tyska regeringarna blefvo i första ögonblicket likasom förlamade genom detta slag. De båda stormakterna, Preussen och Österrike, kommo öfverens om att den 15 mars hålla en furstekongress i Dresden för att öfverlägga om Tysklands angelägenheter, men denna blef genom händelsernas makt ej utaf och skulle också svårligen hafva uträttat något tillfredsställande. Det frisinnade partiet utvecklade en utomordentlig verksamhet. Redan den 27 febr. hölls vid Mannheim på öppna fältet ett talrikt besökt möte, der man i en till storhertigen ställd adress sammanfattade fordringarna på ett tyskt parlament, tryckfrihet, folkbeväpning, jury. Struve, som gick vida längre än dessa fordringar och lade i dagen socialistiska planer, föranstaltade ett tåg i massa till Karlsruhe, der ministèren beviljade alla fordringar. Äfven i andra stater, i Würtemberg, Darmstadt, Nassau, visade sig en liknande rörelse; öfverallt måste regeringarna gifva efter för det allmänna trycket. Kurfursten af Hessen bemötte i början folkets önskningar med hårdnackad vägran och lät trupper marschera mot Hanau, der en folkkomité bildat sig, men måste slutligen, då han såg allt omkring sig vackla, gifva efter och gå in på alla fordringar (den 11 mars), hvilka fullständigt öfverensstämde med de i Baden framstälda. Så gick det till äfven i Frankfurt am Main, i Hannover, Oldenburg, Hamburg och Bremen.

I Baiern hade rörelsen till och med till följd ett tronombyte. En äfventyrerska, spanska dansösen Lola Montez, hade förstått att med sin fägring till den grad fängsla den redan sextioårige konung Ludvig — hvilken efter att hafva svärmat för Tysklands frihet blifvit ett verktyg åt ultramontanerne och med sitt knäböjningspåbud väckt mycket missnöje — att han i februari 1847 upphöjde henne till grefvinna Landsfeld och medgaf henne ett betydande inflytande på regeringen. I september sammanträdde landtdagen, hvilken så skoningslöst tadlade tilldragelserna vid

hofvet, att Ludvig afskedade sin minister Abel, hvilken icke förmådde skydda honom, och tillsatte en för grefvinnan behaglig minister Berks-Wallerstein („Lola-ministèren"). Till följd af den politiska eggelse, som låg i februarirevolutionen, steg imellertid studenternas och borgarnes förbittring allt högre, tills konungen måste aflägsna Lola från Baiern, och slutligen fattade han beslutet att nedlägga regeringen (den 20 mars 1848), hvarefter hans äldste son Maximilian II (1848—1864) besteg tronen.

I sydvestra Tyskland stälde sig det gammalliberala eller konstitutionella partiet i spetsen för rörelsen. Den 5 mars sammanträdde i Heidelberg femtioen män, de fleste ledare för oppositionen inom de särskilda kamrarne, utfärdade ett upprop till den tyska nationen, hvari de förklarade en folkrepresentation för en trängande nödvändighet och utsågo en komité af sju personer, hvilka skulle uppgöra förslag till ett parlament och inkalla ett "förparlament." Till desse sju hörde Gagern, Itzstein, Welcker och Römer. Under sådana omständigheter ansågo regeringarna för bäst att draga till sig ledarne för rörelsen och att inkalla i ministèren de förut tillbakastötte, ibland till och med förföljde liberale för att med de konstitutionelles hjelp värja sig mot demokraterne. Så kommo i Würtemberg Römer, Pfitzer, i storhertigdömet Hessen Heinrich von Gagern i spetsen för förvaltningen; Welcker, som förut för sina frisinnade åsigter mist sin professur, och Jordan, som af samma skäl hållits i långvarigt fängelse, sändes till Frankfurt, den förre såsom badiskt, den senare som kurhessiskt sändebud. Till och med förbundsdagen, som allt ifrån början endast verkat för undantryckande af folkfriheten, tvang sig nu till en patriotisk hållning och förklarade den gamla tyska riksörnen och det tyska riksbanérets en gång så strängt förbjudna färger, svart-rödt-guld, för förbundets vapen och färger (den 9 mars). Derjemte inbjöd den samtliga regeringar att utse förtroendemän, hvilka skulle medverka vid revisionen af förbundsförfattningen "på verkligt nationella och tidsenliga grunder". Sålunda tillsattes nu för hvar och en bland de 17 rösterna i den så kallade slutna församlingen en fullmäktig, och desse sjutton höllo den 30 mars sitt första sammanträde i förening med förbundsdagen.

Under det att förbundsdagen sålunda lefde ett skenlif och företedde blott en skugga af auktoritet, i det den upphäfde alla efter besluten i Karlsbad utfärdade undantagslagar, hade förparlamentet öppnats i Frankfurt a M. den 31 mars under presidium af professor Mittermaier i Heidelberg. Flertalet af de församlade var konstitutioneltmonarkiskt. Oppositionen utgjordes af ett icke talrikt, men lidelsefullt parti, i spetsen för hvilket stodo Struve och Hecker, hvilkas syften gingo ut på intet mindre än monarkiens upphäfvande och en republikansk omgestaltning af Tyskland. Efter stormiga debatter förkastades detta partis förslag och ett beslut fattades, att vid valen till de konstituerande församlingarna en deputerad skulle utses för hvarje befolkning af 10,000. Valet skulle vidare vara direkt och oberoende af census, trosbekännelse och stånd. Bland alla beslut var dock intet ödesdigrare än det, att den tyska nationalförsamling, som komme att väljas, skulle ensam, utan att behöfva de särskilda regeringarnas bifall fastställa den framtida riksförfattningen. I det man sålunda uttalade folksuveränetetens grundsats, förbisåg man å ena sidan furstarnes rättigheter, å andra sidan det förhållande, att man helt och hållet saknade hvarje möjlighet att skaffa sig den för genomförandet af en dylik plan nödiga materiella makten, och lade sålunda grunden till författningsväsendets misslyckande i framtiden. Slutligen valde förparlamentet ett femtiomannautskott med uppgift att intill den konstituerande församlingens sammanträde sjelfständigt rådslå med förbundsdagen och att hos regeringarna verka för införandet af allmän folkbeväpning.

Då det republikanska partiet icke kunnat göra sina grundsatser gällande i Frankfurt, försökte det nå sitt mål genom att uppvigla folket. Hecker och Struve höllo i Baden folkmöten, vid hvilka republiken utropades. En corps från Hessen-Darmstadt under befäl af general Friedrich von Gagern fick i uppdrag att återställa lugnet. Den 20 april stötte Gagern vid Kandern tillsammans med Hecker och hans friskaror. Gagern sökte under ett personligt samtal förmå dem att nedlägga vapen och ställa sig lagarne till efterrättelse. Då han med oförrättadt ärende återvände till sina trupper, träffades han af ett förrädiskt skott från friskarorna och sjönk död ned, genom-

borrad af tre kulor. För att hämnas sin anförares död drefvo hans soldater med lätthet friskarorna på flykten. Den republikanska rörelsen tog ett hastigt slut. Då skalden Herwegh ankom från Frankrike med en tysk friskara, tillbakaslogs han nästan utan motstånd af en liten afdelning würtembergskt infanteri. Olika detta republikanska oväsen voro upproren i Odenwald, der landtfolket reste sig mot egendomsherrarne, förstörde slott, omintetgjorde arkiv med kontrakten och tiondeböckerna och tvang adeln att fly in i städerna. Dock föröfvades icke något mord, och lugnet blef snart återställdt.

Härunder voro allas förhoppningar i Tyskland riktade på den konstituerande församlingens öppnande i Frankfurt a. M. En nationel hänförelse i ordets bästa bemärkelse genomträngde alla landets provinser, de svart-röd-gyldene fanorna lifvade minnet af forna ärofulla tider och tycktes bebåda rikets nära förestående pånyttfödelse.

Den 18 maj kl. 3 på eftermiddagen sammanträdde inemot 330 deputerade i Frankfurt a. M. i rådhuset och begåfvo sig derefter i högtidlig procession och med blottade hufvuden till Paulskyrkan, der de under trefaldigt lefverop förklarade sig konstituerade. Följande dag valdes Henrik von Gagern till församlingens president, en man, som på grund af sin personlighet, sin karakter och sina talanger var denna befattning vuxen. Sällan, om någonsin, har en politisk församling haft att uppvisa en rikare samling af snillrike, vetenskapligt bildade män, af karaktersfasta och offervilliga personligheter. Det stora flertalet i församlingen hörde likasom presidenten till det konstitutionella partiet; den demokratiska riktningen var endast svagt företrädd. Huru rikt begåfvad i andlig måtto församlingen än var, saknade den dock nödig politisk insigt. Då det låg utom dess förmåga att af det sedan århundraden i så många stater splittrade Tyskland bilda något verkligt sammanhängande helt, så hade det enda lämpliga varit, att de gripit sig an med landets omgestaltning i samråd med furstarne. I dess ställe proklamerade de likasom förparlamentet folksuveränetetens princip utan att betänka, att furstarne icke skulle låta utesluta sig från ledningen af de offentliga angelägenheterna. Parlamentets försök att på eget bevåg uppställa en författning måste

misslyckas och hade till följd, att församlingen gick under och att folket bittert kände smärtan öfver svikna förhoppningar.

Nästa beslut voro, att alla de bestämmelser i särskilda tyska författningar, hvilka icke öfverensstämde med den allmänna riksförfattningen, vore ogiltiga och att i stället för förbundsdagen en provisorisk centralmyndighet skulle bildas, hvilken skulle utgöras af en oansvarig riksföreståndare (Reichsverweser), vald af nationalförsamlingen, med ansvariga ministrar, dem han sjelf egde utse. Efter åtta dagars debatter, under hvilka de mest skiljaktiga uppfattningar uttrycktes, blef erkehertig Johan af Österrike, en af de utmärktaste och populäraste furstar, men redan sextiosex år gammal och saknande den kraft och öfverlägsenhet, som fordrades under så brydsamma förhållanden, vald till riksföreståndare (den 29 juni). Kanonskott och klockringning förkunnade befolkningen den vigtiga tilldragelsen, hvartill de större hofven förut i hemlighet gifvit sitt bifall. Den 11 juli höll riksföreståndaren under allmänt jubel sitt intåg i Frankfurt och bildade följande dag en ministèr, i hvilken det hittills varande österrikiska sändebudet Anton von Schmerling blef utrikes-, preussiske generalen von Peucker krigs- och Hamburgadvokaten Heckscher justitieminister. Förbundsdagen nedlade sin makt i riksföreståndarens händer och tycktes nu efter en mer än tretioårig betydelselös tillvaro hafva blifvit för all framtid gjord öfverflödig.

Nationalförfattningen saknade imellertid redan från början all verkställande makt. Den provisoriska centralmyndigheten, i saknad af penningar och armé, egde alldeles inga medel att tvinga de särskilda ländernas regeringar, så framt dessa icke vore sjelfmant villiga dertill, att deltaga i det allmänna nationella arbetet, alldenstund befälet öfver hären låg uteslutande i furstarnes händer. Riksmyndigheten, som icke var erkänd i utlandet, bevisade äfven i Tyskland redan få veckor efter det den tillsatts sin maktlöshet. Riks-krigsministeriet utfärdade till alla förbundstrupperna order att den 6 augusti hylla riksföreståndaren medels paradering och utbringande af ett trefaldigt lefve. Men endast de mindre staterna efterkommo denna befallning; i Österrike med undantag af Wiens be-

sättning samt i Preussen och Hannover gjordes alldeles intet; i Baiern försiggick akten på ett alldeles betydelselöst sätt. Under det nationalförsamlingen sålunda saknade all exekutiv makt för genomförande af sina beslut, sysselsatte den sig länge med att uppställa det tyska folkets "grundrättigheter", och detta med den pedantiska, opraktiska grundlighet, som nu en gång är egendomlig för tyskarne. Bland de utrikes angelägenheter, som inom nationalförsamlingen kommo under behandling, var blott *slesvig-holsteinska frågan* af politisk betydelse. Med denna invecklade angelägenhet förhöll det sig på följande sätt.

Af de tre vid denna tid med Danmark förenade hertigdömena *Slesvig*, *Holstein* och *Lauenburg* var det först nämnda ett danskt land, ehuru befolkningen var blandad, ungefär hälften dansk och hälften tysk, de båda andra hertigdömena åter voro helt och hållet tyska länder, men förenade med Danmark. Det var denna nationaliteternas motsats, som utgjorde den djupaste roten och drifkraften till de förvecklingar, som betecknas med namnet: den slesvig-holsteinska rörelsen och som utöfvat ett så bestämmande inflytande på Danmarks senare historia. Låtom oss kasta en hastig blick tillbaka på några historiska fakta, som skola sätta oss i stånd att lättare fatta frågans utvecklingsgång och bedöma dess innersta natur!

Slesvig eller, såsom det i äldsta tider kallades, Södra Jutland, emedan det utgjorde den sydligare sträckan af den jutska halfön, var ett urgammalt danskt land, som dock tidtals varit öfversvämmadt af främmande folkstammar. Det var till försvarandet af denna gränsprovins som der redan långt tillbaka i tiden fanns en särskild ståthållare, dux eller hertig, gemenligen en son eller bror till danske konungen, liksom också ofta en sådan hertig var tillsatt i norra Jutland. Dessa förläningar voro personliga, icke ärftliga. Under tidernas lopp gåfvo imellertid dessa länsförhållanden anledning till hvarjehanda tvister med grefvarne af Holstein i synnerhet under och efter danske konungen Waldemar Seiers tid på 1200-talet. Drottning Margareta, känd äfven från Sveriges historia, ingick slutligen i Nyborg den 2 juli 1336 en förlikning med nämnde grefvar, hvarigenom Slesvig gafs åt dem i förläning. Sålunda förenades Slesvig med Holstein under samma

regering, dock så att Slesvig städse var ett län under danska kronan, men som innehades af grefvarne af Holstein *). Så fortgick det i nära ett århundrade. Då inträffade, att den grefliga ätten i Holstein utslocknade, hvarvid enligt dansk rätt Slesvig bort hafva såsom ledigt län återfallit till Danmarks konung. Då detta imellertid stred mot de holsteinska magnaternas intresse, lät konung Kristian I i Danmark *välja* sig af Slesvigs ständer till hertig af Slesvig, uppgifvande sålunda sin *arfsrätt* till hertigdömet. Följden häraf blef, att Slesvig kom under samma regering som Danmark, men betraktades icke såsom en dansk provins utan såsom ett eget land. Det skildes likväl härigenom icke från Holstein, ty på samma gång konung Kristan I lät välja sig till hertig af Slesvig, lät han äfven välja sig till grefve af Holstein och Stormarn. Således blef äfven Holstein förenadt under samma regering med Danmark, men såsom ett eget land. Vid detta tillfälle utfärdade konungen den namnkunniga "handfästningen" för Slesvig, Holstein och Stormarn af den 5 mars 1460, som sedan åberopades såsom Slesvig-Holsteins *magna charta.* Uti denna försäkran eller de så kallade "Landsprivilegier" ("Landes Rechte") sökte det tyska partiet sedan det förnämsta stödet för sitt påstående, att Slesvig aldrig skulle få skiljas från Holstein, utan att de begge hertigdömena skulle vara oupplösligt förenade med hvarandra **). Under den följande tiden inträffade, att hertigdömena delades i arfskiften mellan olika grenar af den kungliga familjen. På detta sätt uppkom det *holstein-gottorpska* herraväldet. Hertigarne af Holstein-Gottorp utgjorde en yngre gren af kungliga familjen, hvilken gren innehade vissa delar af Holstein och vissa delar af Slesvig, men de öfriga delarne innehades af konungen i Danmark. Slesvig var

*) Se Den dansk-tyska frågan, historiskt utkast af en svensk. — Anteckningar i Statskunskap af W. E. Svedelius m. m.

**) Det heter i urkunden: «se bliwen ewich tosamende ungedelt«, hvilket tyskarne öfversatt med: «sie ewig zusammen bleiben *ungetheilt*«, (hvaraf påståendet om hertigdömenas *inbördes oskiljaktiga* förening) då deremot från danska sidan originallydelsen ansetts icke kunna betyda och uttrycka mer och annat än att länderna icke, såsom tillförene skett, skulle *hvar för sig sönderdelas i mindre lotter.*

ett danskt län, hertigen af Holstein-Gottorp således vasall under Danmark i och för besittningen af sina andelar af Slesvig. Denna delning egde rum år 1544. Ställningen förblef sådan ända till in på 1700-talet, då danske konungen Fredrik IV eröfrade den holstein-gottorpska delen af Slesvig, fördref hertigen och införlifvade hans andel med danska kronan. Efter denna tid (1721) har *hela* Slesvig varit förenadt med Danmark. Dessa händelser äro af afgörande vigt i och för frågan om successionsordningen, ty före den tiden var denna ordning afgjordt olika, i det att danska kronan ärfdes på både mans- och qvinnolinien, men Slesvig, som var ett län, der således enligt länsrätt qvinnolinien var utesluten, endast på manslinien. Från dansk sida påstods nämligen, att den danska arfsrätten blef år 1721 i Slesvig införd, hvilket deremot från tyska sidan bestreds. Vigten af denna synpunkt framstår tydlig och klar, om man besinnar, att, ifall de tyska påståendena vore grundade, följden skulle blifva, att, när den regerande grenen af danska konungahuset utslocknade på manliga linien, så skulle Danmarks krona ärfvas af närmaste slägtinge på qvinnolinien enligt den danska grundlagen (Kongeloven), men hertigdömena skulle ärfvas af en yngre gren af Oldenburgska huset på manslinien. På detta sätt skulle länderna komma att åtskiljas, hvilket var att motse vid den då regerande danske konungen Fredrik VII:s framtida bortgång ur lifvet. Den furstliga ätt, som man då tänkte sig skola blifva regerande i hertigdömena, var den *augustenborgska* ätten, en sidogren af det kungliga huset, men icke lika nära arfsberättigad i konungariket.

Hvad särskildt angår hertigdömet *Holstein*, så är att märka, att detta var ett tyskt land, ett län af tyska riket. Vi hafva ofvan berättat, huru det kom under samma regering som Danmark. Konung Kristian I lät nämligen välja sig till grefve af Holstein på samma gång han valdes till hertig af Slesvig. Holstein var dock fortfarande ett eget land, och konungen i Danmark var läntagare af tyska riket i och för besittningen af Holstein. Delningen år 1544 (se ofvan) gälde äfven Holstein. Vidare är att märka, att år 1773 slöts ett bytesfördrag mellan konungen i Danmark och hertigen af Holstein-Gottorp, som då blifvit tronföljare i Ryssland, i hvilket fördrag hertigen af-

trädde sin andel af Holstein till konungen i utbyte mot de tyska grefskapen Oldenburg och Delmenhorst. Sålunda förenades *hela* Holstein med Danmark, dock ännu alltid såsom ett eget land och ett län af tyska riket. I följd af Napoleon I:s eröfringar upphörde, såsom bekant är, detta tyska rike att finnas till, hvadan konungen i Danmark ej mera var tysk läntagare, utan suverän hertig af Holstein. Detta förhållande af en ny förbindelse mellan Danmark och Holstein (1806) är af vigt för successionsfrågan, hvad angår Holstein. Före denna tid var successionsordningen afgjordt olika, likasom förhållandet var i Slesvig. Nu blef den tvist underkastad, i det att man från danska sidan påstod, att arfsrätt äfven för qvinnolinien infördes i Holstein år 1806, hvilket åter från tyska sidan bestreds. Efter Napoleons fall upprättades *Tyska förbundet* såsom en förening mellan Tysklands suveräna stater, och i detta förbund ingick konungen i Danmark såsom medlem i och för Holstein, hvaraf blef en följd, att förbundet ansåg sig ega anspråk på att få inblanda sig i de möjliga tvistigheterna mellan Danmark och Holstein.

Hertigdömet *Lauenburg* var en dansk besittning, oskiljaktig från danska kronan. Detta lilla land afträddes från Preussen till Danmark år 1815 i utbyte mot Svenska Pommern, som Danmark fått af Sverige på samma gång Norge afträddes till Sverige.

Efter en flerårig partistrid, hvilken, såsom vi sett, hade sin djupaste rot deri, att de båda motsatta nationaliteterna i hertigdömena icke fördrogo hvarandra, utbröt det slesvig-holsteinska upproret år 1848 samtidigt med de stora revolutionerna i Europa. Då Tyskland understödde detta uppror under åberopande af Tyska förbundets rätt och pligt att tillvaratage Holsteins rättigheter, emedan Holstein var medlem af Tyska förbundet, uppstod mellan Danmark och Tyskland ett krig, som för Tyska förbundets räkning utfördes af Preussen, "men var egentligen ett krig af den tyska revolutionen och hade sin grund i den tyska folkfanatismen".

Då efter danske konungen Kristian VIII:s död, den 20 jan. 1848, konung Fredrik VII genast framträdde med "förslag till en gemensam författning" för konungariket och

hertigdömena, fordrade dessa senare en för blott dem gemensam författning, så att Slesvig-Holstein måtte förenas till en stat i personal-union (gemensam konung) med Danmark samt Slesvig införlifvas i Tyska förbundet. Detta framkallade en nationel rörelse i Danmark, der man yrkade Slesvigs snara införlifvande med Danmark medels en för båda gemensam författning, och "Danmark till Eidern" blef här den antagna lösen. Tillika fordrade man, att konungen skulle omgifva sig med ministrar, som egde folkets förtroende. Redan innan dessa önskningar blefvo till konungen offentligt framburna, hade han varit betänkt på en sådan åtgärd, och så tillkom den 22 mars en ny ministère, bestående hufvudsakligen af det nationella partiets ledare, bland hvilka märkas särskildt Monrad, minister för kyrko- och undervisningsärendena, och Orla Lehmann, minister utan särskildt departement.

Slesvig-holsteinarne å sin sida hade vid första underrättelsen om tillkomsten af en ny ministère ur det danska nationella partiet tillsatt en provisorisk styrelse i Kiel för båda hertigdömena, bestående af bland andra advokaten Beseler och grefve Reventlov-Preetz, samt förklarade den augustenborgske prinsen Fredrik för sin hertig. Understödde af tyske frivillige, drogo slesvig-holsteinarne ut mot danskarne, men dukade vid Flensburg (den 9 april) under för öfvermakten. Hertigdömenas ständer bådo nu om Slesvigs upptagande i det tyska förbundet och bådo äfven i Berlin om väpnad hjelp. "Förparlamentet" beviljade deras anhållan och gaf Preussen, som imellertid också indragits i marsrörelsen, i uppdrag att i förening med tionde förbundsarmécorpsen besätta hertigdömena.

Den preussiske generalen Wrangel gick såsom förbundets fältherre öfver Eidern och dref den 23 april danskarne efter ett tappert motstånd ur deras ställning vid Dannevirke, hvarefter desse måtte draga sig tillbaka, hufvudstyrkan öfver till ön Als, återstoden in i Jutland och från dervarande hamnar öfver till Fyen. Wrangel trängde äfven in i Jutland, tog sitt högqvarter i staden Fredericia vid Lilla Belt, utskref en krigsskatt af tre millioner thaler samt ville hålla denna provins besatt, tills danskarne, som genom att blokera de tyska hamnarna tillfogat handeln stor skada, hade gifvit dem skadeersättning för dessa för-

luster. Men då Ryssland och England intogo en hotande hållning och Sverige förklarade, att, derest Tyska förbundets trupper besatte andra danska provinser, komme det att förlägga en svensk-norsk arméecorps på de danska öarna för att medverka till dessas försvar, fick general Wrangel befallning att utrymma Jutland. I en kort derefter förefallande drabbning vid Dybbölsberg, i hvilken bland andra stupade de svenske frivillige E. Leijonhufvud och Sommelius samt norrmannen Löwenskjold, blefvo de tyska trupperna efter sju timmars häftig strid kastade tillbaka. Nu sammandrogos svenska och norska trupper till ett antal af omkring 20,000 man i Skåne, en del af dessa landsattes på ön Fyen, och tillika afgick från Karlskrona en svensk eskader till sundet. Den 26 augusti afslöts i Malmö under svensk bemedling mellan Danmark och Preussen ett vapenstillestånd på sju månader. För hertigdömena, som utrymdes af så väl danska som tyska trupper, tillsattes en gemensam styrelse, bestående af fem medlemmar, utsedde bland hertigdömenas notabiliteter, nämligen två af Danmark och två af Tyska förbundet samt den femte, som skulle blifva regeringens president, genom gemensam öfverenskommelse. Alla akter af den förra provisoriska regeringen förklarades för ogiltiga, och de slesvigska trupperna skildes från de holsteinska. Vapenstilleståndet i Malmö väckte i nationalförsamlingen en storm af ovilja och förbittring. Man förklarade Tysklands ära vara kränkt, och i sammanträdet den 6 september förkastades fördraget, hvilket man fruktade vara en föreläpare till ett prisgifvande af hertigdömena. Men då det moderata partiet betänkte, att det skulle vara omöjligt att fortsätta kriget utan Preussen och att en brytning med denna makt skulle föra med sig inbördeskrig och lössläppande af de vildaste lidelserna hos den redan derförutan upphetsade demokratiska massan, så antogs vapenstilleståndet i Malmö den 16 september af flertalet af församlingen. Då imellertid stillesåndsvilkoren öfverträddes, söndringen mellan Danmark och hertigdömena blef allt mera ohjelplig och fredsunderhandlingarna icke ledde till något resultat, började danskarne åter kriget på våren 1849. De ledo först motgångar. En dansk eskader innestängdes

och förstördes i Egenfjords-viken. Vid Döbbelsberg och Kolding blefvo trupperna slagna. Men vid Fredericia segrade danskarne. Derpå afslöts ett nytt stillestånd, hvarunder Slesvig hölls besatt till hälften af preussiska, till hälften af svensk-norska trupper, och efter ett år slöts formlig fred med Tyskland i Berlin 1850. Upprorspartiet i hertigdömena ämnade imellertid fortsätta striden och inträngde i Slesvig, men blef vid Idsted slaget af danskarne, som dref upprorshären tillbaka till Eider. På grund af freden i Berlin inryckte slutligen en österrikisk styrka i Holstein och upplöste upprorspartiets här och regering, hvarefter landet ställdes under styrelse af tre kommissarier, en dansk, en preussisk och en österrikisk. Underhandlingarna om stillestånd hade imellertid på det högsta upptändt de tyske radikales förbittring och raseri, i synnerhet i Frankfurt och dess omnejd, der jäsningen steg öfver alla gränser. Den 17 september 1848 hölls på ett stort fält i närheten af staden ett folkmöte mellan åtminstone 20,000 menniskor, hvarvid ledarne öppet uppmanade till strid. Det moderata partiet i nationalförsamlingen förklarades för förrädare mot det tyska folket; ledarnes hemliga afsigt var att, i fall de nådde sin afsigt, spränga parlamentet och utropa republiken. Till det yttre gåfvo de sig sken af att endast vilja genom en stormpetition hos parlamentet genomdrifva återtagandet af beslutet angående vapenstilleståndet. Men riksministeriet, som fått kunskap om demokraternes plan, hade ditkallat från Mainz några bataljoner österrikare och preussare. Då nu petitionen den 18 september skulle framläggas, fann mängden Paulskyrkans omgifningar besatta af trupper. Det kom till en sammanstötning, barrikader bygdes, men togos af trupperna med endast åtta mans förlust. Underlägsen i striden, kastade sig en blodgirig hop öfver de båda deputeradena general Auerswald och furst Lichnowsky, af hvilka i synnerhet den senare hade ådragit sig demokraternes hat, då de företogo en ridt utom staden, och mördade dem på ett grymt sätt. Auerswald dog på platsen, under det Lichnowsky afled först följande natt. Efter dessa skräckscener förklarade riksföreståndaren staden i belägringstillstånd, upphäfde föreningarna och vidtog stränga mått och

steg för att återställa lugnet. Med dessa nidingsdåd lades marsrevolutionens gyldene förhoppningar i grafven *) så mycket mer som äfven i Wien och Berlin rörelsen antagit den tygellösa demokratiens karakter.

Den österrikiska regeringen hade sedan länge bemödat sig om att tillbakahålla hvarje andlig lyftning hos folket, att afspärra kejsarstaten från hvarje främmande inflytande och förvandla lifvet der till en död mekanism. Dock hade det icke varit henne möjligt att stänga alla vägar för vetenskapens och litteraturens ström samt förhindra all beröring med utlandets liberala institutioner. Det herskande systemets sträfvan att åstadkomma ett tillstånd af fullständig domning och förlamning misslyckades. De bildade klasserna kände det förödmjukande i den politiska obetydlighet, hvartill de voro dömda; massan af folket var förbittrad öfver den ovärdiga behandling den varit underkastad från polismaktens och förvaltningens sida. Så glimmade elden under askan. Februarirevolutionens storm uppblåste den dolda gnistan till klar låga, hvilken här lyste så mycket skarpare, som förtrycket varit svårare och långvarigare. Dertill kom jäsningen i det närgränsande Ungern, der Ludvig Kossuth, magyarernes snillrike och vältalige agitator, på riksdagen i Pest (den 3 mars) höll ett lika glänsande som lidelsefullt tal "om den dödande vindens qväfvande ånga, hvilken utgående från regeringssystemets i Wien blykamrar strök fram, nedslående, förlamande och förgiftande allt."

I Wien reste sig den akademiska ungdomen, hvilken dittills föga bekymrat sig om politiska angelägenheter, men nu blef en driffjeder i den nya rörelsen. Den 12 mars

*) Vid denna tid gick demagogen Struve med en friskara ut från Basel öfver badiska gränsen och utropade tyska republiken. Sedan han utkräft stora penningebelopp, tagit de offentliga kassorna i beslag och många gånger misshandlat embetsmännen, blef han slagen vid Stauffen af den badiske generalen Hoffman (den 24 sept.) samt fördes fången till Bruchsal. Äfven på andra ställen visade sig dylika utbrott af gemen demagogi.

öfverlemnades till kejsaren en petition, hvari tidens fordringar, i synnerhet beträffande tryck-, undervisnings- och lärofrihet, uttalades. Äfven bland de talrike fabriksarbetarne rådde den största jäsning. Den 13 mars öppnades den nederösterrikiska landtdagen; samtidigt samlade sig inemot 2,000 studenter af olika nationaliteter i universitetets aula för att få veta, huru kejsaren upptagit petitionen från föregående dag. Då skallade bland den oroliga mängden ropet: "Till riksdagshuset!" (Ständerhaus). Tåget anträddes genast; tätt packade skaror slöto sig till det samma; folkmassan ökades oupphörligen, oron och spänningen växte. Man fordrade, att Metternich skulle afgå och frisinnade institutioner införas. Under det hofvet dröjde med att gå in på fordringarna, började den förbittrade hopen sönderslå och förstöra allt i riksdagshuset. Under tiden kom den ena deputationen efter den andra för att göra erkehertigarne Franz Karl och Ludvig förslag att återställa lugnet. Metternich, som längesedan öfverlefvat sig sjelf och kände sig liksom förlamad, måste afgå från sin post, lemnade i hemlighet Wien och kom lyckligt öfver till England. Borgaregardet uppträdde nu; vapnen i stadens tyghus utdelades bland folket, som nu intog en hotande hållning gent emot militären. Slutligen gaf kejsar Ferdinand, som skydde vidare blodsutgjutelse, sitt samtycke till folkbeväpning och tryckfrihet och lofvade äfven att bevilja en tidsenlig författning för den österrikiska staten (med undantag af Ungern och dess biländer). Då kejsaren den 15 mars företog en promenad genom staden i öppen vagn, mottogs han af mängden med uttryck af den varmaste tillgifvenhet. Det öppna brefvet med de gjorda eftergifterna upplästes utanför slottet och utdelades bland folket i otaliga exemplar. På aftonen samma dag kom en ungersk deputation för att framlägga för kejsaren Ungerns fordringar. Kossuth, hvars namn sedan den 3 mars var i allas mun, mottogs såsom en triumfator med fackeltåg och musik. Hans tal framkallade en gränslös hänförelse. Borgaregardet och studentcorpsen bragte kejsaren sin hyllning framför slottet; jublet var omätligt.

Regeringen hade nu förlorat all kraft och hållning. Ledarne för det frisinnade partiet sväfvade i fullkomlig oklarhet och förvirring angående det mål, hvartill det

sträfvade, och den lidelsefulla massan öfverlemnade sig åt alla slags utbrott af råhet och tygellöshet. De mest betydande personligheterna och de bättre elementen inom folket drogo sig tillbaka, och demagogerne, den omogna akademiska ungdomen och pöbeln kommo till styret. Sedan början af maj hörde gatuupplopp och barrikadbyggnader till ordningen för dagen. Den 25 april utfärdades den nya författningen, som dock icke tillfredsstälde något parti, emedan den innehöll bestämmelser om en första kammare, census och indirekta val. En af deputerade för borgargardet och studentlegionen bestående centralkomité fordrade, att regeringen skulle upphäfva den oktrojerade författningen och inkalla en konstituerande församling. Då ministèren beredde sig att med vapenmakt sätta sig emot dessa yrkanden, ryckte på aftonen den 15 maj studentlegionen fram till den byggnad, der ministèren hade sammankomst; derjemte bygdes barrikader, staden illuminerades och rykten om en allmän folkresning flögo ut bland mängden. Hofvet råkade i bestörtning; vid midnatt förklarades aprilförfattningen upphäfd, och en ur allmän valrätt framgången konstituerande riksförsamling beviljades. Skrämd af de talrika oroligheterna, lemnade imellertid kejsaren med sin familj den 17 maj Wien och flydde till Innsbruck. Wienarne blefvo bestörta öfver hofvets afresa, och talrika deputationer inbjödo kejsaren att återvända. Centralkomitén upplöstes och ett visst lugn inträdde. Men ministèren förstod icke att begagna sig af den gynnsamma sinnesstämningen; å nyo bygdes barrikader, och inrikesministern tillät bildandet af ett säkerhetsutskott, som bestod af borgare, nationalgardister och studenter och som utöfvade en verklig folkdiktatur.

Kejsarstaten syntes nära sin upplösning. Under det de italienska provinserna hade affallit och Ungern intog en hotande ställning, upplågade i Böhmen bland czecherne hatet mot den tyska befolkningen. Czecherne, ett slaviskt folk, som utgjorde omkring tre femtedelar af Böhmens befolkning, hade länge funnit sig tillbakasatta för dervarande tyskar och yrkat på lika rättigheter för båda nationerna. Den 2 juni öppnades i Prag en kongress af slaver, vid hvilken alla slaviska stammar, ryssarne af Michael Bakunin, voro företrädda. Czecherne ville förenas med Mähren och

det österrikiska Schlesien till ett konungarike med sjelfständig författning och läto utarbeta en konstitution, som förkastades af hofvet i Innsbruck. I motsats till den tyskt sinnade ministèren i Wien tillsattes en provisorisk regering för att främja czechernes syften och för att derjemte till utseendet ådagalägga sin trogna sinnesstämning. Då böhmarne ville genomdrifva afsättningen af furst von Windisch-Grätz, befälhafvaren öfver de kejserliga trupperna i Prag, så kom det den 12 juni till en sammanstötning mellan trupperna och det czechiska partiet, hvarvid furstens gemål, som stod lyssnande vid fönstret, dödades medels ett skott från ett fönster i huset midt emot hennes rum. Några kanonskott voro tillräckliga att kufva de upproriske, och slavernes kongress upplöstes utan att lemna efter sig ett spår af sin tillvaro.

Den 22 juli öppnades i Wien den konstituerande församlingen. Ministèren hade intet parti inom riksdagen och var utan inflytande på den samma. Kejsarens återkomst den 12 augusti bidrog alldeles icke att lugna sinnena. Stockningen i den allmänna rörelsen hade till följd ett skräckvälde af de brödlöse arbetarne, hvilka af den akademiska legionen begagnades för demagogiska ändamål. Den 21 augusti kom det till öppen strid mellan nationalgardet och proletariatet, emedan den nya ministèren nedsatt aflöningen vid de offentliga arbetena. Proletärerne besegrades och säkerhetsutskottet upplöstes. Midt under all denna förvirring bekräftade kejsaren en författning till förmån för landtbefolkningen om en på billiga grunder ställd inlösen af dagsverksskyldigheten och andra naturaprestationer samt afskaffande af godsegarnes domsrätt. (9 september).

På rörelsen i Wien voro tilldragelserna i Ungern af stort inflytande, i synnerhet som Kossuth förstod att genom sina underhandlare inverka på den dagliga pressen och den offentliga meningen, att väcka och stilla stormar, allt eftersom hans politik fordrade det. Genom rika penningegåfvor utöfvade han ett betydligt inflytande på Wiens pöbel, på klubbarne och församlingarna. Imellertid inträffade nu den länge hotande brytningen mellan Ungern och den kejserliga regeringen. En del af garnisonen i Wien skulle den 6 oktober marschera till Ungern. Då en gre-

nadier-bataljon vägrade lydnad och skulle af rytteriet tvingas att marschera, uppstod en strid, i hvilken nationalgarde, arbetare och studenter deltogo. Två högre österrikiske officerare dödades och några kanoner togos af folket. En del af nationalgardet ville hindra stormringningen i Stephanstornet, andra verkstälde den dock, och i sjelfva kyrkan flöt blod. I synnerhet hatad var krigsministern grefve Latour, hvars sätt att gå till väga i afseende på Italien och Ungern icke kunde annat än motarbeta Wiendemokratiens syften. En vild hop trängde in i krigsministeriets byggnad. De öfrige ministrarne hade flytt. Latour påträffades, mördades med hammarslag och dolkstygn, och hans lik upphängdes på en lyktpåle och stympades. Detta nidingsdåd afgjorde Wiendemokratiens undergång.

Kejsarfamiljen hade under dessa uppträden lemnat Wien och kom den 14 oktober till Olmütz under stark militärbetäckning. Kejsaren utnämnde furst von Windisch-Grätz till öfverbefälhafvare för alla trupper med undantag af de italienska, och denne marscherade ut från Prag, under det frih. von Jellachich, ban af Kroatien, ryckte ut från Raab mot Wien. Kommendanten grefve Auersperg hade fört Wiens besättning ut ur staden. Den 23 oktober var hufvudstaden omringad af 80,000 man trupper. I staden lära funnits lika många väpnade, men desse saknade sammanhållning och planmessig ledning. Wien förklarades i belägringstillstånd; man fordrade ovilkorlig underkastelse. Derpå gingo demokraterne, som förlitade sig på ungersk hjelp, icke in. I spetsen för försvaret stod Messenhauser, en f. d. österrikisk officer, men utan militärisk talang; polske generalen Bem skulle försvara de yttre linierna. Oaktadt det mest hårdnackade motstånd trängde de kejserlige den 29 oktober in i den inre staden, och Messenhauser förklarade på aftonen, att ammunitionen vore slut och allt vidare försvar omöjligt. Den 30 oktober var flertalet redan färdigt att underkasta sig de af von Windisch-Grätz uppstälda vilkoren, då man på eftermiddagen från Stephanstornet märkte, att en ungersk här anryckte. Genast grep en del af wienarne åter till vapen. Men ungrarne anträdde snart återtåget, och den 31 oktober intogo de kejserlige de sista barrikaderna och inträngde i det inre af staden. Den 1 november såg man ej en

skymt mer i staden af dess väpnade försvarare. Riksdagen måste flytta öfver till Kremsier; en gränslös militärdespotism började, och afrättningarna syntes icke vilja taga något slut.

Sedan en ny ministère bildats, i hvilken furst Felix von Schwarzenberg och grefve Stadion spelade de förnämsta rolerna, öppnades riksdagen i Kremsier, och dervid tillkännagafs afsigten att förena kejsarstatens beståndsdelar till en enda statskropp med gemensam författning och lagstiftning. Den 2 december 1848 nedlade den kropps- och själssjuke Ferdinand I kronan för att öfverlemna den till den 18-årige Franz Joseph, en son till hans broder Franz Karl, som afstod från sin rätt till tronföljden. För att motarbeta riksdagens oppositionsanda, upplöste Schwarzenberg den samma och oktrojerade en ny författning (den 4 mars), i hvilken den österrikiska monarkiens enhet och odelbarhet proklamerades. Dock kom författningen af den 4 mars aldrig att tillämpas och återtogs efter Ungerns underkastelse (1851).

Samma förlopp, om också icke ett så våldsamt slut, hade revolutionen i Berlin. Ehuru regeringen i Preussen på intet sätt hämmat folkets andliga utveckling, så hade hon dock försummat att skapa politiska institutioner, i hvilka den rika bildning, som fanns hos folket, kunde träda i dagen i fri verksamhet. Sålunda hade småningom ett motsatsförhållande mellan den högre andliga bildningen och statsinrättningarna uppkommit, hvilket framkallade oro och missnöje med det bestående. Visserligen hade förvaltningen många utmärkta sidor att uppvisa, men så mycket djupare intryck måste man röna deraf, att Preussen, den största rent tyska staten, ännu måste nöja sig med medeltida provinsialständer, under det de medelstora och små staterna hade konstitutionella författningar. Februarirevolutionen framkallade äfven här ett utbrott af det länge tillbakahållna missnöjet.

Under första hälften af mars höllos i Berlin möten för att öfverlägga om folkets önskningar, hvilka skulle uttalas i en petition till konungen. Då man återvände hem från det senaste mötet (13 mars), kom det till en sammanstötning mellan åtskilliga folkhopar och militärpatruller, hvilken icke aflöpte utan blessyrer. Dylika upp-

träden förnyades, och den 15 mars gjorde militären första gången bruk af sina skjutvapen, under det folket försvarade sig med stenkastning. Massans förbittring mot militären tillväxte, och underrättelsen om det den 13 mars i Wien försiggångna upproret tände som en blixtstråle. Den 16 mars inträffade åter en blodig sammanstötning, och allt mera hotande framträdde sannolikheten af en häftigare strid. Den 17 mars anlände till Berlin från Köln en deputation, som fordrade, att det preussiska statssystemet skulle ombildas i frisinnad anda. Konungen förklarade, att han ginge in på de framstälda önskningarna. En ny deputation från Berlin den 18 mars mottogs med bevågenhet af konungen och hade, då den återvände, fått garantier för sina önskningars uppfyllande. Folkmassan utanför slottet och i dess grannskap tillväxte för hvarje ögonblick.

Samma dag utkom ock en förordning om censurens afskaffande samt om vidsträcktare tryckfrihet. Den förenade landtdagen inkallades till den 2 i stället för den 27 april, hvarjemte konungen i en proklamation gaf till känna sina åsigter om tillvägabringandet af Tysklands enhet och dess förvandlande från ett statsförbund till en förbundsstat. Dermed voro alla folkets önskningar af konungen uppfylda. Det glada folket uttryckte sin tacksamhet mot konungen med höga lefverop; denne visade sig två gånger på balkongen och helsades af ett tusenstämmigt jubel. Då väckte plötsligen anblicken af militären, med hvilken ingångarna till slottet voro besatta, folkets hågkomst af de under de senaste dagarne dödade och sårade; ropet "bort med militären!" ljöd allt skarpare, emedan man fruktade ett angrepp af soldaterne likasom den 15 och 16. Kavalleriet och infanteriet ryckte fram för att skingra folket. I detta ögonblick föllo två, sannolikt af våda lossade skott, dock utan att såra någon. Massan ville deri se ett tecken till att folket skulle nedgöras och ilade under ropet: "Vi äro förrådda! Till vapen!" åt olika håll. Snart reste sig i alla delar af staden barrikader, från hvilka den svart-rödgyldene fanan svajade. Efter kl. 3 började trupperna angreppet, från kl. 5 till kl. 7 rensade karteschskott största delen af Königstrasse. Hela natten varade striden under en förskräcklig ringning af stormklockorna i alla kyrktorn; artilleriskjulen utanför Oranienburgerporten råkade i brand,

och eldskenet på himmelen kastade sina långa strimmor öfver staden. Militären stormade gator och hus, från hvilkas fönster och tak folket sköt och kastade taktegel och blyrännor utan att göra någon åtskilnad mellan väpnade och oväpnade. Rikligt försedda med ammunition och gevär, hade soldaterna öfverallt öfvervigten, men kände sig på morgonen den 19 mars utmattade genom den stränga tjenstgöringen under senaste veckan och af nattens ansträngningar. Genomträngd af den djupaste sorg öfver dylika uppträden, utfärdade konungen under natten en kungörelse i de hjertligaste ordalag: man måste erkänna det olycksaliga misstaget, han gåfve sitt kungliga ord på att trupperna skulle dragas tillbaka, om hans "käre berlinare" vände sig till honom på höfviskt sätt. På morgonen mottog han en deputation, på hvars begäran han lät militären aftåga. På eftermiddagen utkom den kungliga förordning, som tillkännagaf bildandet af en frisinnad ministèr med grefve Arnim-Boytzenburg till konseljpresident. Det nyss bildade borgaregardet erhöll vapen från det kungliga tyghuset. De 216 fallne barrikadkämparnes lik fördes till slottsgården dels på bårar, dels på öppna vagnar och med hufvudena smyckade med blommor och gröna qvistar; konungen och drottningen visade sig, djupt rörda, på galleriet, der i deras närvaro choralen "Jesus, meine Zuversicht" uppstämdes. Den 20 mars försattes de sedan upproret i Posen 1846 i Berlin fångne polackarne i frihet, i spetsen för hvilka Mieroslawski, stående på en vagn, drog genom staden och deklamerade om en förbrödring mellan de tyska och polska folken och om Polens återupprättande såsom en förmur mot Ryssland.

Den 21 mars utfärdade konungen en proklamation "Till den tyska nationen", i hvilken förklarades, att Preussens Fredrik Wilhelm IV skulle för Tysklands pånyttfödelse ställa sig i spetsen för det gemensamma fäderneslandet, och mot middagen red konungen, omgifven af prinsar, ministrar och generaler, genom staden, hvarvid han och hans följe buro svart-röd-gyldene band om armarne, och den tyska riksfanan bars framför tåget. Framför universitetsbyggnaden höll konungen ett eldigt tal om att han ville återställa Tysklands enhet och frihet. Då ropet "lefve kejsaren af Tyskland!" ljöd, tillbakavisade konungen med

missnöje denna hyllning. Samma dag utfärdade konungen ännu ett upprop "Till mitt folk och den tyska nationen!" i hvilken förekom det bekanta uttrycket: "Preussen uppgår hädanefter i Tyskland." Den 22 mars försiggick begrafningen af de på barrikaderna fallne. Då den af 20,000 personer bestående processionen passerade förbi slottet, stod konungen med blottadt hufvud på slottsbalkongen, tilldess likkistorna förts förbi.

För att lagenligt sammanknyta sakernas nya ordning med den hittills varande, sammankallades i april ännu en gång den förenade landtdagen, och det beslutet fattades, att den nya konstituerande församlingen skulle bildas på grund af allmän rösträtt. Den 22 maj öppnades den preussiska konstituerande nationalförsamlingen. I denna församling, som egde färre utmärkta förmågor än den i Frankfurt, framträdde redan från början de mest stridiga meningsskiljaktigheter. Obillighet i fordringar, missnöje med det bestående och tygellöst partihat trädde skarpt i dagen. Efter militärens aflägsnande kom församlingen mycket snart under den demagogiska pöbelns välde. Ett af ministèren Camphausen framlagdt författningsförslag, som, om också icke fullt tidsenligt, dock innehöll mycket användbart, blef helt och hållet förkastadt, och församlingen grep sig an med att utarbeta ett alldeles nytt förslag. Mellan ministèren och folkrepresentationen saknades den rätta medverkan. Tiden bortslösades med interpellationer till ministrarne och ändlösa debatter. Den demagogiska hopen skockade sig omkring teatern, der sammanträdena höllos, samt skymfade och misshandlade de för den samma misshaglige medlemmarne, då desse gingo dit eller derifrån. Den 15 juni stormade pöbeln tyghuset och skonade i sitt förstöringsraseri icke ens troféerna från Fredrik den stores tid. I hufvudstaden och i provinserna fortforo oroligheter af alla slag, hvarigenom man arbetade reaktionen i händerna. Myndigheter och borgaregarde förblefvo overksamma. Då den 31 oktober Berlinpöbeln igenspikade flere dörrar till församlingsbyggnaden och visade knifvar och rep för att påminna de medlemmar af församlingen, hvilka den hatade, om det öde, som hotade dem, inlemnade ministèren sitt afsked, och grefve von Brandenburg, en naturlig son till konung Fredrik Wilhelm II, fick den 1 nov. af konungen

uppdraget att bilda ett nytt kabinett. För nationalförsamlingen kom detta steg ganska olägligt. Hon insände till konungen en adress för att protestera mot grefve von Brandenburgs val, men konungen bevärdigade icke adressen med något svar, i synnerhet som han samtidigt hörde det af någon fälda förmätna yttrandet, att det vore konungarnes olycka, att de icke ville höra sanningen.

Den 8 november öfvertogo grefve von Brandenburg utrikes-, friherre von Manteuffel inrikes- och generalmajor von Strotha krigsdepartementet. Man har sedermera kallat denna ministère "de räddande handlingarnas". För att skydda nationalförsamlingen för skakande uppträden och våldsamheter, flyttades den genom en kunglig befallning till Brandenburg och ajournerades till den 27 november. Den 10 november ryckte general Wrangel med talrika trupper in i Berlin; staden förklarades i belägringstillstånd, borgaregardet upplöstes och allmän afväpning påbjöds. Högern inom nationalförsamlingen följde konungens befallning och begaf sig till Brandenburg; majoriteten försökte förgäfves att under församlingens president frih. von Unruh fortsätta sina sammanträden och uttalade, innan den tvangs att afsluta dem, ett förbud mot skatternas utbetalande till den nya ministèren. Den 27 november öppnades församlingen i Brandenburg. Äfven en del af oppositionen var tillstädes, men blott för att protestera mot församlingens flyttande. Då genom deras aflägsnande det numera icke fanns tillräckligt många röster för att fatta beslut, upplöste konungen den 5 december församlingen och utfärdade af egen maktfullkomlighet en frisinnad författning, med förbehåll att den skulle revideras af de nu å nyo sammankallade kamrarne. Mot slutet af år 1849 var denna revision verkstäld. Dertill kommo i början af 1850 ännu några förändringar till förmån för konungamakten, och så uppstod författningsurkunden af den 31 januari 1850, som konung Fredrik Wilhelm IV besvor den 6 februari och genom hvilken Preussen inträdde i de konstitutionella staternas led.

Regeringarnas i Österrike och Preussen segrar öfver demokratien utöfvade en betydande återverkan på det tyska parlamentets i Frankfurt hållning. Här hade man omsider under häftiga partistrider kommit till ett afgörande resultat (den 21 dec.) angående "det tyska folkets grundrättigheter". Imellertid hade i Wien och Berlin förhållanden inträdt, som gjorde deras genomförande omöjligt. Österrike, Preussen, Baiern, Hannover och Sachsen vägrade antaga dem. Ännu mycket större svårigheter voro att vänta vid införandet af den tyska riksförfattningen, om hvilken man nästan hela vintern hållit öfverläggningar. Här var det fråga om de särskilda staternas uppgående i en riksenhet, hviket icke kunde ernås utan inskränkning af furstarnes och staternas oberoende. De svåraste frågorna gälde dock de båda stormakternas förhållande till hvarandra och till riket samt valet af rikets öfverhufvud. Sedan längre tid tillbaka umgicks ett talrikt patriotiskt parti med tanken på att förskaffa Preussen hegemonien i Tyskland med uteslutande af de tysk-österrikiska provinserna samt att åt konungen af Preussen öfverlemna högsta ledningen af Tysklands angelägenheter. Preussens nationella lyftning år 1813, dess militärmakt m. m. hade åt denna tanke gifvit en vidsträckt spridning. Heinrich von Gagern, hvilken den 16 december utnämdes till riksminister och jemte andra framstående ledare inom parlamentet representerade denna idé, framlade för detta sitt program, hvari han uttalade sin åsigt om en tysk förbundsstat i inskränktare mening, hvartill Österrike icke omedelbart kunde höra, men hvartill det skulle stå i ett visst unionsförhållande. Då det härvid var fråga om Österrikes skiljande från Tyskland och om Preussens hegemoni i den mindre förbundsstaten, så framträdde från denna tid i Paulskyrkan tvenne skarpt skilda partier: det stortyska, som önskade Österrikes inträde i den nya förbundsstaten, och det nordtyska, som önskade det mindre förbundet med Preussen utan Österrike.

Tvärt emot det Gagernska programmet förklarade (den 27 dec.) furst Schwarzenberg, att Österrike skulle antingen låta utesluta sig från det tyska förbundet eller också skilja sina tyska provinser från den österrikiska enhetsstaten för att införlifva den med den tyska förbundsstaten. Öster-

rike föreslog ett direktorium af de mäktigare tyske förbundsfurstarne och ett af alla tyska regeringar bildadt statshus samt uttalade sig väl blott för skens skull äfven för ett folkhus. Då parlamentet i fråga om öfverhufvudet förklarade sig för en regerande furste och då det vidare fattade beslutet, att denne skulle bära ärftlig kejsartitel, försäkrade Österrike, att det icke skulle underordna sig den nye kejsaren (den 4 febr. 1849). Då folket allt mera ifrigt yrkade på en omdaning af Tyskland, framlades slutligen den 12 mars ett förslag om att man skulle välja konungen af Preussen till Tysklands ärftlige kejsare, och den 28 mars blef Fredrik Wilhelm IV härtill vald. Parlamentet sände en talrik deputation till Berlin för att inbjuda konungen att mottaga valet. Han tackade för det honom bevisade förtroendet, men förklarade, att han icke kunde mottaga kejsarkronan utan de tyske furstarnes fria samtycke. En krona, som medgaf honom blott ett suspensivt veto med en demokratisk vallag, kunde för honom hafva så mycket mindre lockelse, som han skulle vinna den först genom ett krig med Österrike och de fyra konungarikena och tilläfventyrs äfven med främmande stater. Visserligen sökte äfven den andra preussiska kammaren, som var i stor oro till följd af konungens vägran, att förmå honom att mottaga kejsarkronan, då den 14 april tjugunio stater hade förklarat sig nöjda med konungens af Preussen val och med riksförfattningen, men ministèren upplöste kamrarne den 27 april och inbjöd tyska regeringarna att träda i underhandlingar med Berlin angående författningsverket. Den 28 april uttalade konungen sin bestämda vägran.

Denna vägran var dödsslaget för Frankfurtparlamentet, som nu hade att kämpa med allt större svårigheter. Redan den 5 april hade österrikiska regeringen återkallat från Frankfurt sina deputerade. Konungen af Würtemberg hade tvungits att antaga riksförfattningen först efter lång moträfvighet och genom oupphörliga adresser och deputationer. Hannover och Sachsen upplöste sina ständer, emedan de yrkade på författningens antagande. Deremot fattades den 4 maj i Paulskyrkan beslutet att uppmana hela tyska folket att bringa riksförfattningen i gällande kraft, hvarmed man var hänvisad på ett öppet användande af revolutionärt våld. I nationalförsamlingen steg jäsningen

inom det demokratiska partiet allt högre, och denna gaf sig luft i raseri mot furstarne, som betraktades såsom rebeller, äfvensom i lidelsefulla angrepp mot det moderatare partiet samt frambesvor genom radikala beslut anarkiens och revolutionens faror.

De mäktigaste regeringarnas motstånd mot riksförfattningens införande, hvilket af de konstitutionelle bedrefs med stor ifver, tjenade demokraterne endast till förevändning för deras republikanska sträfvanden och framkallade hos tyska folket en feberaktig oro, som i Sachsen och i sydvestra Tyskland ledde till blodiga uppror.

I Sachsen upplöste konungen den demokratiska kammaren, som öppet arbetade för en tysk republik, och vägrade införandet af riksförfattningen. Då folkpartiet ville genomdrifva det samma med vapenmakt, kom det den 3 maj i Dresden till en sammanstötning med trupperna, hvarvid i början de senare kunde föga uträtta. Konungen flydde under natten med sin familj och ministrarne till fästningen Königstein och bad konungen af Preussen om hjelp, hvilken hade lofvat åt hvarje i fara stadd regering sitt väpnade bistånd mot anarkiska rörelser. I Dresden bildades en provisorisk regering och en f. d. rysk officer, Bakunin, ledde upproret. Men de preussiska trupperna eröfrade efter en hårdnackad strid staden (den 9 maj). Nu inträdde belägringstillstånd, krigsrätter och domar. Agitationen för riksförfattningens införande var vidt utbredd, och äfven på flere ställen i Preussen utbröto uppror, som dock lätt undertrycktes af trupperne.

Farligare var upproret i Pfalz. Här vägrade en folkförsamling den baierska regeringen lydnad (den 1 maj), emedan hon icke erkänt riksförfattningen. En provisorisk regering tillsattes, och soldaterna gingo öfver till folkpartiet. Snart fortplantade sig upproret till Baden, ehuru regeringen der antagit riksförfattningen. Men landet var sedan länge undergräfdt af republikanska idéer, och bland militären voro manstuktens band genom en förderflig demagogis bearbetningar så sköra, att man fick soldaterne att skjuta på sina officerare i stället för på sina "bröder". Den 9 maj utbröt i förbundsfästningen Rastadt ett myteri bland de badiska trupperna, och underofficerare och soldater öfverlade i en församling om sina rättigheter och skyldigheter. Borgar-

gardet förbrödrade sig med soldaterne, böjelsen för fylleri tog öfverhand, och oordningar och våldsamheter tilltogo under de följande dagarna. Förgäfves sökte krigsministern återställa ordningen; han måste jemte flertalet officerare fly undan de druckne soldaternas raseri. Den 13 maj hölls i Offenburg ett stort folkmöte, som utom andra demokratiska beslut bestämde sammankallandet af en konstituerande riksförsamling, ja, till och med talade om införandet af republiken. Med möda kunde ledarne, hvilka rörelsen växte öfver hufvudet, förhindra den sammas utropande. Samma dag utbröt äfven i Karlsruhe ett uppror bland garnisonen. Soldaterne förstörde en kasern, plundrade en illa omtyckt öfverstes boning, dödade ryttmästaren von Laroche och ämnade storma tyghuset, hvilket dock lyckligt försvarades af borgaregardet. Följande natt flydde storhertigen med sin familj under skydd af en dragon- och artilleribetäckning. Efter hans flykt upplöstes ordningen fullkomligt i det badiska landet. Pressen hängaf sig åt den otroligaste tygellöshet; en mängd politiska äfventyrare från Tyskland, Schweiz, Frankrike, Ungern, Polen hade ock infunnit sig i Baden och bidrogo att underblåsa revolutionens eld. De i de storhertigliga kassorna funna millionerna slukades hastigt, ministèren afsattes, kamrarne upplöstes. En konstituerande församling skulle den 10 juni sammanträda; alla ogifta män mellan 18 och 30 år kallades till vapen. En krigs- och civilförvaltning tillsattes, och denna gick till väga med oinskränkt godtycke. Det hela var en efterhärmning af den första franska revolutionen, men utan verklig nationalkänsla och handlingskraft. Det yttersta målet var den social-demokratiska republiken.

Frankfurtparlamentet lefde allt fortfarande i den falska föreställningen, att det egde någon makt; denna hade dock blifvit blott ett tomt sken, emedan sedan mars 1848 sakernas ställning betydligt ändrat sig. Gagern blef oupphörligt fiendtligt angripen af venstern och utträdde derför ur riksministèren (den 9 maj). Då nationalförsamlingen förklarade preussiska truppers intågande i Dresden för ett svårt brott mot riksfreden, återkallade den preussiska regeringen, likasom den österrikiska redan förut gjort, sina deputerade från Paulskyrkan. Hannover, Baiern och Sachsen

gjorde det samma. Äfven riksföreståndaren tviflade efter långa och fruktlösa ansträngningar på möjligheten att få se 1848 års idéer förverkligade och drog sig tillbaka på sin partikularistiskt-österrikiska ståndpunkt. Han utnämde en ministère, hvars medlemmar alla varit motståndare mot den tyska enheten och i hvilken nationalförsamlingen såg blott ett hån mot sig sjelf. Hon beslöt att välja en riksståthållare, som författningsenligt skulle inkalla riksdagen. För att genomdrifva sådana planer hade inbördeskriget varit oundvikligt. Nittio medlemmar af församlingen nedlade då den 21 maj sina mandat. Den 23 maj utträdde ytterligare några och fyrtio medlemmar. Parlamentet bestod nu nästan uteslutande af demokrater och såg sig till följd af medlemmarnes utträde derur i massa tvunget att förklara sig beslutmessigt, äfven om blott hundra medlemmar vore närvarande. Men då riksföreståndaren och hans ministère kunde motsätta sig deras beslut och gifva eftertryck åt sitt motstånd medels de till hands varande trupperna, så beslöt parlamentet att flytta öfver till Stuttgart i förhoppning att kunna förmå det södra Tyskland att upprätthålla riksförfattningen. Den 30 maj lemnade de siste deputerade Paulskyrkan och höllo, ännu några och hundra medlemmar starka, den 6 juni sitt första sammanträde i Stuttgart. Församlingen utnämde ett riksregentskap af fem medlemmar, förklarade riksföreståndaren afsatt, uppmanade allla tyska arméer att erkänna dess befallningar och fordrade af den würtembergska regeringen penningar och manskap. Men den würtembergska ministèren var icke böjd för att lyssna till denna uppmaning, ehuru Römer, som stod i spetsen för den samma, sjelf var medlem af nationalförsamlingen. Då stor oro rådde äfven i Würtemberg och från många orter och folkföreningar adresser ingingo till församlingen, hvilka erbjödo den samma skydd och bistånd, så var det för regeringen af vigt att förhindra, det samma ställning som i Baden inträdde, för att icke prisgifva landet åt de farligaste skakningar för den lilla återstodens af nationalförsamlingen skull. Regeringen uppmanade derför parlamentet att inställa sina sammanträden och lät stänga lokalen (den 16 juni). De deputerade, som ville begifva sig dit i gemensamt tåg, skingrades af militär. Ett sådant slut tog den under så stora för-

hoppningar och med så stora anspråk började *tyska nationalförsamlingen*. Den röjde i allmänhet en varm fosterlandskänsla samt de ifrigaste bemödanden att tillvägabringa Tysklands enhet och politiska utveckling; men de särskilda ledamöterna voro af allt för stridiga åsigter om medlen härtill, allt för hängifne åt teorier och allt för litet i stånd att inse det praktiskt nyttiga, för att kunna åstadkomma några varaktiga resultat och så gingo dessa fosterländska bemödanden förlorade under ständiga inre söndringar och ändlösa ordstrider*).

I Ungern hade oppositionen mot Wienregeringen blifvit allmännare och mäktigare till följd af tidens friare tänkesätt. De egentlige magyarernes nationella parti ville i statslifvet se förverkligade konseqvenserna af konstitutionens grundsatser samt arbetade på, om icke fullkomlig skilsmessa från, dock större oberoende af Österrike. Själen i rörelsen var den redan omnämde Ludvig Kossuth, advokat och journalist, en man med stor verksamhetsförmåga och eldig, hänförande vältalighet, men stolt öfver sin egenskap af magyar ända derhän, att han ringaktade andra nationaliteter, samt ofta slaf under förutfattade meningar och illusioner. Februarirevolutionen och tilldragelserna i Wien gjorde ett djupt intryck i Ungern. I spetsen för oppositionen vid riksdagen uttalade Kossuth sin förkastelsedom öfver hela det österrikiska regeringssystemet. På hans tillskyndelse öfverlemnades den 16 mars 1848 till kejsaren en adress, hvari man fordrade en nationel, från allt främmande inflytande fri regering och en ansvarig, blott för Ungern bestämd ministère, som skulle hafva sitt säte i Pest. I ett i Pressburg den 11 april för första gången på magyariska språket hållet tal förklarade sig kejsaren gå in på riksdagens beslut. I den nya ungerska ministèren blef grefve Ludvig Batthyany konseljpresident och Kossuth finansminister. Under det regeringen i Wien i denna ministèr såg början till en skilsmessa från Österrike och upplösning af enhetsstaten, emedan Böhmen, Gallizien och det österrikiska Italien kunde uppställa samma fordringar, begick den ungerska ministèren den orättvisan

*) De europeiska staternas historia sedan år 1815 af P. O. Bäckström.

att förnekå Ungerns pligt att deltaga i den österrikiska statsskulden samt behandlade de s. k. ungerska biländerna Kroatien, Slavonien, militärgränsen jemte Siebenbürgen med öfvermodig hänsynslöshet. Sedan riksdagen i Pressburg genom en följd af beslut hade förvandlat Ungern till en stat med parlamentariska institutioner, förlades den samma till Pest och öppnades der den 5 juli af palatinen erkehertig Stephan i konungens af Ungern namn.

Med afund och misstroende sågo serberne och kroaterne Ungerns fria nationella ombildning och vägrade att erkänna ministèrens och riksdagens myndighet. Af detta sydslavernes uppträdande mot magyarerne beslöt regeringen i Wien att draga sina fördelar. Hon utnämde baron von Jellachich, en ifrig anhängare af det "odelade" Österrike, till ban af Kroatien. Man uppmuntrade honom till hemligt motstånd mot Ungern, under det man öppet uppmanade honom till lydnad mot den nya ministèren. På dennas besvär afsatte man honom för att åter upphöja honom i rätta ögonblicket. På detta sätt hotad af sydslaverne och hofvet i Wien, genomdref Kossuth vid riksdagen beviljandet af 42 millioner gulden, hvilkas utgörande enligt en af Kossuth uppgjord finansplan grundade sig på utgifning af ett nytt sedelmynt, (Kossuthsedlar), och upprättandet af en här af 300,000 man nationalmiliser (honveds). Under det serberne och ungrarne slogos i banatet, ryckte Jellachich in i landet, men blef slagen af ungrarne (den 29 sept.) och måste fly in på österrikiskt område. Då magyarernes klagomål mot Jellachich städse förblefvo fruktlösa, så upprättade Kossuth ett landtförsvarsutskott, som skulle hafva ledningen af försvarsanstalterna, och stälde sig i spetsen för det samma. När erkehertigen-palatinens bemedlingsförsök voro förgäfves, nedlade han sin värdighet och lemnade Ungern. Då utnämde kejsaren generalen grefve Lamberg till sin ståthållare i Ungern, hvilken alla militära och civila myndigheter skulle vara underordnade. Men Lamberg mördades, då han från Ofen åkte öfver den långa bron till Pest, af en rasande folkmassa, anförd af en magyarisk student, som under den rådande förbittringen mot allt hvad österrikare hette trodde grefvens uppdrag åsyfta ett nytt förräderi mot ungerska folket, och som derför anföll honom i vagnen samt gaf honom

ett knifstyng (den 27 sept). Efter detta afskyvärda dåd, om hvilket icke ens någon undersökning anstäldes, upplöste kejsaren riksdagen, förklarade alla af honom såsom konung af Ungern icke bekräftade beslut ogiltiga och uppdrog (den 3 okt.) ståthållareskapet och öfverbefälet i Ungern åt banen von Jellachich under hotelse af belägringstillstånd. Riksdagen förklarade å sin sida det kejserliga manifestet för olagligt och af intet värde samt Jellachich för högförrädare.

Då krigsministern Latour ville med nya trupper understödja den från Ungern tillbakaträngde von Jellachich, så utbröt i Wien under påverkan af Kossuths agenter den ofvan omtalade oktoberrevolutionen, i följd hvaraf Jellachich återkallades från Ungern och stäldes under furst Windisch-Grätz. Sedan Wienupproret undertryckts, syntes Windisch-Grätz, en försvarare af det odelbara Österrike, vara mannen, som i synnerhet vore egnad att kufva rebellerne. Imellertid inträffade den redan omnämda tronförändringen; magyarerne protesterade deremot, erkände icke Franz Joseph såsom konung af Ungern och handlade ännu i Ferdinands namn. Windisch-Grätz ryckte in i Ungern med en här af mer än 100,000 man, intog Pressburg och Raab, vägrade, i det han fordrade ovilkorlig underkastelse, att lemna tillträde för en deputation ungrare, och drog den 5 januari 1849 in i Pest, hvarifrån riksdagen förlades till Debreczin. Den ungerska hufvudarmén drog sig tillbaka bakom Theiss. Men genom dessa första händelser voro magyarerne ännu icke underkufvade, och deras nederlag uppvägdes åter genom lyckliga tilldragelser. Den österrikiske generalen Grefve Schlick slogs tillbaka vid Tockay, Puchner tillbakakastades af den polske generalen Bem jemte de från Vallachiet till hjelp komne ryssarne, så att han måste utrymma Siebenbürgen. Äfven i banatet stredo ungrarne med framgång under Perczels anförande. Men nu begick Kossuth det misstaget att lemna ett kommando åt den från polska revolutionen bekante general Dembinski, hvilken, icke vuxen sin uppgift, framkallade de magyariske generalernes afund, vid sitt framträngande mot Pest blef slagen af Windisch-Grätz och Schlick vid Kapolna (den 26 febr. 1849) och måste nedlägga sitt kommando. Men från denna tid ledo Windisch-

Grätz, Schlick och Jellachich det ena nederlaget efter det andra, så att den först nämde åter måste utrymma Pest och banen vika tillbaka till Kroatien.

Härpå förklarade Kossuth genom riksdagen den 14 april huset Habsburg förlustigt ungerska kronan och proklamerade republiken, till hvars president han valdes. Kossuth bildade en ny ministère, i hvilken Görgey, den yngste, men utmärktaste af de ungerske generalerne, jemte öfverkommandot ledde krigsväsendet. Då Windisch-Grätz icke förmådde vinna något afgörande resultat, ersattes han af general von Welden. Men den 21 maj tog Görgey Ofen med storm, och riksdågen kunde åter flyttas till Pest. Kossuth höll ett triumflikt intåg och ansåg Ungern för befriadt. Men kejsar Franz Joseph vände sig, då besittningen af Ungern var en lifsfråga för Österrike, till kejsar Nicolaus med anhållan om hjelp, och czaren gick så mycket hellre in på det österrikiska kabinettets begäran, som Ungerns lösryckande äfven skulle hafva hotat Rysslands besittning af Polen. På en sammankomst mellan de båda kejsarne i Warschau (den 21 maj) beslötos den ryska interventionen och operationsplanen.

Nu började det magyariska folkets dödskamp. Furst Paskewitsch ryckte med en här af 100,000 man öfver Karpatherna in i Ungern, under det derjemte 40,000 ryssar framtågade från Vallachiet. Ungrarne angrepos i norr af Paskewitsch, i vester af den för en oböjlig fasthet och en aldrig svigtande beslutsamhet utmärkte general von Haynau, hvilken trädde i den mindre skicklige von Weldens ställe; i söder af Jellachich. Hela den mot ungrarne uppbådade krigsstyrkan belöpte sig till 275,000 man med 600 kanoner. Ungrarne kunde mot desse uppställa knapt 135,000 man. De blefvo slagne vid Waagfloden, den 28 juni måste de utrymma Raab och draga sig tillbaka till fästningen Komorn. Den 9 juli måste den ungerska regeringen lemna Pest och skynda till Szegedin, der hon inträffade den 11 juli, samma dag, som en af Haynau utsänd ströfcorps utan motstånd inryckte i Ofen. Kort derefter tågade Haynau sjelf in i Ungerns hufvudstad. Allt mera måste ungrarne vika tillbaka, och då Haynau tillkämpat sig segern vid Temesvar (den 9 augusti), nedlade Kossuth sin myndighet den 11 augusti. Görgey trädde såsom diktator i hans

ställe. Ehuru han stod i spetsen för en här af 30,000 man med 120 kanoner, var han dock öfvertygad om det hopplösa i en vidare strid, och utan att ens frukta för att blifva misstänkt för förräderi öfverlemnade han sig redan den 13 augusti vid Vilagos med hela sin här åt den ryske generalen Rüdiger. De öfriga corpserna följde hans exempel. Komorn, der Klapka förde befälet, höll sig ännu länge, och besättningen erhöll en ärofull kapitulation (den 5 okt.). Men nu började fruktansvärda blodsdomar. Många af revolutionens ledare, såsom Kossuth, Bem, Dembinski m. fl., hade flytt till Turkiet och blefvo efter långa underhandlingar med Porten affärdade till England eller Amerika; Bem öfvergick till Islam; de, som på Görgeys inrådan öfverlemnade sig åt ryssarne, utlemnades till Österrike. Den 6 oktober dels skötos dels hängdes i Arad tretton af upprorets ledare; i Pest slutade Ludvig Batthyany sitt lif i galgen; efter honom afrättades ännu flere andre. Endast Görgey fick oförhindradt uppehålla sig i Klagenfurt. — Så slutade Ungerns uppresning. Städer och byar voro härjade, och hårdt tyngde belägringstillståndet på det olyckliga landet, hvars välstånd var förstördt för en lång tid. Ungerns författning med alla sina privilegier upphäfdes. Görgeys handlingssätt har man både då och allt sedan förklarat såsom öfverlagdt förräderi, och denna uppfattning har blifvit ett slags historisk trosartikel. Framtiden må det tillkomma att fullt utreda denna sak. Visst är, att det kan ega en fullt nöjaktig förklaring äfven på annat sätt, nämligen i den af honom insedda nödvändigheten och pligten att icke i en nu mera hopplös och ändamålslös strid förspilla ännu mera ungerskt blod och draga ytterligare olyckor öfver fäderneslandet, som åt honom anförtrott sitt öde. Detta var imellertid hvarken första eller sista gången, som ett besegradt folk i sin förtviflan sökt ett slags ursäkt för sitt nederlag i beskyllningar och anklagelser mot dem, som, då nöden var som störst, sökte rädda åtminstone något.

18.

Italien under åren 1848 och 1849. — Påfven Pius IX.

Sedan rörelserna af det italienska frihetssträfvandet år 1831 undertryckts med vapenmakt af Österrike, syntes hvarje förhoppning på Italiens nationella omgestaltning hafva gått om intet. I alla stater rådde politiskt förtryck, och polisen öfvervakade strängt alla yttringar af ett friare tänkesätt. Men i hemlighet glödde, och detta mest inom det lombardo-venetianska konungariket, det lidelsefullaste hat mot det österrikiska främlingsväldet, och detta höll nationalandan vaken genom sammansvärjningar och hemliga sällskap. Likasom under medeltiden var äfven nu "död åt tyskarne!" d. v. s. åt österrikarne, den allmänna lösen. Många framstående italienare bildade i utlandet politiska klubbar för att genom tal och skrift underhålla den nationella förbittringens eld. Bland dem gjorde sig mest bemärkt genuesaren Joseph Mazzini, som vistades i London och der genom stiftandet af ett hemligt förbund, kalladt "Det unga Italien", hade vid sig fäst ett talrikt parti särdeles bland ungdomen i hela Italien. Detta parti hyste republikanska åsigter och afbidade blott ett lägligt tillfälle att låta uppror utbrista i alla delar af den italienska halfön.

Under det de öfriga italienska regeringarna stodo under Österrikes skydd och inflytande, hade huset Savoyen fortfarande sitt lands sjelfständighet och oberoende i sigte. Karl Albert, som tagit en betydande del i 1821 års revolution, men efter sin tronbestigning var allt för försigtig att sätta sin krona på spel genom i förtid tillkännagifna liberala sympatier, hyste dock städse tanken på möjligheten af Italiens nationella pånyttfödelse under Sardiniens ledning, hvartill imellertid måhända icke så mycket patriotiska, som icke mer dynastiska bevekelsegrunder bestämde honom. Han hade en stridsfärdig här, införde förbättringar

i det inre, slöt ett tullfördrag med Rom och Toscana (1847) och gjorde sitt land till ett hem för vetenskap och litteratur, som undertrycktes i det öfriga Italien. Silvio Pellico, som för sina nationella idéer försmäktade i österrikiska fängelser, var piemontesare, likaså filosofen Gioberti och historikern Cæsar Balbo, som genom sina skrifter hänförde hela Italien. Den 8 februari utfärdade konungen en frisinnad författning, och den 17 februari följde storhertig Leopold II af Toscana hans exempel.

Och dock hade början till en fri rörelse gjorts från ett håll, der man dittills varit van att se endast böjelse för medeltidsförhållanden. Den dystre påfven Gregorius XVI hade dött (den 1 juni 1846). Denne påfve hade hyst en oöfvervinnelig förskräckelse för alla politiska förändringar och för sådana förbättringar, som motsvarade tidens fordringar. Sålunda hade han hvarken velat medgifva inrättandet af jernvägar eller införandet af en förbättrad folkundervisning eller någon eftergift i den stränga censuren. Derför voro ock i Kyrkostaten frihetsbehofvet och frihetsönskningarna lifligast. Hans efterträdare blef nu kardinalen grefve Giovanni Maria Mastai Ferretti, hvilken såsom påfve antog namnet *Pius IX*. Han utfärdade en amnesti för alla politiska förseelser, återkallade de landsförvista och återgaf dem deras gods, medgaf pressen större frihet och framkallade genom frisinnade reformer i förvaltningen ett deltagande, som fann genljud i hela Europa. Sedan Pius IX tillstadt lekmän tillträde till de högsta statsembetena, utfärdade han i mars 1848 en konstitution, hvilken bredvid de två kamrarna stälde ett oansvarigt kardinalkollegium såsom påfvens hemliga statsråd.

Vid underrättelserna om revolutionen i Wien utbröt i Milano, der sedan början af 1848 talrika strider egt rum mellan den österrikiska militären och den italienska ungdomen, ett uppror den 18 mars, som ryckte med sig alla klasser af befolkningen. Efter fyra dagars strid drog sig fältmarskalken grefve Radetzky ut ur staden för att draga till sig de i Lombardiet spridda trupperna och intaga en säker ställning mellan Mantua, Peschiera och Verona. Imellertid slöto sig de öfriga fasta platserna till de upproriske; äfven det vigtiga Venedig gick förloradt, der advokaten Manin utropade republiken och stälde sig i spetsen för den

samma. Efter ett halft århundrades tystnad gälde åter den helige Markus såsom symbol för lagunstadens oberoende. Radetzky befann sig i början i en betänklig ställning, då Karl Albert ryckte fram med en öfverlägsen här, emedan han egde blott 32,000 man och genom Venedigs affall och en hotande resning i Tyrolen var afskuren från Wien. Till lycka för Radetzky var Sardiniens konung visserligen en tapper soldat, men ingen fältherre. Han ville vinna Lombardiet genom underhandlingar och behålla sina stridskrafter oförsvagade för vidare företag. Derigenom erhöll Radetzky tid att draga till sig en hjelpcorps af 19,000 man och ingifva sina trupper den kraft och tillförsigt, som fylde honom sjelf, den åttiotvåårige hjelten. Då Karl Albert slutligen den 9 maj gjorde ett angrepp vid Santa Lucia, strandade det samma mot österrikarnes tappra motstånd och gynnsamma ställning. Den 29 maj upprefs nästan helt och hållet en toskansk division; deremot segrade sardinierna den 30 maj vid Goito, der Joseph Garibaldi *) i spetsen för sina alpjägare vid foten af Alperna gjorde österrikarne hvarje steg stridigt och der han lade grunden till sitt rykte genom sina djerfva marscher, sin personliga tapperhet och det hänförande intryck han gjorde på sina trupper. Sedan Radetzky, som säkert hoppades på en slutlig seger, hade afrådt ett vapenstillestånd, som det österrikiska hofvet hade för afsigt att sluta, eröfrade han Vicenza och angrep den 25 juli sardinierna vid Custozza. Han vann här en lysande seger, och genom denna räddades Österrike. Ehuru de sardiniska trupperna icke voro underlägsna i tapperhet, så gjorde dock bristen på planmessighet i deras rörelser, att deras bemödanden misslyckades. Karl Albert, som hänsynslöst utsatte sig för den största fara under striden, egde ingen förmåga att leda det hela, men ville dock alltid ensam fatta de afgörande besluten, emedan han hyste afund mot mera skicklige generaler. Radetzky förföljde sardinierna med största skynd-

---

*) Han föddes i Nizza 1807, blef sjöman, men måste lemna sitt fädernesland (1834) derför, att han deltagit i en militärisk sammansvärjning. Han begaf sig då till Sydamerika, der han i republiken Uruguays tjenst med utmärkelse förde befälet öfver en italiensk legion. År 1848 återvände han till Nizza jemte ett antal likatänkande för att taga del i striden mot Österrike.

samhet och drog den 6 augusti in i Milano, der Karl Albert genom sitt planlösa krigsföringssätt hade ådragit sig misstanken för förräderi, hvarför ock hans lif hotades från demokraternes sida. Han drog sig då tillbaka till sitt konungarike och slöt den 9 augusti ett vapenstillestånd, hvarvid han förband sig att utrymma Lombardiet.

De österrikiska vapnens seger öfvade äfven sin inflytelse på mellersta och södra Italien. Då Ferdinand II i Neapel hade beröfvat ön Sicilien alla dess forna privilegier och behandlade ön såsom en blott provins, så hade ett öppet uppror utbrutit i Palermo den 12 januari. Staden uthärdade ståndaktigt ett bombardement och tvang besättningen att inskeppa sig till Neapel. Det lyckliga resultatet af sicilianernas resning återverkade på Neapel, der konungen den 29 januari lofvade en författning efter franskt mönster, hvilken kungjordes den 10 februari, samt utnämde en liberal ministère. Denna författning antogs ej af Sicilien. Här inkallades ett parlament efter författningen af 1812, och februarirevolutionen tvang Ferdinand att erkänna det samma. Men dermed voro ledarne för rörelsen icke nöjda; de fordrade särskild förvaltning för Sicilien och en egen här och ville blott medgifva en personalunion mellan Neapel och Sicilien, en fordran, som förkastades af Ferdinand II. I Neapel mottogs författningen med hänförelse endast af den bildade och frisinnade medelklassen; adel och prester samt det af presterna i råhet och vidskepelse hållna folket motverkade hvarje politisk förändring. Utom det reaktionära partiet gafs det i Neapel äfven ett republikanskt, som icke åtnöjde sig med de gjorda eftergifterna. Då nu Ferdinand II senare tog tillbaka en parlamentet gifven rättighet att reformera författningen, så utbröt den 15 maj, då kamrarne skulle öppnas, en strid, i hvilken de kungliga schweizertrupperna blefvo segrare. Nu öfverlemnade sig soldaterne och lassaronerne åt mord och plundring. Ferdinand II ansåg sig då icke längre bunden af sina löften och började regera med mera hårdhet och godtycklighet än förut. Den hjelpcorps, som under Wilhelm Pepes befäl drog till norra Italien för att bistå konungen af Sardinien, erhöll befallning att återvända, men Pepe vägrade att lyda order och vände sig med 1,500 man mot Venedig, vid hvars försvar han utmärkte sig. På Sicilien hade imellertid

den 13 april konungen af Neapel af båda kamrarne enstämmigt förklarats förlustig den sicilianska kronan. England understödde Siciliens skiljande från Neapel, hvilket Frankrike åter var emot för att förhindra, att England finge ett öfvervägande inflytande på ön. Under det konung Ferdinand efter Radetzkys segrar visade sig allt fiendtligare mot de konstitutionella institutionerna och ajournerade de den 1 juli öppnade neapolitanska kamrarne till den 3 november, bedrefs återeröfringen af Sicilien med allt större ifver. En flotta med 8,000 man under befäl af Filangieri, furste af Satriano, seglade till ön (den 6 sept.). Staden Messina bombarderades dag och natt från flottan och citadellet, som stannat i neapolitanernes hand, hvarigenom den vackraste delen af staden förvandlades till en grushop. Derefter stormades och utplundrades den. Franska och engelska krigsfartyg upptogo flyktingarne, men förhöllo sig för öfrigt neutrala. På bemedling af amiralerne på dessa fartyg ingick man ett vapenstillestånd. Emedan sicilianerne voro splittrade i partier, kallade dess ministère polacken Mieroslawski till öfverbefälhafvare, och denne kastade sig in i Catania. Då vapenstilleståndet gick till ända den 29 mars, angrep Filangieri Catania; neapolitanerne tillbakaslogos, men de anryckande schweizarne stormade efter förtvifladt motstånd staden (den 6 april 1849). Nu drog Filangieri till Palermo, der de styrande hade förlorat modet och voro redo att gå in på generalens förslag; men en särskild fricorps och folket ville icke veta af någon kapitulation. Imellertid segrade Filangieri genom sitt artilleri och drog den 17 maj in i Palermo. Utnämd till ståthållare öfver ön, påbjöd han en allmän afväpning och införde en despotisk militärstyrelse.

I Rom kommo de konstitutionella ansatserna i motsägelse med påfvens kyrkliga uppgift och det ytterliga partiet syntes bemöda sig att göra denna motsägelse i hans ställning riktigt känbar för honom. Då romarne fordrade, att påfven skulle förklara Österrike krig och sända romerska trupper till Karl Alberts här, tillbakavisade han denna fordran såsom oförenlig med hans andliga värdighet och kom derigenom i delo med det radikala partiet. Pius IX trodde sig i den talangfulle Pellegrino Rossi, som af Ludvig Filip upphöjts till grefve och varit sändebud vid

det påfliga hofvet, hafva funnit den pålitligaste man, åt hvilken han kunde öfverlåta den verldsliga ledningen af sin stat. Rossis plan var att införa det konstitutionella systemet med särskild hänsyn till kyrkostatens andliga karakter och att ställa påfven i spetsen för ett italienskt statsförbund. I spetsen för en ny ministère eftersträfvade Rossi framför allt lugn och ordning och ådrog sig derigenom det anarkistiska partiets dödliga hat, ett parti, som såg sin fördel blott i en allmän omstörtning. Då Rossi den 15 november 1848 oaktadt erhållna varningar for till deputerade kammaren, der vintersessionen då skulle öppnas, erhöll han på trappan till palatset ett dolkstyng bakifrån i halsen, så att han nedföll död. Följande dag trängde en väpnad skara fram till Qvirinalen och tvang påfven, i hvars förmak de upproriskes kulor redan inträngde, att antaga en radikal ministère och afskeda schweizertrupperna. Hotad af uppror och mord, lemnade Pius IX i hemlighet Rom (den 25 november) och flydde till Gaeta, der konungen af Neapel erbjöd honom sitt skydd. I Rom kom efter påfvens flykt Mazzini och hans anhängare till väldet; till dessa hörde äfven furst Karl af Canino, en son af Lucien Bonaparte och nevö till Napoleon I. En konstituerande församling förklarade den 5 februari 1849 påfvens verldsliga makt för upphäfd och införde republiken. Dessa händelser återverkade på Toscana, der storhertigen blef tvungen att antaga en ministèr, som öppet lade an på att införa republiken. Då lemnade äfven Leopold II sitt land (den 22 febr.), der Guerazzi trädde i spetsen för republiken, och begaf sig äfven till Gaeta.

Pius IX vände sig till de katolska makterna med bön om hjelp. Som imellertid österrikarne för andra gången återstält dubbelörnens välde i öfre Italien, ryckte de in i Kyrkostaten och fråntogo de upproriske Bologna och Ancona. Äfven Louis Napoleon, den franske republikens president, som ville vinna sitt lands presterskap på sin sida för att kunna utföra sina vidare planer, beslöt att använda Frankrikes vapen för att återställa påfvens verldsliga makt, hvarvid han föga bekymrade sig om den motsägelse, som låg deri, att han begagnade den ena republikens trupper för att störta den andra. Den politiska verlden i Frankrike vanns genom den förevändningen, att

ett angrepp mot den romerska republiken vore enda möjligheten att sätta en gräns för Österrikes hegemoni i Italien. Äfven Spanien och Neapel gjorde gemensam sak med Frankrike i angreppet mot Rom. Den franske generalen Oudinot landsteg i Civita Vecchia (den 29 april 1849) och satte sig i rörelse mot Rom, som han hoppades kunna intaga utan stor möda. Men här hade en mängd tappre italienare, i synnerhet från Lombardiet och Romagna, ja till och med franske republikaner, schweitzare och polackar sällat sig till försvaret. Oudinot, som alltför oförsigtigt närmade sig staden, måste efter ett känbart nederlag draga sig tillbaka till Civita Vecchia. Sedan han erhållit betydliga förstärkningar, framryckte han med 25,000 man å nyo mot Rom, som mot honom ej kunde uppställa mera än 19,000 man, till största delen bestående af frivillige och nationalgardet. Äfven här stred Garibaldi i spetsen för en tapper friskara och eldade sina anhängare till de djerfvaste bragder. I hvarje drabbning var han i främsta ledet, och hans dödsförakt väckte allmän beundran. Sedan Oudinot den 3 juni börjat angreppet, måste romarne, som stredo med sina store förfäders hjeltemod och i intet afseende stodo fransmännen efter i tapperhet, duka under för det franska artilleriets öfverlägsenhet. Under det fransmännen efter afslutad kapitulation ryckte in i den tysta staden (den 4 juli), tågade Garibaldi med 4,000 frivillige ut genom den motsatta stadsporten. Han lyckades, ehuru förföljd af österrikiska och neapolitanska trupper framtränga ända till San Marino, men der måste han upplösa sin friskara, och kastade sig derefter med omkring 200 man in i bergstrakten, hvarifrån han lyckligen uppnådde hamnen Cematico, der han inskeppade sig för att begifva sig till Venedig, som ännu ej var intaget. Men då han redan hade staden i sigte, anfölls han af en österrikisk flottilj, åtta af hans små fartyg togos och med några få följeslagare landsteg han sjelf på kusten af Kyrkostaten. Innan han hunnit Ravenna, dog hans hustru Anita, en ung brasilianska, som troget följt honom under hans äfventyr och icke sällan tjenstgjort såsom hans adjutant *).

*) Han begaf sig öfver Genua till Sydamerika, der han åter blef fartygsbefälhafvare utan att dock uppgifva hoppet om Italiens befrielse.

Spaniorerna hade förblifvit nästan alldeles overksamma under belägringen; neapolitanarne hade ständigt blifvit slagne af Garibaldis skaror. I Rom började en påflig regeringskommission af tre kardinaler rättsliga undersökningar och öfvade med jesuiternes hjelp en sträng reaktion, tills påfven på Österrikes föreställningar mildrade spänningen i sinnena genom att medgifva några politiska reformer. Pius IX återvände sjelf först den 4 april 1850 till sin hufvudstad. Liksom hans nit för konstitutionella författningsreformer hade kallnat, så påträffade han äfven i Rom en helt annan anda hos befolkningen och han förmådde qvarhålla sig der endast under skyddet af franska bajonetter *). Landet oroades ännu länge af flyktande, såsom röfvarband kringströfvande friskaror, och Mazzini höll från sina tillflyktsorter i Schweiz och England sitt parti i ständig verksamhet och sina motståndare i ständig fruktan.

Efter sardiniernes nederlag hade hertigarne af Modena och Parma återvändt till sina stater. Ännu hade Österrike att uthärda den fruktansvärda striden med ungrarne, då Karl Albert, på inrådan från England, vid underrättelsen om magyarernes första segrar bröt den slutna vapenhvilan den 16 mars 1849, lågande af begär att afplåna den lidna skymfen och rycka till sig makten i öfre Italien. Karl Albert, som sjelf icke var någon härförare, lemnade öfverbefälet öfver sina trupper åt polacken Chrzanowski, som hade utmärkt sig under senaste upproret mot Ryssland, dock blott såsom divisionsgeneral. Äfven äfventyraren Romarino, som förut tjenat under Napoleon, derefter 1831 bland polackarne, erhöll ett kommando **). Den gamle Radetzky drog med en ynglings eldiga mod ut i kriget och slog sardinierne först vid Mortara (den 21 mars), derpå i slaget vid Novara (den 23 mars) så grundligt, att Karl Albert, öfverväldigad af den smälek, som en två gånger misslyckad uppresning mot Österrike ådragit honom, redan natten efter slaget nedlade kronan till förmån för sin son Victor Emanuel II. Han hade förgäfves sökt döden på

*) Österrikarne qvarblefvo i legationerna till 1859, fransmännen i Rom till 1866.

**) Romarino blef efter slaget vid Novara skjuten såsom förrädare.

slagfältet, sade nu skriftligen ett evigt farväl åt sin gemål och begaf sig till Portugal, der han efter flere slaganfall dog i Oporto (den 26 juli 1849). Den 24 mars hade den nye konungen ett sammanträde med den segrande Radetzky, hvarvid en vapenhvila slöts. Fredsunderhandlingarna fördes i Milano och voro förenade med stora svårigheter, tills Österrike af hänsyn för Frankrike och England nedstämde sina höga fordringar och åtnöjde sig med en krigskontribution af 75 millioner francs.

En falsk underrättelse om att sardinierne segrat vid Novara hade föranledt invånarne i Brescia, som redan länge varit upptända af hat mot de herskande främlingarne, att öfverfalla den österrikiska besättningen. Nu ankom general Haynau med 4,000 man och ett talrikt artilleri, bombarderade staden, men kunde underkufva den först efter en fruktansvärd gatustrid, hvari till och med qvinnorna deltogo (den 1 april). Fångarne behandlades af Haynau med en grymhet, som satt en fläck på hans namn.

Efter Radetzkys segrar i öfre Italien återvände storhertig Leopold II till sina stater (den 29 juli), och äfven Venedig föll efter ett hårdnackadt motstånd åter under Österrikes öfvervälde (den 22 aug. 1849). Den gamle Pepe gick å nyo i landsflykt, och republikanen Manin begaf sig till Paris, der han dog allmänt aktad. Hans öfvertygelse, att Italien endast af den savoyiska dynastien skulle kunna befrias från det främmande öfverväldet och göras till en enhet, blef hädanefter det ankare, vid hvilket italienarne fäste sina förhoppningar.

19.

Frankrike från februarirevolutionen till kejsaretronens upprättande af Napoleon III. (1848—1852).

De sju medlemmarne i den provisoriska regeringen (jemför kap. 16 sid. 201) kunde blott med yttersta möda tränga sig igenom de ofantliga folkmassorna på Greveplatsen fram till rådhuset. Äfven här funno de alla trappor, gångar och rum från källarne till vinden fylda med väpnade män, hvilka, nedsölade af blod och svarta af krutrök, gåfvo luft åt sin stormande lidelsefulla häftighet genom att affyra sina gevär och ropa: "lefve republiken!" Stadshusets inre gårdar voro likaledes fylda af en ut- och inströmmande folkmassa, men här upptornade sig hvarftals hopar af lik, som ännu mer tände massans hämdbegär. Slutligen anvisades åt de sju maktinnehafvarne ett litet rum, der de, oupphörligt störda, började sin verksamhet. De funno ett antal af folket omtyckta personer samladt, som likaledes ville taga del i den offentliga styrelsen och af hvilka de redan förut nämde, Armand Marrast, Floccon, Louis Blanc och Albert, invaldes i den nya regeringen. Sedan republiken utropats såsom den med frihetens och jemlikhetens grundsatser mest öfverensstämmande regeringsformen, hvars fastställande dock skulle bero af folkets bifall, och ministerplatserna blifvit besatta (jemför kap. 16), hade den provisoriska regeringen att arbeta på utfärdandet af en mängd dekret, som måste aflåtas till civil- och militärmyndigheterna i departementen rörande sakernas nya ordning. Hon lär från sin ankomst till stadshuset till fram emot morgonen, då ledamöternes ögon sjönko ihop af trötthet och pennorna föllo ur deras händer, hafva utfärdat inemot sjutio dekret och kungörelser.

På morgonen den 25 februari hotades regeringen af en stor fara, nämligen att blifva öfverväldigad af den röda

republiken. Stadshuset omringades af en hop af 25 à 30,000 väpnade. Revolutionen hade redan antagit en annan karakter och lät befara, att den sansade republiken skulle undanträngas af socialismen och kommunismen. Bland massorna höjdes röda fanor, och på hattar och kläder visade sig röda band. En hop trängde larmande in i öfverläggningsrummet. En fabriksarbetare uttalade mängdens fordringar, hvarvid han stötte kolfven på sitt laddade gevär i golfvet, så att det gaf genljud i väggarna; han fordrade, att egendomsgemenskap skulle införas, att en proletariatsregering skulle väljas och den röda fanan och kokarden antagas i stället för den trefärgade. Samtidigt skallade utifrån ropet: "lefve den demokratiska och socialistiska republiken!" Då var det, som Lamartine genom sin själsnärvaro och ihärdighet, genom sin hänförande vältalighet, genom oförskräckthet och dödsförakt inlade den största förtjenst. Det lyckades honom att förmå arbetaredeputationen att aftåga. Äfven en annan folkhop af 4—5,000 man, som på eftermiddagen trängde in och ännu mera stormande yrkade på de röda färgernas antagande och en proletariatsregerings bildande, förstod han lugna, i det han, ehuru flere gånger ett mål för bössmynningarna, yttrade till den samma: "Edra röda fanor hafva icke varit med på något annat tåg än kring Marsfältet, der de dränktes i folkets blod. Den trefärgade fanan deremot har af tappre fransmän burits genom hela Europa och segrande planterats på vallarne vid Lissabon, Neapel och Moskwa! Med dess försvinnande skulle hälften af Frankrikes rykte nedsjunka i glömskans natt!" Verkan af detta tal var så mäktig, att mängden drog sig tillbaka med ett lefverop för Lamartine.

Men jäsningen bland massorna fortfor. Februarirevolutionen skilde sig från den förra deri, att den bar en öfvervägande socialistisk karakter. Det gälde att reglera förhållandet mellan kapital och arbete och att egna sin uppmärksamhet åt de arbetande klassernas åtrå efter ett lättare tillfredsställande af deras behof. Den provisoriska regeringen grep sig an med uppgiften att sörja för en förbättring i arbetarnes ställning. I början af mars öppnades i Paris och några andra större städer nationalverkstäder, i hvilka arbete och aflöning erbjödos arbetarne,

men som snarare voro understödsanstalter än ställen, der något värdt aflöning uträttades. Arbetena, i hvilka inom kort omkring 100,000 menniskor deltogo, bestodo i obehöfliga jordarbeten och andra onyttiga tjenster och slutade med att öfvergå till fullkomligt dagdrifveri, hvarför betalades två francs i daglön ur statskassan. Då desse s. k. arbetare, som voro militäriskt organiserade, uträttade så godt som intet, så var det naturligt, att de utgjorde en för demagogerne och klubbarne ständigt färdig här. I Luxembourgspalatset, lokalen för den forna pairskammaren, höll socialdemokraten Louis Blanc sammankomster med sin "framstegsministère", vid hvilka han för en arbetareförsamling framstälde sin revolutionära vishet rörande arbetets organisation och hvarvid den frågan behandlades, huru man med ringa arbete skulle kunna bereda sig ett så rikligt underhåll som möjligt. Men då i grunden ingenting härmed vanns, så voro dessa sammankomster blott en härd för uppror, der slagorden: frihet, jemlikhet, broderskap voro på allas läppar, och faran låg nära till hands, att den råaste kommunism skulle öfvergå från teori till verklighet. Nationalverkstäderna slukade ofantliga summor, hvartill äfven kom underhållet af det nyligen bildade, 20,000 man starka mobilgardet, som bestod af unga proletärer, af hvilka hvar och en dagligen erhöll en franc i aflöning. Följden deraf var, att statspapperen föllo med ungefär hälften och finansministern såg sig tvungen att höja de direkta skatterna med omkring 45 procent, hvarigenom landtbefolkningens förtjusning för republiken betydligt svalnade. Handel och affärer stodo stilla; stats- och privatkrediten sjönk, och en bankrutt närmade sig allt mer hotande.

Den 27 februari försiggick det högtidliga utropandet af republiken. Medlemmarne i den provisoriska regeringen skredo fram mellan led af nationalgardet till Bastiljplatsen, der en oräknelig menniskomassa väntade dem. Alla, i synnerhet Lamartine, helsades af folket med glädjerop. Vid foten af julikolonnen stannade de. Härefter mottogs dekretet, som proklamerade republiken, med skallande jubel. Slutligen defilerade 100,000 man nationalgardister under klingande spel och afsjungandet af Marseillaisen framför den provisoriska regeringens medlemmar. Oaktadt ord-

ningens band nu voro så slappa, tilltog dock icke under revolutionens första tid antalet af förbrytelser; endast i Paris' omgifningar föröfvades svåra nidingsdåd. Sålunda blef slottet Neuilly vid Paris, som tillhörde orleanerne, plundradt och antändt af en roflysten hop, hvarvid värdefulla målningar och böcker förstördes. Inom kort vann dock polismakten större ansende och kunde med mera kraft uppträda emot denna förstöringslust. Adel och prester voro icke emot republiken, och legitimisterne syntes mindre missnöjda med republiken än med julimonarkien. Lamartine förklarade i ett "manifest till Europa", att Frankrikes uppriktiga sträfvan vore att upprätthålla freden, och fäste uppmärksamheten på de faror, som för de angripande vore förbundna med att anfalla det samma. Regeringarna togo utan svårighet denna förklaring för god, och deras representanter i Paris förblefvo utan afbrott i diplomatisk förbindelse med den franska regeringen.

Sedan försöken att införa den röda republiken lyckligt voro afböjda, förflöt den närmast följande tiden under fullkomligt lugn och utan någon våldsam sammanstötning mellan partierna. Om ock den provisoriska regeringen, i hvilken Lamartine fortfarande genom makten af sin vältalighet utöfvade det största inflytandet, icke i något hänseende uppträdde med synnerlig bestämdhet, utan visade en obeslutsam hållning, så låg dock största faran för Frankrike i klubbarna och den demagogiska pressen, i det att de förra fortfarande underhöllo och stegrade upprorslusten bland de lägre klasserna och den senare genom sina offentliga och hemliga angrepp mot det bestående skakade statens och samhällets alla grundvalar. En mängd tidskrifter dök upp, och flere hundra klubbar hade bildat sig i Paris. Många sådana bestodo af personer ur de lägsta klasserna, hvilka utöfvade det mest smittande inflytande på massorna och förde till torgs sina vansinniga åsigter i de mest utsväfvande och eggande uttryck. Utom de bekanta namnen på gamla revolutionärer, såsom Raspail, Cabet, Barbès, Blanqui, uppträdde äfven nya sådana, hvilka i sina klubbar och tidningar förklarade krig mot all ordning i staten. Cabet, Raspail och Blanqui bildade i Paris ett slags triumvirat och hade till sitt förfogande en väpnad mängd, men deras försök den 17 mars och den

16 april att störta den provisoriska regeringen strandade mot Lamartines mod och nationalgardets motstånd.

De sansade medlemmarne af den provisoriska regeringen motsågo med längtan nationalförsamlingens sammanträdande, till hvilken de satte hela sitt hopp och hvars öppnande var bestämdt till den 4 maj. Valen voro direkta och allmänna; hvarje fransman vid tjuguett års ålder var valman, hvar och en vid tjugufem år valbar. På 40,000 invånare skulle komma en deputerad, enligt hvilken beräkning de deputerades hela antal skulle uppgå till 900. Ju mera valen närmade sig, dess mera upplågade lidelserna hos socialdemokraterne, såsom de radikale republikanerne och socialisterne kallade sig, emedan de väl anade, att de inom nationalförsamlingen skulle komma i minoriteten. Utgången af valen visade en glänsande seger för de moderate, ett fullkomligt nederlag för socialisterne, som hade drifvit igenom valet af endast några bland sina ledare och derför voro bestörte öfver sin impopularitet.

Den 4 maj försiggick nationalförsamlingens öppnande. Den provisoriska regeringen aflade en redogörelse för sin förvaltning, republiken antogs enhälligt af församlingen, och derpå tillsattes i stället för den afgående provisoriska regeringen ett "verkställande utskott" (commission exécutive) af fem medlemmar: Arago, Garnier-Pagès, Marie, Lamartine och Ledru-Rollin, som tillsvidare skulle handhafva tyrelsen och utnämna ministrar. Arago blef president i utskottet; bland de nya ministerutnämningarna var *Cavaignacs* utnämnande till krigsminister af vigt.

Då nationalförsamlingen till följd af partisplittringen inom den samma icke ingaf socialdemokraterne någon fullständig aktning, så beslöto desse att använda den 15 maj till en stor demonstration, enligt uppgift i Polens intresse, men i verkligheten för att spränga regeringen och nationalförsamlingen, hvartill alla förberedelser voro träffade af klubbarnas ledare. En folkmassa af 100,000 menniskor tågade på eftermiddagen den 15 maj under sina ledare, Blanqui, Raspail, Sobrier och Hubert, från Bastiljplatsen till nationalförsamlingens palats. Under ropet: "Lefve Polen!" trängde en hop in i sessionssalen; Barbès besteg talarestolen, förklarade Polens sak för Frankrikes och föreslog, för att börja ett krig för detta ändamål, en tvångs-

skatt på de rike af en milliard francs. Hubert förklarade nationalförsamlingen upplöst. Derpå begaf sig Barbès med sitt följe till stadshuset, der man tillsatte en ny regering, bestående af Louis Blanc, Blanqui, Cabet, Proudhon, Albert, Barbès m. fl. och beslöt en krigsförklaring mot Ryssland, Österrike och Preussen, i fall dessa skulle sätta sig emot Polens återupprättande. Imellertid hade det lyckats flere deputerade af nationalförsamlingen att förmå nationalgardet och linietrupperna att gripa in. En afdelning af det först nämnda begaf sig till stadshuset och tog Barbès och hans följe (72 personer) till fånga. Under dagens lopp tillfångatogos äfven de öfrige ledarne af uppresningen och fördes till Vincennes, och kraftiga mått och steg vidtogos för att förekomma ett förnyande af sådana uppträden.

Lugnet syntes nu återstäldt, men till de redan befintliga jäsningsämnena kom nu ett nytt. Efter februarirevolutionen hade den genom sina tilltag i Strasbourg och Boulogne bekante Louis Napoleon kommit till Paris, men återvändt till London, då den provisoriska regeringen ej tillät honom vistas i Paris. På samma gång stälde han en skrifvelse till regeringen, hvari han ordade om renheten i sina afsigter och uppriktigheten i sin patriotism. Denna skrifvelse offentliggjordes i de dagliga tidningarna och vände åter den offentliga uppmärksamheten på Frankrikes mest lysande namn. Vid de nya valen den 4 juni invaldes Louis Napoleon i nationalförsamlingen. Det "verkställande utskottet" ville göra gällande förvisningsdekretet af 1832 mot den store kejsarens brorson; men två af hans kusiner, Jerômes och Luciens söner, sutto redan i församlingen och höjde sina röster till förmån för sin slägting. Riktigt bedömande förhållandena, föredrog imellertid Louis Napoleon att afstå från sin plats i nationalförsamlingen och att i utlandet afvakta rätta ögonblicket.

För att minska den allt mera tilltagande finansiella nöden måste nationalförsamlingen besluta sig för att stänga de dyrbara nationalverkstäderna, dessa härdar för lättja, osedlighet och revolutionära rörelser. Antalet arbetare hade alltmera ökats och uppgick nu till 117,000, af hvilka hvar och en dagligen erhöll två francs. Före den fullständiga stängningen af dem skulle man dock vidtaga vissa

förberedande åtgärder, såsom bestämmelsen, att arbetet skulle betalas per stycke och att en del af arbetarne skulle aflägsnas från Paris och användas i landsorten vid kanal- och jernvägsbyggnader. Men då arbetarne redan från nationalförsamlingens öfverläggningar visste, hvarom fråga var, rustade de sig till en strid på lif och död. De höjde den röda fanan och började den 22 juni ett uppror, som leddes med sådan planmessighet och sådan taktisk skicklighet, att Paris i hela fyra dagar hade att bestå en dittills oerhörd barrikadstrid mot de röde, som slogos med den mest förtviflade hårdnackenhet. Men regeringen var rustad, och den från Alger återkallade general Cavaignac hade utarbetat en särskild fälttågsplan mot barrikaderna. Inemot 40,000 socialister, som leddes af klubbarnas hufvudmän och afsatte officerare vid det republikanske gardet, hade delat sig i hopar på 7 à 8000 man på de trånga gatorna i den folkrika östra fjerdedelen af staden, upprättade här öfverallt fruktansvärda barrikader och sökte, med sitt hufvudqvarter i kyrkan St. Severin och förstaden St. Antoine såsom hufvudpunkter, intaga stadshuset och polisprefekturen för att der utropa den sociala republiken. Nationalförsamlingen förklarade då genast staden i belägringstillstånd och uppdrog diktaturen åt general Cavaignac. Han hade i början blott 10,000 man linietrupper, men uppbådade skyndsamt garnisonerna i de närgränsande orterna och sökte först verka på mängden genom proklamationer; men de fanatiserade och genom rusdrycker till raseri och vansinne bragta menniskorna lyssnade icke till förnuftets röst. Midt under stormen af en blodig strid begaf sig erkebiskopen af Paris, Dionysius August Affre, till en af de högsta barrikaderna för att tala fredens och försoningens ord, men föll, träffad af en dödande kula, såsom offer för sin menniskokärlek. De upproriskes raseri kände inga gränser; de mördade och stympade de fångne på ett förfärligt sätt, gaf dem förgiftadt bränvin och utöfvade alla upptänkliga grymheter. Hela Paris var förlamadt af skräck, och under det ett vansinnigt larm skallade på stridsplatsen, herskade i de öfriga delarna af staden dödsstillhet, och alla fönster och dörrar voro stängda. Redan öfverlade Cavaignac med kammarpresidenten om att förlägga nationalförsamlingens säte till en provinsstad,

i händelse de upproriske i Paris skulle segra. Gripna af medlidande med hufvudstadens öde, hade imellertid nationalgardena från närgränsande orter skyndat till Paris, och man lyckades slutligen eröfra gata efter gata, barrikad efter barrikad och inskränka de upproriske inom en allt trängre omkrets, der de efter förtvifladt motstånd sprängdes åt skilda håll. Inemot 5,000 döda täckte stridsplatsen, ungefär 14,000 togos till fånga, af hvilka deltagarne dömdes dels att deporteras till kolonierna, dels till fängelse i åtskilliga sjöfästningar, och anstiftarne stäldes inför krigsrätt. Så var då med betydande uppoffringar och med större blodsutgjutelse än mången af Napoleons slagtningar kräft den fyra dagars barrikadstriden slutad, och borgerlig ordning, bildning och civilisation hade vunnit seger öfver barbariets makter, som hotade att förqväfva dem. Flere af fångarne erkände öppet, att i händelse "de röda" segrat, skulle Paris blifvit plundradt, qvinnorna och all egendom skulle betraktats såsom segrarnes byte, gemensam besittning af de ena så väl som af den andra införts och ett skräckvälde upprättats, långt blodigare och mera omfattande än någonsin Robespierres.

Efter vunnen seger (den 27 juni) nedlade Cavaignac genast diktaturen inför nationalförsamlingen, men beklädde af denna med värdigheten af konseljpresident, åt hvilken ensam den verkställande makten uppdrogs. Dessutom förklarade nationalförsamlingen, att Cavaignac gjort sig väl förtjent om fäderneslandet. Han bildade en ny ministère och utnämde Changarnier till öfverbefälhafvare öfver nationalgardet i Paris. Nationalverkstäderna stängdes, de tygellösaste klubbarna och tidningarna undertrycktes, belägringstillståndet fortfor. Republiken hade efter de strider, som förefallit, i de förmögna klassernas tanke nedsjunkit till en tom form, som vid första fiendtliga angrepp skulle sammanstörta af sig sjelf. Den 4 november antogs den af nationalförsamlingen utarbetade statsförfattningen — den elfte sedan 1791. Den af 750 medlemmar bestående nationalförsamlingen, utsedd genom direkta allmänna val för tre år, representerades af en på fyra år omedelbart af folket vald president, som vid utgången af denna tid åter kunde väljas på fyra år. Den 12 november kungjordes

den nya författningen högtidligt på Place de la Concorde, och den 10 december skulle presidentvalet ega rum.

Louis Napoleon hade i sin ofvan nämda skrifvelse yttrat: "Skulle folket ålägga mig pligter, skulle jag veta att uppfylla dem," ord, som väckte det största uppseende i hela Frankrike. Vid valen i september hade Louis Napoleon endast i Paris erhållit 110,752 röster och hade dessutom valts äfven i fyra andra departement. Trollkraften i hans namn hade efter tilldragelserna i juni åter vunnit ökad styrka, under det alla andra namn tycktes vara likasom utnötta. Lamartine hade trädt i bakgrunden, Barbès och Blanqui sutto i fängelse, Louis Blanc hade flytt, Ledru-Rollin var föremål för hat och förakt. Cavaignac, som saknade politisk förmåga, uppbars endast af militären och en del af bourgeoisien. Den 26 september uppträdde Louis Napoleon för första gången i nationalförsamlingen. Hans yttre gjorde intet synnerligt intryck. Hans korta tal, hvari han förklarade sig för ordningens återställande och bibehållandet af republiken med demokratiska institutioner, behagade både högern och venstern i församlingen. Landtbefolkningen var nästan i hela Frankrike betagen i namnet Napoleon. Men äfven legitimister och orleanister arbetade gemensamt för hans väljande, detta dock endast i afsigt att störta republiken och i hopp om att sedan upphöja en af dem vald kandidat på tronen. Nästan allmänt ansåg man Louis Napoleon för svag och oskicklig, men man skulle mycket bedraga sig på hans karakter och personlighet. Vid presidentvalet erhöllo af 7,324,672 röster Napoleon 5,434,226, Cavaignac 1,448,107, de öfriga tillföllo Ledru-Rollin, Lamartine och två andra. Napoleons seger var fullständig. Den 20 december nedlade Cavaignac sin befattning, och Louis Napoleon utropades till republikens president. Sedan han besvurit författningen och hållit ett kort tal, hvari han förklarade sig icke vilja vara ett partis, utan en landets man, trädde han fram till general Cavaignac, som åter intagit sin plats som deputerad, tryckte hans hand och sade: "General, jag är stolt öfver att efterträda en man sådan som ni." Cavaignac tackade med en stel bugning. Den nye presidenten begaf sig derefter till det åt honom såsom residens anvisade palatset Elysée-National, der han mottogs af slägtingar och

anhängare, som inom kort började betrakta honom såsom sin suverän.

Louis Napoleon hyste den öfvertygelsen, att, sedan alla andra statsformer blifvit utnötta, Napoleonidernes tid nu vore kommen och att det vore hans sak att lösa deras uppgift. Han var derför fast besluten att med uppbjudande af alla sina krafter bibehålla sig på den höjd han uppnått. Då han icke egde något parti inom nationalförsamlingen, tog han sin första ministère ur majoritetens led, och legitimister och orleanister voro deri representerade. General Changarnier stäldes i spetsen för nationalgardet och linietrupperna i Paris. Sedan anstiftarne af upproret den 15 maj 1848 dömts af den höga domstolen i Bourges, så återinträdde något mera lugn och trygghet, och tillståndet inom samhället antog åter mera regelbundna former. Den 26 maj 1849 upplöstes den konstituerande församlingen; den 28 maj sammanträdde den lagstiftande. Äfven ministèren ombildades. Öfver hufvud ombyttes från denna tid ofta ministrar, och presidenten såg icke ogerna den raska omsättningen af de politiska notabiliteterna. Förhållandet mellan honom och nationalförsamlingen var numera hufvudsaken. Inom denna stodo monarkisterne, som måste gifva sig ut för att vara moderate republikaner, afgjordt gent emot demokraterne och socialisterne. De senares förbittring ökades, då ett förslag af venstern att sätta presidenten och hans ministère i anklagelsetillstånd med anledning af expeditionen mot den romerska republiken föll igenom. Socialisterne tillstälde den 13 juni ett upplopp, hvilket likväl Changarnier med lätthet undertryckte. Ledru-Rollin, som försökt att bilda ett slags konvent, tvangs att fly. Paris förklarades i belägringstillstånd. Det förstämda förhållandet emellan presidenten och nationalförsamlingen utvecklade sig allt mera till en oenighet, som icke kunde biläggas. Den förre beklagade sig öfver församlingens brist på endrägt och öfver den ringa hjelp den lemnade honom; han gaf sig sken af att vilja skydda folkets rättigheter och blott ogerna gifva efter för några ingrepp i dem. Majoriteten i nationalförsamlingen genomdref en inskränkning i valrätten och pressfriheten, och ehuru dessa och dylika bestämmelser ej kunde vara annat än välkomna för presidenten, så för-

klarade han dock i förbigående, att nationalförsamlingen understödde honom endast då det anginge repressiva åtgärder, men icke då det vore fråga om förbättringar i massornas ställning. På detta sätt förlorade församlingen småningom folkets kärlek och aktning; detta såg mera upp till presidenten än till sina representanter, och Louis Napoleons inflytande ökades i samma mån som nationalförsamlingens sjönk. Dessutom hade legitimisternes och orleanisternes partier sitt särskilda mål i sigte; en fraktion af båda framträdde med förslaget om en "fusion", hvarvid orleanisterne skulle erkänna Henrik V:s rätt till tronen, hvaremot Henrik V skulle adoptera grefven af Paris; men förslaget strandade mot de stränge orleanisternes motsträfvighet, hvilka hoppades vid nästa presidentval kunna genomdrifva prinsen af Joinville och genom denne åter upprätta Ludvig Filips tron åt grefven af Paris.

Imellertid gjorde Louis Napoleon i augusti en resa genom provinserna och sökte vinna embetsmän och korporationer genom sina tal, hvilka till större delen rörde sig kring den store farbrodern och det forna kejsardömets glans. Tillfälligtvis lät den annars ogenomtränglige mannen då och då sina hemligaste önskningar framskymta, såsom hösten 1851 i Lyon, der han, hyllad af de förmögnare klasserna, afgaf den förklaringen, att "han vore beredd att ställa sig till efterrättelse folkets vilja, vare sig denna fordrade af honom, att han skulle draga sig tillbaka eller stå fast." I Normandie uttryckte han sig ännu bestämdare och häntydde på författningens stora brister. Det största felet deri vore i hans ögon artikeln 45, som uttryckligen förbjöd den afgångne presidentens återväljande före förloppet af fyra år. Hans myndighet slutade den 3 maj 1852. De förmögna klasserna blickade med oro in i framtiden; hos massan af folket herskade den öfvertygelsen, att endast Louis Napoleon kunde sköta statsrodret. Alla ordningens vänner fruktade att vid ett nytt val oroligheter eller till och med ett inbördes krig skulle utbryta. Från alla håll bestormades nationalförsamlingen med yrkanden på en revision af författningen, och hon började slutligen den 14 juli 1851 taga denna fråga i öfvervägande. Då tre fjerdedelar af rösterna voro nödvändiga för att en revision af författningen skulle komma till stånd

och man icke kunde förena så många, så blefvo förhandlingarna utan resultat. Men Louis Napoleon hade beslutit att icke frivilligt afstå från sin makt, och hvad han icke på laglig väg kunde ernå skulle genomdrifvas med våld. Man bragte saken inför departementens generalråd, af hvilka 80 af 85 uttalade sig för revisionen. Nationens uttalade vilja, påstod man, borde ställas högre än en paragraf på papperet och en inom sig splittrad nationalförsamling. Presidenten hade redan från general Changarnier, som han icke kunde göra till sitt verktyg, tagit öfverbefälet öfver Parisarmén och vunnit på sin sida militären genom banketter, der det tröt hvarken vin eller cigarrer. Äfven folket skulle vinnas. Den 4 november 1851 lät presidenten i nationalförsamlingen föreslå återinförandet af den allmänna rösträtten. Förslaget föll igenom. Dermed stod nationalförsamlingen värnlös, och man kände allmänt, att en våldsam katastrof vore i antågande. Några djerfve oppositionsmän rådde visserligen, att man skulle taga presidenten till fånga i hans palats och skicka honom till Vincennes, men planen kom icke till utförande, emedan Louis Napoleons motståndare saknade mod och härtill behöfliga militära krafter.

Presidenten omgaf sig nu med en ministère af rena bonapartister, bland hvilka krigsministern St. Arnaud egde hans största förtroende. Han hade nu beslutit sig för en våldsam kupp. Endast få personer invigdes i hemligheten: de voro St. Arnaud, polisprefekten Maupas och folkrepresentanten grefve Morny, en naturlig broder till presidenten. Verkställandet af statskuppen bestämdes till den 2 december (1851), årsdagen af Napoleon I:s kröning.

Aftonen den 1 december tillbragte Louis Napoleon i Elyséepalatset i ett talrikt sällskap, med hvilket han, till utseendet glad och otvungen, sällskapade till inemot midnatt. Vid afskedet bad han prinsessan Mathilda, dotter till f. d. konung Jerôme och den ryske grefven Demidows gemål, att hon skulle med vänskap minnas honom, "i synnerhet i fall de icke skulle återse hvarandra." Tidigt på morgonen den 2 december, fram emot klockan 5, lät presidenten öfverraska generalerna Changarnier, Cavaignac, Lamoricière, Bedeau, vidare Thiers och andra

ansedde medlemmar af kammaroppositionen jemte klubb- och barrikadchefer, sammanlagdt inemot 100 personer, de fleste, medan de ännu lågo, och bortföra dem till olika fängelser. Omkring 60 folkrepresentanter hade vid underrättelsen om hvad som föregick skyndat till sin sessionssal, men drefvos ut derifrån af militären. Alla åtgärder utfördes med beundransvärd punktlighet. Under natten trycktes i statstryckeriet ett dekret af Louis Napoleon samt två proklamationer till folket och till armén, och redan före dagningen uppslogos de i gathörnen. Dekretet gaf till känna, att statsrådet och nationalförsamlingen upplösts, att belägringstillståndet införts i hufvudstaden och de närmaste elfva departementen (första militärdivisionen) och att valförsamlingar skulle hållas mellan den 14 och 21 december, hvilka skulle rösta om förändringar i författningen. I proklamationen till folket anklagade presidenten nationalförsamlingen för att hafva smidt vapen för ett inbördes krig och föreslog återinförandet af konsularförfattningen af 1799, hvilken redan en gång förut hade skänkt Frankrike lugn och säkerhet. Grunddragen i författningen skulle vara: ett på tio år utnämdt, ansvarigt statsöfverhufvud och ministrar blott af honom beroende; ett statsråd för utarbetande af lagförslag; en ur allmän valrätt framgången lagstiftande corps för pröfning af budgeten och lagarna och en senat, som skulle vaka öfver grundlagen och folkets friheter. Om nationen vägrade sitt bifall till dessa inrättningar, så skulle presidenten åt en inkallad utomordentlig församling återlemna den honom anförtrodda makten och draga sig tillbaka. I proklamationen till hären lofvade han denna, såsom "nationens elitcorps" den "den samma tillkommande ära och ställning i staten" och åberopade sig derpå, att mellan armén och namnet Napoleon funnes en gemensamhet i ära och nederlag, som vore oupplöslig och äfven för framtiden skulle fortfara till Frankrikes storhet.

Med förvåning läste folket på morgonen den 2 december dekretet och de båda proklamationerna. Återställandet af den allmänna rösträtten och erkännandet af folksuveräneteten smickrade det samma, och anklagelsen mot nationalförsamlingen rönte dess bifall. Trupperna mottogo de nya eftergifterna med högljudt jubel. Då sessionspalatset afspär-

rades af militären, så samlade sig framemot middagen ungefär 200 representanter i maire-bostället inom tionde arrondissementet, beslöto att afsätta presidenten och stälde två legitimistiska generaler, Oudinot och Lauriston, i spetsen för den väpnade styrkan i Paris; men församlingen sprängdes snart af trupperna, 150 deputerade häktades, men frigåfvos åter några dagar derefter. Barrikadstrider den 3 och 4 december äfvensom dylika rörelser i departementen undertrycktes af militärmakten hastigt och eftertryckligt. Af fångarne deporterades de flesta till Alger eller Cayenne; flertalet af de den 2 december häktade deputerade frigåfvos; inemot 80, bland dem Thiers, Victor Hugo, Changarnier, Lamoricière, Bedeau, förvisades ur landet. Cavaignac fick vistas i Paris. Månge af de förvisade fingo någon tid derefter tillåtelse att återvända till Frankrike. Ehuru Louis Napoleon genom en våldshandling ryckt till sig diktaturen, så gaf han sig dock alltid sken af att han underordnade sig nationens vilja och betraktade sig endast såsom dess fullmäktig.

Vid omröstningen gåfvo 7½ millioner valmän emot 650,000 sina röster för förlängning af presidentens makt på 10 år (den 20 och 21 december 1851). De främmande makterna upptogo statsstrecket med bifall af fruktan för oreligheter vid ett nytt presidentsval och läto lyckönska presidenten genom sina sändebud. Louis Napoleon flyttade nu sin bostad till Tuilerierna. Den 13 januari 1852 kungjordes den nya författningen, och den 22 januari utkom ett dekret, enligt hvilket familjen Orleans' besittningar, hvilka Ludvig Filip aftonen före sin tron bestigning afträdt till sina barn i stället för att efter gammalt bruk förena dem med statsdomänerna, blefvo indragna. Denna åtgärd aflägsnade från presidenten flere framstående personer; till och med Morny drog sig tillbaka från sin post såsom civilminister och erhöll Persigny till efterträdare. Den 29 maj försiggick senatens och lagstiftande corpsens öppnande. Åt prinsenpresidenten beviljades en civillista å 12 millioner francs.

Louis Napoleon hade under de mest vexlande lefnadsförhållanden städse rufvat på tanken att i sin person återupprätta kejsardömet. Såsom president förstod han att vid sig fästa de båda inflytelserika stånden, presterskapet och armén. Han påbjöd ett strängare firande af söndagen och

framhöll vid hvarje tillfälle religionens och dess tjenares betydelse. Generalerne och de högre officerarne vunnos dels genom utmärkelser, der så var af nöden, dels ock genom gratifikationer. Hederslegionens kors utdelades rikligt, och för underofficerare och soldater slogos medaljer, som tillförsäkrade sina egare en årsinkomst af 100 francs. Det som beviljades till industriella företag, såsom jernvägar och kreditföreningar, vann på hans sida kapitalisterne och de välmående klasserna; genom stora byggnadsföretag, i synnerhet i Paris, såsom Louvrens förening med Tuilerierna, anläggandet af nya gator och qvarter, drog han på sin sida den arbetande befolkningen. Louis Napoleon ville förverkliga sitt hjertas önskan, återställandet af kejsardömet i sin person, på sådant sätt, att det skulle se ut, såsom gåfve han efter för folkviljans påtryckning. På en rundresa genom Frankrike öfverträffades i detta fall hans djerfvaste förhoppningar. Öfverallt mottogs han med den största hänförelse. Ropet: "lefve kejsaren!" hördes ofta. "Frankrike", sade han vid en bankett i Bordeaux, "synes vilja återvända till kejsardömet. Kejsardömet", tillade han, "anse månge för det samma som krig. Nej, mine herrar, *kejsardömet är freden.*" Han lofvade af denna förändring i statsstyrelsen fredliga resultat: åkerbrukets förbättring, handelns höjande och de nödställdes hjelpande. Presterne hade öfverallt vunnit folket för det enligt deras tanke till Frankrikes räddning utsedda verktyget. Hans intåg i Paris (den 16 Oktober) var det mest lysande man kunde erinra sig. Oupphörligt ljöd ropet: "lefve kejsaren!" Nästan från alla generalråd och otaliga kommuner ingingo petitioner till senaten, hvilka begärde, att Louis Napoleon skulle upphöjas till kejsare. Enskilde mairer utropade honom på egen hand i sina kommuner. Den 4 november sammanträdde senaten för att öfverlägga om en förändring i författningen. I presidentens budskap till den samma hette det: "I återställandet af kejsardömet finner folket en borgen för sina intressen och en tillfredsställelse för sin berättigade stolthet. En sådan restauration betryggar framtiden, slutar revolutionernas tidsålder och helgar minnena från 1789; den tillfredsställer folkets berättigade stolthet derigenom, att det samma på ädlaste sätt godtgör sina förluster genom att fritt och otvunget återupprätta det, som

hela Europa med vapenmakt störtat, och det utan att föranleda några offer, utan att hota oafhängigheten, utan att störa verldens fred. Om nationen upphöjer mig på tronen, så kröner den sig sjelf!" — Den 7 november beslöt senaten att återställa kejsardömet. Louis Napoleon blef under namn af Louis Napoleon III utnämd till fransmännens ärftlige kejsare med rättighet att i brist på manlig arfvinge adoptera någon af sina anhöriga. Folket bekräftade senatens beslut med 7,824,189 röster mot 253,145. Den 2 december, dagen för den berömda statskuppen, utropades presidenten till kejsare. England erkände först det nya kejsardömet. De öfriga makterna hade icke heller något annat att göra. Längst dröjde dock dermed de tre östmakterne. I sitt hat mot folksuveränetetens princip och i tanke, att den demokratiske kejsaren skulle behöfva äfven krigets ära, erkände den ryske kejsaren Nicolaus slutligen Napoleon III, hvarvid han dock ej gaf honom den bland monarker öfliga benämningen *mon frère*, utan blott titeln *mon ami*. Sedan kejsarstyrelsen var fullständigt genomförd i det inre och erkänd af alla utländska makter, firades den 30 januari 1853 med mycken högtidlighet kejsarens förmälning med Eugenie de Montijo, grefvinna af Teba, tillhörande en gammal aktad spansk familj, men uppfostrad i Frankrike. Den 16 mars 1856 skänkte hon honom en tronföljare. Vid sin förmälning lär han med hänsyn till det tillbakasättande han rönt hafva i stolt blygsamhet kallat sig en "uppkomling" (parvenu). För att dock betaga utlandet all farhåga för den napoleonska eröfringslusten, förklarade han sig vilja lefva i fred med Europa, så vidt man icke trädde Frankrikes ära för nära.

20.

Det orientaliska kriget (Krimkriget).
(1853—1856).

Under det Europas mäktigaste stater försvagats genom revolutionens stormar och striderna under åren 1848 och 1849, trodde Ryssland, som varit oberördt af tidens skakningar, att det obehindradt kunde närma sig det yttersta målet för sin politik, eröfringen af det turkiska riket. Kejsar Nicolaus, som aldrig förlorat den orientaliska frågan ur sigte, ansåg nu det passande ögonblicket vara kommet för att utföra ett sådant företag. Frankrike, der Louis Napoleon nyligen uppstigit på kejsartronen, tycktes honom vara allt för utmattadt efter de inre striderna och för mycket sysselsatt med att se sina egna intressen till godo för att kunna inlåta sig på några vidtutseende företag. I England, som dock fasthöll den grundsatsen att icke låta på några vilkor Turkiet komma under Rysslands välde, hade Nicolaus vid den tiden så inflytelserike anhängare, i synnerhet i premierministern lord Aberdeen, att han hoppades lätt kunna komma på det klara med denna sjömakt. Med den motvilja den brittiska nationen hyste mot Napoleon III syntes ett förbund mellan de båda “vestmakterna“ (d. v. s. Frankrike och England) mot Ryssland högst osannolikt, och ingen af dem var ensam för sig vuxen den nordiska kolossen. Österrike stod i tacksamhetsförbindelse till den ryske czaren för den hjelp det erhållit i det ungerska kriget, och om Preussens bifall trodde han sig kunna vara säker. Vid Turkiets tilltagande inre svaghet såg kejsar Nicolaus i sultanen blott en “sjuk man“, hvars död vore oundviklig och hvars rika arf man måste bringa i rätta händer. Dessutom närmade sig nu året 1853, under hvilket enligt en gammal förutsägelse halfmånen skulle för alltid slockna, sedan han herskat i Europa jemt 400 år.

Under ett samtal med det engelska sändebudet i S:t Petersburg, sir Hamilton Seymour, förklarade czaren, att han icke gjorde något anspråk på Konstantinopel, men att han icke heller skulle tillåta någon annan makt att hysa

ett sådant. Tanken på att återupprätta ett byzantinskt rike eller att förstora Grekland förkastade han, men föreslog deremot att upphöja Serbien, Bosnien och Bulgarien till sjelfständiga stater under ryskt protektorat likasom Donaufurstendömena, hvarför han erbjöd engelsmännen Egypten och ön Kandia. Derjemte yttrade han, att allt berodde endast på Rysslands och Englands enighet; hvad de öfriga makterna tänkte i saken, komme dem icke vid. Men de engelske ministrarne läto icke narra sig af dessa förslag; de insågo, att ett ryskt protektorat öfver Bulgarien skulle med tiden lägga Konstantinopel och hela grekiska halfön under Rysslands spira, samt att å andra sidan England, om det komme i besittning af Egypten, med nödvändighet skulle derigenom inveckla i ett krig med Frankrike. Det engelska kabinettet tillbakavisade derför Rysslands förslag och förklarade, att Turkiet icke hade så liten lifskraft, som Ryssland ville påstå. Äfven af Frankrike, som kejsar Nicolaus ville vinna genom en förstoring af dess område på Tysklands bekostnad, afböjdes czarens framställningar. Båda makterna fruktade, att Rysslands område skulle växa för mycket och derigenom dess eröfringslust eggas *).

---

*) Redan före det orientaliska krigets utbrott hade förvecklingar förekommit. Frankrike hade sedan år 1740 ett slags beskyddareskap öfver katolikerne i Palestina. Under tidernas lopp hade grekerne tillåtit sig åtskilliga ingrepp i latinarnes rättigheter och utestängt desse från de s. k. heliga orterna. Louis Napoleon höll fast vid sin skyddsrätt, och Porten gaf slutligen efter. Men då denna derigenom stötte sig med grekerne, så ansåg kejsar Nicolaus sig böra lägga sig ut för de grekiske kristne och motverka Napoleons uppträdande i Orienten. Den andra förvecklingen härledde sig från förhållandena i det lilla landet Montenegro. Detta lands invånare ville undandraga sig sultanens skyddsvälde och hade stält sig under sin trosförvandts, Rysslands skydd. Turkarne befarade, att ryssarne genom Montenegro kunde få fast fot i det inre af Turkiet och sände derför under Omer Paschas befäl en här, som inträngde i Montenegro under härjningar och utöfvande af gräsliga våldsbragder. Österrike, som hvarken ville låta ett kristet folk, som var dess granne, mördas under dess ögon och ej heller gifva Ryssland tillfälle att blanda sig i saken, sände i januari 1853 grefve von Leiningen till Konstantinopel. Denne hotade Turkiet med att besätta Montenegro med österrikiska trupper, så vida icke fiendtligheterna instäldes. Porten gaf efter för att hindra Ryssland att inblanda sig i Turkiets angelägenheter.

Obekymrad för vestmakterna och i förlitande på Österrikes och Preussens eftergifvenhet sände kejsar Nicolaus amiralen furst Menschikoff såsom utomordentligt sändebud till Konstantinopel för att för sin suveräns räkning framställa anspråk på ett religiöst protektorat öfver alla grekiska kristne i Turkiet. Dervid uppförde sig Menschikoff så hänsynslöst och visade en sådan ringaktning för turkarne, att han utan att först inlåta sig i underhandlingar med utrikes ministern Fuad Effendi begärde audiens hos sultanen sjelf, och då en sådan beviljades honom, inträdde han den 2 mars vid divanens högtidliga sammanträde i resdrägt (paletot) och neddammade stöflar *). Då i Turkiet den andliga och verldsliga styrelsen stå i det innerligaste samband med hvarandra, så skulle beviljandet af Rysslands fordran varit hvarken mer eller mindre än ett erkännande af Rysslands medregentskap i Turkiets inre angelägenheter, hvilket slutligen skulle hafva beröfvat sultanen all makt. Divanen **) förkastade alltså Menschikoffs fordringar, och denna lemnade under hot att snart återkomma i uniform Konstantinopel (den 21 maj).

Då en stor rysk flotta samlades vid Sebastopol och talrika trupper sammandrogos vid Pruth, så vände sig sultan Abdul Medschid, som hade utnämt den europeiskt bildade, för reformer benägne Redschid Pascha till storvezir, till vestmakterna med anhållan om hjelp. Napoleon III grep gerna det tillfälle, som erbjöds, att genom att understödja Porten förödmjuka det fiendtligt sinnade Ryssland och omgifva sin nya kejsartron med glänsande segertecken, samt ryckte äfven med sig det engelska kabinettet. Vestmakterna rustade sina flottor, och båda ankrade den 14 juni i Besikabugten strax utanför inloppet till Dardanellerna. Kejsar Nicolaus sökte att åt sitt krig mot turkarne gifva en religiös karakter och inför sitt folk uppträda såsom försvarare af den sanna tron. Då han ej kunde förmoda, att vestmakterna hade några allvarsamma afsigter, gaf han åt furst Gortschakoff befallning att med två

*) Vid detta tillfälle fälde Fuad Effendi det qvicka yttrandet: »Den ryska kolossen tror, att, då den har fötterna höljda med dam, Europa icke skall se, att de äro af lera«.

**) Namnet *divan* betecknar samlingen af de höga herrar och rangpersoner, som utgöra den turkiska ministerkonseljen.

arméecorpser af omkring 40,000 man hvardera under anförande af generalerne Lüders och Danneberg gå öfver Pruth och rycka in i Donaufurstendömena för att, såsom det ryska kabinettet förklarade, taga dessa i besittning såsom en "materiel underpant", till dess Porten ginge in på hans fordringar. Oaktadt denna förklaring togo ryssarne, som ryckte in den 2 juli, de offentliga kassorna och magasinen i beslag, utskrefvo skatter, tvungo landets milis att ingå i rysk krigstjenst och behandlade Moldau och Vallachiet såsom eröfrade provinser. Ryssarnes inryckande i Donaufurstendömena satte kabinetten i den lifligaste rörelse. Stormakternas sändebud sammanträdde i Wien till en konferens för att ännu kunna förekomma utbrottet af ett krig och utfärdade en not, den så kallade förmedlingsnoten, enligt hvilken Porten skulle gå in på Rysslands fordringar med undantag af protektoratet öfver de grekiska kristne, hvilket imellertid icke skulle direkt afslås, utan blott med tystnad förbigås (den 31 juli). Kejsar Nicolaus uttydde dock noten efter sitt sinne, förklarande, att den stämde fullkomligt öfverens med hans i Konstantinopel gjorda förslag. Men i London och Konstantinopel uttalade sig den offentliga meningen med bestämdhet emot regeringarnas klenhjertade förfarande. I engelska Underhuset angrep Layard, den berömde upptäckaren af de begrafna konungaborgarne i den gamla verldsstaden Ninive, ministèren för dess förkärlek för Ryssland. I Konstantinopel lemnade det gammalturkiska partiet åt sultanen endast valet mellan tronafsägelse eller den ryska notens förkastande. Sultanen gaf efter för folkets vilja.

Under det kejsar Nicolaus vid en sammankomst med kejsar Frans Josef i Olmütz (i sept. 1853) och kort derefter med konung Fredrik Wilhelm IV i Berlin blott fordrade de båda tyska stormakternas neutralitet med vilkor att de ryska trupperna icke skulle gå öfver Donau, rustade sig Porten med uppbjudande af alla sina krafter för kriget. Skatterna upptogos på förhand för flere år, de reguliera trupperna ökades och frivillige inkallades. Hatet mot ryssarne och det religiösa nitet upplågade å nyo, och äfven vasallstaterna, såsom Egypten och Tunis, lemnade frivilligt bistånd. Den 4 oktober förklarade Porten krig mot

Ryssland, om det samma icke genast utrymde Donaufurstendömena, hvarefter Turkiet den 1 november utfärdade sitt krigsmanifest. Den djerfve Omer Pascha stod med den turkiska hufvudstyrkan på södra stranden af Donau. Han lyckades snart vinna fast fot äfven på norra stranden och tillbakaslog vid Oltenizza i förskansad ställning den ryska öfvermaktens angrepp (den 4 nov.). På ett annat håll ledo dock turkarne en svår förlust. Den ryske amiralen Nachimoff, som förde befälet öfver flottan utanför Sebastopol, angrep, gynnad af en tjock dimma, en turkisk eskader under Osman Pascha i Sinopes hamn (den 30 nov.). Turkarne stredo med förtviflans mod mot den ryska öfvermakten; två af deras befälhafvare sprängde sig hellre i luften med sina fartyg än de ströko flagg; den turkiska eskadern blef nästan fullständigt förstörd. Ryssarnes sjöseger väckte i England den största rörelse. Lord Aberdeen kunde icke längre hålla sig qvar på sin post, och Palmerston bildade en ny ministère. Då det ryska kabinettet förkastade de af Wien-konferensen åter framstälda moderata fredsvilkoren, hvilka imellertid fordrade, att Donaufurstendömena skulle utrymmas, så slöto vestmakterna den 12 mars 1854 ett anfalls- och försvarsförbund med Porten och förklarade den 28 mars Ryssland krig. Detta var, sedan Napoleon I störtades, det första krig, i hvilket de tre mäktigaste rikena deltogo.

Ryssarne stredo vid Donau utan framgång. De belägrade förgäfves Kalafat på norra Donaustranden och blefvo öfverfallna och slagna vid Cetate. Men kejsar Nicolaus tänkte icke på eftergift; han vidtog storartade rustningar och utskrifningar i hela sitt rike och sände sin förnämste fältherre, den aldrig besegrade gamle furst Paskewitsch, till krigsskådeplatsen. Ryssarne gingo öfver Donau utan att bry sig om det åt österrikiska och preussiska kabinetten gifna löftet, men Silistria försvarades af Mussa Pascha och den preussiske artilleriofficeraren Grach så tappert, att Paskewitsch, som sjelf blef vid en rekognoscering sårad, upphäfde belägringen (den 21 juni) och drog sig tillbaka öfver Donau. Äfven det hopp kejsar Nicolaus hyst om en allmän resning af de kristna mot sultanen blef om intet. Serberne höllos i tygel genom Österrikes närhet, bosnierne och bulgarerne genom turkiska

stridskrafter och hyste öfver hufvud, huru mycket de än hatade turkarne, ingen längtan att komma under ryskt välde. Endast i konungariket Grekland uppkom ett våldsamt uppror. Den grekiska nationalkänslan och det gamla hatet mot turkarne yttrade sig i stormande uppträden. Man drömde der redan om upprättandet af ett nytt byzantinskt rike. Men en fransk eskader inlöpte i Piræus och och tvang den grekiska regeringen att med fransmännens hjelp hålla sina egna undersåtar i tygeln. Så stannade det vid blotta röfverier, som klephtbanden ännu en lång tid utöfvade så väl mot greker som turkar.

Vestmakterna beslöto att efter krigsförklaringen komma Turkiet till hjelp med en ansenlig truppstyrka. Lord Raglan, hvilken såsom Wellingtons adjutant förlorat en arm vid Waterloo, erhöll öfverbefälet öfver 20,000 man, som sedermera förstärktes betydligt. Marskalk S:t Arnaud, som på grund af sin medverkan vid statskuppen den 2 december stod högt i gunst hos Napoleon, trädde i spetsen för 40—50,000 man, af hvilka de fleste tjenat i Alger och der härdats under möder och besvärligheter. Äfven prins Napoleon, en kusin till kejsaren, samt hertigen af Cambridge slöto sig till hären. Under det transporten af trupperna försiggick, bombarderade flottorna Odessa utan att dock vilja göra mycken skada, enär i denna handelsstad äfven fanns mycken engelsk egendom.

Då det österrikiska kabinettet kände sig såradt deraf, att ryssarne gått öfver Donau tvärt emot det gifna löftet, så slöt det med Preussen ett anfalls- och försvarsförbund, i hvilket båda makterna förpligtade sig att förklara Ryssland krig, om det inryckte i Donaufurstendömena eller förde sina arméer öfver Balkan. Imellertid tycktes Preussen allt fortfarande i hemlighet luta åt Rysslands sida *). Dock förband sig Fredrik Wilhelm med Frans Josef, och båda fordrade i en not, att ryssarne genast skulle utrymma Donaufurstendömena. Den 14 juni slöt Öster-

*) General Bonin, som hade förklarat ett förbund med Ryssland för ett sjelfmord af Preussen, måste taga afsked, och Bunsen, preussiskt sändebud i London, eljes en gunstling hos konungen, blef afskedad från sin post, emedan han slöt sig till det engelska kabinettets åsigter.

rike ett fördrag med Porten, hvilket tillät de österrikiska trupperna att besätta Donaufurstendömena.

Under det engelsmännens och fransmännens hufvudstyrka samlade sig i närheten af Svarta hafvet, hade en engelsk flotta under befäl af sir Charles Napier jemte en fransk eskader under Baraguay d'Hilliers seglat in i Östersjön för att äfven från denna sida angripa Ryssland. Men den ointagliga ö-fästningen Kronstadt, som försvarar inloppet till ryska hufvudstaden, trotsade det engelska artilleriet, och hela företaget inskränkte sig till den lumpenheten att bombardera några fredliga städer och byar, att förstöra ryska sädesmagasin och borttaga några handelsfartyg. Fransmännens intagande af den lilla fästningen Bomarsund på en af Ålandsöarne (den 16 aug.) var här den enda krigiska bragden. På hösten upphörde kriget i Östersjön.

Ändtligen hade de förbundnas landthär samlat sig i Gallipoli och fördes derifrån dels till lands dels till sjös till Varna. Här ledo trupperna af kolera och dålig förplägning och kunde vid en brand, som förstörde en del af staden, knapt rädda sitt krutmagasin. Ett öfveriladt försök af fransmännen att besätta Dobrudscha kostade 2,000 man. Under öfverläggningarna om planen för kriget voro de turkiske befälhafvarne af den åsigten, att man borde angripa ryssarne i Asien och drifva dem utur Kaukasusländerna; till och med en svåger till Schamyl hade infunnit sig i spetsen för femtio stamchefer för att understödja denna åsigt. Men marskalk S:t Arnaud beslöt sig för ett angrepp mot Sebastopol, den största krigshamnen på Krim. S:t Arnaud var sjuk, då han gick om bord i Marseille, och hans tillstånd hade sedan genom ansträngande verksamhet ännu mera försämrats. Anande, att han nalkades sin lefnads slut, ville han dessförinnan förherliga sitt namn genom en ytterligare vapenbragd. Då med angreppet mot Sebastopol äfven sammanhängde förstörandet af Rysslands sjömakt i Svarta hafvet, gick lord Raglan in på planen.

Så gick de allierades krigsmakt under segel, och med den förenade sig äfven 6,000 turkar. Flottan intog en rymd af mer än sju mil och skall hafva erbjudit den praktfullaste anblick. Härens inskeppning på oräkneliga farkoster, skimret från de många tusen bajonetterna i mor-

gonsolens strålar företedde ett sällsamt skådespel i motsats mot strandens tystnad och ödslighet. Trupperna landstego den 14 september 1854 vid Eupatoria på vestra kusten af halfön Krim och angrepo den 20 september furst Menschikoff, guvernören öfver Krim, hvilken hade intagit en fördelaktig ställning på andra sidan floden Alma. General Bosquet med sina zuaver, ett i arabisk drägt klädt, men af fransmän bestående lätt infanteri, afgjorde segern. Dock hade S:t Arnaud denna dag uttömt återstoden af sina krafter; han lemnade öfverbefälet åt general Canrobert och dog i kolera om bord på ett fartyg vid öfverfarten till Konstantinopel (den 29 september). Då man efter segern vid Alma ville omedelbart gå löst på Sebastopol för att intaga denna fästning, visade sig omöjligheten af ett dylikt företag. Norra sidan af staden var för starkt befäst, och belägringsartilleriet hade icke kunnat utskeppas på samma gång som trupperna. Äfven hade ryssarne genom att sänka sju stora krigsfartyg gjort det omöjligt att komma in i hamnen. De allierade sågo sig då tvungne att uppgifva angreppet på norra sidan och belägra fästningen från sydsidan. Fransmännen slogo läger vid Kamieschbugten, engelsmännen vid Balaklava-bugten.

Nu började belägringsarbetena, som oaktadt alla svårigheter bedrefvos med rastlös ihärdighet och beslutsamhet. Ett försök af de allierade den 17 oktober att samtidigt angripa Sebastopol från land- och sjösidan och taga det samma misslyckades; i synnerhet led flottan af de ryska batterierna, under det den sjelf tillfogade fästningen blott obetydlig skada. Ryssarnes försvarsverk blefvo imellertid alltmer förstärkta af den snillrike artilleriofficern Todleben, som med beundransvärd kraft och skicklighet alltid återstälde de förstörda skansarna och upprättade nya på de hotade punkterna. Den 25 oktober angrep ryske generalen Liprandi engelsmännen vid Balaklava, hvarvid det engelska rytteriet led stor förlust och räddades från undergång endast genom de från Alger ankomna "chasseurs d'Afrique". Ännu häftigare kämpade man under storfurstarne Nicolaus' och Michaels ögon den 5 november vid Inkerman, der engelsmännen undgingo ett nederlag endast genom Canroberts och Bosquets förträffliga anordningar och de franska truppernas ihärdighet. Ryssarne

blefvo slagne och måste draga sig tillbaka under skydd af sina fästningsbatterier. Snart gjorde höstregnen ett slut på striderna på öppna fältet, under det belägrings- och försvarsarbetena fortfarande bedrefvos. Vintern medförde de största svårigheter för de allierade; i synnerhet ledo engelsmännen och turkarne oerhörda förluster, emedan det hos dem var illa beställdt med förplägningsväsendet. Fransmännen, för hvilka deras land sörjt bättre, förstodo att med gammal vana inrätta sig någorlunda drägligt och bibehöllo sin frimodighet och munterhet till den grad, att de till och med anordnade en teater i sitt läger.

Diplomatien hade imellertid varit i full verksamhet för att göra ett slut på den väldiga kampen. Vestmakterna hade framstält förslag, som skulle utgöra grund för vidare underhandlingar (den 22 juli 1854), hvilka förslag Ryssland imellertid förkastat. Nu slöt Österrike med England och Frankrike ett formligt anfalls- och försvarsförbund (den 2 december) och förstärkte sina härar i Siebenbürgen och Galizien. Då imellertid Österrike, som Ryssland förebrådde för otacksamhet, icke kunde räkna på Preussens medverkan, och de tyska mellanstaterna blott gingo in på en mobilisering, utan att man visste, på hvilken sida de skulle ställa sig, så måste man stanna vid blotta demonstrationer så mycket mer, som kejsarstatens finanser befunno sig i ett ömkligt tillstånd. Deremot slöt sig Sardinien till Vestmakterna och lät en corps af 15,000 man sluta sig till de allierade på Krim.

De stridande makterna gjorde allt hvad i deras förmåga stod för att fortsätta kriget. Kejsar Nicolaus anordnade en allmän utskrifning, och äfven England och Frankrike förstärkte sina härar, Napoleon sände artilleri-generalen Niel, en erfaren och kunskapsrik krigsingeniör, till Krim, och denne visade sig snart vara mästare i sin konst. Han insåg, att Sebastopols fall berodde af det s. k. Malakofftornets intagande, och detta måste derför tagas till hvad pris helst. Under tiden kom befallning från Petersburg, att angrepp skulle göras mot turkarne under Omer Pascha vid den vigtiga sjöplatsen Eupatoria, men anfallet, som general Chruleff företog den 17 februari 1855 med betydande stridskrafter, strandade mot turkarnes vaksamhet och tapperhet. Kort derpå dukade kejsaren, hvars

helsa sedan längre tid varit svag, under för intrycket af de från Krim ingående olyckliga underrättelserna. Han dog den 2 mars 1855 *). Hans efterträdare, Alexander II

*) Nicolaus Paulovitsch, född 1796, lofvade redan som barn, att han skulle blifva en framstående personlighet. Af naturen allvarlig och beslutsam, visade han mot de sina en obegränsad tillgifvenhet. Ehuru han äfven målade och komponerade, ådrog sig bland studierna ingeniörsvetenskapen till den grad hans intresse, att han i följd deraf blef «sin egen störste ingeniör«. Utan böjelse för hoffester och salongslif, gjorde han med sin broder Michael resor genom Tyskland, Frankrike och England. Vid hofvet i Berlin lärde han sig den preussiska militärtjensten och förmälde sig 1817 med prinsessan Fredrika Lovisa Charlotta Vilhelmina af Preussen, hvilken skänkte honom 1818 prins Alexander, 1819 prinsessan Maria (sedan hertiginna af Leuchtenberg) och 1822 prinsessan Olga (sedan kronprinsessa af Würtenberg). Nicolaus hade i hela sitt uppträdande något särdeles imponerande, och i hans manliga gestalt var sjelfherskarens värdighet utpräglad. Han talade med liflighet, dock alltid med lika stor enkelhet som värdighet, utan all förställning, ehuru ingen inträngde i hans innersta tankar. Hjertats egenskaper voro likväl ej hos honom lika utmärkta som viljans och förståndets. De om godhet och ädelmod vittnande drag, som man har att om honom berätta, voro snarare uttryck af nyck än af en inre böjelse och de fördunklas af många flere, som röjde den oblidkelige despoten. Hans verksamhet var ofantlig och sträckte sig till alla statens områden. «Kejsarens eget kansli var det stora reformerande embetsverket, och de hundra generaladjutanterne flögo såsom verkställare af kejsarens befallningar med blixtens hastighet genom riket; gälde det åter någon mycket allvarsam angelägenhet, så var det kejsaren sjelf, som ombesörjde den». För öfrigt gjorde hans stolta och sträfva natur honom oemottaglig för allt det tadel, som hans karakter och hans system framkallade. Under sina sista dagar öfverlemnade han (den 24 febr.) regeringsomsorgerna åt sin efterträdare och låg febersjuk och svårt hostande samt öfverhöljd endast af sin soldatkappa på sin fältsäng, hvars bolster voro fylda endast med hö. Då hans tillstånd förvärrades, bad honom på läkarnes inrådan kejsarinnan att taga nattvarden. Detta gjorde han under djupaste andakt och sade derefter; «Jag hoppas, att Gud nu skall öppna sina armar för mig». Han tog afsked af sin familj, välsignade den och tackade sina tjenare för deras trohet. Derpå träffade han anordningar för sin begrafning. Då bref ankommo från de båda storfurstarne från Sebastopol, ville den döende icke mer läsa dem, utan sade: «Det skulle blott åter draga mig tillbaka till jorden«. Snart förmådde han icke tala mer, utan bad stilla för sig sjelf. Några minuter efter midnatt insomnade han utan plågor, utsträckt på sin fältsäng, med ett uttryck af frid på sitt ansigte, från hvilket icke ens «dödens hand förmått utplåna skönheten och majestätet « — Hans död betraktades af hans undersåtar, med undantag af dem, som hade fördel af hans regering, såsom en befrielse från ett odrägligt förtryck.

var en mera fredsälskande man än hans fader och skulle så mycket hellre kunnat framställa fredsförslag, som han från början varit emot kriget; men tills vidare syntes Rysslands ära fordra, att kriget fortsattes, ehuru landet under detta krig redan förlorat 250,000 menniskor, de flesta genom sjukdomar. Imellertid återkallade Alexander II furst Menschikoff, hvars råa uppträdande väckt anstöt, och lemnade öfverbefälet åt furst Gortschakoff. Å andra sidan kunde icke heller vestmakterna, förr än de intagit Sebastopol, tänka på någon fred, minst Napoleon III, hvars kejsartron skulle råka i fara genom ett så skymfligt slut på kriget. Belägringen tog derför först nu riktigt sin början. Sebastopol besköts under hela 14 dagar från femhundra eldgap, under det Todleben med otrolig hastighet afhjelpte alla skador och alltid uppstälde nya batterier. Då Canrobert icke tycktes hafva någon framgång och hans spända förhållande till lord Raglan förlamade hvarje företag, så utnämde Napoleon III general Pelissier, hvars hänsynslösa beslutsamhet och kraft var känd från Alger, till öfverfältherre. Canrobert egde nog sjefförsakelse att under sin efterträdare tjena med samma nit som förut. Pelissier lät löpgrafvarne rycka allt närmare staden och eröfrade småningom flere vigtiga fästningsverk, såsom det s. k. *gröna Mamelon.* Minor och kontraminor anlades, och man stred både öfver och under jord. Men en allmän stormning, som företogs den 28 juni, misslyckades och kostade endast fransmännen 5,000 man. Den 28 juni dog lord Raglan i kolera, och general Simpson trädde i hans ställe. Ryssarne förlorade den 11 juli amiral Nachimoff, segraren från Sinope, hvilken med en kikare i handen sorglöst promenerade fram vid kanten af batterierna. Belägringsarbetena gjorde allt större framsteg; dagligen stred man under en brännande hetta, och dertill rasade koleran både bland belägrarne och de belägrade. Ett utfall af ryssarne den 16 augusti under general Read, gynnadt af en tät dimma, tycktes i början krönas med framgång, men tillbakakastades derefter af fransmännen och sardinierna med sådan kraft, att mer än 3,000 fallne ryssar begrofvos på valplatsen.

Från den 19 augusti besköts Sebastopol ur 800 eldgap så fruktansvärdt, att soldaterne och invånarne döfvades deraf. Jorden skakades, luften tycktes glöda; inom

tre dagar dödades 5,000 ryssar. Ett så infernaliskt regn af kulor af den svåraste kaliber kom äfven Todlebens konst på skam. Till den 8 september vid middagen utsattes stormningen. Klockan 12 tystnade plötsligt på alla sidor skjutandet, och under det tusenfaldiga ropet: "lefve kejsaren!" störtade fransmännen löst mot Malakofftornet, engelsmännen mot Stora Redan. Divisionen Mac Mahon hade snart tagit tornets utanverk, men i det inre uppstod ett fruktansvärdt motstånd, tills slutligen Malakofftornet stannade i fransmännens våld. Men nu hotade dem faran att sprängas i luften af minorna. Lyckligtvis upptäckte de stubintrådarna, som från de samma ledde in i staden; de afhöggo dem och gjorde en graf omkring tornet, hvarigenom explosionen hindrades. Äfven centralbastionen stormade fransmännen, men förlorade på några få timmar 7,300 man. Imellertid hade engelsmännen med den kallblodigaste tapperhet angripit Stora Redan, men mottogos från dolda batterier med ett sådant kulregn, att de på mindre än två timmar förlorade 2,400 man och måste utrymma platsen. Men Sebastopols fall var gifvet genom intagandet af Malakofftornet. Gortschakoff, som stormningen kostat 13,000 man, lät spränga i luften de ännu återstående underminerade bastionerna och sänka återstoden af sin flotta, 17 linieskepp, 4 fregatter och 82 mindre fartyg. Han drog sig tillbaka till stadens norra sida, sedan han låtit upprifva skeppsbryggan bakom sig, och intog med största delen af sina trupper en ointaglig ställning bland bergen öster om Sebastopol, der han hade sina kommunikationer öppna med det inre af Ryssland. Pelissier störde ej hans återtåg. Så hade då det stolta Sebastopol fallit efter en 11 månaders belägring, som hör till de märkvärdigaste i historien, och Pelissier tågade den 10 september in bland de rökande lemningarna af staden, hvars fästningsverk ännu trots förstörelsen slogo honom med förvåning.

De allierades flotta hade i Östersjön icke utfört några storverk, men dock gjort slut på ryska sjöhandeln. Alla klasser af folket längtade efter fred. Då kom det Ryssland väl till pass, att general Muravieff lyckades tvinga den turkiska befälhafvaren Wassif Pascha att efter tappert försvar uppgifva den vigtiga fästningen Kars, hvar-

ifrån vägen in i mindre Asien stod ryssarne öppen (den 28 november 1855). Nu kunde det med bibehållen ära samtycka till fredsunderhandlingar. Grefve Orloff sändes till fredskongressen i Paris, i hvilken Ryssland, Frankrike, England, Österrike och Turkiet deltogo; äfven Sardinien bevistade för första gången en stormaktskongress och representerades af grefve Cavour och markis Villamarina. Mot slutet lemnades tillträde äfven åt Preussen med anledning af några ändringar af Wien-fördragen, till hvilkas garanter Preussen hörde. Den 30 mars undertecknades fredsvilkoren i Paris. Ryssland afträdde Donaumynningarna jemte en liten landssträcka på venstra stranden närmast Svarta hafvet, afstod från protektoratet öfver Donaufurstendömena och de grekiska kristne i Turkiet samt återlemnade Kars; deremot återfick det Sebastopol och alla andra förlorade platser. Ryssland förband sig vidare att icke upprätta några arsenaler vid Svarta hafvet och att der icke hålla flere krigsskepp än Porten. Skeppsfarten på Donau förklarades fri, Turkiets integritet bekräftades (dock icke af Ryssland), och de kristne i Turkiet, hvilkas likställighet i religiöst afseende med turkarne redan var proklamerad, ställdes under alla kristna stormakters skydd. I en särskild öfverenskommelse förband sig Ryssland att ej vidare befästa Ålandsöarna.

Genom denna fred hade Ryssland lidit en stor förödmjukelse och tills vidare förlorat all möjlighet att inblanda sig i Turkiets inre angelägenheter, men var dock ännu alltid i stånd att vid lägligt tillfälle ådagalägga sin gamla eröfringslystnad gent mot Porten. Den politiska öfvervigten hade öfvergått från Ryssland till Frankrike, och Napoleon III, hvars anseende stigit hos regeringar och folk, uppträdde från denna tid såsom skiljedomare i Europas politiska angelägenheter. Österrike och Preussen hade genom obeslutsamhet förlorat sin betydelse, och äfven England, som hvarken till lands eller sjös utfört någon större bragd, var i sjunkande.

21.

Det sydöstra Europa. — Ryssland. — Det polska upproret år 1863.

Genom Krimkriget och freden i Paris hade det turkiska rikets sjelfständighet räddats, men de nu började reformförsöken i det inre hade icke några synnerliga resultat till följd och rönte till och med af det gammalturkiska partiet sådant motstånd, att de mera dolde än afvände det fortgående förfallet. Khatti-Humaiun *) af den 18 februari 1856 tillförsäkrade visserligen de kristne likställighet i religiöst afseende med turkarne, men förtrycket och förföljelserna mot de kristne från muhammedanernes sida uppdöko alltid åter trots sultanens vilja. I Dschidda, Mekkas hamnstad vid Röda hafvet, äfvensom på många andra platser utbröt uppror icke blott mot sultanens kristne undersåtar, utan öfver hufvud mot der boende europeer. De engelske och franske konsulerne samt alla kristne man kunde påträffa mördades, och deras hus plundrades (i juni 1858). Staden blef visserligen nu bombarderad af ett engelskt krigsfartyg, och anstiftarne af blodbadet afrättades, men tilldragelsen innebar dock ett sorgligt bevis på det barbari, som rådde bland muselmännen. I maj 1860 öfverföllo i Syrien druserne vid Libanon sina grannar, maroniterne, och anstälde ett blodbad, som varade i flere veckor och hvilket lugnt åsågs af de turkiska myndigheterna. I Damaskus föllo 6,000 kristne offer för muselmännens kulor och dolkar; slutligen stacks hela det kristna qvarteret i brand. Visserligen afrättades de brottsligaste, men drusernas anförare behandlades med alltför stor efterlåtenhet. En fransk corps besatte under 10 månader Syrien (till juni 1861). Efter ordningens återställande dog Abdul-Medschid (den 25 juni 1861), hvilken

*) De från sultanen utgående förordningar, som utgöra det turkiska lagverket, kallas med turkiska namn Khat (Hat) eller Khatti-Cherif (Hattischerif), äfven Khatti-Humaiun.

hade menat väl med sina undersåtar, men uttömt sina krafter genom utsväfningar. Efter honom följde hans broder Abdul Aziz, som i början väckte stora förhoppningar, men snart lät allt bero vid det gamla.

"Donaufurstendömena," Moldau och Vallachiet, befunno sig oaktadt sin naturliga rikedom i en sorglig belägenhet. Då de alltid voro skådeplatsen för krigen mellan ryssar och turkar, blefvo de vanligen besatta af ryssarne, utan att Porten, under hvars öfverhöghet de stodo, kunde skydda dem för dessa invasioner. Inom dessa länder hade ett nationelt parti bildat sig, som önskade bådas förening under samma styrelse, hvaraf det hoppades större säkerhet mot yttre fiender äfvensom ordning och välstånd i det inre. Den moldauiska nationalförsamlingen valde den 16 januari 1859 öfverste Johan Alexander Cusa till Moldaus furste, och den 5 februari valdes han till furste äfven i Vallachiet, hvarefter han tillträdde regeringen öfver båda länderna under namn af Alexander Johannes I. I december 1861 proklamerades Donaufurstendömenas förening till en stat, kallad Rumänien, hvarigenom Portens öfverhöghet förlorade all betydelse. Furstens böjelse för våldsamhet och slöseri framkallade imellertid en sammansvärjning, och natten mellan den 23 och 24 februari 1866 öfverfölls Cusa i sitt palats af de sammansvurne och tvangs att afsäga sig styrelsen. I hans ställe valdes prins Carl Ludvig af Hohenzollern-Sigmaringen. Sedan denne förklarat sig icke vilja ändra något i de mellan furstendömena och Porten bestående fördragen, höll han den 22 maj under folkets jubel sitt intåg i Bukarest och blef småningom erkänd af alla makter.

Konferensen i Paris hade visserligen bekräftat Portens öfverhöghet öfver Serbien, men tillförsäkrat landet inre sjelfständighet. Efter furst Miloschs död (i sept. 1860) följde hans son Michael. Då denne var fullkomligt förtrogen med den europeiska civilisationen, så gingo hans sträfvanden ut på att höja Serbien i alla afseenden. Imellertid föranledde serbernes längtan efter oberoende af turkarne och det ömsesidiga hatet en blodig tilldragelse. I juni 1842, då fursten just var stadd på en resa, uppstod i staden Belgrad en strid mellan turkar och serber, hvarvid de förstnämde tvungos att draga sig tillbaka in i cita-

dellet; derpå bombarderades staden två hela dagar. Då nu hela Serbien tycktes vilja resa sig mot turkarna, så sammanträdde de sändebud, som undertecknat Paris-fördraget till en konferens, enligt hvilkens beslut turkarne måste öfverlemna staden Belgrad. Den 24 augusti 1864 öppnade furst Michael den serbiska ständerförsamlingen, som för honom uttalade sitt fulla förtroende.

I Montenegro hafva oupphörligt varit stridigheter mellan landets invånare och turkarne, emedan montenegrinerna betrakta sig såsom oafhängiga, men turkarne åter anse det lilla landet såsom en del af sitt rike. I augusti 1860 sårades furst Danilo dödligt af en montenegriner, hvarpå hans kusin Nicolaus efterträdde honom såsom furste. Stridigheterna med turkarne allt sedan 1862 bilades 1864 för en tid, tills de åter togo sin början på sommaren 1875 genom det herzegovinska upproret, närmast föranledt af de turkiska skatteförpaktarnes godtycklighet och obarmhertighet. Från den lilla byn Draschego på Nevesinjes högslätt i Herzegovina spred sig den tändande gnistan till angränsande länder, till Bosnien och Bulgarien, samt gaf slutligen upphof åt Serbiens och Montenegros krig mot Turkiet, ett krig, som under år 1876 tagit verldens uppmärksamhet i anspråk, som under sin blodiga fortgång vuxit i omfattning och verldsbetydelse såsom en nationalkamp mellan ottomanväldet och dess europeiska undersåtar, och som ännu i november 1876 icke är slutadt, blott afbrutet af ett två månaders vapenstillestånd, sedan Serbiens krafter uttömts och Ryssland funnit med sina politiska syften förenligt att på visst sätt åtaga sig dess sak.

Konungariket Greklands upprättande hade bland grekerne å nyo lifvat hoppet om att en gång få se i östra Europa ett grekiskt rike åter uppstå med Konstantinopel till hufvudstad. Förverkligandet af denna "stora idé", såsom grekerne kallade sitt politiska mål, fordrade de af konung Otto. Om han äfven delade sympatierna för den samma, så kunde han dock icke uppfylla det nationella partiets öfverdrifna förhoppningar. Jäsningen bland grekerne var under Krimkriget, af hvilket de väntade Turkiets undergång, så stark, att Frankrike och England ansågo det nödvändigt att med sina trupper besätta flere punkter i Grekland, till och med Piræus. Under det man på konung

Otto stälde fordringar, hvilka det var honom omöjligt att uppfylla, glömde man, att landet under hans regering gått framåt i många afseenden. Det italienska kriget år 1859, som afgjordes till fromma för nationalitetsprincipen (se kap. 22), underblåste de nationella sträfvandena hos grekerne, hvilka ville se alla sina stammar förenade i en enhetsstat, i samma mån som konung Ottos popularitet sjönk. Äfven drottning Amalia, en oldenburgsk prinsessa, träffades af det hat, som det nationella partiet hyste mot konung Otto. I februari 1862 utbröt ett militäruppror i Nauplia; det undertrycktes, och deltagarne benådades. Oaktadt all mildhet fortfor gäsningen i det inre. Då konungen med sin gemål i oktober företog en resa på Peloponnesus, utbröt i Bonizza (Akarnanien) och Patros ett uppror, och i Athen gjorde trupperna gemensam sak med de upproriske. En provisorisk regering kungjorde konung Ottos tronafsättning och sammankallandet af en nationalförsamling. Då konungen ankom till Salamis, var revolutionen i Athen redan fullbordad, och han beslöt återvända till Baiern utan att dock dermed afstå från Greklands krona. Sedan andra furstar afsagt sig den erbjudna tronen, valdes den 30 mars 1863 andre sonen till prins Kristian af Danmark, konung Fredrik VII:s af Danmark utsedde efterträdare. Den nye konungen skulle antaga namnet Georg I. England gynnade valet och öfverlemnade till honom för nationalitetsprincipens skull de joniska öarna, hvilket hos grekerna väckte en gynnsam stämning mot honom. Ett uppror på ön Kandia (1866 och 1867) ingåfvo grekerne förhoppning att kunna rycka denna ö från turkarne. Georg I hindrade icke grekiske frivilliges diströmmande, men tvangs af makterna till neutralitet.

I Ryssland hade under kejsar Nicolaus' regering allt gått ut på att vidga dess yttre makt och dess inflytande på utlandet. Massorna voro fortfarande nedsjunkna i fattigdom och slafveri, och Krimkriget sönderslet det sken af oöfvervinnelighet, som så länge omgifvit czarens hufvud. Kejsar Alexander hade beslutit att begagna den återstälda freden för att verkställa inre reformer. Landtvärnet upplöstes, och den stående hären minskades betydligt, så att åtminstone 200,000 soldater kunde återvända till det bor-

gerliga lifvets sysselsättningar. Vid sin kröning utfärdade kejsaren ett manifest (den 7 sept. 1856), i hvilket framstäldes en mängd åtgärder i syfte att lindra det för handen varande onda, belöna gjorda tjenster och mildra eller upphäfva straffdomar. Oaktadt de inre reformerna förlorade man icke Rysslands mission i Asien ur sigte. De redan under Nicolaus vid Amurs flodområde upprättade kolonierna tillväxte hastigt. Äfven vid kusterna af japanska hafvet bosatte sig ryssar och slöto handelsfördrag med Japan och Siam. Vid Kaukasus äfvensom i Turan blefvo de ryska gränserna icke blott försvarade, utan äfven vidare utvidgade mot söder. I det inre af det vidsträckta riket höjdes och befordrades handel och samfärdsel genom att utsträcka ångbåtsfarten, jernvägarna och de elektriska telegraferna. Kejsar Alexanders sammankomster med Napoleon III i Stuttgart, med Frans Josef i Weimar och senare i Warschau, med prinsen-regenten af Preussen i Breslau begagnades till politiska ändamål och anslutningar. Den mest genomgripande och följdrikaste åtgärden bland kejsarens inre reformer var dock upphäfvandet af den lifegenskap, hvari 23 millioner menniskor lefde, och hvilket icke kunde annat än åstadkomma en fullständig omgestaltning af rikets alla inre förhållanden. Böndernes befrielse utgick från synpunkten af att godsegarne skulle erhålla skadestånd och deras eganderätt skyddas samt vissa prestationer åtagas af de lifegne, som först efter förloppet af en viss tid blefve frie egendomsegare, på det att icke i de gamla förhållandena skulle inträda en allt för plötslig och för det allmänna bästa skadlig förändring. Alexander föregick med det bästa föredömet: han förklarade alla lifegne på sina gods för fria och öfverlemnade åt dem utan ersättning de af dem bebodda egendomarne. Den 17 mars 1861 upplästes i alla kyrkor manifestet om lifegenskapens upphäfvande. Utförandet häraf verkstäldes med mycken klokhet och kraft, och hvarken motståndet från adeln, hvars inkomster minskades, eller upproren af bönderne, hvilka hellre ville blifva frie utan all aflösning, kunde hindra kejsaren från att utföra en plan, som måste utöfva ett oberäkneligt inflytande på Rysslands civilisation.

Under det kejsar Nicolaus utöfvat ett förskräckligt förtryck mot polackarne, var den ädelmodigare Alexander II

benägen att följa en försonlig politik mot dem. Flere förbättringar i förvaltningen, på det andliga och materiella området, blefvo dels verkstälda, dels förberedda. Men dessa försök att försona polackarne med deras öde misslyckades, då denna nation vid minnet af sin forna storhet och sjelfständighet trodde sig hafva rätt att återställa sitt rike i dess förra utsträckning, sådant det var före 1772. Polens förhoppningar att kunna hinna detta mål vaknade så mycket lifligare, då i Italien nationalitetsgrundsatsen vunnit seger, och man förlitade sig på att Frankrike skulle för Polen likasom förut för Italien uppträda såsom nationaliteternas beskyddare. Redan sedan vintern 1860—61 hade jäsningen allt mera ökats, och demonstrationer af religiös-nationel art blefvo icke utan intryck på polackarne med deras eldiga natur. Vallfarter till slagfältet vid Grochow årsdagen af slaget derstädes (den 25 februari 1861), bärandet af sorgkläder och nationella färger, sorggudstjenst efter den i Paris aflidne fursten Czartoryski och efter de vid de särskilda uppresningarna fallne, gåfvo näring åt de politiska lidelsernas glöd. Då dessa demonstrationer icke upphörde, försattes i oktober 1861 hela Polen i belägringstillstånd; talrika häktningar gjordes, till och med i kyrkorna, der man sjöng revolutionära sånger, och många skyldige skickades till Sibirien. Förgäfves sökte ryska regeringen mildra jäsningen i sinnena genom eftergifter och reformer; förgäfves ställdes markis Wielopolski såsom chef för civilförvaltningen vid ståthållarens, storfurst Konstantins, sida, förgäfves utnämdes den omtyckte presten Felinski till erkebiskop i Warschau. De katolske presterne, adeln och befolkningen i städerna framhärdade i sitt motstånd, under det att landtbefolkningen förhöll sig likgiltig. Såsom härd för revolutionen ansågs landtbrukssällskapet, som bestod af medlemmar från alla delar af konungariket och som var stiftadt för att åkerbruket icke skulle komma att stå allt för långt efter industrien. I detta sällskap var grefve Andreas Zamoyski en framstående personlighet. Upplösandet af detta sällskap stegrade förbittringen. Mordförsök mot general Lüders, storfursten och Wielopolski häntydde på hemligt ledande krafter. För att undertrycka den växande rörelsen föranstaltade regeringen natten till den 14 januari 1863 i Warschau en våldsam militär-

utskrifning, i hvilken under förskräckliga scener indrogos alla patrioter, i synnerhet de rike och bildade, som eljes voro frie från krigstjenst. Soldaterna trängde in i husen och bortsläpade offren med våld. Genast konstituerade sig den hittills hemliga, revolutionära komitén till en provisorisk *nationalregering,* kallade folket under vapen, förklarade bönderne för frie innehafvare af de af dem odlade jordområdena samt utnämde den bekante general Mieroslawski till diktator. Dock flydde denne, efter få dagar slagen af ryssarne, öfver på preussiskt område, liksom strax derefter hans efterträdare Langiewicz till österrikiskt. Derefter öfvertog nationalregeringen åter högsta ledningen af upproret. Förgäfves uppbjöd ryska regeringen alla bemödanden för att upptäcka medlemmarne i den hemliga regeringen, som under hennes ögon i Warschau utfärdade proklamationer och påbud, indref skatter och fann villiga verktyg för att verkställa dess dödsdomar på öppen gata, ja, i sjelfva citadellet. Först mot slutet af januari 1863, då de ryska stridskrafterna i Polen hade ökats till 200,000 man, lyckades det ståthållaren, grefve Berg, storfursten Konstantins efterträdare, att undertrycka resningen så till vida, att derefter endast enstaka väpnade band ströfvade omkring i skogarna. Nationalregeringen upphörde i februari 1864; flere medlemmar af den samma föllo i ryssarnas händer; några hängdes, andra förvisades till Sibirien. De katolske presterne fingo sig pålagd en utomordentlig inkomstskatt. Adeln led svåra förluster, i det en kejserlig ukas af den andra mars 1864 tillerkände bönderna eganderätt till den jord, som de förut innehaft såsom ärftligt arrende och detta mot ett högst obetydligt skadestånd. Dermed åsyftade man att upphäfva hvarje förbindelse mellan adel och bönder. Ännu hårdare fick adeln plikta i de forna polska länder, som hade deltagit i upproret. I Podolien och Ukraine verkstäldes häktningar i massa; i Lithauen försökte generalståthållaren Muravieff att fullkomligt utrota det polska elementet.

Napoleon hade velat begagna det polska upproret för att uppträda såsom Europas skiljedomare. Redan i mars 1863 hade Napoleon uppgjort planen till ett oberoende Polen, men det kom icke längre än att han gemensamt med England och Österrike afgaf till kabinettet i Petersburg

några noter, hvilka så mycket mindre kunde leda till något resultat, som man visste, att England och Österrike icke ville föra något krig för Polens sak. Nu sökte Napoleon draga sig ur spelet genom att föreslå en allmän kongress såsom högste skiljedomare i alla europeiska angelägenheter, men någon kongress kom icke till stånd, och polackarne hade åter gjort den bittra erfarenheten, att återupprättandet af deras rike icke var möjligt utan verksamt understöd af utlandet.

22.

Kriget i Lombardiet (1859). Strider i mellersta och södra Italien.

Sedan de italienska patrioternas förhoppningar åren 1848 och 1849 kommit på skam, gjorde sig åter det österrikiska militärväldets förtryck i förening med missbruk af polismakten i fullt mått gällande i Lombardiet. Dertill kom äfven det materiella välståndets minskande genom påläggande af ofantliga kontributioner och seqvestrering af de talrike utvandrarnes egendom. Om de utvandrade voro bosatta i Piemont eller genom naturalisering kunde göra anspråk på sardiniskt skydd, inlade den sardiniska regeringen talrika protester mot denna seqvestrering och understöddes häri af England och Frankrike. Den österrikiska regeringens sträfvan att genom utsigten till en förbättring i det lägre folkets ställning på bekostnad af adeln och de bemedlade klasserna uppreta det förra mot de senare och draga det samma på sin sida misslyckades; tvärtom fann nationalkänslan, längtan efter Italiens oberoende, en allt vidsträcktare utbredning äfven bland landtbefolkningen. I Lombardiet rådde mellan italienarne och österrikarne ett oförsonligt hat, som endast kunde upphöra med den ena partens tillintetgörelse.

Icke mycket bättre stod det till i de öfriga under Österrikes skydd och inflytelse stående italienska staterna. Hertigen af Modena återtog efter sin återkomst sitt förra styrelsesätt, öfverlemnade undervisningsväsendet åt jesuiterna, förtryckte landet genom en öfverdrifven militarism och fylde fängelserna med patrioter. Hertigen af Parma, Karl III, en spansk bourbon, utmärkte sig för sin grymhet mot det nationella partiets anhängare och införde ett afskyvärdt prygelsystem, genom hvilket den några år senare af folket mördade gendarmeri-öfversten grefve Anviti gjorde sig bemärkt. En engelsk stalldräng vid namn Ward utnämde hertigen till minister och baron och öfverlemnade åt honom regeringen. I Toscana stod storhertig Leopold ännu en tid bortåt i gunst hos folket för sin personliga mildhet, ehuru författningens upphäfvande och det österrikiska inflytandet väckte missnöje. I Kyrkostaten framträdde reaktionen i början med skenbar mildhet, men lemnade snart sin hämdlystnad fritt lopp utan att bekymra sig om den förut lofvade amnestien. På ett enda år afrättades 1,644 personer, bland dem på en månad (okt. 1851) 24 i Sinigaglia, påfvens födelsestad, som dock under revolutionen förhållit sig jemförelsevis lugnast. År 1854 funnos 13,000 politiska fångar och 1855 räknade man 19,000 politiska flyktingar. Pius IX var förbittrad öfver att han misslyckats i sina ursprungligen goda afsigter; han inskränkte sig nu till att sköta sitt andliga embete och öfverlemnede regeringen åt kardinalsekreteraren Antonelli. I Neapel rådde under Ferdinand II, af folket kallad konung Bomba, den gränslösaste militär- och polisdespotism. Talrika häktningar gjordes, och f. d. ministrar och generaler inkastades i samma fängelser som de gemenaste förbrytare. Han stälde sig till och med i ovänskap med jesuiterna och lyssnade alls icke på Englands och Frankrikes föreställningar, hvilka länder slutligen afbröto all diplomatisk förbindelse med honom, då han under Krimkriget öppet lade i dagen sina sympatier för Ryssland. Under det att sålunda nästan hela Italien försmäktade under trycket af en hämdlysten reaktion, slöt sig det nationella partiet med förtröstan och hänförelse kring Victor Emanuels namn. Oaktadt de djupa sår, som två olyckliga fälttåg tillfogat det lilla landet, förtviflade detta dock icke om att uppnå

sitt mål: Italiens nationella oberoende. Victor Emanuel upptog de från deras hem fördrifna politiska flyktingarne och fortfor att genomföra en författning i frisinnad anda.

Hans beslutsamma karakter, hans i kriget ådagalagda tapperhet hade förvärfvat honom allmänt förtroende, så mycket mera, som han med bestämdhet tillbakavisade de lockande anbuden af Österrike, hvilket efter slaget vid Novara stälde upp för honom de vackraste framtidsutsigter, om han ville slå nationalitetsidén ur hågen. Lyckligtvis egde Sardinien i grefve Camillo Cavour en statsman, som, besjälad af en glödande hänförelse för Italiens oberoende, egde ett ovanligt skarpsinne att förbereda vidtomfattande planer och begagna omständigheterna att dem utföra. Men så vigtigt det än var, att nationalkänslan genomträngde alla lager af befolkningen, så skulle dock under det österrikiska militärväldets tryckande öfvermakt krafterna hos en stat med knapt fem millioner invånare icke varit tillräckliga att komma till det föresatta målet, om icke ett omslag i den europeiska politiken möjliggjort dess ernående.

Mellan Ryssland och Österrike hade sedan Krimkriget inträdt ett fiendtligt förhållande. Man förebrådde Österrike för otacksamhet derför, att det samma, ehuru under ungrarnes uppror räddadt genom Rysslands hjelp, lemnat detta i sticket under kriget mot engelsmän och fransmän. Sedan den tiden lutade det ryska kabinettet allt mer och mer åt Napoleon III:s sida, af hvilken det, hvad angick dess förstoringsplaner i Orienten, hade lika mycket att hoppas under endrägt med honom, som det under motsatt förhållande hade att frukta. Å andra sidan sökte Napoleon ett tacksamt fält för sitt folks ärelystnad och längtan efter bedrifter och fann ett sådant i Italien, der de rikaste jäsningsämnen voro för handen. Napoleon insåg, att om han blandade sig i de italienska förhållandena, vore ett krig med Österrike oundvikligt, men detta afskräckte honom icke, då det ju vore uppenbart, att Österrike såsom ett föremål för Rysslands fiendskap samt Preussens och Englands motvilja, hvilket senare lands snillrikaste statsman, lord Palmerston, var en afgjord motståndare mot den österrikiska politiken, skulle få ensamt utföra kriget

mot Frankrike. Napoleon sträfvade efter att förstora Frankrikes område, och deri kunde han lyckas endast medels Sardinien, hvilket land genom bundsförvandtskapet under Krimkriget hade trädt i ett närmare förhållande till Frankrike. Om Österrike fördrefves ur Italien, så kunde Sardinien förstoras med det land, som togs från Österrike och genom att till Frankrike afträda Savoyen och Nizza betala sin tacksamhetsskuld till fransmännens kejsare för den erhållna hjelpen. Snart uppstod ock ett närmande mellan Frankrike och Sardinien. Vid freden i Paris framlade grefve Cavour ett memorandum, hvari han visade, att Europa icke kunde komma till någon varaktig fred förr, än den italienska frågan hade lösts i nationel anda. Han fordrade, att stormakterna skulle erkänna Italiens nationella enhet, att en liberal författning skulle gifvas det lombardiskt-venetianska konungariket, att de främmande trupperna skulle lemna Kyrkostaten, som under påfvens öfverhöghet skulle styras af en verldslig ståthållare, samt att en intervention skulle göras i Neapel och Sicilien för att undanrödja de der rådande missbruken. Ehuru Cavours skrift för ögonblicket icke ledde till något resultat, så uppstälde den dock principen för en fortsatt politisk utveckling, hvars förverkligande berodde på framtiden, och hade att genast glädja sig åt Englands och Frankrikes bifall. Rysslands närmande till Sardinien och Frankrike blef allt mera tydligt. Enkekejsarinnan bemöttes under sin vistelse i Nizza med utmärkelse af Victor Emanuel (sept. 1856), och åt ett ryskt ångfartygsbolag såldes till och med hamnen Villafranca, hvilken snart blef en station för ryska flottan. I september 1857 hade Napoleon ett möte med kejsaren af Ryssland i Stuttgart, der man bland annat äfven kom att tala om den italienska frågan.

Hatet och förbittringen mot de bestående inrättningarna och längtan efter en förändring i förhållandena gåfvo sig otvetydigt till känna på många orter i Italien. Fruktlöst sökte regeringarna här och der vidtaga åtgärder i försonande anda. Kejsaren af Österrike besökte med sin gemål, Elisabeth af Baiern, sina italienska stater, men hvarken hans längre vistelse i Milano eller den i januari 1857 beviljade amnestien för politiska förbrytelser kunde

verka försonande. Pius IX gjorde en rundresa genom Kyrkostaten och utdelade rikliga allmosor åt de fattiga, men icke heller detta försök att frambringa en blidare stämning, åstadkom någon förändring i situationen. Ferdinand II visste sig vara allt för mycket hatad af sitt folk för att han skulle anse det mödan värdt att söka visa något tillmötesgående. Han drog sig tillbaka till sitt aflägsna palats Caserta eller till Gaeta, der han omgaf sig med talrik vakt. Litet emellan förekommo utbrott af hatet och missnöjet. I november 1856 försökte baron Bentivenga återställa på Sicilien författningen af 1812, men blef öfvervunnen och afrättad. En soldat vid namn Milano gjorde under paraden ett mordförsök mot konungen och fick derför böta med lifvet. Öfverste Pisacane, en vän till Mazzini, landsteg med en väpnad skara på neapolitanska kusten för att framkalla en resning, men blef, svårt sårad, tillfångatagen. En fruktansvärd jordbäfning (i dec. 1857), som lär hafva förstört inemot 20,000 hus och bortryckt omkring 10,000 menniskor, gjorde icke det ringaste intryck på den kungliga familjen.

De hemliga sällskapen i och utom Italien utvecklade en ofantlig verksamhet. De sågo i Rysslands och Frankrikes närmande till hvarandra ett förbund mellan två despoter, som hatade folkens frihet. Alldenstund Napoleon undertryckte friheten i Frankrike, så väntade man intet godt för Italien af hans inflytande på Victor Emanuel, och Mazzinis anhängare ansågo honom, hvilken en gång hört till carbonaris förbund, såsom en affälling och förrädare. I betraktande af landets förtviflade belägenhet och de glödande lidelserna inom folket trodde man sig genom en uppskakande tilldragelse kunna gifva de tröstlösa förhållandena en gynnsammare vändning. Det var då som Felix Orsini, hvilken fordom varit medlem af konstituerande församlingen i Rom och derefter fallit i österrikisk fångenskap, men lyckats fly ur sitt fängelse i Mantua, företog sig att stifta en sammansvärjning mot Napoleons lif och förenade sig för detta ändamål i England med tre andra italienska flyktingar, Pieri, Gomez och Rudio. Han lät i djupaste hemlighet konstruera ett slags laddade päronformiga bomber, så fullspäckade med knallhattar, att de genast måste explodera, hvar de föllo, och begaf sig med

sina sammansvurne till Paris. Då Napoleon på aftonen den 14 januari 1858 for till operan i sällskap med sin gemål, slungades de fruktansvärda bomberna mot hans vagn. Öfver hundra menniskor kastades till marken, döda eller sårade, alla fönstren i kringliggande hus krossades, men kejsaren och kejsarinnan fingo blott några lätta skråmor i ansigtet. Orsini, som häktades jemte Pieri och Gomez, förklarade vid ransakningen, att han länge ansett Napoleon för Italiens blifvande räddare, men då denne icke ville åtaga sig landets befrielse, utan tvärtom blifvit ett hinder för den samma, hade han ansett nödvändigt att rödja honom ur vägen. Från sitt fängelse sände Orsini en skrifvelse till Napoleon, hvari han erinrade honom om att italienarne en gång gjutit sitt blod för hans farbroder, och att Napoleon icke längre borde tåla, att Italien förtrycktes af österrikarne. Denna skrifvelse offentliggjordes i tidningen "Le Moniteur". Den 13 mars afrättades Orsini och Pieri. Orsini, som gick till döden med oförskräckthet, höjde ännu på schavotten ett lefve för Italiens frihet. Före sin afrättning hade han sändt ännu en skrifvelse till Napoleon, hvari han tackar för att hans första skrifvelse offentliggjorts och slutar med följande ord: "Då jag nu går till döden, är det mig en tröst, att eders majestät besjälas af verkligt italienska tänkesätt".

Orsinis dåd synes icke hafva förblifvit utan inflytande på Napoleons förhållande till Italien*), emedan från den tiden ett lifligare deltagande för Italien, i synnerhet Sardinien, och en fiendtligare stämning mot Österrike äro omisskänneliga. Men i första rummet gälde det att åter komma i godt förstånd med England, till hvilket man sedan Krimkriget stått i ett visst spändt förhållande, som ännu mera skärptes derigenom, att en af Orsinis medsammansvurne, fransmannen Bertrand, som qvarstannat i England, frikändes af den engelska jury-domstolen under allmänhetens högljudda bifall. Då imellertid England just nu var sysselsatt i Ostindien och Napoleon för sitt italienska krig behöfde Englands neutralitet, så vunno förson-

*) I ett den 1 april i London offentliggjordt bref hotade Mazzini kejsar Napoleon med dolken, om icke med den af stål, dock med den offentliga meningens.

liga hänsyn öfverhanden; drottning Victoria begaf sig till och med på Napoleons inbjudning till Frankrike för att bevista invigningen af den nybefästa örlogshamnen vid Cherbourg (den 5 aug. 1858), och Palmerston blef vid ett besök i Paris mottagen med utmärkelse.

Imellertid blef Sardiniens hållning mot Österrike allt fiendtligare. Turin blef samlingsplatsen för alla landsförvista; särskilda corpser bildades af desse, och deras utrustning bekostades af Sardinien. Hösten 1858 egde en sammankomst rum mellan Cavour och Napoleon vid badorten Plombières, hvarunder planerna med afseende på Italien närmare afhandlades och erforderliga aftal och konventioner träffades. Den sardinska pressen tillät sig de hänsynslösaste utfall mot Österrike. I denna ton instämde äfven den franska pressen allt mera, ju närmare Napoleons planer kommo sin mognad, och snart bekämpades på det lidelsefullaste sätt Österrike och påfven såsom fiender till nationaliterna, såsom fiender till framåtskridandet och civilisationen*).

Europa anade, att ett oväder uppstege vid den politiska horisonten, då Napoleon nyårsdagen 1859 vid mottagningen af den diplomatiska corpsen gaf några närmare antydningar härom. "Jag beklagar," sade han till det österrikiska sändebudet, baron Hübner, "att våra förhållanden icke äro så goda, som jag skulle önska; men jag ber eder säga eder kejsare, att mina personliga känslor för honom alltid skola förblifva de samma." Ännu tydligare blef ställningen, då Victor Emanuel kort derefter vid kamrarnes öppnande i Turin häntydde på det "smärterop", som med bön om hjelp höjdes från så många sidor i Italien och för hvilket Sardinien, oaktadt sin aktning för fördragen, icke kunde förblifva likgiltigt. Förmälningen mellan prins Napoleon, Jerômes son, en ifrig vän af Italiens oberoende, och prinsessan Clotilde, konungens af Sardinien äldsta dotter, knöt förbundet ännu fastare genom slägtskapens band. En fransk flygskrift: "Napoleon III och Italien"

---

*) Vid denna tid lät den påfliga regeringen taga från en judisk familj i Bologna dess son, vid namn Mortara, som i hemlighet blifvit döpt af en kristen flicka, samt lät med våld uppfostra honom i kristna läran. Denna händelse väckte i synnerhet i England allmänt uppseende.

framställde "nationaliteternas berättigande" och "revisionen af fördragen" såsom oundgängliga vilkor för Europas lugn. Österrike kunde icke förbise den hotande faran, och rustade sig till krig. Det skickade trupper efter trupper till Lombardiet och stälde landet, der erkehertig Ferdinand Maximilian såsom guvernör hade så mycket som möjligt mildrat strängheten i styrelsen, under krigslagen. Frankrike sammandrog en armé vid Alperna, och de krigsdugligaste regementena i Alger voro färdiga att inskeppa sig. Äfven Sardinien uppbjöd alla sina krafter och sammandrog sina trupper omkring fästningen Alessandria och Ticino. Under det hela Europa ansåg en blodig sammandrabbning för oundviklig, försökte diplomatin ännu en fredlig lösning. Men det brittiska sändebudets i Paris, lord Cowleys, resa till Wien för att på underhandlingarnas väg söka åstadkomma en förlikning mellan de stridande parterna var lika så fruktlös, som den af Ryssland föreslagna kongressen mellan stormakterna, hvilken skulle afgöra den italienska frågon. Österrike förkastade detta förslag, af hvilket det icke kunde vänta sig något gynnsamt resultat, och föredrog ett raskt afgörande, hvilket dock alltid erbjöd möjligheten att segra, framför en väpnad fred, som skulle rubba dess finanser och gifva dess motståndare tid att fullborda sina rustningar. Den 23 april erhöll grefve Cavour Österrikes ultimatum och tre dagars tid för att afgifva slutlig förklaring. Den 25 gafs ett afböjande svar, och den 26 lät Napoleon förklara i Wien, att han skulle betrakta österrikarnes öfvergång öfver Ticino såsom en krigsförklaring mot Frankrike.

Sardinien hade stält 60—65,000 man i fält; några tusen frivillige under namn af alpjägare anfördes af Garibaldi. Napoleons här uppgick till 150,000 man; andra truppafdelningar inskeppades i Marseille och Toulon på Genua. Österrikarnes stridskrafter belöpte sig till 200,000 man, af hvilka 150,000 voro användbara på öppna fältet. Den 29 april gingo österrikarne öfver Ticino och ryckte in i Piemont. Då kriget nu en gång var oundvikligt, så skulle man väl ock från desses sida hafva fört det med alla ansträngningar och hänsynslös beslutsamhet. Framför allt skulle man behöft en skicklig fältherre. Radetzky hade

dött året förut, men ännu funnos qvar fälttygmästaren Hess och fältmarskalkslöjtnanten Benedek, fältherrar med militärisk talang och beslutsam karakter. I stället för att uppdraga öfverbefälet åt en af dem ställdes grefve Franz Gyulay, en österrikiskt sinnad ungersk magnat, som aldrig tjenat i krig och var utan all kunskap och erfarenhet, i spetsen för trupperna. I stället för att med en öfverlägsen styrka framrycka ända till Turin och upprifva de franska corpserna en och en, fattade Gyulay fast fot i Lomelina, en af Piemonts fruktbaraste provinser, tills denna öfversvämmades genom oupphörligt regnande och blef nästan omöjlig att genomtåga, lät sardinierna samla sig omkring Alessandria och gjorde intet för att hindra dem att förena sig med fransmännen. Napoleon, som omgafs af sina mest berömde generaler, Canrobert, Mac Mahon, Niel, utfärdade den 12 maj en dagorder till sina soldater, i hvilken han erinrade dem om deras förfäders ärofulla bragder i Italien under hans store farbroder och väckte hopp om samma lyckliga utgång på kriget nu. Han öfvertog högsta befälet öfver den fransk-sardiniska armén och gaf ofta prof på sin strategiska talang. Deremot blef som förut Gyulays öfverbefäl i den österrikiska hären utan all betydelse. De särskilda corpsernas anförare lemnades åt sig sjelfva, och en allmän krigsplan var icke uppgjord. För att få reda på fiendernas ställning anordnade Gyulay en stor rekognoscering, som ledde till striden vid Montebello mellan fransmännen och österrikarne (den 20 maj), hvarest de senare efter hårdnackadt motstånd tvungos till återtåg. Under det den österrikiske öfverbefälhafvaren, fullkomligt okunnig om fiendernes rörelser, förhöll sig helt och hållet overksam, gjorde Garibaldi med sina alpjägare ett infall i Lombardiet, besatte Como och hotade Milano, men måste vika tillbaka för österrikarnes öfverlägsna styrka. Då Napoleon framryckte mot Milano med sin armé, måste Gyulay med hela sin här draga sig tillbaka till venstra stranden af Ticino (den 1 juni). Sedan han småningom samlat sina stridskrafter, följde efter några förpostfäktningar slaget vid *Magenta* den 4 Juni. De allierade befunno sig i början i trångmål derför, att de corpser, som stodo under Canroberts och Mac Mahons befäl, inträffade för sent, men slutligen afgjorde Mac Mahon segern, hvilket

förskaffade generalen titeln hertig af Magenta. De österrikiske soldaterne stredo med utmärkt tapperhet, men de saknade enhet och kraft i den högsta ledningen. De särskilda corpserna slogos utan någon sammanhängande plan, der de för ögonblicket befunno sig och tillbakakastades led efter led. Nu visade sig äfven de grofva missbruken i den österrikiska arméintendenturen. Bedräglige leverantörer hade låtit betala sig millioner för ofantliga förråd af slagtboskap, vin och bröd, hvilka dock aldrig funnos att tillgå, så att hela regementen under flere dagar måste hungra och gingo utmattade till striden.

Efter nederlaget vid Magenta utrymde österrikarne Lombardiet. Gyulay lemnade Milano, förstörde fästningsverken vid Pavia och Piacenza, drog till sig de österrikiska trupperna från Kyrkostaten och fortsatte sitt återtåg ända till den berömda fästningsfyrkanten (Peschiera, Mantua, Verona, Legnano) för att här i en fördelaktig ställning afvakta fiendernas angrepp. Den 8 juni höllo Napoleon och Victor Emanuel under befolkningens jubel sitt intåg i Milano. Kejsaren förklarade i sin proklamation till italienarne, att han utan några egennyttiga afsigter hade endast deras befrielse och sjelfständiga nationella ställning för ögonen. De allierades framgångar hade i hela Italien uppfylt det nationella partiet med nya förhoppningar och eggat till motstånd mot de bestående myndigheterna. Hertig Frans af Modena, hertiginnan Louise af Parma med sin minderårige son Robert och storhertig Leopold af Toscana måste lemna sina stater och söka skydd i Österrike och Schweiz. Provisoriska regeringar trädde i deras ställe; öfverallt önskade man få sluta sig till Sardinien. Äfven Bologna proklamerade Victor Emanuels diktatur. Den 23 maj landsteg prins Napoleon med franska trupper i Livorno, men rönte intet deltagande hos befolkningen och tågade till Lombardiet för att förena sig med de allierade.

Österrikes kejsare Frans Josef begaf sig nu sjelf till armén och öfvertog den 18 juni öfverbefälet, utan att genom Gyulays aflägsnande någon större enighet i kommandot vanns. Modet hos hären var alls icke nedslaget; denna brann tvärtom af begär att aftvå skymfen af nederlaget vid Magenta. Kejsaren beslöt att gå öfver till högra

stranden af Mincio och kasta fienderne tillbaka öfver Ticino. Den 24 juni stodo båda härarne midt emot hvarandra: den österrikiska sträckte ut sig i en lång halfcirkel, hvars båda flyglar intogo en sträcka af fyra mil för att från båda sidor koncentriskt framrycka mot fienderne. Men derigenom blef centern för svag, då denna dessutom äfven saknade behöfliga reservtrupper. Centerns medelpunkt var en höjd vid byn *Solferino*, efter hvilken slaget erhöll sitt namn. Öfvertygad, att segern berodde på innehafvandet af denna höjd, riktade Napoleon sitt hufvudangrepp mot den svaga fiendtliga centern. Österrikarne, som icke heller denna gång följde någon bestämd plan, hade helt och hållet förbisett vigten af denna plats och fattade den icke ens, när de sågo, att Napoleon skickade oupphörligt nya truppmassor mot höjden. Österrikarnes stora tapperhet jemte den omständigheten, att Canrobert lemnade Niels hårdt ansatta corps utan understöd, försenade de allierades seger. Dock kommo fransmännen, fastän åter igen tillbakaslagne, inemot kl. 4 i besittning af höjden, då ett fruktansvärdt oväder i förening med starka regnskurar utbrast och afbröt striden under en stund. Dock var slaget förloradt för österrikarne, ehuru Benedek, som två gånger kastat sardinierne tillbaka vid San Martino, fortsatte striden till kl. 8. På österrikarnes sida hade officerare och soldater ådagalagt sin gamla tapperhet; på fransmännens hade i synnerhet Niel utmärkt sig och skulle, om icke Canrobert lemnat honom i sticket, i ännu högre grad försvårat österrikarnes återtåg till Mincio. Vid Solferino var hvardera hären ungefär 140,000 man stark. Österrikarne förlorade denna dag, på hvilken man stred oafbrutet i tolf timmar, i döde, sårade och tillfångatagne inemot 22,000 man, de allierade öfver 19,000 och hade flere döda och sårade än österrikarne. Bristen i österrikes arméförvaltning visade sig äfven i denna strid.

Då österrikarne drogo sig tillbaka inom sin fästningsfyrkant och de allierade tågade efter dem öfver Mincio, så var hela Europa beredt på en kraftig fortsättning af kriget. Men helt oväntadt öfverraskades verlden af underrättelsen om ett den 6 juli afslutet vapenstillestånd och en den 11 juli hållen personlig sammankomst mellan de båda kejsarne, hvarvid fredspreliminärerna faststäldes.

Man förvånade sig lika mycket öfver att Frans Josef efter ett nederlag, som försvagat fienderne icke mindre än honom sjelf, redan gåfve allt förloradt, som deröfver, att Napoleon ville plötsligt stanna midt på sin bana och icke fullständigt förverkliga sitt program: "Italien fritt ända till Adriatiska hafvet". Skälen till detta märkliga förfarande voro af olika art. Napoleon hade tills vidare gjort nog för sitt lands och sin armés ära genom två lysande segrar; hans egna trupper hade lidit fruktansvärdt, och medan han ej kunde draga till sig någon ersättning för sina förluster annat än långt fjerran ifrån, närmade sig österrikarne, hvilkas militäriska hjelpkällor ännu icke på långt när voro uttömda, allt mer sina reservtrupper och den skyddande fästningsfyrkanten, inom hvilken de kunde göra ett långvarigt motstånd, hvarvid för Napoleon mera var att förlora än att vinna. Det nationella partiet i Italien trodde sig Napoleon tillfredsställa, om han öfverlemnade till det samma det från österrikarne tagna Lombardiet. Att sardinierne skulle rycka till sig hela halfön, var icke hans plan, som tvertom gick ut på att grunda ett statsförbund och upphöja några af hans anförvandter på italienska troner — prins Napoleon i Toscana och prins Murat i Neapel. Andra skäl lågo i förhållandena inom Tyskland, der det italienska kriget hade väckt olikartade känslor. I Sydtyskland uttalade man högt sina sympatier för Österrike; i Berlin var stämningen emot det samma. Imellertid hade Preussen satt sin här på krigsfot för att intaga en ställning vid mellersta och nedre Rhen och uppdragit åt förbundet att uppställa en förbundscorps vid öfre Rhen under Baierns ledning. För Napoleon låg den möjligheten nära att nödgas föra ett dubbelkrig, det ena vid Po, det andra vid Rhen. Österrike fordrade af Preussen ett verksamt understöd såsom tysk förbundsstat, men dess förslag att utnämna prinsen-regenten af Preussen till öfverfältherre öfver en tysk förbundshär, afslogs af Preussen, emedan en tysk makts oansvarige regent icke kunde vara förbundsförsamlingens ansvarige fältherre.

Då det österrikiska kabinettet såg i den preussiska statens hållning en fiendtlighet, lät Frans Josef lätt förmå sig att tro Napoleons föreställningar, att Preussen gjorde rustningar endast för att tillvinna sig hegemonin i Tysk-

land, i synnerhet som hans omgifning ingjutit hos honom ett djupt misstroende mot den preussiska politiken. Österrike ville derför hellre göra uppoffringar i Italien för att så mycket mera göra sitt inflytande gällande i Tyskland på Preussens bekostnad. Så kommo då de båda kejsarne i Villafranca öfver ens om att Österrike skulle afträda Lombardiet med undantag af fästningarna Mantua och Peschiera till Frankrike, hvilket skulle öfverlemna det samma till Sardinien. Återinsättandet af regenterna i Toscana och Modena förbands med det vilkor, att desse furstar skulle kallas tillbaka af sina undersåtar och att ingen främmande intervention skulle ega rum. Italien skulle bilda ett statsförbund under påfvens hederspresidium, hos hvilken man derjemte ville anhålla om införandet af reformer i Kyrkostaten. Dessa fredspriliminärer i Villafranca bekräftades den 10 november 1859 genom *freden i Zürich*, enligt hvilken furstarnes i mellersta Italien återinsättande gjordes beroende af en kongress, hvilken dock aldrig kom till stånd.

Napoleon återvände såsom segrare till Frankrike. Han hade genom detta korta, men på ett lysande sätt förda krig ofantligt stegrat sitt inflytande i Europa. Det nationella partiet i Italien, som var missnöjdt med Napoleon, derför att han icke fört dem ända till Adriatiska hafvet, fick den förklaringen, att kejsaren brutit det en väg för uppnåendet af dess mål, och att han öfverlemnade det öfriga åt det samma sjelft. Det nationella partiet följde detta råd och arbetade kraftigt på enhetsstatens upprättande. Om de fördrifne furstarnes återvändande blef lika litet fråga som om ett statsförbund under påfvens presidium. Norra delen af Kyrkostaten, det s. k. Emilien, ryckte sig lös från påfven och slöt sig till Sardinien. En fransk flygskrift af Laguerronnière: "Påfven och kongressen", i hvars författande Napoleon sjelf hade del, uttalade den tanken, att påfven skulle blifva så mycket säkrare, ju mindre område han hade att herska öfver. Napoleon tillät Sardinien att gripa vidare omkring sig för att bereda Frankrike tillfälle att sträcka ut sitt område till alpernas gräns. Han hade fullkomligt nått sitt närmaste mål. Österrikes inflytande i Italien var upphäfdt; det var förödmjukadt och oense med Preussen, hvars sjelfständiga och oberoende

hållning förklarades vara falskt spel*). Det tyska förbundet var förlamadt och Italien bragt i ett tillstånd af politisk jäsning, som gjorde Frankrikes skydd oumbärligt för det samma.

Så var då ett stort steg taget till grundande af ett nationelt Italien. För detta hastiga resultat hade man att tacka det energiska sträfvandet hos Sardiniens liberale statsmän äfvensom den mäktige grannens understöd, hvilken ansåg den nya statsorganisationen nödvändig, men tillbakavisade en allt för bestämd gestaltning af den samma. Då Parma, Modena, Toscana, ja, sjelfva de påfliga legationerna hade slutit sig till den sardiniska staten, måste denna gå in på att afträda Savoyen och Nizza (april 1860), hvilka genom en af Frankrikes inflytande påverkad allmän omröstning "annekterades" af detta land.

Den nationella rörelsen i Italien måste naturligtvis allt vidare fullfölja sitt mål. Det revolutionära partiet tänkte redan nu på att i den italienska enhetsstaten upptaga, om icke genast det genom den mäktiga fästningsfyrkanten skyddade Venetien, dock åtminstone återstoden af Kyrkostaten med Rom såsom nationens hufvudstad och konungariket Båda Sicilierna. Garibaldi sökte med sina friskaror förverkliga denna plan, med hvilken Mazzini redan tretio år umgåtts. Men då Rom ännu stod under skydd af franska trupper, så inskeppade sig Garibaldi den 6 maj i Genua, sedan i april uppror utbrutit på Sicilien, med mer än tusen frivillige och landsteg den 11 maj vid Marsala på vestkusten af Sicilien. I Neapel hade den 22 maj 1859 den gamle konung Ferdinand efterföljts af sin son Frans II, hvilken, utan erfarenhet och beroende af sin absolutistiskt sinnade omgifning, tillbakavisade alla Englands och Frankrikes råd att införa mera frisinnade institutioner, ehuru dessa makter i april 1860 förklarade

*) Frans Josef förklarade i ett manifest, »att han hade slutit fred för att hindra inblandning af en tredje, hvilket endast skulle gifvit sakerna en ännu ogynnsammare vändning». Denna förklaring sårade det preussiska kabinettet.

honom: "Neapel måste ombyta system eller dynasti". Garibaldis skara ökades till 4,000 man genom tillopp från Sicilien; han öfvertog diktaturen öfver ön i "konungens af Italien", Victor Emanuels, namn och kunde den 26 maj våga angripa Palermo, i hemligt förstånd som han var med invånarne. Ehuru den neapolitanske generalen Lanza genom bombardement förvandlade en del af staden till en hop spillror, så måste han dock redan den 7 juni kapitulera. För sent utfärdade konungen af Neapel en konstitution; man satte icke tro till denna ofta begagnade nödhjelp. Äfven i residenset utbröto oroligheter (den 26 juni). Men Garibaldi, hvilken öfverallt under ropet: "Italien och Victor Emanuel!" mottogs såsom en befriare, gick från Messina med omkring 5,000 man öfver sundet till Reggio. Utan att röna något motstånd, drog han, klädd i den röda blusen och filthatten, in i Neapel såsom en triumfator, der folket mottog honom med stormande hänförelse (den 7 september).

Garibaldi umgicks nu med planen att göra ett slut på påfvens verldsliga makt och "från Quirinalen", såsom han förklarade, proklamera Neapels och Siciliens förening med konungariket Italien. Döf för alla råd att företaga reformer, fortfor påfven med sitt envisa: "non possumus" och lät anställa värfningar i alla katolska länder. I spetsen för sina trupper stälde han den franske generalen Lamoricière. Napoleon önskade rycka makten ur Garibaldis händer, emedan han fruktade, att bakom honom stode Mazzini*) och republiken, och lär derför hafva i Chambery (den 28 augusti) öfverenskommit med Victor Emanuel, att "Markerna och Umbrien, nordöstra delen af Kyrkostaten, skulle han få förena med Sardinien äfvensom med sin armé rycka in i Neapel för att i stället för Garibaldis revolutionära diktatur upprätta en ordnad monarkisk styrelse; Rom och det s. k. Patrimonium Petri skulle förblifva oan-

*) Mazzini, som från början icke hade förtroende för Cavour, i öfvertygelsen att denne icke så mycket hade i sigte att befria Italien som att förstora Sardiniens makt, hade redan efter freden i Zürich i ett manifest varnat för de tre kejsarnes förbund, af hvilka han trodde friheten hotad. Mazzinisterne sökte vinna Garibaldi och förhindra Neapels förening med Sicilien; äfven de önskade ett fritt och enigt Italien, men intet konungarike, utan en republik.

tastade.“ Derpå besatte den sardiniska armén Umbrien och Markerna; den 18 september stälde sig Lamoricière vid *Castelfidardo* i dess väg, men trängdes tillbaka af Cialdinis öfverlägsna styrka och måste gifva sig fången i Ancona med hela sin besättning (den 29 september).

Victor Emanuel drog i spetsen för sina trupper till Neapel och höll med Garibaldi ett högtidligt intåg i denna hufvudstad (den 7 nov.). Uppgifvande sina planer mot Rom, nedlade Garibaldi diktaturen och drog sig tillbaka till den ensliga ön Caprera, försmående hvarje utmärkelse i medvetandet om att icke hafva handlat af personliga bevekelsegrunder, utan endast och allenast för att gagna idéen om Italiens oberoende och enhet. Utan större strider tvang Victor Emanuel konung Frans II att innesluta sig i Gaeta, der han med sin modiga gemål, Maria af Baiern, hårdnackadt försvarade sig under tre månader, hvarigenom han ändock spred ett visst förskönande skimmer öfver sin bedröfliga regering. Den 13 februari 1861 måste han gifva sig och seglade med ett franskt fartyg till Rom, der Pius IX mottog honom med öppna armar.

Vid det första italienska parlamentets öppnande i Turin den 18 februari 1861 kunde Victor Emanuel med stolthet hänvisa på hvad som blifvit gjordt för Italiens nationella och politiska pånyttfödelse, men fäste derjemte uppmärksamheten på att liksom det förut varit tid att våga, så vore det nu tid att bida. Med parlamentets bifall antog han titeln “konung af Italien“. Den officiella formen skulle lyda: “Victor Emanuel II, med Guds nåde och nationens vilja konung af Italien“.

Medan Venetien ännu var omöjligt att angripa, förklarade Cavour, att Italiens konstituerande ej skulle kunna fullbordas utan Rom, den enda stad, som egde en obestridd rang öfver alla andra städer. Han uppstälde grundsatsen: “En fri kyrka i en fri stat“, d. v. s. han ville lemna påfven rätt att såsom fritt öfverhufvud oinskränkt utöfva sin kyrkliga rätt, men den verldsliga makten skulle fråntagas honom. Påfven tillbakavisade denna skilnad mellan den verldsliga och andliga makten. Snart träffades Italien af en oersättlig förlust. Cavour, hvars sällsynta arbetskrafter uttömts genom öfveransträngande verksamhet, dog efter

en kort sjukdom (den 6 juni 1861). Till och med hans motståndare, de klerikale, måste skänka sitt erkännande åt hans själshöghet. Aldrig har en statsman visat sitt land större tjenster. Hvad som i synnerhet utmärkte honom var hans förhållande till de nationella idéerna och hans öfvertygelse om att endast genom dem Italiens framtid kunde grundas. Cavours efterträdare, Ricasoli, arbetade på att sammansluta nationens alla krafter för att vinna Rom. Detta syntes nödvändigt äfven för att betrygga den monarkiska ordningen mot Mazzinis republikanism äfvensom mot banditväsendet, hvilket af Rom gynnades såsom ett reaktionens verktyg. Mot det senare skickade han general Cialdini, som återstälde lugnet genom nedskjutande i massa. Men då Ricasolis sjelfständiga uppträdande icke var i Napoleons smak, måste han vika för Ratazzi. Parlamentet hade den 27 mars 1861 proklamerat Rom såsom konungariket Italiens hufvudstad; Ratazzi höll fast vid detta beslut och förklarade (i mars 1862), att "nationens fordran att flytta regeringens säte till den eviga staden icke kunde afslås". Då han derjemte upptog i armén Garibaldis frivillige, som på senare tiden hade tillbakasatts, så upptändes handlingspartiet till ny verksamhet, och "Rom och Venedig!" var dess lösen. Nu lät Garibaldi förleda sig till det egenmäktiga försöket att med Sicilien såsom utgångspunkt angripa Rom. Med 3,000 frivillige landsteg han i Calabrien under ropet: "Rom eller döden!" Men regeringen förklarade hvarje upprop, som icke komme från konungen, för ett upprop till inbördes krig och skickade general Cialdini emot honom. Vid *Aspromonte* uppstod den 28 augusti 1862 en drabbning, i hvilken Garibaldi blef svårt sårad i högra fotleden och måste gifva sig. Snart blef han frigifven, men såret helade långsamt. Då han slutligen räddats af en skicklig fransk läkare, drog han sig tillbaka till sin asyl, ön Caprera. Om äfven hans sista företag tadlades af många, så följde honom dock verldens sympatier, och hans namn förblef det populäraste i Italien.

För att kanonisera några japanska martyrer sammankallade påfven ett till större delen af franske biskopar bestående concilium, hvilket förklarade upprätthållandet af påfvens verldsliga makt för en nödvändighet (den 9 juni).

Då det oaktadt en cirkulärnot af utrikesministern Durando uttalade till de främmande hofven den satsen, att hela nationen längtade efter sin hufvudstad, så måste Ratazzi, hvars ställning icke var god och som äfven efter drabbningen vid Aspromonte hade emot sig Mazzinis republikaner, nedlägga sin portfölj (den 1 dec. 1862).

Utan Napoleons samtycke kunde konungen af Italien hvarken vinna Venedig eller Rom. I Juni 1864 förklarade Frankrikes kejsare, att han skulle draga sina trupper bort från Rom, om den italienska regeringen visade sig beredd att lemna påfven hans ännu återstående område och medgifva upprättandet af en påflig armé *). Såsom säkerhet derför fordrade han, att det italienska residenset skulle flyttas till Florens. Så slöts septemberkonventionen, enligt hvilken Napoleon III skulle inom två år bortföra sina trupper från Rom. Det missnöje, som uppkom i Turin, dämpades derigenom, att parlamentet erkände residensets flyttning nödvändig för att befästa Italiens enhet. Hösten 1866 drog Frankrike sina trupper från Rom, då redan Venetien hade återvunnits åt Italien genom dess förbund med Preussen.

23.

Tyskland från förbundsdagens återställande till furstekongressen (1863). — Österrike och Preussen.

Sedan preussiska regeringen hade återkallat sina deputerade från Paulskyrkan, beslöt hon att sjelf taga om hand Tysklands politiska pånyttfödelse. Från den 17 till

*) Påfven uttalade ännu samma år (1864) i en encyklika sin förbannelse öfver all modern bildning och alla nya statsidéer samt besvarade ihärdigt alla honom erbjudna koncessioner med det vanliga: «Non possumus.«

den 27 maj 1849 höllos i Berlin konferenser, i hvilka dock endast Baiern, Sachsen och Hannover deltogo. Då Österrike icke gick in på ett inskränktare förbund under Preussens ledning, så drog sig äfven Baiern, och detta af samma orsak, tillbaka. Derpå slöt Preussen jemte Sachsen och Hannover trekonungaförbundet, dock blott provisoriskt på ett år intill den första juni 1850. Detta förbund, inom hvilket Preussen öfvertog den diplomatiska och militära ledningen, skulle vara början till en mindre förbundsstat och åtföljdes af ett författningsförslag, som nästan alltigenom anslöt sig till Frankfurtförfattningen, endast med den skilnad att öfverhufvudet icke kallades kejsare, utan riksföreståndare, men den senare värdigheten förenades med den preussiska kronan. För öfrigt skulle riksföreståndaren icke föra styrelsen ensam utan i spetsen för ett kollegium af sex furstar. Furst Schwarzenberg förförklarade nu, att han icke skulle tåla ett tyskt rike och parlament, utan yrkade helt enkelt, att man skulle återgå till den gamla förbundsdagen under Österrikes presidium. Derför hade riksföreståndaren föreskrift att stå qvar på sin post, tills Österrike åter kunde intaga sin gamla plats i spetsen för Tyskland. Deremot hade ledarne för det forna kejsarpartiet inbjudit sina anhängare från Paulskyrkan till en öfverläggning i Gotha, hvilken egde rum den 26 juni, och här förklarade sig alla för den mindre förbundsstaten med Preussen i spetsen. Regeringarna, med undantag af Baierns och Würtembergs, slöto sig till dem. Imellertid öfvertogo Österrike och Preussen i det s. k. "Interim" utöfvandet af centralmyndigheten för det tyska förbundet", och i händerna på denna gemensamma interimskomité nedlade erkehertig Johan den 20 december sin riksföreståndarevärdighet. Samtidigt sammankallade Preussen, som nu inträdt i de konstitutionella staternas led och derigenom vunnit förtroende hos tyska folket, ett parlament i Erfurt för att faktiskt bringa till stånd det mindre förbundet. Missnöjda med den preussiska planen, uppstälde Baiern, Sachsen och Würtemberg ett författningsförslag, enligt hviket Österrike, de fem konungarikena och Hessen skulle bilda en förbundsförening med ett folkhus. Dock stannade det vid blotta förslaget, och den 20 mars 1850 öppnades det mindre förbundets parlament i Erfurt. Sedan

församlingen antagit unionsförfattningen, ajournerades riksdagen den 29 april af fruktan för Österrikes protester och Rysslands hotelser för att aldrig mera sammanträda. Dock utgingo inbjudningar till en furstekongress den 8 maj i Berlin för att öfverlägga om det mindre förbundets grundande. Men icke heller der kom man till något resultat, och flere staters fasthållande vid unionen syntes tvifvelaktigt. Så mycket mera energiskt bedref Österrike, stolt genom sina segrar i Italien och Ungern, återställandet af den gamla förbundsdagen. Den 1 september öppnade Österrike förbundsdagen å nyo och uppmanade Preussen att ansluta sig härtill. Dock stod Preussen ännu fast vid den af det samma intagna ställningen och uttalade sig i en särskild skrift mot återställandet af den i juli 1848 enhälligt upphäfda förbundsdagen.

Efter förbundsdagens återställande bemödade sig regeringarna att i sina stater införa det tillstånd, som rådde före mars. Men den genom 1848 års stora tilldragelser vaknade andan lät icke åter tränga sig tillbaka, och behofvet af enhet hade genomträngt lika mycket de bildade kretsarne som massorna.

Österrike, absolutismens härd, sökte nu åter få bort det konstitutionella systemet ur sina stater. Författningen af den 4 mars 1849, som i synnerhet var förhatlig för magyarerne, blef den 31 september 1851 förklarad utan gällande kraft, emedan kejsaren icke besvurit den. Man vände med några undantag åter till det gamla.

Om enskilda tyska stater i förlitande på Österrikes skydd hämmat de liberala institutionernas framåtskridande, så blef i Kurhessen författningen af 1831 rent af upphäfd (den 27 mars 1852) såsom oförenlig med förbundslagarna och en af Hassenpflug uppgjord författning satt i dess ställe, hvilken på det djupaste kränkte folkets rättigheter och af befolkningen betraktades med den största motvilja. Striden mellan ständerna och kurfursten varade till 1862, då Preussen uppträdde till förmån för det hessiska folket och genom en hotande förklaring tvang kurfursten att återställa det gamla rättstillståndet.

Längst gick reaktionen i Mecklenburg. Här blef efter upphäfvandet af grundlagen af 1849 en landtdag sammankallad enligt grundlagen af 1755, och det gamla tillstån-

det återinfördes till förmån för ridderskapet. Äfven i Hannover upphäfdes författningen af 1848, och den förra valordningen återinfördes.

I Österrike sökte reaktionen sitt stöd i att gynna de kyrkliga intressena. Den 18 augusti 1855 afslöts med det påfliga hofvet ett konkordat, enligt hvilket det katolska presterskapet fick vida större makt, än det sedan århundraden egt. Det skulle genom ett oinskränkt inflytande på undervisningsväsendet, på pressen och litteraturen hålla andens frihet inom de trånga gränser, som Österrikes politik för den samma utstakade. Detta slags inqvisition gaf anledning till många missbruk och svårigheter och hade till följd religiös ofördragsamhet mot icke-katoliker, kränkningar af deras rättigheter och inblandning i den konfessionella barnauppfostran.

Det var först nederlagen under det lombardiska kriget (1859), som medförde insigt om nödvändigheten af ett friare regeringssystem, då på samma gång de förskräckliga underslef kommo i dagen, af hvilka hären hade måst lida. Fältmarskalk löjtnanten friherre von Eynatten hade på det skändligaste sätt till egen fördel missbrukat sin ställning såsom chef för leveransväsendet. Han blef arresterad (den 23 febr. 1860) och hängde sig natten till den 8 mars i fängelset. Flere ansedde köpmän i Triest häktades såsom hans medbrottslingar. Äfven direktören för den österrikiska kreditanstalten i Wien, Richter, arresterades, och ransakningen fördes i största hemlighet. Folkets förbittring ökades ännu mer, då äfven finansministern Bruck tog lifvet af sig i Wien natten till den 23 april. Genast utbredde sig rykten, att han hörde till de medbrottslige. Från regeringens sida gjordes intet för att vederlägga denna mening; först den 7 maj 1861 offentliggjordes en skrifvelse till Brucks enka, hvari vitsordades redbarheten i hans embetsförvaltning. I en efter hans död utgifven skrift hade han för kejsaren utpekat den väg, på hvilken ensam han ansåg Österrikes räddning möjlig. Detta hade till följd, att han afskedades, och smärtan deröfver lär hafva föranledt hans olyckliga beslut.

Det första steg, som togs för att reformera författningen, var, att man (den 5 mars 1860) förstärkte det år 1849 till ett slags rådgifvande kollegium bildade *riks-*

rådet med ett ansenligt antal medlemmar och på sådant sätt, att det utgjorde ett slags representation af hela monarkien, samt garanterade dess periodiska sammanträdande för att fastställa budgeten äfvensom för att öfverlägga om lagförslag likväl utan rätt till initiativ. Det förstärkta riksrådet skulle icke utgöra ett ständigt samladt embetsverk, men en tidtals sammanträdande herredag, som egde att gemensamt behandla de frågor, som kejsaren förelade. Här var således en svag början gjord till en allmän representation. Denna församling, i hvilken adel och prester hade öfvervigten och der borgerskapet endast fåtaligt representerades, uttalade sig med majoritet för de särskilda kronländernas historiskt grundade tillstånd, för erkännande af de särskilda ländernas sjelfstyrelse i förvaltning och lagstiftning. I denna anda utkom det s. k. oktoberdiplomet (den 20 okt. 1860), som återgaf ungrarne deras forna författning, för så vidt den lät förena sig med rikets enhet, och åt hvart och ett af de öfriga länderna ett eget statut och en egen landtdag. Rikets gemensamma intressen skulle tillgodoses af ett gemensamt riksråd. Då dessa statut utfärdades, väckte de allmänt missnöje, emedan de tilldelade adel och prester en oskäligt stor andel i representationen. I Ungern stälde man sig på samma rättsgrund som 1848 med en sjelfständig ungersk minister och vägrade regeringen rättighet till skatte- och militärutskrifning. Kejsaren utnämnde riddaren von Schmerling till statsminister (den 13 dec. 1860), och centralisationsidéerna kommo åter till gällande kraft. Den 26 februari 1861 utfärdades februaripatentet, en ny författning, hvilken vid sidan af det dittills varande allmänna riksrådet insatte ett s. k. mindre riksråd (utom Ungern), inom hvilket tysk-slaviska intressen skulle afhandlas. Det allmänna riksrådet blef nu ett formligt parlament med två kamrar, ett *herrehus*, hvars medlemmar tillsattes af regeringen, samt ett *representanthus*, hvars medlemmar utsågos medels direkta val af de särskilda kronländernas landtdagar. Men den ungerska landtdagen protesterade emot att underordnas under en riksdag i Wien och fordrade erkännande af 1848 års lagar. Denna fordran afslogs med den förklaringen, att den af Ungern yrkade "rättskontinuiteten" vore genom revolutionen förverkad. Då den ungerska landtdagen fram-

härdade i sin fordran, upplöstes den, och riddaren von Schmerling sade: "Vi kunna vänta!" Men icke blott i Ungern inträdde ett fullkomligt stillestånd i lagstifningen, äfven Wiens riksråd, hvars majoritet troget stod på regeringens sida, undvek de vigtigaste politiska frågorna och inskränkte sin verksamhet till finans- och beskattningsangelägenheter.

Maktlösheten inom denna församling, som representerade knappast mera än halfva riket och endast genom ett maktspråk af regeringen gjorts till representant för hela riket, måste så mycket kraftigare mana till en försoning med den andra rikshälften, som slaverne, hvilka fullföljde sina enskilda intressen, med ovilja sågo det tyska elementets öfvervigt inom riksrådet. I början af juni 1865 gjorde kejsaren en resa till Pest för att vinna ungrarne och mottogs på ett lysande sätt. Efter hans återkomst inkallades i ministèren grefve Mailath, som åtnjöt alla ungerska partiers förtroende. Dermed var Schmerlings centralisationssystem, som så länge hindrat försoningen med Ungern, störtadt. Efter en fyra veckors kris kom "tregrefve-ministèren" till stånd, i hvilken grefve Belcredi blef statsminister, grefve Larisch finans- och grefve Mensdorff-Pouilly utrikesminister. Den 27 Juli 1865 upphörde riksrådet, den 20 september suspenderades genom ett statsstreck — dock utan våldsamheter — februariförfattningen, och regeringen tillkännagaf, att den ämnade sammankalla landtdagarna för att söka öfverenskomma om ett nytt författningsverk på grundvalen om en modifiering af de olika grundlagarna, d. v. s. de ungerska lagarna af 1848, oktoberdiplomet och februari-patentet. Regeringens afsigt var således att under ett visst tillmötesgående mot Ungerns fordringar söka genom underhandlingar med de särskilda länderna åstadkomma ännu en helstatsförfattning. Författningens godtyckliga suspenderande framkallade opposition från den tyska befolkningen, men i Böhmen, Mähren och Krain jublade slaverne, hvilka gynnades af Belcredi, som ville förskaffa erkännande åt de "historiskt-politiska individualiteterna." Vid öppnandet af den ungerska landtdagen (den 14 december 1865) erkändes imellertid i trontalet "rättskontinuiteten" och den formella giltigheten af 1848 års lagstiftning dock med "förutgången revision", hvar-

igenom en försoning med Ungern möjliggjordes. Kom så kriget med Preussen (1866), påskyndande lösningen af den invecklade frågan om Österrikes förhållande till Ungern, Så gestaltade sig Österrikes nuvarande statsskick. Det utgör ett statsförbund mellan *två* lika berättigade statsföreningar, *den ungerska kronans länder* å ena sidan och *samtliga de öfriga kronländerna* å den andra. Hvardera parten har sin egen författning, hvilken på båda ställena är af konstitutionel natur, och för gemensamma ärenden äro äfven konstitutionella former föreskrifna. Genom denna organisation erbjuder den österrikisk-ungerska unionen — med många olikheter för öfrigt — dock likheter och jemförelsepunkter med den svensk-norska *).

En helt annan riktning togo förhållandena i Preussen. Så mycket också ett litet, men mäktigt parti sökte förmå konungen att upphäfva författningen och återgå till hvad som varit före 1848, hindrades dock konungen af sin rättskänsla att åter taga tillbaka den nyss gifna konstitutionen. Han beslöt derför att omdana den samma så, att med den samma en stark monarki skulle kunna ega bestånd. Dock innehöll äfven den reviderade författning, som den 31 januari 1850 kungjordes såsom preussiska statens grundlag och den 6 februari besvors af konungen, ännu alltid ett betydligt mått af folkfrihet. Författningens vidare utarbetande försiggick under ministèren Manteuffel-Westfalen med tillhjelp af landtdagens konservativa majoritet i allt utom liberal anda. Kultusministern von Raumer lade i öfverensstämmelse med Stahls uttryck: "Den som har skolan, har framtiden i sin hand" genom sina stadganden för folkskolan en religiös-konservativ grundval, i hvilken det liberala partiet såg ett hinder för skolans fria utveckling. Den frisinnade kommunal- och kretsordningen af den 12 mars 1850 suspenderades den 4 mars 1851 till följd af ett angrepp af första kammaren. Första kammaren ombildades genom en kunglig förordning af den 12 oktober 1854 till ett herrehus, som utom de till myndiga år komne kungliga prinsarne består af dels ärftlige, dels af konungen på lifstid utnämde, dels valde medlemmar, hvarjemte andra kammaren erhöll namnet represen-

*) Jmfr Anteckningar i statskunskap af W. E. Svedelius.

tanthuset och hela folkrepresentationen namnet landtdag (den 30 maj 1855).

Under Fredrik Wilhelm IV förvärfvade preussiska staten det hohenzollerska, i den forna schwabiska kretsen, således midt inne i konungariket Würtemberg belägna landet, der det preussiska regenthusets vagga stått, i det de båda der regerande furstarne (af Hohenzollern-Sigmaringen och Hohenzollern-Hechingen) afsade sig regeringen till förmån för sin slägts hufvud mot bibehållande af sin förra värdighet, sina skogar och en årlig ränta.

I afseende på handel och näringar, hvarför en särskild minister tillsattes, gjorde Preussen under Fredrik Wilhelm IV:s regering de största framsteg och höjde sig på ett oväntadt sätt, i synnerhet genom anläggningen af ett omfattande telegraf- och jernvägsnät, genom tillväxten i ångfartygstrafiken, genom underlättande af postförbindelserna, genom handels- och sjöfartstraktater, och genom utvidgande af den tyska tullföreningen. För att motarbeta Preussen och stärka sitt eget inflytande på Tyskland önskade Österrike att upptagas i tullföreningen. Preussen, som var föremål för de sydtyska regeringarnas hat, men understöddes af näringsidkarne, lyckades imellertid att genomdrifva, att Österrike måste nöja sig med afslutandet af ett handelsfördrag (den 19 febr. 1853). Då det under danska kriget visat sig, huru trängande nödvändigt det vore att ega en flotta, låg det konungen särdeles om hjertat att skapa en preussisk krigsflotta. En sådan började ock med raskhet och kraft byggas, i synnerhet sedan man förvärfvat området vid Jadeviken vid Nordsjön, der en krigshamn anlades (1853).

Det varma deltagande och den rika omvårdnad, hvaråt konst och vetenskap hade att glädja sig, bildade en ljus sida i Fredrik Wilhelms regering. Berlin och Düsseldorf blefvo säten för berömda måleraskolor. Bland de konstverk, som han kallade till lif, förtjenar Fredrik den stores minnesvård att särskildt nämnas. I synnerhet riktades hans konstsinne på att underhålla och återställa historiska minnesmärken, hvarom på ett berömligt sätt vittna den gamla preussiska borgen i Marienburg och domkyrkan i Köln. Äfven vetenskaperna hade värdige målsmän i Preussen. Här undervisade bröderne Jakob och Wilhelm

Grimm, Bopp, Pott, såsom grundläggare af den jemförande språkforskningen; Böckh, Lobeck, Welcker, Ritcshl såsom representanter för den klassiska filologien; Lachman såsom kritiker på den klassiska och gammaltyska filologiens område; egyptologen Lepsius; Karl Ritter, skaparen af den jemförande jordbeskrifningen; såsom Rankes och Raumers jembördiga kamrater historikerne Droysen, Mommsen, Giesebrecht, Dunker, Dahlmann, Leo; framför alla glänser Alexander von Humboldts namn, nestorn bland naturvetenskapsmännen (död den 6 maj 1859) i Berlin. Äfven åt det nyvaknade kyrkliga lifvet egnade konungen sitt deltagande. Den evangeliska kyrkan fick genom det evangeliska öfverkyrkorådets bildande (1850) en af statsmyndigheten oberoende ställning.

Den stora schism, som allt sedan 1848 hade inträdt mellan tidshändelserna och konungens grundsatser, hade stört konungens glada och godmodiga sinnesstämning. I oktober 1857 träffades han af en svår sjukdom och sedan hindrades han af en hjernsjukdom att sjelf handhafva regeringen. Konungens broder, Wilhelm, prins af Preussen, öfvertog då på hans uppdrag styrelsen först såsom hans ställföreträdare och derpå sedan den 9 oktober 1858 såsom prins-regent. Då Fredrik Wilhelm IV dött den 2 januari 1861 *), besteg prinsen af Preussen tronen under

*) Strax efter tillsättandet af regentskapet anträdde konungen en resa till sydligare länder och tillbragte vintern 1858—59 under Italiens milda himmel, tills förebuden till det lombardiska kriget tvungo honom att öfver Triest och Wien återvända hem. Från den tiden kunde han icke mer lemna sin gamla älsklingsplats Sanssouci. Ännu två svåra år stodo honom åter, hvilka han bar med kristlig fromhet, hängifvet vårdad och ständigt omgifven af sin gemål Elisabeth. Äfven på sista tiden, då hans lemmar delvis förlamades och han alltmer förlorade talförmågan, bevistade han hvarje söndag gudstjensten under stor rörelse. Han lät i synnerhet gerna föra sig till Fredskyrkan, der han bestämt sin graf, och stannade här stilla och lugn utan att bekymra sig om sin omgifning, medan han deremot annars, då han for omkring i sin rullstol, gerna såg, att man talade med honom. Under hela sitt lidandes tid uttalade sig tydligt hans kärlek till sitt folk, till medlemmarne af sitt hus och i synnerhet till sin gemål. I december 1860 inträdde en stor matthet och svaghet. På julaftonen började kräkningar, och ett sömulikt tillstånd följde, hvarur konungen icke mera uppvaknade. På nyårsaftonen visade sig tecken till början de lungförlamning, och den 2 januari 1861 in-

namn af *Wilhelm I.* Född den 22 mars 1797, andre son af Fredrik Wilhelm III, erhöll han likasom hans broder sin första uppfostran under drottning Louises ledning. I början svag, utvecklade sig hans kropp under ynglingaåren till stor styrka. Först efter slaget vid Leipzig fick han följa sin fader i fält. Genom sin utmärkta tapperhet i slaget vid Bar-sur-Aube (den 27 februari 1814) förvärfvade han sig jernkorset. Hans förkärlek för krigaryrket och hans verksamma deltagande i alla grenar af det samma gjorde, att han snart uppsteg till de högsta poster inom armén. Den 11 juni 1829 förmälde han sig med prinsessan Augusta af Sachsen-Weimar *). Efter sin barnlöse broders tronbestigning erhöll han såsom eventuel tronarfvinge titeln "prins af Preussen". Vid revolutionens utbrott i Berlin vände sig folkets förbittring mot hären äfven mot honom såsom den ifrigaste befordraren af militärväsendet, hvarför han enligt konungens önskan begaf sig till England. År 1849 förde han öfverbefälet öfver de preussiska trupper, som kufvade upproret i det baierska Pfalz och i Baden.

Då han tillträdde regeringen, började i Preussen "den nya æran". Prinsen afskedade ministèren Manteuffel, hvars utländska politik icke tycktes honom nog energisk, och inkallade en ny, i spetsen för hvilken trädde fursten af Hohenzollern-Sigmaringen och hvilken åtnjöt det största förtroende. Snart gjorde sig en liberal anda gällande i förvaltningen; pressen och föreningarna fingo röra sig friare. I förhållande till utlandet antog den preussiska politiken en mera energisk karakter; minnet af dagarna vid Bronzell och Olmütz hade icke slocknat, och en liflig känsla för Preussens storhet syntes vakna till lif. Då Österrike under

---

somnade konungen stilla och lugnt utan dödskamp. Hans begrafning egde rum den 7 januari i Potsdam. Bland sina sista önskningar rörande begrafningen hade han bestämt, att hans hjerta skulle hvila i mausoleum i Charlottenburg vid hans kungliga föräldrars fötter och hans kropp i Fredskyrkan i Potsdam, under inskrift: «Här hvilar i Gud sin Frälsare i förhoppning om en salig uppståndelse och en nådig dom, allena grundad på vår allerheligaste återlösares Jesu Kristi förtjenst framlidne Fredrik Wilhelm o. s. v.«

*) Hon födde honom den 18 oktober 1831 kronprinsen Fredrik Wilhelm och den 3 December 1838 prinsessan Louise, nu storhertiginna af Baden.

lombardiska kriget (1859) begärde Preussens hjelp såsom en dess naturliga skyldighet, lät prinsen regenten icke narra sig hvarken af föreställningen, att Tyskland borde försvara Rhen vid Po, ej heller af förutsägelsen, att sedan Frankrike förödmjukat Ryssland genom Krimkriget och Österrike genom Lombardiets förlust ordningen skulle komma till Preussen. Visserligen rustade han sig mot Frankrike, men fordrade äfven högsta ledningen af kriget i Tyskland. Österrike föredrog att köpa freden med Lombardiets förlust hellre än att gifva Preussen den det samma tillkommande ställningen i Tyskland och påstod sedermera, att det lemnats i sticket af Preussen, en anklagelse, som vederlades från Preussens sida genom att offentligöra förhandlingarna.

Med den fortgående utvecklingen af det materiella och andliga lifvet framträdde imellertid allt mäktigare det nationella enhetssträfvandet. Samfärdseln, för hvilken aktiesällskap och regeringar ständigt bygde nya jernvägar, tilltog i jättestor skala. Till följd af föreningsrätten uppkommo oupphörligt nya föreningar på de mest olika områden, hvilka genom nationalfester, bland dessa sång- och skjutföreningarnas (den första skjutfesten i juli 1862 i Frankfurt) trädde i närmare förbindelse med hvarandra och bidrogo att gifva styrka åt nationalandan. Italiens sammanslutning till ett stort rike, hvilken blef en följd af det lombardiska kriget, bidrog äfven mäktigt att elda ifvern inom Tyskland för de nationella idéerna, och bland partierna gjorde sig den öfvertygelsen allt mer och mer gällande, att Preussen måste öfvertaga den militäriska och diplomatiska ledningen af den tyska nationen. Under sådana förhållanden företog sig Rudolf von Bennigsen att i juli 1859 bilda den tyska nationalföreningen, som gjorde till sin uppgift att utbreda nämda öfvertygelse. Föreningen hade sitt hufvudsäte i Koburg och spred sig i talrika filialafdelningar öfver hela Tyskland med undantag af Österrike och Baiern.

Efter sin broders död började konung Wilhelm sin regering med en omfattande reorganisation af hären för att med anledning af farhågorna för Frankrike kunna skydda förbundets område för inkräktningar. En femtioårig erfarenhet af militärväsendet gjorde, att han uppfattade

dess företräden och brister, och ingaf honom den öfvertygelsen, att hären vore i behof af en bättre organisation, om man skulle kunna vänta af Preussen några åtgärder af större betydenhet. Härens nya organisation, som var uteslutande ett verk af konungen sjelf, rönte motstånd hos folkrepresentationen, och till och med den ministerielt sinnade landtdagen från 1858 till 1861 behandlade den samma blott såsom ett provisorium och beviljade omkostnaderna endast i denna tanke under förevändning, att reorganisationen betungade landet med skatter *). Slutligen upplöstes den liberala ministèren **), och den 9 oktober 1862 trädde von Bismark-Schönhausen, f. d. preussisk deputerad vid förbundsdagen, i spetsen för en ministère, som bestod af afgjorda motståndare mot den parlamentariska styrelsen. Den nye premierministern grep sig an med sin uppgift både energiskt och beslutsamt och förklarade: "Preussen måste samla sina krafter för det gynnande ögonblicket, som det redan några gånger låtit gå sig ur händerna. Preussens gränser äro icke gynnsamma för en sund statskropp. Det är icke genom tal och majoritetsbeslut, som tidens stora frågor afgöras — dessa äro misstagen från 1848 och 1849 — utan genom blod och jern." Utan att bekymra sig om oppositionen inom deputerade kammaren, som hvarje år förkastade budgeten för reorganisationen, skötte han statshushållningen äfven utan finanslag och förklarade, då ett lån vägrades, helt öppet, att han i sådant fall "ämnade taga de medel han behöfde, der han kunde erhålla dem". Imellertid var den nya härorganisationen faktiskt genomförd och linietrupperna till antalet nästan fördubblade genom starkare rekrytering och sammandragning af landtvärnets första åldersklasser. Ledaren af den preussiska politiken hade kommit till den öfvertygelsen, att Preussen för sin egen och Tysk-

*) Efter landtdagen 1861 begaf sig konungen till sin gemål i Baden-Baden. Här gjorde en student vid namn Oskar Becker ett mordförsök mot honom under uppgift, att konungen icke vore vuxen Tysklands politiska bestämmelse. Mördaren dömdes till 20-årigt tukthusstraff. Konungen, som endast helt lindrigt sårades, erhöll från alla håll talrika bevis på ett lifligt deltagande.

**) I juli 1862 erkände Preussen Victor Emanuel såsom konung af Italien.

lands skull måste skaffa sig ett mera betydande inflytande än förut inom förbundet. Då Österrike trodde sig hafva äldre anspråk på hegemonin, så var det icke att vänta, att det skulle tillåta Preussen höja sig på dess bekostnad. En våldsam sammanstötning mellan båda makterna var oundviklig. Ville Preussen med framgång utkämpa denna strid, så måste det förstärka sin militärmakt och detta var möjligt endast genom arméns reorganisation och en dermed förenad ökning i utgifter.

Tullföreningens handelsområde erhöll en betydande utvidgning genom afslutandet af en preussisk-fransk handelstraktat (den 29 mars 1862) och en dylik med Belgien, och nu skred Preussen till lösningen af den svåraste frågan: förhållandet till Österrike och tyska förbundet.

Sedan konung Wilhelm redan under regentskapet lofvat att kraftigt befordra förbundets omdaning (januari 1860), hade den sachsiske ministern von Beust framträdt (den 5 oktober 1861) med ett förbunds-reform-förslag, med hvilket dock intet parti kände sig tillfredsställdt, i det Österrike protesterade (den 5 november) mot att presidiet inom förbundsförsamlingen skulle vexelvis utöfvas af Österrike och Preussen, hvaremot Preussen fordrade en förbundsstat under preussisk ledning (den 20 dec.). Under det Preussens handelsfördrag med Frankrike vidgade klyftan mellan de båda tyska stormakterna, bildades af representanter för de särskilda tyska staterna en stor förening, som hade till mål att tillfredsställa nationens längtan efter de nödiga reformerna. Den 28 september 1862 sammanträdde i Wien en församling, hvilken uttalade den fordran, att "författningen af den 28 mars 1849 skulle genomföras af ett parlament, bildadt genom folkets fria val", utan att dock vilja i längden utesluta Österrike. Äfven nationalföreningens generalförsamling i Koburg (den 6 oktober 1862) förklarade sig för återupptagandet af 1849 års författning (den 6 oktober 1862). Deremot slöt sig en församling af "stortyskarne" i Frankfurt (den 28 oktober) till det österrikiska förslaget om en "församling af delegerade", hvarefter bildade sig i Nord- och Sydtyskland "stortyska reformföreningar".

Imellertid uppträdde den preussiske premierministern Bismarck lika så energiskt i den yttre politiken som i den inre för att göra ett slut på Preussens underordnade ställning under förbundet och det österrikiska presidiet. I en diplomatisk not hade han redan gifvit Österrike det rådet att "förlägga sin tyngdpunkt der den borde vara, utom Tyskland till Ofen". Men Österrike trodde sig kunna begagna sig af den preussiska regeringens spända förhållande till landtdagen äfvensom af de flesta tyska regeringars samtidiga lutning åt kejsarstatens sida till följd af det franska handelsfördraget för att befästa sin öfvermakt inom Tyskland. Kejsar Frans Josef sammankallade derför en furstekongress i Frankfurt am Main (den 16 augusti till den 1 september 1863) och framlade för denna sin reformplan, enligt hvilken Österrike skulle ställas i spetsen för Tyskland och Preussen på samma nivå som Baiern. Konung Wilhelm vägrade helt och hållet att deltaga i denna plan och nekade besöka furstesammankomsten. Derigenom måste hela reformplanen stranda, och förbundsdagen skulle snart åter visa hela sin vanmakt och splittring.

I det inre af Preussen fortfor spänningen mellan deputerade kammaren och regeringen. Ministèren höll fast vid sitt system och hade icke att befara något våldsamt utbrott. Imellertid var tillståndet alltid högst obehagligt, emedan man icke kunde motse någon förlikning. Emot förväntan inträffade emellertid en sådan genom de yttre politiska förhållanden, som gåfvo Preussens hela maktställning en annan vändning och dermed återstälde den inre freden.

24.

Det andra kriget i Slesvig-Holstein (1864). Tiden från freden i Wien till det tyska förbundets upplösning (den 14 juni 1866).

Genom London-traktaten af den 8 maj 1852 hade prins Kristian af Sonderburg-Glücksburg, som utsetts till tronföljare i Danmark, äfven tillförsäkrats successionen i hertigdömena Slesvig och Holstein, på det att danska monarkiens intregitet måtte bevaras. Derefter sökte danska regeringen att åstadkomma en gemensam statsförfattning för hela riket genom att öfver så väl danska riksdagen i Köpenhamn och provinsialständerna i Slesvig och Holstein-Lauenburg ställa ett *riksråd*, först med blott rådgifvande, men sedan ock med beslutande befogenhet. Det tyska partiet, i synnerhet i Holstein, vägrade att underkasta sig denna helstatsförfattning, protesterande mot dess giltighet. Den blef också, då tyska förbundsdagen hotade med exekution, af danska regeringen suspenderad i och för Holstein (1858). Derefter sökte danska regeringen åstadkomma en ny helstatsförfattning för Danmark och Slesvig, utan att Holstein skulle deri taga del. Denna författning var den s. k. *novemberförfattningen* (1863), hvilken åter ansågs innebära en öfverträdelse af det löfte, som Danmark 1851 gifvit till Preussen och Österrike, att icke införlifva Slesvig i Danmark. Redan var denna författning antagen den 13 november och dermed Slesvigs införlifvande uttaladt. Det återstod endast konung Fredrik VII:s underskrift, då denne dog den 15 november 1863. Hans efterträdare blef nu den nyss nämnde Kristian IX. Den nye konungen lär för sin del hafva varit böjd

för att återtaga den nya författningen, men Köpenhamnsbefolkningens hotande hållning tvang honom att underteckna den samma (den 18 november). Dermed var krig förklaradt icke blott mot tyska förbundet, utan äfven mot de båda tyska stormakterna. Danmark hoppades, att under den förestående striden Sverige skulle hjelpa det samma med sin armé, England med sin flotta, att Frankrike skulle vid Rhen göra en diversion mot Preussen, Italien en dylik vid Po mot Österrike och att danskarne härigenom skulle blifva i stånd att motstå de allierades sålunda delade krafter.

Då det tyska förbundet icke hade undertecknat Londonprotokollet, så var det arfsföljdsfrågan som för förbundet utgjorde tvistepunkten, under det stormakterna, som i protokollet erkänt den nya arfsföljden, d. v. s. Kristian IX, fäste sig vid frågan om Slesvigs införlifvande med Danmark. Det tyska förbundet beslöt att verkställa den exekution, med hvilken det så länge hotat, och den 23 december gingo 12,000 man sachsare och hannoveranare öfver den holsteinska gränsen. Danskarne drogo sig tillbaka bakom Eider, och i Holstein blef prins Fredrik af Augustenborg, som infann sig i Kiel, utropad till laglig hertig under namn af Fredrik VIII enligt de rättigheter, som han af sin fader fått på sig transporterade, men hvilka denne imellertid förut mot betalning förbundit sig att icke göra gällande. I alla delar af Tyskland uttalade man sig i kamrarna, i politiska föreningar och folkförsamlingar enstämmigt för prinsens af Augustenborg s. k. rättigheter. För de båda tyska stormakterna syntes imellertid denna rörelse innebära något revolutionärt till förmån för hertigdömena. De beslöto derför att på egen hand genomföra hela saken. De förklarade på förbundsdagen, att de ansågo sig bundna af Londonprotokollet, och uppstälde (den 11 januari 1864) förslaget, att Danmark skulle uppmanas att upphäfva författningen af den 18 november, men att i händelse af vägran hertigdömet Slesvig skulle i förbundets namn besättas såsom pant för uppfyllandet af denna fordran. Då deras förslag icke gick igenom, afgåfvo stormakterna den enhälliga förklaringen, att de med hänsyn till sitt särskilda förhållande till Londonprotokollet hade beslutit att nu mera sjelfva göra förbundets rättigheter med

händseende till Slesvig gällande och äfven utan förbundets bistånd skrida till utförande af de af dem beslutna åtgärderna. De medelstora staternas opposition, hvilka hade röstat mot förslaget, blef utan all verkan, och nu framträdde i öppen dag förbundets vanmakt vid hvarje tillfälle, då de båda stormakterna voro oniga.

Då Danmark afslog de österrikiska och preussiska kabinettens uppmaning att inom 48 timmar upphäfva författningen af den 18 november, började kriget utan vidare förklaring. I det Österrike uppträdde såsom Preussens hjelpmakt, lyckades det att undanrödja misstroendet hos de medelstora staterna och de stormakter, hvilka voro afundsjuka på Tysklands förstärkande genom en förstoring af Preussen. Å andra sidan ansåg Österrike fördelaktigt att bevaka Preussens åtgöranden i Norden. Ännu anade man icke, att Preussen just genom detta krig skulle komma till medvetande om sin militära öfverlägsenhet, som snart skulle vända sig mot Österrike sjelft och afgöra den tyska frågan till Preussens fördel.

Redan i slutet af januari månad hade 43,500 preussare med 110 kanoner och 28,500 österrikare med 48 kanoner uppstält sig längs den slesvigska gränsen. Preussarne stodo närmast under befäl af prins Fredrik Karl af Preussen; österrikarne under befäl af fältmarskalklöjtnanten Gablenz; öfverbefälet öfver båda fördes af den åttioårige preussiske fältmarskalken von Wrangel, som redan 1848 kommenderat mot danskarne. Den 1 februari 1864 gingo de allierades trupper öfver Eider.

Tvärs öfver Slesvig drager sig från vester till öster, ungefär 11 mil långt och 1 mil bredt, det berömda Dannevirke, som sedan 1848 ytterligare förstärkts med en rad skansar och fästen. För att med framgång försvara detta hade behöfts en här af 30—60,000 man, men danskarne hade kunnat sammanbringa högst 25—30,000 med 80 kanoner. Den österrikiska corpsen och de preussiska gardena skulle angripa Dannevirke i fronten, under det den preussiska corpsen i öster hade till uppgift att vid byn Mysunde vid Slien upprifva fiendernas ställning. En tre timmars kanonad vid Mysunde (den 2 febr.) och ett försök att storma skansarne ledde icke, i synnerhet till följd af tät dimma, till önskadt resultat, under det österrikarne

under små fäktningar framträngde ända till Dannevirkes egentliga fästningsverk. Der skulle en stormning försökas, under det preussarne tilltvungo sig öfvergången öfver Slien. Den danske öfvergeneralen de Meza fruktade då, att han med sina fåtaliga trupper icke skulle kunna nog kraftigt försvara den långsträckta fästningslinien, samt att preussarne skulle tåga mot Flensborg och afskära honom återtåget, under det han vände sin hufvudstyrka mot österrikarne. Ett af honom sammankalladt krigsråd biträdde hans plan att uppgifva den första försvarslinien och draga sig tillbaka bakom Dybbölskansarne. Aftonen den 5 februari började danskarne återtåget i sådan tysthet, att de allierade icke märkte det. Först på morgonen den 6 fingo österrikarne kunskap derom, drogo in i Slesvig och satte efter de aftågande danskarne, under det preussarne obehindradt gingo öfver Slien. Härvid utspann sig mellan österrikarne och de danska eftertrupperna en skarp strid vid Oversö (den 6 Februari) i närheten af Isted, i hvilken i synnerhet de österrikiska kavalleristerna och jägarne ledo stor skada af de bakom häckar och gärdesgårdar skyddade danskarne, men som slutade till österrikarnes förmån, ehuru den betryggade den danska hufvudstyrkans tåg in i Sundeved, der de bakom Dybbölskansarna intogo en fast ställning.

Då preussarne framryckte mot dessa skansar, insåg prins Fredrik Karl mycket snart, att den danska ställningen icke skulle, så vida ej allt för stora uppoffringar skulle vedervågas, kunna med framgång angripas utom genom en formlig belägring. Under det groft belägringsartilleri först måste ditskaffas från Preussen, besatte den preussiska gardesdivisionen den 19 februari staden Kolding i Jutland, för att från denna sida betäcka de vidare operationerna mot Dybbölställningen.

Den preussiska corpsen under prins Fredrik Karl fick på sin lott den svåraste uppgiften under kriget: stormandet af Dybbölskansarna. Sedan beskjutningen af de samma börjat den 29 februari, företogs den 18 april stormningen. Efter ett förutgånget lifligt bombardement stormade på slaget tio kolonnerna framåt i ohejdad fart trots den mördande infanteri- och karteschelden från danskarne och togo den ena efter den andra af försvarsslini-

erna. Omkring klockan 2 på eftermiddagen voro danskarne fördrifna från Slesvigs fastland. Å båda sidor hade mycket folk stupat.

Den 20 april framryckte åter de allierade; den 28 pålade Wrangel Jutland en skatt af 650,000 thaler, såsom föregifven ersättning för den af den danska regeringen anbefalda blokaden af de tyska sjöhamnarna och uppbringandet af tyska fartyg genom danska kryssare; den 29 tvungos danskarne genom ett bombardement att i all stillhet utrymma sin sista fasta plats på Jutland, staden Fredericia, och kort derefter var hela Jutland ända till Limfjorden besatt af de allierade. Äfven till sjös fördes striden, och der med större framgång af danskarne, ehuru denna i det hela utgjorde för dem en ringa tröst för deras motgångar till lands.

Sedan längre tid tillbaka hade det engelska kabinettet bemödat sig att förskaffa danskarne utländsk hjelp utan att dock vara benäget att på egen hand börja ett krig till Danmarks förmån, som i alla händelser blifvit ett europeiskt. Napoleon III var en allt för god statsman för att på Englands uppmaning gå in på en gemensam operation mot Tyskland; Ryssland var af polska kriget hindradt att deltaga i de andra staternas företag, och Sverige med sina inskränkta tillgångar och sin ofullständiga utrustning måste se på kostnaderna och de oundvikliga farorna af ett krig. Nu sökte det engelska kabinettet att komma Danmark till hjelp genom att sammankalla en konferens. Den 25 april sammanträdde de fem stormakterna äfvensom Danmark, Sverige och det tyska förbundet, det sist nämda representeradt af den sachsiska statsministern von Beust, till en konferens i London. Den närmaste följden deraf blef den 12 maj ett vapenstillestånd på fyra veckor, som sedermera förlängdes intill den 25 juni. Danmark var dock oaktadt det nederlag det lidit långt ifrån att vilja gå in på den af Österrike och Preussen föreslagna personalunionen med hänsyn till hertigdömena. Detta föranledde slesvig-holsteinarne att helt och hållet tillbakavisa en förening med Danmark och att förklara prinsen af Augustenborg för sin laglige suverän. Nu ansågo sig Preussen och Österrike lösta från sina förbindelser i Londonprotokollet och fordrade vid ett sam-

manträde den 28 maj, att hertigdömena skulle fullkomligt skiljas från Danmark och förenas till en stat under prinsens af Augustenborg suveränetet. Danmark kunde naturligtvis ännu mindre gå in på dessa orimliga fordringar än på personalunionen och förkastade äfven det förslag till en delning af Slesvig efter språkgränsen, hvilket förslag framstäldes af lord Russel.

Den 25 juni upplöstes konferensen utan resultat, och fiendtligheterna började å nyo. Det gälde att verkställa öfvergången öfver det af 32 batterier skyddade Alssundet till den med 12 bataljoner besatta ön Als. Denna öfvergång verkstäldes den 29 juni före dagningen under ledning af general Herwarth von Bittenfeld vid Alssundets norra öppning medels 160 båtar samt lyckades i synnerhet genom den utomordentliga djerfhet, med hvilken den leddes. Förgäfves sökte danska pansarskeppet "Rolf Krake" att med sin eld skjuta båtarne i sank; det måste draga sig tillbaka. Båtarna öfverförde småningom de preussiska bataljonerna, och omkring kl. half fyra på morgonen voro elfva bataljoner landsatta på ön. Danskarne drefvos ur sina ställningar, och inom några få timmar var ön i preussarnes händer.

Samtidigt gingo de allierade öfver Limfjorden och hade nu i sitt våld hela den jutska halfön från Altona till Skagen. Slutligen togos äfven de vestfrisiska öarne Sylt och Föhr m. fl.

Dessa förluster och motgångar nedslogo modet hos danskarne. Den farhågan låg nu nära till hands, att de allierade skulle landstiga på Fyen och Seeland. Kristian IX afskedade då den strängt nationella ministèren och vände sig till Berlin och Wien med anhållan om ett vapenstillestånd och om inledande af fredsunderhandlingar, på hvilken de allierade ingingo. Den 30 oktober 1864 undertecknades i Wien freden, i hvilken konungen af Danmark afträdde sina anspråk på hertigdömena Slesvig, Holstein och Lauenburg till kejsaren af Österrike och konungen af Preussen.

Sedan Österrike och Preussen genom freden i Wien kommit i besittning af Elbehertigdömena, fordrade Preussen, att hannoveranerne och sachsarne skulle utrymma landet, och förbundsförsamlingen förklarade den 5 december 1864 på Österrikes och Preussens gemensamma motion, att kriget var slutadt. Samma dag uppdrog Österrike åt Preussen att tills vidare öfverlemna hertigdömena till arfprinsen Fredrik af Augustenborg. Under det Österrike icke ville åt Preussen afstå det uteslutande herraväldet öfver hertigdömena, utan deremot önskade, att en mindre stat skulle uppstå vid Elbe, hvilken inom förbundsförsamlingen skulle ställa sig på dess sida, hade Preussen från början beslutit att träda i så nära förbindelse som möjligt med den nya staten och att begagna sig af dess gynnsamma geografiska läge, dess militära hjelpmedel till lands och sjös för att förskaffa sig suprematin öfver Nordtyskland. Men då man kände, huru litet arfprinsen skulle foga sig efter Preussens fordringar med afseende på den slesvig-holsteinska härens ställning till den preussiska, så började den preussiska politiken allt mera umgås med tanken på att i alla händelser, med eller utan Österrikes bifall, göra Preussen till ensam egare af hertigdömena, och redan före slutet af 1864 uttalade sig nästan hela den preussiska pressen för en annexion af Elbehertigdömena. Preussen afböjde derför Österrikes förslag om ett provisorium under arfprinsen (den 12 januari 1865), och till att börja med bildades nu från den 1 februari en under båda medegarne ständ gemensam slesvig-holsteinsk landtregering. Men bredvid den österrikiska och preussiska civilkommissarien bibehöll arfprinsen sin hertigliga sidoregering i Kiel. Den österrikiske ministern, grefve Mensdorff-Pouilly, sökte mer än sin företrädare bevaka Österrikes intresse i hertigdömena, men ledaren af Preussens politik, ministerpresidenten von Bismarck, fasthöll sin plan att bringa de båda länderna i fullkomligt beroende af Preussen och ville begagna sig af den österrikiska statsorganismens svaghet och inre brister, i synnerhet dess tröstlösa finansiella ställning, för att förskaffa sin stat suprematin i Tyskland. Den offentliga meningen i Slesvig-Holstein, hvilken fordrade, att hertigdömena skulle konstitueras som stat under prinsen af Augustenborg, som af

sina anhängare kallades Fredrik VIII, uttalade sig visserligen fortfarande för en närmare anslutning till Preussen, men ville icke uppgå deri; tvärtom skulle vilkoren för denna anslutning bestämmas af landets ständer. Men Preussen hade beslutit att icke förr gå in på den nya statens konstituerande, än det visste, att dess högre gällande "berättigade anspråk", isynnerhet oinskränkt förfogande öfver dess militära krafter till lands och sjös, vore betryggade, och lät tanken på en annexion allt tydligare framträda.

Den 22 februari öfversände preussiska kabinettet förslag till Wien, hvilka gingo ut på att konstituera en slesvig-holsteinsk stat under prinsen af Augustenborg, såsom förbundsstat slutande sig till Preussen. I sitt svar (af den 5 mars) tillbakavisade Österrike förslaget om att bilda en "halfsuverän stat", emedan dess furste i brist på egentlig suveränetetsrätt icke kunde vara medlem af det tyska förbundet, och förklarade sig icke kunna gå in på några andra fordringar af Preussen än de, som angingo Rendsburgs upphöjande till förbundsfästning, det fria begagnandet af hamnen i Kiel och Preussens öfveruppsyningsrätt öfver kanalen mellan Nord- och Östersjön. Imellertid blef småningom till följd af den allt skarpare framträdande antagonismen mellan de båda egarne och prinsens af Augustenborg sidoregering provisoriet omöjligt, i synnerhet som enskilda konflikter äfven förekommo mellan den preussiske civilkommissarien, friherre von Zedlitz, och den österrikiske, herr von Halbhuber.

Under april och maj månader fördes förhandlingar angående sammankallande af de slesvig-holsteinska ständerna. Preussen fordrade, att arfprinsen skulle afsättas, emedan hans hållning och hans pressorgans hätskhet fortfarande föranledde demonstrationer till hans förmån. Österrike gick icke in derpå, utan trädde i underhandling med Preussen om en ny organisation af provisoriet. Ännu innan denna kom till stånd, började Preussen draga prinsens af Augustenborg anspråk i tvifvel, och konung Wilhelm sammankallade Preussens kronjurister för att med all grundlighet pröfva prinsens rättigheter och deröfver afgifva betänkande. Juristernas utlåtande utföll naturligtvis emot augustenborgaren. Ministerpresidenten von

Bismarck uttalade oförbehållsamt i diplomatiska kretsar, "att Preussen med godo eller ondo ville och skulle erhålla suprematin i Tyskland; ett krig med Österrike vore lika så önskvärdt som sannolikt." Af de medelstora staterna fordrades, att de under det förestående kriget skulle iakttaga sträng neutralitet. Vid samma tid häktades en person vid namn May, redaktör för en antipreussisk tidning, och Frese, medlem af oppositionen i preussiska deputerade kammaren, förvisades ur hertigdömena, oaktadt den österrikiske civilkommissariens invändningar. Ett sådant tillstånd kunde icke fortfara; dock var ögonblicket ännu icke kommet att vädja till svärdet. Å badorten Gastein i Salzburg, der konungen af Preussen och hans förste minister vistades, slöts derför mellan de tyska stormakterna en konvention (den 14 augusti 1865), som ratificerades vid ett personligt möte mellan konung Wilhelm I och kejsar Frans Josef i Salzburg. Genom Gasteinkonventionen skildes de båda hertigdömena från hvarandra, och styrelsen öfver Slesvig öfverlemnades åt Preussen, styrelsen öfver Holstein åt Österrike. Österrike afträdde Lauenburg åt Preussen mot en godtgörelse af 2,500,000 (danska) riksdaler. Dessutom erhöll Preussen hamnen i Kiel, rätt att besätta Rendsburg och öfveruppsigten öfver den under byggnad varande kanalen mellan Nordsjön och Östersjön. Ministern von Bismarck, som bragt till stånd denna förlikning tills vidare, blef derför och för sin fasta hållning i Preussens inre politik af sin konung upphöjd i grefligt stånd.

Hertigdömenas gemensamma styrelse upplöstes den 15 september, och nu öfvertogs regeringen af friherre von Gablenz såsom österrikisk ståthållare öfver Holstein i Kiel och friherre von Manteuffel såsom preussisk guvernör öfver Slesvig i Flensborg. Men Gasteinfördraget var blott ett nytt provisorium, hvari fröet låg till nya splittringar mellan de båda stormakterna. Den 23 januari 1866 stälde nitton medlemmar af det holsteinska ridderskapet, i spetsen för hvilka stod Scheel-Plessen, en adress till grefve Bismarck angående en personalunion mellan hertigdömena och Preussen, men samma dag uttalade sig mellan 3 och 4,000 män från båda hertigdömena i Altona för inkallandet af de slesvig-holsteinska ständerna utan att likväl fatta egentliga beslut, emedan sådant vore förbjudet af landsregerin-

gen. Dermed sammanhängde de af Österrike understödda sträfvandena till förmån för arfprinsen Fredrik af Augustenborg, hvars anspråk Preussen icke erkände. Preussiske ministerpresidenten grefve Bismarck såg sig derför föranlåten att i Wien anföra besvär deröfver (den 26 januari 1866), att Österrike hade för afsigt att faktiskt öfverlemna hertigdömet Holstein till arfprinsen, samt uttalade sitt beklagande öfver att "revolutionära och mot hvarje regering fiendtliga tendenser finge utveckla sig under skydd af den österrikiska dubbelörnen". Depeschen förklarade Österrikes regeringssystem i Holstein för en kränkning af den monarkiska principen och framstälde i perspektiv en brytning af det hittills befintliga förbundet. Österrikiske ministern grefve Mensdorff tillbakavisade anklagelsen mot sin politik och förklarade, att han hade beslutit att fortfara dermed äfven med fara för en brytning med Preussen (den 7 februari). I mars sammandrog Österrike trupper till Böhmen, för hvilket de i några böhmiska städer utbrutna judeförföljelserna icke kunde lemna någon tillfredsställande förevändning. Äfven i Sachsen började rustningar, under det Preussen armerade sina schlesiska och sachsiska fästningar och förde underhandlingar med den till Berlin ankomne italienske generalen Govone angående ett preussiskt-italienskt förbund i syfte att återeröfra Venetien åt konungariket Italien. Sedan detta förbund slutits redan före slutet af mars, började Italien stora rustningar, och äfven Baiern och Würtemberg vidtogo efter en fruktlös notvexling med de båda stormakterna militäriska mått och steg "för att värna freden i förbundet", under det stormakterna försäkrade, att de voro långt ifrån att tänka på ett anfallskrig och hvar och en fordrade, att den andra skulle upphöra med sina rustningar.

Den inom det tyska förbundet framträdande splittringen gaf imellertid grefve Bismarck anledning att hänvisa på nödvändigheten af en förbundsreform, och han hade betonat denna nödvändighet redan i en rundskrifvelse till de tyska regeringarna af den 24 mars, i hvilken han framstälde frågan, "om och i hvilken mån Preussen kunde räkna på deras goda vilja såsom enskilda stater". Den 9 april ingaf han till förbundsdagen ett formligt för-

slag om inkallandet af ett tyskt parlament på grund af allmän rösträtt och direkta val, hvarvid man lät förstå, att det voro Preussens afsigt att "omkring sig förena norra och mellersta Tysklands militära krafter till verksam handling." Då medelstaterna sågo det inflytande de dittills haft hotadt, öfverenskommo nio af dem på konferenser i Augsburg och Bamberg att handla gemensamt och framstälde med undantag af Sachsen den 19 maj för förbundsdagen en gemensam motion om samtliga förbundsmedlemmarnes afrustning på en bestämd dag, hvilket förslag enhälligt antogs af förbundsförsamlingen, under det att Preussen och Österrike förbehöllo sig att få en förklaring, under hvilka förutsättningar de skulle upphöra med rustningarna. Kejsar Napoleon III gjorde försök att i Paris bilägga konflikten mellan de tre makterna (Österrike, Preussen och Italien) genom en fredskonferens mellan stormakterna. Preussen, Italien och förbundsdagen antogo inbjudningen, men fredsförsöket strandade mot Österrikes förbehåll, "att ingen kombination finge komma under öfverläggning, som vore beräknad på att förskaffa någon af de inbjudna staterna en tillökning i område eller makt", hvarefter Frankrike och England förklarade konferensen för "omöjlig"*).

Samma dag (den 1 juni), som Österrike fordrade denna "förutgångna borgen mot äregiriga anspråk" såsom vilkor för sitt deltagande i konferensen, hänsköt det lösningen af den slesvig-holsteinska frågan "till förbundets afgörande, hvilket det å sin sida skulle lemna det beredvilligaste erkännande", och förklarade tillika, att den kejserlige ståthållaren i Holstein skulle sammankalla hertigdömets ständerförsamling till Itzehoe till den 11 juni, "emedan landets önskningar och rättsåskådning utgjorde en berättigad faktor vid afgörandet". Att Österrike öfverlät den slesvig-holsteinska striden åt förbundets afgörande, ansåg Preussen vara ett brott mot Gasteinfördraget. Guvernören i Slesvig, general von Manteuffel, ryckte på grund af det

*) Den 9 maj gjorde en ung man, Karl Cohen, styfson till den badiske demokraten Blind och en i öfrigt sedig och oförvitlig yngling, i Berlin ett mordförsök på öppen gata mot Bismarck, i hvilken han såg det egentliga hindret för freden. Grefven undgick dock att såras; Cohen dödade sig under ransakningen.

förra "kondominatet" med 20,000 man in i Holstein och uppmanade den österrikiske ståthållaren von Gablenz att åter bilda en gemensam regering för båda hertigdömena. Denne afböjde uppmaningen, drog sig under protest tillbaka med sina 3,000 man och tågade, sedan preussarne med våld hindrat ständernas sammanträdande (den 11 juni), öfver Hannover och Cassel till den österrikiska hufvudhären i Böhmen. Äfven pretendenten Fredrik af Augustenborg lemnade sitt "arfland".

Efter dessa tilldragelser framstälde Österrike till förbundsdagen förslaget att mobilisera hela förbundsarmén med undantag af den preussiska kontingenten, emedan Preussen genom Holsteins besättande begått en handling af våldsam sjelfhjelp, hvilken förbundsförsamlingen i kraft af 19:de artikeln i Wienslutakten vore förpligtad att hindra. Ehuru det preussiska sändebudet (von Savigny) protesterade mot "det till innehåll och form författningsvidriga förslaget" emedan förbundsrätten icke kände till någon krigsförklaring, utan endast en exekutionsåtgärd, så blef dock vid sammanträdet den 14 juni mobiliseringsförslaget mot Preussen antaget med 9 röster mot 6. Till majoriteten hörde Österrike, Baiern, Würtemberg, Sachsen, Hannover, båda länderna Hessen, Nassau och den 16 kurian; Baden afhöll sig från att rösta. Efter denna tilldragelse förklarade det preussiska sändebudet, att Preussen ansåge det dittills gällande förbundsförhållandet brutet och icke mera bindande och skulle behandla det samma såsom upphäfdt. Samtidigt framlade samma sändebud ett de särskilda regeringarna redan meddeladt utkast till en omdaning af förbundet med uteslutande af Österrike (äfvensom af Luxemburg). Efter dessa meddelanden lemnade Preussens representant salen. Staterna i minoriteten, hvilka hade röstat med Preussen, följde dennes exempel och återkallade sina representanter från Frankfurt. Förbundsförsamlingens majoritet förklarade Preussens utträdande för olagligt och betraktade sig äfven för framtiden såsom tysk förbundsförsamling. Den 15 juni gjorde Preussen sina närmaste grannar bland motståndarne, Sachsen, Hannover, Kurhessen och Nassau, ännu en gång fredsanbud, hvarvid det samma med vilkor att de genast slutade sina rustningar och utskrefve valen garanterade dem

fortfarande besittning af deras länder och suveränetetsrättigheter inom förbundsreformens gränser. Då denna Preussens "sommations-not" tillbakavisades af dem alla med sårad stolthet, så inryckte redan den 16 juni de preussiska trupperna i Hannover, Sachsen och Kurhessen.

25.

Kriget år 1866. Det nordtyska förbundets grundläggande. Preussens hegemoni i Tyskland.

Sedan striden, som företagits för att befria Elbehertigdömena, förvandlats till en strid om hegemonin i Tyskland, med hvilken också den italienska frågan stod i samband, handlade Preussen med sin vanliga skyndsamhet och kraft.

På den norra krigsskådeplatsen var det endast de hannoveranska trupperna, som gjorde motstånd. Här gick Manteuffel från Holstein och Lauenburg öfver Elbe, besatte Harburg (den 16 juni) och tog genom kapitulation Elbefästningen Stade, der en ansenlig krigsmateriel — 15 refflade kanoner, 14,000 nya gevär och en massa andra krigsförnödenheter — föll i preussarnes händer. Derefter besattes hufvudstaden (den 17 juni), hvilken konungen hade lemnat för att fly till sin vid Göttingen i södra delen af landet samlade här. Härifrån ämnade han slå sig igenom till Baiern. Men då samtidigt general Vogel von Falckenstein inryckte från Minden i Hannover och i förening med Manteuffels trupper besatte hela konungariket samt general Beyer under tiden äfven

hade inryckt i Kurhessen, så stälde den hannoveranska armén sitt tåg mot sydost genom det preussiska Eichsfeld för att öfver Heiligenstadt, Mühlhausen och Langensalza i riktning mot Gotha söka genombryta de preussiska trupperna och uppnå bairarne, som hade samlat sig vid Coburg och Eisenach. Under det Manteuffel tågade efter, försökte konung Georg V att underhandla i flere dagar, hvilket dock blef utan resultat till följd af den envishet, hvarmed han äfven nu tillbakavisade de förut gjorda anbuden. Nu erhöll den Manteuffelska divisionens avantgarde under general Fliess befallning att angripa hannoveranarne, som uppstält sig vid Langensalza. Preussarne, 6,000 man starka, stormade den 27 juni höjderna vid denna stad, men måste vid middagen åter draga sig tillbaka, då hela den fiendtliga armén, 18,000 man med 56 kanoner, framryckte. Då nu Manteuffel den 28 juni nalkades Langensalza norr ifrån, slöts den 29 en kapitulation, enligt hvilken de hannoveranska trupperna afväpnades och hemförlofvades samt konungen erhöll rätt att efter behag välja sin vistelseort utom sitt af preussarne besatta land.

Sachsen hade först norrifrån besatts af general Herwarth von Bittenfeld, för hvilken den sachsiska hären drog sig tillbaka till Böhmen, dit äfven konung Johan tagit sin tillflykt. Den 18 juni höll den preussiske generalen sitt intåg i Dresden, under det den s. k. första armén under prins Fredrik Carl inryckte i det östra Sachsen. Samma dag (den 23 juni) gingo båda arméerna öfver Böhmens gränser. Inom få dagar var hela konungariket Sachsen med undantag af fästningen Königstein i preussarnes händer.

De kurhessiska trupperna (5,000 man) hade dragit sig tillbaka öfver Fulda och förenade sig senare med förbundshären. General von Beyer besatte Hessen och förklarade i en proklamation af den 21 juni kurfurstens välde upphäfdt. Denne, som stannat i sitt residens Wilhelmshöhe, fördes såsom krigsfånge till Stettin; krigsministern von Meyerfeldt, som vägrade lofva att ej under kriget företaga några fiendtligheter mot preussarne, bortfördes till Minden (i juni).

Med öfverraskande hastighet hade preussarne eröfrat hela norra Tyskland, men i Böhmen skulle kriget afgöras. Österrikarne hade märkvärdigt nog icke gjort något för att förekomma preussarne i det så vigtiga besättandet af Sachsen; tvärtom hade den sachsiska hären, ungefär 30,000 man stark, dragit sig till Böhmen och förenat sig med den österrikiska hären. Denna uppgick efter sin förening med sachsarne till 280,000 man med nära 800 kanoner och var delad i sju armécorpser, som anfördes af erkehertigarne Ernst och Leopold, grefvarne Clam-Gallas, Thun, Festetics och fältmarskalklöjtnanterne von Ramming och von Gablenz. I spetsen för det hela stod fälttygmästaren Benedek, född i Ungern och protestant, som sedan bataljen vid Solferino ansågs vara Österrikes förnämste fältmarskalk och af hvilken man nu väntade sig någonting stort. Benedek hade dittills utmärkt sig endast i en mera underordnad ställning och aldrig fört befälet öfver en hel armé; nu skulle det visa sig, huruvida han äfven förmådde utveckla en genialisk och djerf fältherrekonst, hvilket gent emot en så rask och energisk fiende som preussarne var alldeles nödvändigt. Äfven frågade man sig, huruvida de särskilda corpsernas anförare skulle fylla sina platser och punktligt lyda den protestantiske öfvergeneralen, något som icke just kunde väntas af erkehertigarne och grefvarne. Den preussiska styrkan stod, tills konung Wilhelm sjelf inträffade på krigsskådeplatsen, icke under ett enda öfverbefäl, utan var delad i tre arméer: den första under prins Fredrik Karl, den andra under kronprinsen, den tredje (Elbearmén) under general Herwarth von Bittenfeld. Man väntade, att österrikarne skulle gripa till offensiven och, i synnerhet som de egde ett talrikt rytteri, lemna den böhmiska kitteln och träda fram på Schlesiens och Mark-Brandenburgs öppna slätter. Hela sydtyskland, medelstaterna öfver hufvud, hade fäst sina förhoppningar vid Österrike och dess stridbara armé, och den österrikiska pressen hade uppbjudit alla sina krafter för att stärka detta förtroende till kejsarstaten och dess armés styrka. Men Österrike hade öfverilat sig med sitt förslag i förbundsförsamlingen af den 14 juni, dess militära förberedelser lemnade ännu mycket öfrigt att önska,

och armén saknade ännu många förnödenheter, hvilkas anskaffande skulle hafva fordrat längre tid. Äfven de militäriska öfverenskommelserna med de sydtyska staterna drogo mycket långt ut på tiden. Benedek såg sig derför tvungen att hålla sig på defensiven, men den österrikiska diplomatin skickade storordiga förklaringar ut i verlden för att dölja de ännu ofulländade rustningarna. Deraf kom det, att man i södra Tyskland med tillförsigt väntade, att österrikarne skulle segra.

De mot hvarandra stående härmassorna tycktes vara hvarandra lika i antal och allt. Men under det den österrikiska armén hade att uppvisa vida flere grånade veteraner och mera krigserfarne befälhafvare, uppvägdes denna fördel mer än väl hos preussarne af en i det hela taget mycket högre bildning hos manskapet. Den preussiska armén egde det oskattbara företrädet af nationel enhet, under det den österrikiska hade att uppvisa den brokigaste mönsterkarta af olika nationer, som utan inre enhet endast sammanhöllos af disciplinens jernhårda band. Men äfven i materielt hänseende hade den preussiska armén företräde framför den österrikiska. Infanteriet hade med sina tändnålsgevär en afgjord öfverlägsenhet, likasom det under föregående århundrade haft genom införandet af jernladdstakar. Militärförvaltningen och sjukvården voro i bättre skick hos preussarne än hos österrikarne; alla kuggar i den stora maskinen grepo regelbundet in i hvarandra.

Af ofvan nämda skäl tvungen att hålla sig på defensiven, flyttade Benedek, då han märkte preussarnes afsigter, sitt hufvudqvarter från Olmütz till Josephstadt, i hvars grannskap de flesta corpserna koncentrerades. Han kunde imellertid hvarje ögonblick hafva öfvergått till offensiven, med öfvermakt kastat sig emot de skilda härarna, slagit tillbaka den ena efter den andra och hindrat deras förening. I stället skickade han mot Elbe- och första armén, som tillsammans utgjorde 140,000 man, grefve Clam-Gallas med endast 60,000 man och trodde sig, allt eftersom den schlesiska armén tågade fram ur bergspassen, böra ställa en österrikisk corps emot en preussisk, hvaraf följden blef, att den ena

efter den andra af hans corpser ledo nederlag och tillintetgjordes.

Enligt en väl uppgjord plan af generalstabschefen von Moltke och krigsministern von Roon framryckte preussarne från tre sidor mot Böhmen. Första armén under prins Fredrik Karl trängde in i Böhmen från det sachsiska Lausitz; högra flygeln af samma armé, Elbe-armén under Herwarth von Bittenfeld från Dresden och andra armén under kronprinsen af Preussen från Schlesien. Vid Gitschin skulle alla härarne förenas.

Den 23 juni gingo första armén, 100,000 man under prins Fredrik Karl, och Elbearmen. 40,000 man under general Herwarth von Bittenfeld, öfver sachsisk-böhmiska gränsen, den förra på vägen till Rumburg, den senare i riktning mot Reichenberg. Den 26 blefvo österrikarne, anförde af Clam-Gallas, under en träffning vid Turnau (vid Liebenau) drifna tillbaka öfver Iser af prins Fredrik Karl. Natten till den 27 led den österrikiska "jernbrigaden" ett nederlag vid byn Podol och tvangs att gå öfver Iser. Imellertid hade general Herwarth med Elbearmén kastat grefve Clam-Gallas' trupper tillbaka vid Hünerwasser (den 27 juni) och ryckte nu i förening med första armén mot München-Grätz. Här uppstod den 28 en hårdnackad strid, men äfven här tvungos österrikarne under Clam-Gallas till återtåg och staden togs. Prins Fredrik Karl framträngde vidare på vägen mot Königgrätz, angrep den 20 juni vid Gitschin Clam-Gallas, som sammandragit alla sina stridskrafter, och tillkämpade sig en lysande seger öfver den fiendtliga öfvermakten, som i oordning drog sig tillbaka till Benedeks hufvudarmé.

Den schlesiska (andra) armén under kronprinsens befäl framryckte dels öfver Nachod och Braunau, dels öfver Liebau till Trautenau. På det senare stället erhöll man den försäkran, att inga österrikare funnos i närheten; men då preussarne tågade genom Trautenau, så icke blott sköt man på dem från byggnaderna och kastade taktegel öfver dem från taken, utan de ursinnige czecherne göto äfven kokande vatten och olja öfver de hatade tyskarne, hvarför ock de senare i raseri nedgjorde

på gator och i boningshusen alla, som icke togo till flykten. På andra sidan staden stötte general von Bonins armécorps på en öfverlägsen österrikisk trupp under Gablenz och kastades efter en häftig strid tillbaka vid Goldenöls, men höll derefter stånd, tills gardena från Braunau kommo till hjelp (den 28 juni) och slogo österrikarne tillbaka. Desse drogo sig tillbaka till Königshof med en förlust af omkring 4,000 döda och sårade och 5,000 fångar. Men äfven Königshof stormades den 29 juni af gardet, och nu fanns intet, som hindrade Bonin att tränga vidare framåt.

Den andra arméns venstra flygel, general von Steinmetz' armécorps, hade den svåra uppgiften att framtränga genom passet vid Nachod och stötte den 27 juni på österrikarne under Ramming. Man lyckades besätta höjderna och med en mördande eld från tändnåls- eller snabbskjutningsgevären tillbakaslå öfvermakten; äfven det preussiska kavalleriet segrade öfver det österrikiska; infanteriet kunde tränga fram ur passet, som således var taget. Österrikarne drogo sig tillbaka med stor förlust. Följande dag (den 28 juni) tillkämpade sig Steinmetz, nu mera inom hären kallad "lejonet från Nachod", segern vid Skalitz, der han tillbakaslog erkehertigens corps och tre andra brigader samt fråntog dem 8 kanoner och 3,000 fångar. På vägen till Königinhof slog samma armécorps den 29 juni vid Schweinschädel och Jaromirz grefve Festetics corps, som ville hindra den Steinmetzska corpsens förening med gardena, förföljde den samma till Josephstadt och förenade sig den 30 juni med kronprinsens här.

Sålunda voro genom den preussiska härens väl utförda rörelser de tre arméerna förenade, och konungen, som nyss anländt jemte grefve Bismarck och sjelf tagit öfverbefälet öfver alla sina trupper, förlade (den 2 juli) sitt hufvudqvarter till Gitschin. Benedek, som på några få dagar förlorat ungefär 35,000 man, drog sitt hufvudqvarter tillbaka till *Königgrätz*, der han samlade omkring sig alla österrikiska corpser i Böhmen, 180,000 man, och intog en fast ställning mellan Elbe och Bistriz, skyddad af Chlums och Lipas väldiga höjder samt den sumpiga Bistriz-dalen.

Vid underrättelsen härom höll konung Wilhelm natten mellan den 2 och 3 juli ett krigsråd, i hvilket man beslöt att med första armén öppna angreppet vid byn *Sadova* invid Bistriz och på sjelfva slagfältet invänta den längre bort stående kronprinsen. Den preussiska hären var omkring 200,000 man stark, af hvilka dock, då flere truppcorpser af den schlesiska armen icke anlände i rätt tid, blott 150,000 man deltogo i drabbningen. Den 3 juli kl. 7 på morgonen började prins Fredrik Karl striden, hvars ledning litet senare öfvertogs af konungen sjelf, omgifven af ministrarne von Bismarck, von Roon, general von Moltke och andra. Första armén uthärdade med beundransvärd uthållighet och orubblig fasthet striden mot det fruktansvärda österrikiska artilleriet, hvars 600 kanoner voro uppstälda på de terrassformigt sig höjande kullarna. Divisionen Fransecky var under flere timmar utsatt för den mördande kanonelden och den mot honom framstormande fiendtliga öfvermakten; då den måste vika tillbaka till Benatek, yttrade Fransecky de hjeltemodiga orden: "Icke längre tillbaka! Här dö vi!" Officerare och soldater lifvades till ett sista dödsföraktande försvar. Ännu vid middagen var stridens utgång mycket osäker. I den yttersta spänning väntade man kronprinsens ankomst på venstra flygeln. Det var svåra ögonblick för preussarne. Om han försenade sig, vore slagtningen förlorad. Kronprinsen hade imellertid länge uppehållits genom störtregn och uppblötta leriga vägar, men framkom kl. 3 på eftermiddagen tidigt nog för att, såsom en gång Blücher vid Waterloo, afgörande ingripa i striden. Hans ankomst afgjorde allt. Med raseri kastade gardena fienden ur tre på hvarandra följande positioner, af hvilka höjderna vid Chlum utgjorde nyckeln till den österrikiska ställningen. General Hiller von Gärtringen, som insåg vigten af denna punkt, framträngde mot Chlum midt genom den mördande elden. Träffad af en kula, dog han hjeltedöden, men hans tappra bataljoner stormade modigt fram och togo höjderna. Kl. 4 satte sig konungen sjelf i spetsen för kavalleriet för att förfölja den tillbakavikande fienden, som först i god ordning, men kort derefter i vild flykt drog sig tillbaka till Pardubitz. Slaget vid *Königgrätz* (*Sadova*) varade till kl.

9 på aftonen, då de sista kanonskotten tystnade; 11 fanor, 174 kanoner, omkring 18,000 fångar föllo i segrarnes händer, som räknade sin förlust i döda och sårade till 10,000 man; österrikarne hade förlorat 40,000 man. Sedan slagen vid Leipzig och Waterloo hade ej en så stor och afgörande strid blifvit hållen. Med skäl kunde ock konung Wilhelm i generalorderna af den 4 juli tacka sina trupper för deras uppförande med orden: "Dagen vid Königgrätz har kostat många offer, men den är en hedersdag för hela armén, på hvilken fäderneslandet blickar med stolthet och beundran".

Nästan utan motstånd trängde nu preussarne, förföljande den upplösta österrikiska armén, fram ända till Wiens grannskap. På den gamla härvägen drog Elbecorpsen under Herwarth von Bittenfeld öfver Iglau och Znaym mot Wien; första armén under konungen och prins Fredrik Karl drog sig med tillhjelp af jernväg till Brünn, andra armén under kronprinsen till Olmütz, under det Prag besattes redan den 8 juli. Första armén hade i Mähren att utkämpa endast obetydliga fäktningar (den 10 juli vid Saar, den 11 vid Tischnowitz); andra armén tog i en segerrik fäktning vid Tobitschau söder om Olmütz (den 15 juli) 18 kanoner och afskar för de ännu vid Olmütz stående österrikiska trupperna vägen till Wien. Det kungliga hufvudqvarteret flyttades från Brünn till Olmütz, slutligen till Nicolsburg, 12 mil från Wien, der underhandlingar började om ett vapenstillestånd och om fredspreliminärerna. Redan hade en fem dagars vapenhvila afslutits, som skulle inträda den 22 juli kl. 12 på dagen, då samma dag ännu en sista blodig strid uppstod vid Blumenau nära Pressburg, emedan prins Fredrik Karl redan den 16 juli hade gått öfver på ungerskt område. Generallöjtnant von Fransecky sökte sysselsätta fienderna i fronten, tills general Bose genom ett obemärkt tåg öfver Småkarpaternas höjder hade kringgått den och kunde angripa i högra flygeln och i ryggen. Brigaden Bose hade verkligen efter en liflig strid kringgått österrikarne, och Pressburg syntes förloradt, då omkring kl. 12 parlamentärer från staden infunno sig för att tillkännagifva, att den afslutade vapenhvilan inträdt. General Bose kunde dock icke neka sig tillfredsställelsen

att under natten stanna på den intagna punkten tills den fiendtliga corpsen genom hans front hade inryckt i Pressburg, för att tillkännagifva, huru han redan haft segern i sina händer.

Preussen hade efter slaget vid Königgrätz två gånger afvisat generallöjtnanten von Gablenz, som ville underhandla om en vapenhvila. Plötsligt ankom kejsarens af Österrike förklaring, att "sedan han häfdat sina vapens ära i Italien, afträdde han Venetien till fransmännens kejsare och antoge dennes bemedling för åstadkommande af fred". Då Österrike härigenom kunde kalla sin sydarmé från Italien och använda dén mot Preussen, så förband det senare med förslaget om ett vapenstillestånd tillika vilkoren för fredspreliminärerna. Under fransk bemedling afslöts nu den ofvan nämda fem dagars vapenhvilan (den 22—27 juli), derefter den 26 juli i Nicolsburg ett vapenstillestånd, som tillika omfattade en preliminär fred. Härigenom erkände kejsaren af Österrike det dittills varande tyska förbundets upplösning och gaf sitt samtycke till en omdaning af Tyskland utan Österrike, särskildt ett nordtyskt förbund ända till Mainlinien; Österrike afträdde till Preussen sina kondominatsrättigheter till Slesvig-Holstein, hvarvid man så till vida fäste afseende vid den af Frankrike förordade nationalitetsprincipen, att i händelse de nordliga distrikten i Slesvig genom fri omröstning uttryckte sin önskan att förenas med Danmark, så skulle denna önskan villfaras — en bestämmelse, som Preussen ännu 1876 oaktadt den ingångna förbindelsen icke ansett sig pligtig att på något sätt ställa sig till efterrättelse. Venetien afträddes till Italien. I freden upptogs endast Sachsen; för öfrigt lemnade Österrike sitt erkännande åt de förändringar i Nordtyskland, hvilka Preussen ämnade företaga, äfvensom åt en nationel förening, som de sydvesttyska staterna ämnade ingå med det nordtyska förbundet. Den 30 augusti slöts den definitiva *freden i Prag*.

Äfven kriget i sydvestra Tyskland tog ett för Preussen lyckligt slut genom den skickliga ledningen, snabbheten och djerfheten. Af de corpser, som besatt Sachsen, Hannover och Kurhessen, bildades den s. k. Mainarmén och stäldes under befäl af general Vogel von Falckenstein. Den räknade tillsammans 53,000 man med 96 kanoner. Den baierska armén under prins Karl lär hafva varit ungefär 50,000 man med 136 kanoner; förbundstrupperna under prins Alexander af Hessen belöpte sig likaledes till inemot 50,000 man med 140 kanoner. Mot den preussiska armén stodo alltså två fiendtliga arméer, hvar för sig af nästan lika styrka och med ett vida öfverlägset artilleri, men bairarne och förbundstrupperna saknade all planmessighet och enhet i sina åtgärder. Preussiska armén fylde sin uppgift icke mindre genom lyckliga manövrer än genom segerrika fäktningar.

Under det Mainarmén ryckte från Eisenach till Frankfurt, slog divisionen Göben bairarne vid Dermbach och Rossdorf (den 4 juli), och Falckenstein besatte den 7 juli Fulda efter en sammandrabbning med baierskt kavalleri vid Hünfeld (den 5 juli). Den 10 uppstod vid öfvergången af den frankiska Saale fäktningar på fem olika punkter, häftigast vid Kissingen och Hammelburg, hvarefter bairarne drogo sig tillbaka till den venstra Mainstranden. Då prinsen af Hessen ville betäcka öfvergången öfver Main, segrade preussarne den 13 juli vid Laufach, den 14 vid Aschaffenburg öfver de under general Neipperg förenade österrikarne, kurhessarne och darmstädtarne. Den 16 juli på aftonen tågade Falckenstein in i den gamla riks- och förbundsstaden Frankfurt, som till följd af sin förut visade, mot preussarne fiendtliga sinnesstämning måste betala en hård skatt, som dock sedan lindrades. Förbundsdagen hade redan bragt förbundskassan i säkerhet och förlagt sitt säte till Augsburg. Från Frankfurt besattes äfven Nassau och Öfre Hessen. Då Falckenstein återkallats såsom guvernör öfver Böhmen, ledde Manteuffel det vidare fälttåget. Sedan Mainarmén förstärkt sig med den oldenburg-hanseatiska brigaden och med nybildade preussiska bataljoner på 66,000 man, af hvilka 6,000 man qvarstannade såsom besättning i Frank-

furt, följde åter en rad af segrar för Preussen, tills ett vapenstillestånd slöts (den 2 augusti). Sålunda hade äfven fälttåget i Sydtyskland varit en oafbruten kedja af segrar, och Manteuffel kunde från Würzburg tillkännagifva, att det sydvestra Tyskland hade underkufvats efter tjugu segerrika fäktningar. Kort förut hade storhertigen af Mecklenburg-Schwerin tågat förut öfver Baireuth till Nürnberg, dit äfven braunschweigarne följde efter.

De sydtyska staterna voro lika afgjordt underlägsna de preussiska vapnen, som österrikarne voro det i Böhmen. Emedan det österrikiska kabinettet var ur stånd att vid underhandlingarna i Nicolsburg lägga sig ut för sina sydtyska bundsförvandter, så sökte dessa, den ena efter den andra, fred hos Preussen och erhöllo den mot betalande af krigskostnader. Den 13 augusti slöt Würtemberg, den 17 augusti Baden och den 22 augusti Baiern fred med Preussen, på grundvalen af fredsvilkoren i Nicolsburg. Med dessa fredsslut förknippades samtidigt anfalls- och försvarsförbund med Preussen, hvilka först i mars 1867 offentliggjordes. Baiern afträdde till Preussen två små områden, Orb och Gersfeld. Freden med Darmstadt fördröjdes intill den 3 september 1866; det afträdde då till Preussen Hessen-Homburg och några delar af Oberhessen, öfverlemnade åt det samma rätt att förlägga en besättning i den förra förbundsfästningen Mainz och medgaf provinsen Oberhessen att luta sig till det nordtyska förbundet. Ett offensivt och defensivt förbund mellan storhertigdömet och Preussen afslöts den 11 april 1867. Freden med Sachsen ingicks först den 21 oktober, hvarvid det slöt sig till nordtyska förbundet och stälde sitt militärväsen under konungens af Preussen ledning och öfverbefäl. — Förbundsförsamlingen, som slutligen nedsjunkit till 4 röster, afbidade sitt slut i hotellet “Zu den drei Mohren“ i Augsburg; den blef ock den 14 augusti 1866 af österrikiska sändebudet von Kübeck förklarad upplöst.

Samtidigt hade äfven Italien fört krig mot Österrike. Samma dag (den 23 juni), som preussarne gingo öfver Böhmens gräns, tågade italienska armén under generalen och krigsministern Lamarmora öfver Mincio för att innesluta fästningarna Peschiera och Verona, under det Cialdini skulle inrycka i Venetien öfver nedre Po och Garibaldi med sina friskaror inbryta i Tyrolen. Öfverbefälet öfver österrikarne hade erkehertig Albrekt, en son till den genom segern vid Aspern berömde erkehertig Karl. Den 23 juli besatte han höjderna vid Custozza, den 24, årsdagen af slaget vid Solferino, utkämpades slagtningen vid Custozza, der aderton år förut den gamle Radetzsky vunnit en ärofull seger öfver piemontesarne. Den italienska hären blef här slagen och måste draga sig tillbaka öfver Mincio. Nu såg sig äfven Cialdini hämmad i sina företag vid Po, tills efter preussarnes seger i norr kejsar Frans Josef förklarade, att "han afträdt Venetien till fransmännens kejsare". Då först öfverskred Cialdini Po, intog sin ställning i sydöstra hörnet af fästningsfyrkanten och hindrade en del af den österrikiska armén att tåga bort till den norra krigsskådeplatsen.

Lika olycklig som till lands var italienarnes strid till sjös. Den 27 juli seglade amiral Persano med 23 fartyg, bland hvilka voro 12 pansarfregatter, ut ur hamnen vid Ancona, för att bemäktiga sig den vid Dalmatiens kust belägna ön Lissa, Österrikes "lilla Gibraltar", hvilket var starkt befäst genom strandbatterier och skansverk och af österrikarne begagnades som stödjepunkt för vidare operationer. Sedan besättningen på Lissa (1,000 man) slagit tillbaka tre landstignings-försök, ankom den tappre och skicklige österrikiske vice-amiralen von Tegetthoff med 22 fartyg, bland hvilka endast 7 voro pansarfregatter, och nu började en fyra timmars häftig strid, i hvilken en italiensk pansarfregatt borrades i sank, en annan sprängdes i luften, under det att det österrikiska opansrade linieskeppet "Kejsaren" genom sin säkert träffande eld tillbakaslog de italienska pansarskeppens alla angrepp (den 20 juli). Persano måste draga sig tillbaka till Ancona, ställdes sedermera för krigsrätt, men sköt

skulden på den dåliga marinförvaltningen. Dock förklarades han skyldig.

Äfven Garibaldis friskarors anfall mot Tyrolen var utan betydande följder. Garibaldi sjelf blef den 3 juli sårad och tillbakaträngd i Chiesedalen, der han framträngt ända till Tyrolens gräns. Striden öfvergick till mindre fäktningar, då Cialdini sände general Medici genom Brentadalen mot Trient, till hvars grannskap han också framryckte efter hårda strider. Vapenstilleståndet i Nicolsburg gjorde slut på fiendtligheterna. Sedan österrikarne fått fria händer vid Donau, måste Victor Emanuel nöja sig med att afsäga sig sina anspråk på italienska Tyrolen, och Venetien, för hvilket han hade att tacka segrarne vid Königgrätz, fick han icke omedelbart mottaga ur Österrikes hand, utan såsom en gåfva af Napoleon. Den 3 oktober undertecknades freden i Wien mellan Österrike och Italien. Den 21 och 22 oktober hölls i Venetien folkomröstning angående dess förening med Italien; den 4 november mottog Victor Emanuel den venetianska deputationen, som medförde omröstningens resultat, och svarade på dennas tal: "I dag har främlingeväldet upphört; Italien existerar, men är ännu icke färdigt!" — ty ännu fattas Rom, hvilket dock i längden icke skall motstå enhetsstaten.

Så hade då ett krig på knapt sju veckor alldeles förändrat maktställningen i Europa och särskildt ledt Tysklands nationella utveckling in på nya banor. Preussen tog såsom den enda tyska stormakten Tysklands enhetsverk i sin hand; målet, som förgäfves eftersträfvades med rörelserna 1848 och 1849, hade nu nåtts. Äfven tvedrägten i det inre af Preussen bilades och undanröddes under det öfverväldigande intrycket af de lysande segrarne äfvensom genom ömsesidigt tillmötesgående, emedan man väl visste, att endast genom endrägtig samverkan af regering och folk följderna af den blodiga segern skulle kunna betryggas och vidare utvecklas.

Den 4 augusti inträffade konungen af Preussen åter i sin hufvudstad, och redan följande dag öppnade han

landtdagen. I sitt trontal fäste han sig mindre vid de vunna segrarne, som omnämdes med beröm, men utan all öfverdrift, än vid de ännu olösta inre frågorna. Det hette deri: "Under Guds synbara välsignelse följde den väpnade nationen med hänförelse kallelsen till den heliga striden för fäderneslandets oberoende. — Många tappre begråter fäderneslandet, hvilka segerglade dogo hjeltedöden. — I endrägtig samverkan böra regering och representation söka bringa till mognad de frukter, som måste uppväxa ur det blodiga utsädet, så vida detta icke skall vara förgäfves. — På statens finansiella ställning kan min regering med tillfredsställelse vända sina blickar." Derefter uttalade han sin förtröstan, "att de senaste tilldragelserna skola i den mån bidraga till åstadkommande af den oeftergifliga enigheten, att regeringen med afseende på den utan budgets-lag förda förvaltningen beredvilligt erhåller den *indemnitet*, hvarom särskildt skall väckas förslag hos landsrepresentationen, och den hittills rådande konflikten dermed så mycket säkrare biläggas, som man vågar hoppas, att fäderneslandets politiska förhållanden skola medgifva en utvidgning af statens gränser och upprättande af en under Preussens ledning stående gemensam förbundshär, hvarför omkostnaderna skola likformigt fördelas på alla förbundets medlemmar."

Deputerade kammaren förenade sig (under Forkenbecks presidium) om en adress till konungen (den 23 aug.), vid hvars öfverlemnande han tackade och sade sig betrakta den "såsom ett uttryck från hela landet"; "landtdagens rätt att bevilja penningar vore aldrig ifrågasatt, men då ingen finanslag kommit till stånd, hade det varit konungens pligt att gå till väga så, som han gjort".

Den af regeringen framlagda indemnitetslagen beviljades af deputerade kammaren med 230 röster mot 75 (den 3 sept.) och en af henne fordrad utomordentlig kredit på 60 millioner thaler för att åter fylla den genom kriget tömda statskassan, beviljades likaledes med 230 röster mot 83 (den 25 sept).

Redan den 17 augusti förkunnade i deputerade kammaren ett kungligt budskap: "Den politiska nödvändigheten tvingar oss att icke åter åt regeringarna i konungariket Hannover, kurfurstendömet Hessen och hertigdömet Nassau äfvensom åt den fria riksstaden Frankfurt öfver-

lemna den myndighet de förlorat genom våra truppers segerrika framträngande, utan tvärtom för alltid införlifva dessa områden med vår monarki". Den 20 december, då den segerrika hären höll sitt intåg i Berlin, undertecknades den lag, som "med båda kamrarnes bifall" bestämde de nämda områdenas införlifvande med Preussen, med tillägg, att den preussiska författningen i dessa landsdelar skulle träda i gällande kraft från och med den 1 oktober 1867. Genom patentet af den 12 januari 1867 införlifvades äfven Slesvig-Holstein, med undantag af ett litet till Oldenburg afträdt område, med den preussiska monarkin. Genom de nyförvärfvade länderna erhöll den preussiska staten en tillökning af 1,308 qvadratmil med 4,285,700 invånare.

Preussen hade plötsligen stigit till en höjd, som syntes sjelfva Frankrike hotande, hvilket nu från en skiljedomares ställning, som det sedan kriget intagit, såg sig inskränkt till den af medlare. Men Preussen hade ännu en svår uppgift att lösa, organisationen af det nordtyska förbundet, som skulle träda i stället för det upplösta tyska förbundet och utan hvilket dess förhållande till Tyskland alltid måste blifva osäkert och vacklande. Grefve Bismarck hade redan i en rundskrifvelse af den 16 juni meddelat Preussens representanter i utlandet sin regerings afsigt att föreslå de till Preussen gränsande nordliga staterna ett nytt förbund, emedan det gamla förbundsförhållandet vore upplöst genom beslutet af den 14 juni. Detta förslag upprepades den 4 augusti, och den 18 och 21 augusti antogs det definitivt. De norr om Main liggande staterna inbjödos att gemensamt grunda ett nordtyskt förbund. I fördraget hette det, att de förbundne slöto ett offensivt och defensivt förbund för att uppehålla sina staters oberoende och integritet äfvensom deras inre och yttre säkerhet samt genast skredo till gemensamt försvar af sina besittningar, hvilka de ömsesidigt garanterade hvarandra. De förbundnes alla trupper stodo under konungens af Preussen öfverbefäl. De förbundna regeringarna uppmanades att samtidigt med Preussen anordna de på grund af rikets vallag af den 12 april 1848 förestående valen af deputerade till parlamentet och gemensamt med Preussen sammankalla det senare. Den 15 december samman-

trädde de nordtyska staternas fullmäktige i Berlin för att rådpläga om det af den preussiska regeringen framlagda förslaget till författning för den nordtyska förbundsstaten. Konstituerandet af det nordtyska förbundet, som omfattar nära 30 millioner invånare, närmade sig oaktadt de många svårigheterna skyndsamt sin fullbordan. Den 12 februari 1867 egde valen till riksdagen rum, hvilken den 24 februari öppnades med ett trontal af konungen af Preussen.

Sedan riksdagen valt den forne presidenten i Frankfurt-parlamentet d:r Simson (gammal-liberal) till president samt hertigen af Ujest och Rudolf von Bennigsen till vicepresidenter, började öfverläggningen om det af regeringarna gemensamt antagna författningsförslaget. Riksdagen, inom hvilken man snart kunde skilja mellan tre hufvudfraktioner: konservative, gammal- och nationalliberale samt den yttersta venstern (klerikale, polackar), utvecklade väl icke någon sådan rikedom på idéer, snille och talang som på sin tid nationalförsamlingen i Frankfurt, men genom att inskränka sig till det praktiskt utförbara kom den förre till ett bestämdt resultat, något som icke lyckats det senare lysande parlamentet. Efter knapt två månaders öfverläggning, efter endast tretiofem sammanträden förklarade grefve v. Bismarck den 17 april "det nordtyska förbundets författning *) antagen af riksdagen och regeringarna". Genom

*) Den innehöll 15 afdelningar och 79 artiklar. Det nordtyska förbundet är icke något statsförbund, utan en förbundsstat. Förbundspresidiet tillhör Preussen, som folkrättsligt representerar förbundet och som i dess namn förklarar krig, sluter fred och förbund och tillsätter sändebud. Regeringarna representeras af *förbundsrådet*, i hvilket Preussen har 17, de öfriga 20 medlemmarne i förbundet 26 röster. Folket deltager i ledningen af sina öden genom den medels allmänna och direkta val bildade *riksdagen*. Förbundets hela landt- och sjömakt står under konungens af Preussen öfverbefäl. Hamnarna vid Kiel och Jahde äro förbundets krigshamnar. Krigs- och handelsmarinens flagga är svart-hvit-röd. Hvarje nordtysk är värnpligtig och kan vid fullgörandet af denna skyldighet icke sätta någon annan i sitt ställe. Till bestridandet af alla gemensamma utgifter användas i första rummet de inkomster, som härflyta från tullverket, de gemensamma (indirekta) skatterna samt post- och telegrafväsendet. För så vidt dessa icke räcka till, lemnas bidrag af de särskilda förbundsstaterna i förhållande till deras befolkning. — De sydtyska staternas eller någons af dem inträde i förbundet sker efter förbundspresidiets förslag på lagstiftningsväg.

ett kungligt budskap uppmanades församlingen att för afslutandet af riksdagssammanträdena af konungen af Preussen i de förbundna regeringarnas namn samma dag infinna sig kl. 12 på middagen i Hvita salen i residenset. I trontalet tillkännagaf konungen "med uppriktig tillfredsställelse": "Vi alla, som bidragit till det nationella verkets genomförande, förbundsregeringarna likaväl som folkrepresentanterne, hafva beredvilligt gjort ett offer af våra åsigter, våra önskningar; vi vågade göra det i den öfvertygelse, att det var ett offer för Tyskland, och att vår enhet vore det väl värdt. — I detta tillmötesgående från alla håll, i stridigheternas biläggande har tillika en borgen vunnits för förbundets vidare fruktbringande utveckling; med dettas afslutande hafva äfven närmat sig sin uppfyllelse de förhoppningar, som vi hafva gemensamma med våra bröder i Sydtyskland. Den tid är kommen, då vårt tyska fädernesland är i stånd att med förenade krafter skydda sin fred, sin rätt och sin värdighet. — Gud välsigne oss alla och vårt dyra fosterland!"

Snart följde de särskilda landtdagarnas bifall till riksförfattningen, och den 1 juli 1867 trädde den samma i kraft. Dermed hade Preussen vunnit hegemonin i Tyskland, som dermed inträdde i ett nytt betydelsefullt skede af sin politiska utveckling. Det skulle icke dröja många år, innan Tyskland i ännu vidsträcktare mån blef inom sig en enhet och i förhållande till utlandet en samlad makt.

26.

Utom-europeiska stater.

Asien: Upproret i Indo-brittiska riket (1857—1859). — Inbördes kriget i Nordamerika (1861—1865). — Maximilians kejsardöme i Mexiko (1864—1867). — Haiti. — Republikerna i Central- och Sydamerika. — De nordafrikanska staterna: Egypten. Abyssinien. Konung Theodorus (1868). — Australien.

I Asien har Ryssland, som här hotar att göra intrång på Englands handel och ostindiska besittningar, bemäktigat sig Amurflodens mynning, der Nikolajewsky, som grundlades 1853, raskt uppblomstrar. Sedan Rysslands planer i Turan 1840 strandade, lyckades det under senaste tiden att framskjuta sina gränser längre mot söder (1866). Folkstammarne vid Kaukasus blefvo efter Schamyls tillfångatagande bragta till en för öfrigt ännu alltid oviss underkastelse. I Persien var sedan freden i Turkmanfshai i februari 1828 Rysslands inflytande förherskande, hvilket eggade schahen Muhammed att eröfra Herat, en persisk vasallstat, ehuru utan resultat, för att derifrån motverka engelsmännen i Afghanistan. Till Japan afgaf nordamerikanska unionens president 1851 den förklaringen, "att ingen nation egde rättighet att isolera sig från all samfärdsel med andra nationer", hvarefter hufvudhamnarne öppnades för amerikanarne, derefter för britterne (1854) och för ryssarne (1856). Äfven Kina öppnades för verldshandeln genom freden i Peking (1860). Holländarne voro till följd af det brittiska väldets utsträckning stängde från Indiens fastland genom ett fördrag (1824) och inskränkta till de indiska öarna, men denna engelsmännens ständigt tilltagande utbredning på vestra indiska halfön gaf anledning till ett fruktansvärdt uppror.

Hela den ofantliga landmassan från Himalaya i norr till Kap Kamorin i söder var underkastad Ostindiska kompaniets välde. Den engelska regeringen utnämde blott generalguvernören och öfverbefälhafvaren; alla tjenstemän vid förvaltningen tillsattes af kompaniets tolf direktörer och deras utnämning bekräftades af guvernören: blott i de vigtigaste fall utöfvade en kunglig kommission kontroll öfver förvaltningen. Mellan engelsmännen och de infödde rådde den skarpaste motsats i religion, seder och språk. De engelska myndigheterna hade gjort föga för utbredandet af kristendomen i Indien, och britternes högmod och despotism hade gifvit oupphörlig näring åt den inhemska befolkningens hat mot det främmande väldet. Detta hat lågade inom alla klasser af befolkningen. De infödde furstarne, slutligen äfven konungen af Audh, hade fördrifvits eller afsatts, eller stodo de, der de ännu bibehöllo ett sken af makt, i beroende af det ostindiska kompaniets tjenstemän, hvars direktörer hade sitt säte i London *). Den högre länsadeln hade genom eröfrarnes våldsamma tillvägagående gått nedåt i sina förmögenhetsförhållanden och prisgifvits åt godtyckliga ingrepp i sina inre angelägenheter. De små jordegarne och de arbetande klasserne trycktes af tunga pålagor och den hårdhet, hvarmed de utkräfdes. Ostindiens invånare äro dels brahmadyrkare, dels tillhöra de Islam: den förra religionens anhängare kände sig kränkta af den ringaktning, som engelsmännen, öfver hufvud vane att med förakt se ned på allt främmande, visade mot deras kastskilnad; muselmännen, hvilkas religiösa nit alltid hölls vid lif genom deras pilgrimsfärder till Mekka, buro med otålighet och förbittring det pålagda oket. Bramaismens och Islams anhängare närmade sig hvarandra, och en för engelsmännen hotande sinnesstämning började väckas till lif hos de infödde. För att herska öfver en befolkning af 180 millioner skulle det behöfts en hel här af engelsmän och europeer, hvilken det dock var omöjligt att uppställa; af det ostindiska kompaniets 250,000 soldater voro endast 30,000 britter, de öfrige voro infödingar, som behandlades med

*) Redan år 1853 sade Macaulay i parlamentet: «Indien måste styras i sjelfva Indien och icke i London. De föddes uppfostran till *«self-goverment«* är frågans lösning!«

det största förakt af de engelske officerarne. Nu träffade sipahis (sepoys), d. v. s. det af infödingar bildade infanteriet, sina förberelser till ett fruktansvärdt uppror, som syntes hota det engelska väldet i Ostindien med undergång.

Den närmaste anledningen till upproret var egendomlig nog, nämligen införandet af ett slags nya patroner, som måste ingnidas med svinister och oxtalg, af hvilket det förra sårade hinduernes, det senare muhammedanernes religiösa känsla, emedan svinet är en styggelse för muhammedanerna och hinduerna hålla kor och hornboskapen i allmänhet för heliga djur, hvilkas missfirmelse medför den brottsliges förskjutande ur kasten. Den 9 maj 1857 vägrade de i Mirut vid staden Delhi i öfre Gangesområdet liggande sipahis att mottaga de nya patronerna, dödade de engelske officerarne med deras hustrur och barn och antände kasernerna. Två dagar senare reste sig Delhi, det mongoliska rikets hufvudstad. 150 kanoner, omätliga krigsförråd och en skatt af 200 millioner pund föllo i sipahis' händer. Hela den europeiska befolkningen, män, qvinnor och barn, dödades under gräsliga plågor. Den forne stormogul, Akbar, en ättling af Timur, utropades till Indiens herskare, och hans äldste son Mirza mogul ställdes som vikarie vid den sinnesslöe faderns sida, som då var nittiotvå år gammal. Samtidigt utbröt upproret i alla bengaliska garnisonsstäder. I sin uppfinningsrika grymhet nöjde sig orientalerne icke med att blott mörda engelsmännen; desse blefvo under de outsägligaste marter slagtade, lefvande brände och huggne i stycken; man afskar långsamt deras fingrar och tår, flådde af deras skinn, krossade deras barn mot gatstenarna och föröfvade alla upptänkliga gräsligheter. Upproret utbredde sig med blixtens hastighet öfver norra Indien och åtföljdes öfverallt af samma grymheter. Nu hemtade sig britterna från sin första öfverraskning och utvecklade då en beundransvärd kraft och dödsförakt. Till engelsmännens lycka förblefvo de krigiske Gorkhas i Himalaya och de tappre Sikhs i Pendschab (de fem strömmarnas område) trogne mot dem och gjorde dem väsentliga tjenster mot sipahis; den stora massan af folket deltog icke heller i plundringarna och mördandet. Sålunda blefvo sipahis öfverlemnade åt sig sjelfva. Efter tre månaders belägring kunde general Wilson taga Delhi

med storm. Den gamle kejsaren Akbar fördes som fånge till Kalkutta, två hans söner och tre hans barnbarn som deltagit i upproret blefvo skjutne. Hären, som försvarat Delhi, utbredde sig i ohejdad flykt på båda stränderna af Dschumna, men blef fullständigt splittrad af engelsmännen. En del af den samma kastade sig in i Audhs bergsland bland Himalayas lägre bergskedjor, hvilket sedan 1856 tillhört engelsmännen och hvars invånare slöto sig till de upproriske. Der hade engelsmännen med 400 qvinnor och barn kastat sig in i citadellet i Lucknow, landets hufvudstad, som dag och natt besköts och oupphörligt stormades af rebellerna. Den engelska besättningen, som under sir Lawrence tillbakaslagit alla angrepp, hade redan belutit att med hustrur och barn spränga sig i luften; man hade qvar lifsmedel endast för 24 timmar, då den ädle och tappre general Havelock lyckades genombryta den fem gånger större belägringsarmén och efter en svår förlust draga in i citadellet (den 25 september 1858). Sjelfva staden Lucknow, der 50,000 sipahis lågo, kunde Havelock icke intaga; den 16 november fick han undsättning af den från Kalkutta tillskyndande general Campbell. Allmänt ärad och beundrad dog Havelock kort derefter i kolera.

I England hade man imellertid gjort de största ansträngningar för att förstärka trupperna i Ostindien; alla partier och klasser hade fast beslutit att uppehålla det engelska väldet derstädes. Efter hand skickades 100,000 man till Ostindien, hvilka förstärktes genom 20,000 Gorkhas och 15,000 Sikhs. Under december 1857 och januari 1858 segrade engelsmännen i flere drabbningar. Den 13 mars intogs Lucknow efter tre dagars stormning. Rebellernas krigsstyrka smälte nu hastigt tillsammans; de sista segrarne öfver dem vunnos under sommaren och hösten 1858. Anföraren för mahratterne Tantia Topi afrättades (den 18 april 1859), men den blodtörstige Nana Sahib undkom engelsmännens hämd. De upproriske träffades af en sträng dom; otaliga hängdes eller skötos, i synnerhet genom att binda dem vid kanonmynningarna. Lord Canning, son till den berömde statsmannen, bidrog i egenskap af Indiens förste vice konung (sedan dec. 1857) mycket till att fullkomligt stilla oro-

ligheterna genom sin moderation. Den 28 juli 1859 firades i brittiska riket en stor tacksägelsefest med anledning af undertryckandet af detta uppror, för hvars gräsligheter språket saknar ord. Den vigtigaste följden af det samma var upphäfvandet af det ostindiska kompaniets privilegier, hvars myndighet derefter helt och hållet öfvergick till den engelska kronan, som besörjer Indiens angelägenheter genom en särskild statssekreterare. Dermed tyckes för Indien och dess förhållande till Storbrittanien hafva börjat ett nytt tidehvarf, af hvilket man väntar en förbättring i den infödda befolkningens ställning.

I *Norra Amerika* finnas kolonier, tillhöriga engelsmännen, danskarne (på Grönland) och ryssarne. Ryssarne öfverlemnade i april 1867 sina besittningar i nordvestra Amerika till Unionen för 7 millioner dollars. Englands betydligaste besittning, Kanada, hindrades från att affalla genom att der 1840 införa en friare författning. Expeditionerna i ändamål att påträffa en genomfart i norra delen af Amerika hafva åtminstone haft till följd, att man fullständigt utforskat dess norra kust.

Efter en ärofull tioårig strid hade de nordamerikanska kolonierna tillkämpat sig oberoende af moderlandet England och befäst sin inre och yttre frihet. I spetsen för de unga fristaterna, som beundransvärdt hastigt uppblomstrade, stodo män, lika utmärkte genom sin klokhet och sin handlingskraft, som genom republikansk enkelhet och alla medborgerliga dygder. En mängd förträffliga lagar gaf åt den nordamerikanska nationens andliga och politiska lif en aldrig sedd lyftning, under det lyckliga handelsfördrag i förening med ett väl ordnadt tullsystem, en liflig skeppsfart, en fortgående odling och en städse tillväxande befolkning höjde det kommersiella lifvet på ett förvånande sätt. Ett utvidgadt kanalsystem — nu bestående af omkring 90 kanaler — förenar den nordamerikanska kontinentens båda största flodområden, Mississippis och S:t Lorenzos, så väl med hvar-

andra som med den östra sluttningens kustfloder, och dessa åter sinsemellan, så att en skeppsfart inom landet är åstadkommen mellan de stora sjöarna, atlantiska oceanen och mexikanska viken. I afseende på ångbåtstrafik och jernvägar, hvilka senares antal nu räknas till 180*), blef nya verlden en förebild för den gamla. Mississippi, Ohio, Illinois, Missouri m. fl. betäcktes med ångbåtsflottiljer. Staternas antal uppgår nu till 37. Så snart nämligen ett landområde har 60,000 frie män öfver 25 år, kan det uppträda såsom särskild stat eller skilja sig från en redan befintlig stat, i hvilket fall Unionens flagga hvarje gång erhåller en ny stjerna. Landområden, som icke ega ofvan nämda befolkning, kallas territorier. Antalet invånare i Förenta staterna, hvilket är i ständig tillväxt genom en ofantlig invandring från Europa, är nu mer än tolf gånger så stort som 1783, eller mer än fyratio millioner. Förenta staterna är till namnet ett statsförbund, men i sjelfva verket en förbundsstat; i de särskilda staterna råder sjelfstyrelse (self-goverment). Den lagstiftande makten utöfvas af en kongress, som består af två "hus" eller kamrar: representanternas hus, hvars medlemmar väljas för två år inom hvarje stat för sig efter folketalet, men minst en för hvarje stat, och senaten, till hvilken hvarje stats lagstiftande församling sänder två deputerade, valda för sex år. Den verkställande makten hvilar i händerna på en ansvarig president, hvilken väljes för fyra år af elektorer, särskildt utsedde inom hvarje stat för sig, och som får omväljas högst två gånger å rad*). Med afseende på religionen råder

*) Den 10 maj 1869 fullbordades Atlantic-Pacific-jernvägen, som förenar Stilla och Atlantiska oceanerna och på hvilken man på 6½ dagar kan komma från Newyork och till San Fransisco i Kalifornien.

*) Här följer en förteckning på presidenter jemte de vigtigaste moment i de nordamerikanska staternas historia: Washington (1787—97); John Adams (1797—1801), under hvilken Washington förklarades för förbundsstat; Thomas Jefferson (1801—1809) anordnade gent emot Napoleons kontinentalsystem en handelsspärrning för Nordamerika, hvilken dock snart åter upphäfdes, emedan den väckte folkets missnöje; Maddison (1809—17) nödgades förklara England krig (i april 1812) med anledning deraf, att England gjorde anspråk på rätten att undersöka neutrala fartyg och genom matrospressningar

fullkomlig frihet, och antalet sekter är mycket stort. Kyrkor och skolor äro kommunernas angelägenhet. Den materiella kulturen och den praktiska folkbildningen, i synnerhet medels tidningar, står högt, vetenskap och konst afse hufvudsakligen den yttre praktiska nyttan.

Då de unga fristaterna efter att hafva skilt sig från moderlandet kommit till ro efter långa strider, började redan tidigt en inre motsats framträda mellan Unionens nord- och sydstater, hvilken berodde på de materiella intressenas olikhet. I de norra staterna äro, jemte åkerbruk, handel och industri förherskande, sydstaterna idka

---

gjorde intrång i de nordamerikanska medborgarnes frihet; kriget fördes dels till lands vid norra gränserna, dels till sjös; engelsmännen intogo och uppbrände förbundsstaden Washington (i juni 1814), hvaremot deras anfall mot New-Orleans segerrikt tillbakaslogs af general Jackson (i januari 1815); i freden (i februari 1815) bestämdes, att man skulle återlemna de ömsesidiga eröfringarna och reglera gränserna; — Monroe (1817—1825) uttalade sig i den s. k. Monroe-doktrinen (1823) emot hvarje inblandning af de europeiska makterna i någon som helst del af Amerika för att införa monarkiska principer, hvilket sedermera kom i sådan strid med upprättandet af ett kejsardöme i Mexiko till förmån för Maximilian af Österrike (1864). Under Monroe förvärfvades Floridas båda landområden och röfvarstaterna i Nordafrika tvungos att lemna upprättelse efter ett häftigt bombardement af Alger (1816). Ett bolag i Nordamerika grundade år 1821 på Afrikas vestkust kolonien Liberia, der frigifne slafvar mottogos, för att genom negrernas civiliserande motverka slafhandeln; — Quincy Adams (1825—1829); Jackson (1829—1837), segraren vid Neworleans, under hvilkens presidentskap beslöts att drifva indianerna öfver Mississippi, hvilket till en del fullbordades, fastän icke utan grymheter, Buren (1837—1841); Harrison (dog redan 1841); Tyler (1841—1845), under hvilkens tid republiken Texas upptogs i Unionen, hvilket, då Mexiko gjorde anspråk på detta område, under den följande presidenten Polk (1845 —1849) hade till följd ett krig med Mexiko, i hvilket general Taylor utmärkte sig, och som i september 1848 slutades med en fred, i hvilken till Förenta staterna afträddes Nya Mexiko och Kalifornien, der snart genom guldrikedom och handel på Stora oceanen San Fransisco uppblomstrade, hvilket under de första sex månaderna efter guldminornas upptäckande lemnade ett utbyte af tjugu millioner dollars. Efter Polk följde såsom president Taylor (1849—1853); Pierre (1853—1857); Buchanan (till 1861); Abraham Lincoln (1861 till april 1865); Andrew Johnson (april 1865—1869); Grant, berömd under inbördes kriget (från den 4 mars 1869 till 1877). Då detta skrifves, i slutet af 1876, pågår i Nordamerika en valrörelse för att utse hans efterträdare.

nästan uteslutande jordbruk, odling af socker, ris och i synnerhet bomull m. m., som verkställes af slafvar, under det i nordstaterna slafveriet är afskaffadt (sedan 1776). De senare voro det andliga framåtskridandets målsmän, sydstaterna åter slafverisystemets. Under inflytandet af en stor rikedom, som förvärfvats genom vegetationens yppighet, hade i södern bildat sig ett litet, men mäktigt parti, som, öfverlemnande plantageodlingen åt några millioner slafvar, betraktade sig såsom patricier och nordens intelligenta, arbetsamma och mot slafveriet stridande befolkning såsom plebejer. Slaffrågan åstadkom mellan nord- och sydstaterna en allt mera hotande splittring, emedan de senare med oböjlig envishet fasthöllo vid slafsystemet, hvari de sågo grunden till sin ofantliga rikedom. Genom sina eniga och energiska sträfvanden hade det ock lyckats dem att vid besättandet af presidentplatsen skaffa sig öfvervigten i senaten, i representanternes hus, de särskilda staternas styrelser, samt besätta alla inflytelserika platser med män af sitt parti, hvilka gynnade söderns intressen och förstodo att skydda slafegarnes makt genom lagar, sådana som t. ex. den beryktade slafutlemningslagen. Slutligen segrade dock århundradets humana anda öfver slafstaternas gränslösa egennytta, och dessa ledo genom valet af den republikanske kandidaten Abraham Lincoln till president ett så svårt nederlag, att de, fruktande för sin maktställning, sökte raskt förverkliga sin länge hysta plan att rycka sig lösa från Unionen.

Abraham Lincoln var född i staten Kentucky år 1809. Han förlorade vid 7 års ålder sin fader, en enkel landtbrukare, som efterlemnade flere barn och ingen förmögenhet. Hans familj flyttade till Indiana, der Lincoln, försedd med en mycket torftig skolunderbyggnad, först vaktade boskap, derpå blef lärling i en maskinfabrik och sedermera arbetade på ångfartyg och vid jernvägar. År 1830 utvandrade han till Illinois, der han arbetade för dagspenning på en landtegendom vid Springfield, ständigt bemödande sig om att fullständiga sin försummade skolbildning. En tid derefter blef han biträde i en handelsaffär, inträdde sedan i en corps af frivillige och utmärkte sig vid gränsförsvaret mot roflystna indianstammar, så att

hans kamrater valde honom till sin anförare. Han hade härunder förvärfvat sig en så noggrann kännedom om de nordamerikanska lagarna, i synnerhet förhållandena i Illinois, att han kunde uppträda inför rätta såsom sakförare och invaldes i sin stats lagstiftande församling. År 1846 inträdde han i representanternas hus och fäste från denna tid den offentliga uppmärksamheten vid sig. Snabbrådighet och moderation jemte bestämdhet i grundsatser utmärkte Lincoln, och genom sitt motstånd mot den af sydstaterna åsyftade utbredningen af slafveriet framstod han inom det republikanska partiet, som han tillhörde.

Hvad Lincoln arbetade för i de norra staterna var tillräckligt att i de södra bringa till utförande beslutet att utgå ur Unionen. Redan förrän Lincoln tillträdde presidentembetet, den 3 februari 1861, hade sju slafstater, till hvilka kort derefter slöto sig fyra andra (Virginien, Nord- och Sydcarolina, Tenessee, Arkansas, Georgia, Florida, Alabama, Mississippi, Louisiana och Texas), konstituerat sig såsom ett särskildt statsförbund under namnet "Amerikas konfedererade stater", inrättat en provisorisk regering, samt utvalt f. d. krigsministern Jefferson Davis till sin president oah Richmond i Virginien till det nya förbundets hufvudstad. De elfva staterna omfattade 5½ millioner hvita och 4 millioner slafvar, gent mot hvilka stodo de 23 nordstaterna, Columbia inberäknad, jemte territorierna med en befolkning af 22½ millioner hvita och ½ million slafvar. De konfedererade började den 14 april 1861 kriget med att taga fästet Sumter vid Charleston i Sydcarolina.

Man trodde i Nordamerika likasom i Europa, att sydstaterna, som stodo långt efter de norra i befolkning, icke skulle våga någon allvarlig strid mot öfvermakten, och Lincoln sjelf hoppades att kunna på några få veckor kufva de öfvermodige slafegarnes uppror. Dessa förhoppningar slogo imellertid fullkomligt fel. Nordstaterna, som förnämt underskattade sina motståndares krafter, använde i början en obetydlig del af sina medel på kriget och splittrade sedan, då de tillgrepo mera betydande kraftansträngningar, sina stridskrafter genom en för omfattande krigsplan, enligt hvilken man skulle öfvergå de

konfedererade staternas gränser från alla sidor och genom oafbrutet framträngande mot deras inre qväfva upproret. Dertill kom, att de norra staterna fullständigt försummat sitt militärväsen och att de inre partistriderna mellan abolitionisterne, d. v. s. de som ville genomdrifva slafemancipationen, republikanerne, från hvilken den då varande regeringen utgått, och demokraterne, som i nordstaterna voro anhängare af slafveriet, alldeles förlamade krigförandet, helst som de sist nämda icke heller skydde att förråda operationsplanerna. Deremot hade de konfedererade en bättre utrustad armé och ledare med högre militärisk bildning; de koncentrerade sina krafter, förfogade med diktatorisk myndighet öfver allmän och enskild egendom och hade den lyckan att från början ega skicklige generaler. Deraf kom det, att de konfedererade under de första åren af kriget hade en afgjord öfvervigt, tills de norra staterna märkte och afhjelpte bristfälligheterna och derigenom gåfvo hela kriget en annan vändning.

Sydstaterna hoppades på hjelp från England och Frankrike, emedan dessa länder hade ett oafvisligt behof af den bomull, som sydstaterna producerade. Regeringen i Washington betraktade sydstaternas resning såsom ett uppror och förklarade, att den skulle sätta sig emot att de samma erkändes af de europeiska staterna. Ehuru England och Frankrike erkände båda parterna såsom krigförande makter, så förklarade de sig dock på förhand neutrala. Visserligen saknades icke förvecklingar mellan dessa och Unionen, men presidenten Lincoln förstod att genom ett klokt sätt att gå till väga bringa det derhän, att Europa höll sig på afstånd från detta krig och att Unionen icke invecklades i flere strider på samma gång.

Kriget, ett bland de blodigaste i verldshistorien, började. Den s. k. Potomac-armén tillfogades af de konfedererade under Beauregard ett skymfligt nederlag (den 21 juli 1861) vid bäcken Bull-Run, som utflyter i en liten biflod till Potomac. Likasom denna seger höjde söderns förhoppningar, så tvang den samma de norra staterna att utveckla större kraft. Kongressen beviljade i stället för de af Lincoln fordrade 400,000 man ett uppbåd af 500,000 och i stället för de begärda 400 millioner dollars 500 millioner. Lincoln förklarade sydstaternas hela kust

i blokadtillstånd, förbjöd all handel med dem och befalde, att deras egendom skulle konfiskeras, hvaremot sydstaterna inställde alla betalningar till norden och utfärdade kaparbref mot deras fartyg. Englands och Frankrikes erbjudna bemedling afslogs af Unionen*).

Sedan den sjuttiosjuårige Scott afskedats, utnämdes till öfvergeneral öfver nordstaternas trupper den i sin kraftigaste mannaålder varande M'Clellan, hvilken redan genom lyckliga företag förvärfvat sig ett namn under detta krig. Han beslöt att framtränga mot Richmond i Virginien, dit de konfedererade flyttat sätet för sin regering från Montgomery. Att verkställa detta fordrade mycken tid. Visserligen måste de konfedererade under Beauregard efter slaget vid Richmond den 31 maj och 1 juni draga sig tillbaka, men från den 2 juli uppstodo i trakten af Richmond nya sju dagars strider, i hvilka M'Clellan blef slagen och måste draga sig tillbaka med Unionsarmén öfver Rappahannock. De konfedererades segerrika armé hotade redan hufvudstaden Washington, då M'Clellan åter ryckte fram och vid Antietam (den 16 sept. 1862) tillkämpade sig en seger, som kostade Unionstrupperna 14,000 man, men tvang de konfedererade att med en förlust af 12,000 man draga sig tillbaka öfver Potomac. Likväl rådde i norden en sådan förbittring öfver M'Clellans krigföring — man beskylde honom för senfärdighet och vankelmod — att Lincoln fråntog honom öfverbefälet och utnämde general Burnside till hans efterträdare (nov.). Denne gick öfver Rappahannock, men hans angrepp på de af general Lee

*) Det var nära, att krig utbrutit mellan Unionen och England med anledning deraf, att Unionens general Wilkes tillfångatog ombord å en engelsk postångare i Bahamakanalen och förde till Newyork två sydstatskommissarier, Mason och Slidell, som voro på väg till London och Paris och som i Neworleans genombrutit blokaden och obehindradt kommit till Havanna. I England rådde en mycket uppretad sinnesstämning mot Unionen, emedan bomullsutförseln från sydstaterna sedan krigets början nästan helt och hållet upphört, så att inom kort tid hundratusentals personer hotades med hungersnöd inom de engelska fabriksorterna. Då nu Unionen till och med skymfat den engelska flaggan, fordrade Englands regering, att fångarne genast skulle ställas på fri fot och hotade i händelse af vägran med krig. Unionen lemnade imellertid den begärda upprättelsen genom att utlemna fångarne.

besatta höjderna vid Fredriksburg gaf anledning till en drabbning der den 13 december, i hvilken han blef slagen, hvarpå han nödgades återtåga efter en förlust af 13,000 man. Under det man år 1862 icke kom till något afgörande resultat på någon af krigsskådeplatserna och det var fråga om att återställa Unionen, lyckades nordstaterna bringa under sitt välde nästan hela Mississippis flodområde. Den 26 april föll Neworleans i deras händer, sedan de utanför staden vid Mississippimynningen belägna fästena Philipp och Jackson bombarderats under sex hela dagar.

Redan i september 1862 hade presidenten Lincoln i en proklamation kungjort för de konfedererade, att han beviljade dem en ny betänketid af hundra dagar för att åter sluta sig till Unionen, och att han, om äfven denna ej medförde något resultat, ämnade den 1 januari 1863 proklamera alla i de fiendtliga staterna befintliga slafvars befrielse. Nyårsdagen 1863 satte Lincoln sin hotelse i verket. Småningom vände sig den offentliga meningen allt mera till förmån för slaf-emancipationen, och den 1 januari 1865 var redan förändringen i åsigterna så fullständig, att Lincoln kunde framlägga för kongressen ett lagförslag om ett fullkomligt afskaffande af slafveriet på Unionens hela område. Utom emancipationsproklamationen vittnade äfven andra åtgärder om ett mera kraftfullt uppträdande från nordstaternas sida. Ett 6-procentslån å 900 millioner dollars, utlemnandet af räntebärande obligationer på 400 millioner och ökandet af sedelstocken skulle lemna medel att fortsätta kriget och värfvandet af negrer för tjenstgöring i arméu och flottan skulle ersätta härens förluster, som genom strider, sjukdomar och desertering uppgåfvos till 300,000 man. Slafemancipationen och negrernes väpnande väckte en sådan förbittring i sydstaterna, att man beslöt att hädanefter använda fångne unionsofficerare till tvångsarbete och att genast skjuta de i negerregementena tjenstgörande. Under det nordstaternas förhoppning på negeremancipationen blott till ringa del förverkligades, stego prisen på alla lifsmedel i sydstaterna till en fruktansvärd höjd till följd af blokaden af deras hamnar. Oredan i finanserna blef allt större, och för att komplettera armén kallades hela den hvita befolkningen under

vapen; ja, man såg sig 1864 tvungen att äfven använda negrerne för krigstjenst.

Sedan Unionens general Hooker gått öfver Rappahannock med den reorganiserade Potomac-armén, sökte han kasta sydstaternas general Lee tillbaka mot Richmond; men de konfedererade segrade slutligen efter en tre dagars slagtning vid landtgården Chancellorsville vester om Fredriksburg (2—4 maj). De förlorade sin utmärktaste anförare, Jackson, men unionisterne, som på nio dagar förlorat 17,000 man och 120 kanoner, måste vika tillbaka öfver Rappahannock och kunde icke hindra Lee att intränga i Maryland och Pensylvanien och hota Washington. Hooker efterträddes af general Meade, som efter en tre dagars strid vid Gettysburg i Pensylvanien (den 1—3 juli) slog general Lee och genom denna seger räddade Unionen. Till våren 1864 slöts nu vapenstillestånd.

Äfven från andra håll af krigsskådeplatsen ingingo för Unionen gynnsamma underrättelser. Vicksburg hade efter lång belägring den 4 juli gifvit sig åt general Grant, Port Hudson den 9 juli åt general Banks. Dermed voro de konfedererade afskurne från vestern. I juli utbröto till följd af demokraternes intriger mot konskriptionens genomförande uppror i flere stora städer; i Newyork varade upproret under fyra hela dagar (den 13—16 juli) och kunde efter blodiga gatustrider dämpas endast genom tillkallandet af militär, under hvars skydd konskriptionen slutligen genomfördes. Belägringen af staden Charleston i Sydcarolina blef trots unionisternes alla ansträngningar utan följder.

På senhösten lyckades Unionen eröfra hela Tennessee. Visserligen blef general Rosenkranz, sedan han lyckligt trängt framåt, besegrad i den blodiga två dagars striden vid Chickamanga (den 19—20 september), men i fyradagars-slagtningen vid Chattonroga (den 23—26 november) slog general Grant de konfedererade tillbaka, hvarefter äfven här vapenhvila slöts till maj 1864.

Vid början af fälttåget 1864 kunde unionshärarne beräknas till 400—500,000 man, hvaremot de konfedererade till följd af sin ständigt tilltagande afmattning äfven med uppbjudande af alla sina krafter ej förmådde uppställa mer än 200—240,000 man. Sedan i början af

året särskilda operationer mot Florida, Alabama och Louisiana bidragit att ännu mera splittra krafterna, erhöll den för sin lycka och skicklighet beryktade general Grant öfverbefälet öfver nordstaternas hela krigsmakt (i mars 1864). Han instälde krigsoperationerna på de mindre vigtiga krigsskådeplatserna och sammandrog alla trupper, som kunde undvaras, i Virginien och på norra gränsen af Georgien. Under det general Sherman skulle framtränga i det inre af Georgien och förstöra fabrikerna och de militära etablissementen vid mexikanska viken, hvilka lemnade sydstaterna medel att fortsätta kriget, åtog sig general Grant att med Potomac-armén bekämpa de konfedererades armé under Lee och att eröfra Richmond. Med nämda armé gick han de första dagarne af maj öfver Rapidan, dref Lee genom en följd af blodiga slagtningar, hvilka gjort denna månad till den minnesvärdaste under hela kriget, allt längre tillbaka och framträngde ända till Richmond utan att dock vara i stånd att fullkomligt innesluta staden. Plötsligt förlade han större delen af sin här söder om Richmond och försökte att genom ett öfverfall bemäktiga sig det närbelägna Petersburg, men anfallet misslyckades, och Grant måste bestämma sig för en långvarig belägring. Under det han sökte beröfva general Lee all förbindelse med södern, förflöt hela året, och den ena blodiga striden aflöste den andra. De konfedererades försök att framtränga i Maryland och fatta fast fot i Shenandoahdalen, omintetgjordes af unionstrupperna under Sheridan.

Imellertid hade Sherman efter flere lyckliga strider tillbakaträngt general Johnston till Atlanta i Georgien och derefter tvungit Hood, som efterträdt Johnston, att utrymma Atlanta (den 1 sept.). Sherman fattade nu det djerfva beslutet att framtränga midt genom Georgien till Atlantiska oceanen, ett beslut, som han också utförde på det mästerligaste sätt. Den 12 november bröt han upp från Atlanta med 50,000 man och framträngde, under det han förstörde alla jernvägar och militär-etablissement, utan uppehåll midt igenom det fiendtliga området, tills i december de konfedererade utrymde staden Savannah vid kusten af Atlantiska oceanen och måste lemna segrarne 150 kanoner och 30,000 balar bomull. Då ett försök af

Hood att infalla i Tennessee misslyckades, så inskränktes genom Shermans lysande tåg krigsskådeplatsen till Nord- och Sydcarolina samt södra delen af Virginien.

Äfven presidentvalet, som skulle försiggå den 8 november, tog i hög grad de stridande partiernas uppmärksamhet i anspråk. Det demokratiska partiet uppstälde såsom kandidat M'Clellan, det republikanska för andra gången Lincoln. Den senare gick segrande ur valstriden med en majoritet af 400,000 röster. Hans återval nedslog mycket förhoppningarna hos sydstaterna, hvilka nu icke kunde erhålla fred annat än genom att fullkomligt underkasta sig och gifva sitt bifall till slafemancipationen. Vid slutet af 1864 hade de att förfoga öfver blott 150,000 man, under det norden uppstälde öfver 350,000 man, och Lincoln kallade ytterligare 300,000 man under vapen. Nordens statsskuld hade visserligen stigit till 2,200 millioner dollars, men med landets rikedom och hjelpkällor var dess ställning mycket lyckligare än söderns, som hade en skuld af blott 1,550 millioner, men som saknade kredit både inom och utom landet och såg sina papperspenningar sjunka i värde.

I midten af januari 1865 började Sherman åter sina operationer. Återigen bröt han upp från Savannah, tågade under ständiga härjningar genom Syd- och Nordcarolina och afskar så fullkomligt för Charleston och Georgestown förbindelsen med vestern och södern, att de konfedererade måste utrymma båda hamnplatserna. Under det han trängde Beauregard och Johnston tillbaka mot norden och hade för afsigt att förena sig med Grant, inträffade Richmonds och Petersburgs fall, hvilket afgjorde kriget.

Här hade Sheridan vid slutet af mars förenat sig med Grant. Lees ställning blef allt ohållbarare; han hade på våren 1865 att förfoga öfver endast 60,000 man. Med desse gjorde han den 25 mars ett försök att genombryta belägringshären, men slogs tillbaka med stor förlust. Kort derefter genombröto Grant och Sheridan den fiendtliga befästningen och tvungo Lee efter en fem dagars slagtning (från den 29 mars till den 2 april), i hvilken denne förlorade nästan hälften af sin här, att utrymma Richmond och Petersburg. Förföljd af segrarne, måste

han den 9 april kapitulera med återstoden af sina trupper; det samma gjorde Johnston i Nordcarolina (den 26 april) och efter hand de konfedererades alla trupper. Den 12 april gaf sig äfven fästningen Mobile i Alabama åt unionisterne.

Sålunda var då kriget slutadt, som på båda sidor bortryckt öfver en million menniskor. Under det Lincoln sökte återställa Unionen och förverkliga slafvarnes befrielse, men äfven göra det lätt för de besegrade motståndarne att återvända till Unionen och under dess lagar, var det honom icke beskärdt att upplefva fredens fullkomliga återställande. De upproriske lyfte ännu en gång hufvudet för att förskaffa sin sak en gynnsammare ställning. Lincoln och alla framstående personligheter skulle falla på en och samma dag. På teatern i Washington blef Lincoln af den fanatiske skådespelaren Wilkes Booth sårad genom ett skott i bakre delen af hufvudet och dog följande dag (den 14 april 1865). Samtidigt gjorde en viss Payne ett försök att mörda statssekreteraren Seward och tillfogade honom flere, dock icke dödliga dolkstyng. Grant och flere andra utsedda offer påträffades icke i sina hem. Presidentens mördare häktades några dagar derefter, sedan han dödligt sårat sig med ett skott. Fyra af de öfverbevisade sammansvurne dömdes att hängas, de öfrige till svåra fängelsestraff, och de fleste medlemmarne af den konfedererade regeringen häktades såsom medvetne om den afskyvärda komplotten. Äfven sydförbundets president, Jefferson Davis, som tillfångatagits efter sin flykt från Richmond, invecklades i en process.

Enligt författningen öfvertog den dittills varande vicepresidenten Andrew Johnson presidentskapet. Han var likasom hans företrädare af ringa härkomst. Han föddes i Nordcarolina år 1808 och blef efter sin faders tidiga död redan vid 10 års ålder satt i lära hos en skräddare. Genom eget studium lärde han sig läsa och af sin hustru att skrifva, då han redan blifvit skräddarmästare i Greenville i Tennessee. Han förstod att till den grad förvärfva sig alla sina medborgares aktning, att han 1843 valdes till deputerad i representanternas kammare och 1843 till guvernör i Tennesee. Såsom president höll Johnson fortfarande fast vid Lincolns grundsatser och sökte lugna oron

i sinnena. Han upphäfde alla inskränkningar i den inrikes handeln, öppnade de stängda hamnarne och utfärdade en amnesti (den 29 maj), som visserligen innehöll många inskränkningar, hvilka dock mildrades derigenom, att hvar och en, som var i amnestin utesluten, fick vända sig till presidenten med en nådeansökan. På detta sätt benådades general Lee och andre konfederationens ledare. Unionsarmén nedsattes till 100,000 man, flottan från 530 till 117 fartyg, hvarigenom krigsbudgeten minskades från 516 till 33 millioner dollars. I mars 1866 antog kongressen den lagen, att åt alla staters *alla* medborgare utan afseende på race tillförsäkrades fullkomlig jemlikhet inför lagen med undantag af valrätt *). Sedan Johnson afträdt från sitt embete, blef general Grant unionens president (1869) och har såsom sådan kraftigt upprätthållit ordningen i södern och häfdat negrernas rätt. Vid det nya presidentvalet 1876 kämpa republikaner och demokrater om öfvervigten, hvardera för sin kandidat. Grant tyckes hafva förlorat landets sympatier.

Mexiko, den största bland de fristater, som uppstått af de forna spanska kolonierna, har sedan år 1822 skakats af oupphörliga partistrider, i hvilka än de liberale än de klerikale haft öfverhanden. År 1861 öfvertog Juarez, en advokat af indiansk börd, presidentskapet, vald dertill af de liberale och demokraterne. Det demokratiska partiet uttalade sig nu för upphäfvandet af de flesta munk- och nunnekloster och indrog de andliga godsen. Men äfven mot europeiska makter tillät sig presidenten förolämpningar af flere slag: europeerne blefvo med våld tvungna till krigstjenst, europeiske konsuler häktades och ett beslut af kongressen kungjordes (den 17 juli 1861), enligt hvilket

*) Johnson råkade för sin sympati för sydstaterne, som hotade att åter motsätta sig lagen om upphäfvandet af slafveriet, i konflikt med kongressen, som gjorde honom, dock utan resultat, till föremål för en offentlig anklagelse och en statsprocess. — I mars 1868 instämdes Johnson inför senaten för kränkning af författningen, men processen slutade med hans frikännande, emedan en röst fattades i de två tredjedelar, som äro af nöden för doms afkunnande.

betalningen af alla räntor till utlandet skulle för två år inställas. Med anledning deraf slöto Spanien, Frankrike och England ett fördrag i London (den 31 oktober 1861) för att af den mexikanska regeringen kräfva upprättelse, för att hon kränkt folkrätten, och skadeersättning för deras undersåtars förluster, men ett af Frankrike och England utfärdadt ultimatum (den 24 nov. 1861) bevärdigades ej med något svar. Nu ankom först en spansk corps och besatte Vera Cruz, och i januari 1862 anlände fransmän och engelsmän. Men 6,000 spaniorer under general Prim, grefve af Reus, 3,000 fransmän, hvilka sedermera erhöllo en förstärkning under generalen grefve Lorencez, och 1,000 engelske marinsoldater räckte icke till att underkufva en så stor stat som Mexiko. Då de icke kunde finna qvarter i den lilla och osunda hamnstaden, så ryckte fransmän och spaniorer in i de i ett sundt klimat belägna städerna Cordova, Orizaba och Techuacan, under det engelsmännen åter inskeppade sig (i april 1862) så väl för att undgå klimatets dödande inflytande som äfven för att icke vidare befordra de planer, med hvilka Napoleon III började umgås. Kort derefter afseglade äfven spaniorerne (i maj 1862).

Napoleon hade nämligen med den af Juarez förvisade general Almonte uppgjort planen att i Mexiko grundlägga en monarki och att erbjuda kronan åt den österrikiske erkehertigen Ferdinand Maximilian, kejsar Frans Josefs äldste broder, något hvartill Spanien och England vägrade medverka. Napoleon hoppades på detta sätt vinna handelsförmåner för Frankrike, kanske äfven fatta fast fot i Amerika genom att afträda en mexikansk provins, men i synnerhet att genom grundandet af en ny tron förläna sin dynasti ny glans och vända fransmännens uppmärksamhet från förhållandena i Frankrike. Han räknade härvid på att den mexikanska befolkningen skulle resa sig i massa mot Juarez samt att Unionen i Norra Amerika skulle besegras af de konfedererade staterna. Men båda beräkningarna visade sig falska.

Den franske generalen Lorencez ryckte med endast 5,000 man fram mot Puebla, men måste efter upprepade strider draga sig tillbaka för den 12,000 man starka mexikanska armén till Orizaba. Här slog han dock tillbaka

den mexikanske generalen Ortegas anfall. Napoleon sände general Forey med en 45,000 man stark här till Mexiko. Dock föll Puebla, som hjeltemodigt försvarades af Ortega, först efter tre månaders belägring (den 17 maj 1863). Nu kunde mexikanarne icke längre hålla sig; Juarez lemnade hufvudstaden den 31 maj och drog sig tillbaka mot norr till San Luis Potosi. Den 10 juni höll Forey med Almonte i spetsen för 15,000 man sitt intåg i Mexiko och sammankallade en notabelförsamling, som enhälligt beslöt införa en inskränkt ärftlig monarki och efter kejsar Napoleons önskan valde erkehertig Ferdinand Maximilian af Österrike till kejsare.

Maximilian mottog den ödesdigra kronan och slöt med Frankrike ett fördrag, enligt hvilket 25,000 fransmän skulle stanna i Mexiko och först då kallas derifrån, när Maximilian kunnat organisera en armé af främlingar och infödingar. Kostnaderna för den franska expeditionen beräknades intill den 1 juli 1864 till 270 millioner francs; från den tiden skulle alla utgifter för den mexikanska armén bestridas med mexikanska statsmedel. 66 millioner i statsobligationer skulle genast betalas till Frankrike; derefter årligen 25 millioner kontant.

Kejsar Maximilian höll den 12 juni 1864 sitt intåg i Mexiko. Han var en furste med stor bildning samt en ädel, ehuru något romantisk och äfventyrslysten karakter, men utan denna skärpa och klarhet i uppfattning, utan denna genomgripande handlingskraft, som äro nödvändiga för att i ett af partistrider söndersiitet land genomföra en fullständig ombildning af förut rådande förhållanden. Han tillträdde regeringen under tröstlösa utsigter. Maximilian var erkänd såsom suverän endast af halfva landet och måste först eröfra den andra republikanska delen af landet, der Juarez stod såsom laglig president. Dertill kom landets oordnade finanser. Republiken hade under Juarez icke varit i stånd att betala ränta på de kapital den var skyldig engelsmän, spaniorer och fransmän; nu skulle den betala räntorna på en åtminstone tre gånger så stor skuld och derjemte äfven aflöna en af fransmän, österrikare, belgier och infödde bestående här. Detta var lika omöjligt som att lugna de mot hvarandra skarpt stående partierna af liberale och klerikale.

Juarez hade indragit de rika kyrkogodsen; nu fordrade en påflig skrifvelse, att de sekulariserade andliga godsen skulle återlemnas, klostren återställas och den katolska kyrkan erkännas med uteslutande af hvarje annan trosbekännelse. Sådana fordringar voro omöjliga att genomdrifva. Maximilian utvecklade den största verksamhet och sökte inom skeppsfart, handel och undervisningsväsen bana väg för reformer i förvaltningen samt inrätta kreditanstalter, jernvägar, telegrafer, men hans ställning blef allt svårare. Den största faran hotade det mexikanska kejsardömet från den nordamerikanska unionen. I kraft af "Monroedoktrinen" af år 1823 vägrade unionen att erkänna en af en europeisk makt på spillrorna af den republikanska statsformen upprättad monarki och hotade med en snar konflikt.

Den franske generalen Bazaine, som hade efterträdt den i oktober 1863 till Frankrike återvände Forey, hade visserligen tvungit Juarez att fly till Texas, men denne hade återvändt, sedan unionen segrat. Det norra Mexiko förblef presidenten troget och denne räknade ännu många anhängare äfven i den södra delen, som genomströfvades af Juarez' guerilla-band. Napoleon III vågade icke låta det komma till en brytning med Förenta staterna, vid hvilken Frankrikes ära och intressen stodo på spel; kriget i Mexiko slukade ofantliga summor och var alldeles impopulärt i Frankrike; en strid med unionen skulle tillfoga den franska industrien djupa sår och kunde tilläfventyrs sluta med ett fullkomligt nederlag för Frankrike. Napoleon började hysa farhågor för sin egen tron och föredrog att öfverlemna Maximilian åt hans dystra öde framför att för hans skull våga ett krig med unionen. Kejsarinnan Charlotte, en dotter till konung Leopold i Belgien, och som rådt sin gemål att framhärda i sin ställning, skyndade nu till Paris för att personligen påminna Napoleon III om den hemliga artikel i fördraget, enligt hvilken de franska trupperna skulle, om kejsaren fordrade det, qvarstanna i Mexiko till slutet af 1868. Hennes böner och klagan voro fruktlösa; kejsaren förklarade det för en omöjlighet att bifalla dem. Förgäfves reste hon (i augusti 1866) öfver Miramaro till Rom. Pius IX kunde endast gifva henne tröst, men ingen hjelp. Hennes helsa bröts under bekym-

rens tyngd; hon blef vansinnig och afträdde från den politiska skådeplatsen, framlefvande dystra dagar på den täcka sjöborgen Miramare, tills hon, omtöcknad af ett obotligt vansinnes natt, fördes till sitt fädernesland, der hon ännu lefver (1876).

Tvungen af unionen, gaf Napoleon befallning om de franska truppernas inskeppande. I februari 1867 lemnade de under befolkningens jubel hufvudstaden Mexiko och inskeppades i mars i Vera Cruz. Djupt skakad vid underrättelsen om sin gemåls sinnessjukdom och till sin helsa försvagad genom sorger och besvärligheter, var Maximilian i känslan af sin öfvergifna ställning benägen för att afsäga sig tronen, men en af honom till Orizaba inkallad församling af ministrar och statsråd uttalade sig för kejsarrikets upprätthållande och uttalade den åsigten, att, om Maximilian I vädjade till landet, skulle en stor majoritet förklara sig till hans förmån. Han stannade derför qvar och begaf sig till den 19 februari 1867 till Queretaro, der han belägrades af republikanerne. Till den 15 maj var ett allmänt angrepp mot belägringsarmén förberedt, men den kejserlige mexikanske öfversten Miguel Lopez, som sedan länge stod i hemlig förbindelse med det republikanska hufvudqvarteret, skred nu till öppet förräderi, i det han under nattens mörker insläpte i staden en afdelning af den fiendtliga hären, hvilken omringade det ställe, der kejsaren befann sig. Maximilian öfverlemnade då sitt svärd åt general Escobedo. Då han togs till fånga, afstodo hans trupper från allt motstånd.

Krigsrätten dömde Maximilian och de jemte honom tillfångatagne generalerne Miramon och Mejia att skjutas (den 14 juni). Alla humanitets- och politiska skäl för att hindra domens verkställande voro fruktlösa *). Den 19 juni anträdde Maximilian och hans olyckskamrater, hvar och en på en särskild vagn och med en prest vid sin sida, färden till den plats, der Maximilian hade gifvit sig och der de för exekutionen kommenderade trupperna voro

---

*) De förböner, som fäldes af den preussiske ministerresidenten von Magnus, ja, till och med af det nordamerikanska sändebudet Lewis Campbell och Garibaldi, hvilken senare visserligen icke hyste någon förkärlek för monarkin, hade ingen verkan på Juarez, som alltid handlade utan ädelmod och mensklig känsla.

uppstälda. De båda generalerne dogo på stället af de skott de erhöllo. Maximilian, som oförskräckt gick döden till mötes, upprestc sig ännu en gång och blef ej fullkomligt dödad förr, än han träffats af ett skott, afskjutet på honom alldeles i hans närhet *). Så slutade Maximilian i en ålder af tretiofem år, ett offer för Napoleons politik, som missbrukade honom för sina egennyttiga afsigter och sedan utan förskoning öfvergaf honom, då dessa afsigter icke tycktes kunna förverkligas. — Den 15 juli återkom Juarez med sina ministrar till hufvudstaden.

I *Vestindien*, hvars öar äro delade mellan flere europeiska nationer, har på Haiti utvecklat sig en sjelfständig negerstat, der sedan 1822 mulatten Boyer, Petions efterträdare, innehade presidentskapet. Han hade ständigt att strida mot inre partisöndringar, och de tryckande skatterna väckte ett sådant missnöje, att han 1843 tvangs att fly till Jamaika, hvarefter han afsattes. År 1844 ryckte sig den fordom spanska delen af ön lös från Haiti under namn af "republiken Santo Domingo" eller "Dominikanska republiken" och bildade en egen stat under mulatten Satana. På Haiti förklarade sig negergeneralen Soulouque för kejsare år 1849 under namn af Faustin I och lät kröna sig den 18 april 1852. Hans hof var en efterbildning af Napoleon I:s; han utnämde furstar, hertigar, grefvar, baroner och riddare. Den allt mera tillväxande skuldbördan under hans regering medförde hans störtande. I december 1848 proklamerade general Geffrard republiken och utropades till president. Soulouque afsattes i januari 1859. Icke heller republiken Dominica erhöll lugn under sina presidenter Santana, Ximenez och Baëz, utan stälde sig slutligen åter under det spanska väldet (i mars 1861). Men redan i augusti 1863 utbröt ett

---

*) Man hade beviljat honom den förmånen, att man icke skulle sigta på hans ansigte, emedan han önskade, att hans lik, om möjligt utan att vara vanstäldt, skulle öfverlemnas till hans familj. Han hade bestämt för hvarje soldat i exekutionskommenderingen en gåfva af 20 piaster och äfven frikostigt ihågkommit general Miramons söner i sitt testamente.

uppror mot Spanien, som 1867 åter måste afstå alla sina besittningar. På Haiti hade Geffrard att bekämpa uppror, som åsyftade hans störtande, äfvensom en af löjtnant Salnave börjad resning, som varade från maj till november 1865. Då lyckades det Salnave att såsom segrare intränga i hufvudstaden (i maj 1867), hvarefter han inbjöd Soulouque att återkomma.

År 1821 hade Guatemala gjort sig oberoende, och den 1 juli 1823 proklamerade kongressen staterna Guatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua och Costarica såsom "Förenta staternas i Centralamerika republik". I dessa små republiker lågade en oupphörlig strid mellan de konservativa (klerikala) och liberala (demokratiska) elementen, en ständigt resultatlös agitation, som liksom rörde sig i kretsgång och som oaktadt enstaka häftiga ansatser lät allt slutligen återkomma i sin gamla ställning. I början herskade de konservative under presidenten Arco, till dess han 1829 störtades af demokraterne under general Morazan, som 1830 utnämdes till förbundsrepublikens president. Nya strider, som urartade till ett formligt racekrig, medförde äfven Morazans störtande. Unionen upplöstes 1839. Rafael Carrera, af indiansk härkomst, en svinaherde, som kunde hvarken läsa eller skrifva, lyckades upphäfva sig till diktator i Guatemala, der han tilldelade presterne och jesuiterne stora rättigheter och i öfver tjugu år ända till sin död (den 15 april 1865) beklädde presidentvärdigheten. Hans efterträdare var general Cerna.

I det af partistrider splittrade Nicaragua landsteg på kallelse af demokraterne en amerikansk äfventyrare, William Walker, i juni 1855, slog de mot honom uppstälda trupperna och upprättade en ny regering. Presidenten Rivas slöt sig i början till honom, men öfvergick, då Costarica, uppmuntrad dertill af England, gjorde ett infall i Nicaragua, på hans motståndares sida. Walker gjorde sig hatad genom sin godtycklighet och grymhet. Presidenten i Costarica, general Rafael Mora, företog med hjelp af Guatemala och San Salvador ett angrepp mot Walker; denne led nederlag och måste afgå (i maj 1857). Han uppgaf likväl icke sina planer; i december landsteg han åter i Nicaragua, men blef tvungen att åter inskeppa sig till Nordamerika. Då han 1860 gjorde ännu ett försök,

måste han gifva sig åt ett engelskt krigsfartyg, och sedan han utlemnats till myndigheterna i Honduras, blef han skjuten (den 12 september 1860).

I Costarica störtades presidenten Rafael Mora (i maj 1859) genom ett hemligt förbund mellan de liberale och främlingar. Han efterträddes af Montealegre, som, då Mora gjorde ett försök att återvinna sin makt, lät taga denne, sin svåger, till fånga och skjuta honom (1860).

Till de sydamerikanska republikerna höra Venezuela, Columbias förenta stater (Nya Granada), Ecuador, Peru, Bolivia, (Öfre Peru) Chili, Argentinska republiken (ett statsförbund af 13 provinser), Uruguay och Paraguay. De politiska och sociala förhållandenas allmänna karakter i dessa republiker visar ingen väsentlig skilnad med den i de centralamerikanska. Under de oafbrutna inre striderna uppstodo inkräktare, som under republikanska former regerade såsom despoter och vanligen efter någon tid störtades af likasinnade motståndare och medtäflare. Ett karakteristiskt drag i denna anarki är, att händelserna derstädes aflöste hvarandra såsom den ena vågen den andra, utan att komma till någon afslutning eller något resultat. Här utmärkte sig *Simon Bolivar* (befriaren), som sökte sammansluta tre af staterna till en gemensam republik, Columbia, men efter hans död föll hans verk åter sönder.

Det enda rike, som på den amerikanska kontinenten representerar den monarkiska principen, är Brasilien. Orsaken till detta förhållande ligger i synnerhet deri, att den portugisiska konungafamiljen vistats så länge i Brasilien, hvarigenom det monarkiska inflytandet här bibehöll sig, under det de spanska kolonierna förvandlades till republiker. Sedan 1840 regerar här kejsar Pedro II. I maj 1867 beslöts, att slafveriet efter hand skulle afskaffas mot skadeersättning af staten. (Slutterminen är bestämd till år 1900.)

Af Afrika har endast dess norra kust vid Medelhafvet någon betydelse i historiskt hänseende. Om det krig, som Marocco hade att föra med Spanien åren 1859—1860, är redan taladt. Algers kolonisering af fransmännen har förstört ett sjöröfveriets hufvudsäte vid Medelhafvet. Men i koloniens förvaltning saknades en fast plan å regeringens sida, hvilken visserligen tillät europeiska nybyggare att ditflytta, men ville icke medgifva dem någon fri verksamhet, hvarförutan den icke kan förkofra sig. Åkerbruk och handel kunna höjas endast genom invandring, hvilken imellertid icke känner sig dragen dit till följd af den der rådande militärdiktaturen. Åren 1864—1866 utbröto uppror bland araberna mot fransmännen, som af desse segerrikt undertrycktes.

Tunis var förut bekant blott för sitt sjöröfveri, hvarpå fransmännen gjorde ett slut genom eröfringen af Alger. Sedan dess egnar sig befolkningen åt åkerbruk och handel. Tunis erkänner ännu sultanen i Konstantinopel såsom sin skyddsherre, betalar en årlig skatt och lemnar sin kontingent. Men beyen af Tunis följer Portens befallningar endast för så vidt de öfverensstämma med hans egen fördel. På uppror mot beyen och inre oroligheter har det icke varit någon brist. Fransmän och engelsmän göra hvarandra det politiska inflytandet stridigt. På samma sätt förhåller det sig i Tripolis.

I Egypten fortforo Mehemed Alis och Ibrahims efterträdare att arbeta på att öka sin makt och sitt lands civilisation. Vicekonungen Said Pascha, tillgifven den europeiska bildningen, omfattade frihandelns grundsatser och afskaffade slafhandeln i sina stater. Största betydelse förvärfvade han sig genom att deltaga i Suezkanalens anläggning, hvartill han meddelade koncession åt fransmannen Ferdinand Lesseps. År 1856 bildade sig ett aktiebolag, hvars kapital belöpte sig till 200 millioner francs. Efter de mest omfattande vetenskapliga och tekniska förarbeten gjordes i april 1859 början med genomgräfningen vid stranden af det forna Pelusium. Efter att hafva besegrat de största hinder och svårigheter har man slutligen lyckats fullborda kanalen, som öppnades den 17 november 1869. Kanalen förenar Port-Said vid Medelhafvet med Suez vid Röda hafvet.

Sedan januari 1863 är Ismail Pascha vice konung. Med förbigående af sin broder Mustapha förskaffade han år 1866 med Portens tillstånd den direkta tronföljden åt sin dynasti. En vän af europeiska reformer, gaf han i november 1866 sina stater ett slags representativ författning. Inträde i parlamentet står öppet för alla slags trosbekännare. Vice konungen, hvars förhållande till Turkiet icke varit det bästa med anledning af hans otvetydiga syfte till fullkomlig oafhängighet sysselsätter sig i synnerhet med det inre landets kultur.

I Abyssinien, ett land, som under ständiga inre oroligheter hittills varit utan all förbindelse med Europa, hade under flere århundraden herskat furstar under namnet Negus (konungarnes konung). Presterskapet är underordnadt den verldsliga makten; dess öfverhufvud heter Abuna (vår fader). Sedan den gamla dynastien, som leder sina fabelaktiga anor tillbaka ända till Salomos tid, råkat i förfall, började mångåriga krig mellan äregirige höfdingar, af hvilka en lyckades bemäktiga sig öfverväldet under namn af konung Theodorus II (1855). Han var son till en ståthållare och utmärkte sig genom sådan tapperhet, karaktersstyrka och företagsamhetsanda, att han småningom öfvervann alla sina medtäflare. I det inre af sitt rike införde han en ordning och säkerhet, hvarvid man på lång tid icke varit van. Ifrigt bemödande sig om att återställa Abyssiniens forna glans, sökte han åter göra gällande dess gamla namn Etiopien. Mot katolicismen uppträdde han fiendtligt, emedan han fruktade dess proselytmakeri, men var deremot mera eftergifvande mot protestantismen utan att dock bevilja den några synnerliga friheter.

I följd af oupphörliga uppror och sammansvärjningar mot hans lif gjorde sig Theodorus småningom skyldig till den vildaste grymhet. Otaliga afrättningar af misstänkta eller misshagliga personer försiggingo; på krigsfångar afhögg s händer och fötter; hela provinser gåfvos till pris åt h ns tygellösa soldaters raseri. Slutligen djerfdes han belägga den engelske konsuln Cameron med bojor och misshandla engelska undersåtar. Då han vägrade lemna upprättelse, företogo engelsmännen en expedition till Abyssinien. Operationerna hade till utgångspunkt Massovah vid Röda hafvet. Efter många besvärligheter ankommo engels-

männen under lord Napier till Magdala, der den 10 april 1868 en drabbning uppstod, i hvilken Theodorus blef slagen. Öfvergifven af sina höfdingar, inneslöt han sig i Magdala jemte en liten skara trogne anhängare. Annandag påsk stormade engelsmännen fästningen. Konung Theodorus hade för att icke falla i fiendens händer dödat sig med ett pistolskott. Engelsmännen uppbrände Magdala och utrymde derefter landet.

Australien har för sin civilisation att tacka engelsmännen, som här anlade kolonier (Botany-Bay, Sidney-Town, van Diemensland) dels för att göra sig af med en mängd förbrytare, dels för att bereda nya afsättningsorter för sin i ständig tillväxt varande industri. På vestra kusten af Nya Holland finnes vid "Svanfloden" en koloni af frie åkerbrukare, på södra kusten den fria kolonien Adelaide. Sedan 1851 lockade nyupptäckta guldgrufvor i sydöstra delen af landet en mängd guldgräfvare dit, till och med från Kalifornien, och Victoria-kolonien (Australia felix) har sedan raskt uppblomstrat. På Stora oceanens öar hafva engelsmännen genom sitt missionsväsen verkat för kristendomens utbredning. Sandwichsöarne (hvarest Honolulu på Owaihi redan utbildat sig till en verldshamn) hafva företrädesvis visat sig mottagliga för engelsk civilisation, likasom äfven Nya Seeland, tillhörande England sedan 1840.

27.

De senaste årens vigtigaste tilldragelser i Europa (1867—1872).

Napoleon III var så mycket mera afundsjuk på Preussens nya maktutvidgning efter händelserna år 1866, som utgången af den mexikanska expeditionen icke skänkt honom några lagrar. För att lugna nationen genom en

förstoring af franska området trädde han i underhandling med konungen i Holland, som tillika var storhertig i den forna förbundsstaten Luxemburg, hvilken icke inneslöts af nordtyska förbundsområdet, för att genom en privat öfverenskommelse och mot en penningesumma förvärfva sig detta land jemte den der varande fästningen, som hölls besatt af en preussisk garnison. Men Preussen gjorde invändningar, och äfven det nordtyska parlamentet förklarade sig energiskt deremot. Då uppstälde Napoleon den fordran, att den preussiska besättningen skulle utrymma fästningen Luxemburg, emedan denna hade upphört att vara förbundsfästning på samma gång tyska förbundet upphäfdes. Luxemburgfrågan väckte i Tyskland och Frankrike en sådan rörelse, att utbrottet af ett krig syntes oundvikligt, då i London en konferens sammanträdde (den 7—11 maj 1867), som lyckades bilägga striden på följande vilkor:

1. Storhertigdömet Luxemburg stannar hos Holland, och dess neutralitet garanteras af stormakterna gemensamt;

2. Preussarne utrymma Luxemburg, hvars fästningsverk nedrifvas på Hollands bekostnad.

I april 1868 öppnades i Berlin det första tyska *tullparlamentet*, hvilket hade att öfverlägga om ett förslag till nytt tullfördrag, som skulle omfatta hela Tyskland med undantag af Österrike och kring alla de tyska förbundsstaterna knyta ett gemensamt band.

I *Österrike*, der förre sachsiske ministern von Beust uppträdde såsom ministerpresident och sedan såsom rikskansler, började i följd af det olyckliga kriget år 1866 en hela statens pånyttfödelse i mera konstitutionel riktning. Ungerns författning och forna rättigheter, som ansågos förverkade genom upproret 1848 och 1849, återstäldes, så att kejsardömets båda hufvuddelar, den transleithanska (på andra sidan Leitha) och den cis-leithanska (på denna sidan Leitha) genom en grundlag af 1867 hafva hvar sin riksrepresentation och förvaltning, ehuru de äro med hvarandra förenade under en gemensam regent genom en s. k. personal-union. I juni 1867 försiggick i Pesth

kejsar Frans Josefs och hans gemåls kröning såsom konung och drottning af Ungern. Kronländerna Kroatien, Slavonien och Siebenbürgen förenades åter med Ungern. Äfven i den cisleithanska delen af monarkin infördes en friare författning. Öfver den transleithanska och cisleithanska ministèren står en högsta riksministèr. Konkordatet med påfven, slutet år 1855, hade, såsom förut är sagdt, gifvit den katolska hierarkin en mycket myndig ställning och rättigheter, som icke blott gjorde intrång på statens makt, utan ock grepo djupt in i folkundervisningen och privatlifvet. Allt sedan år 1861 underhandlade den österrikiska regeringen förgäfves med Rom angående en revision af detta konkordat. Efter proklamerandet af påfvens ofelbarhet, hvarom mera i det följande, förklarade regeringen den 30 juli 1870 helt enkelt, att konkordatet vore upphäfdt.

I *Italien* företog sig i december 1867 Garibaldi, som lemnat ön Caprera, att i spetsen för tappra friskaror göra ett infall på det påfliga området. Napoleon III skickade till påfvens hjelp 10,000 man, som besatte Rom. Den 3 november stod den blodiga slagtningen vid *Mentana*. Dåligt klädda och väpnade samt utmattade af hunger, stredo friskarorna med lysande tapperhet, men dukade slutligen under för de franska chassepotgevären. Garibaldi tillfångatogs och ställdes inför rätta i Spezzia, men fördes kort derefter, sjuk som han var och "sårad icke såsom vid Aspromonte i hälen, utan djupt i hjertat", först till Fort Varignano på ön Palmaria och sedan till Caprera. Rom erhöll för andra gången en fransk besättning, hvilkens återkallande (1870) var signalen till det påfliga väldets fall. Till tack för den lemnade hjelpen utnämde påfven en kusin till Napoleon, Lucien Bonaparte, till kardinal. Den 11 april 1869 firade Pius IX sitt femtioåriga prestjubileum, hvartill alla suveräner, äfven de icke-katolske, sände lyckönskningar. Ett sedan längre tid tillbaka påtänkt "allmänt kyrkomöte" sammanträdde i Rom den 8 december 1869, och detta proklamerade formligt den dogmen, att då påfven såsom den katolska kyrkans öfverhufvud förkunnar en tros- eller sedelära, är han *ofelbar*. Att påfven icke härigenom vann ökad styrka hvarken för sin andliga eller verldsliga makt,

visade sig snart. Icke många dagar efter sedan ofelbarhetsdogmen med pomp och ståt förkunnats utbröt det stora tysk-franska kriget (hvarom mera här nedan). Franska regeringen tvangs då genast att draga sina trupper från Rom, och då kriget utföll till olycka för Frankrike, inryckte italienska trupper i Rom under folkets jubel. Sedan en folkomröstning hållits, införlifvades Kyrkostaten med det öfriga riket (1870) och Rom blef det förenade Italiens hufvudstad. Sålunda upphörde påfvens verdsliga makt. Den kyrkliga eger han orubbad qvar.

I *Spanien* häktades i juli 1868 Serrano och några andra generaler, emedan de förberedde ett uppror för att störta regeringen. Äfven hertigen af Montpensier, drottning Isabellas svåger, förvisades från Spanien jemte sin gemål. De häktade generalerne deporterades till Kanariska öarne. Men under det Isabella tillbragte sin tid i San Sebastian i Pyreneerna, kommo de tillbaka och tillstälde i Cadix, tillsammans med den från England ankomne generalen Prim, ett uppror, till hvilket amiral Topete slöt sig med hela flottan (i september). Markis Novaliches samlade de trupper, som förblifvit trogne, men blef af de upproriske under Serrano slagen och tillfångatagen den 28 september vid Alcolea i närheten af Cordova, hvarefter generalerne Serrano och Prim under folkets jubel tågade in i Madrid (i oktober). Isabella flydde med sin gunstling Marfori, sin biktfader Claret och nunnan Patrocinia till Pau (i Bearn), hvarifrån de flyttade öfver till Paris. I Madrid bildades en provisorisk regering, jesuitorden upphäfdes och trosfrihet förkunnades i Spanien, hvarefter den första protestantiska gudstjensten hölls i Madrid och Barcelona. I februari 1869 öppnades en konstituerande cortesförsamling, som proklamerade en monarkisk författning på demokratisk grund och förklarade bourbonerna tronen förlustige. Uppgiften var nu att finna en passande kandidat till tronen. Denna omständighet gjorde ock, att högsta makten måste under en tid af två år anförtros åt generalerna Serrano och Prim. Den 6 juni 1869 försiggick det högtidliga kungörandet af författningen

i hela riket. I Cadiz, Xeres, Malaga och på andra orter kom det till blodiga sammanstötningar mellan regeringstrupperna och republikanerne. Stor oro orsakade ett lönnmord, som den 25 januari 1869 föröfvades mot civilguvernören Gutierez de Castro i Burgos af det klerikala partiet, då denne hade i uppdrag af regeringen att bestämma öfver de ännu återstående kyrkoskatterna.

Efter många svårigheter fann man en furste, prins *Amadeo*, yngre son till konung Victor Emanauel, som (december 1870) förklarade sig benägen att intaga Spaniens vacklande tron. Då han följande året, lifvad af en ädel och uppriktig trängtan att kunna något godt uträtta för det af partier sönderslitna landet, ankom till Spanien, möttes han vid sjelfva landstigningen af den olycksbådande underrättelsen, att general Prim mördats af republikanerne för sin medverkan vid konungavalet. Alla den unge konungens välmenta åtgärder till landets fromma belönades med sammansvärjningar och stämplingar mot hans lif. Då han slutligen tydligt insåg, att han ingenting kunde uträtta, lemnade han (i februari 1873) Spanien och begaf sig öfver Portugal hem till Italien. Visserligen utropades genast *republiken*, men denna kunde icke hindra, att allt upplöstes i den oerhördaste förvirring under partiernas blodiga kamp. Carlistupproret grep omkring sig med förvånande hast, understödt af presterskapet och utländska legitimistpartier, och fortgick med grymhet och otrolig seghet. Dock voro dagarne så väl för detta som för republiken räknade. För närvarande sitter en bourbon åter på Spaniens tron, konung *Alfons*, Isabellas son. Den 30 december 1874 utropades han af armén till konung, den 9 januari 1875 beträdde han i Barcelona Spaniens jord, den 11 höll han sitt intåg i Velencia, den 14 i Madrid.

Det tysk-franska kriget (*1870 — 71*). De politiska förhållandena i Tyskland hade genom 1866 års krig undergått en stor förändring. Preussen hade trädt i spetsen för det tyska folkets enhetssträfvanden och genom sin oerhörda tillväxt i makt och inflytande blifvit detta folks kraftfulle ledare, på samma gång som det derigenom

blifvit för Frankrike en hotelse, sompåkallade försvar. Det var under sådana förhållanden naturligt, att en kamp mellan Preussen och Frankrike ej kunde länge undvikas; denna blef en blott tidsfråga, ett mål, hvartill yttre och inre omständigheter med oemotståndlig makt utvecklade sig. Man kunde icke i Frankrike fördraga, att den afgörande röst, som det hittills egt i Europas rådslag, skulle beröfvas det samma af en ny, nästan från i går uppstånden stormakt, och det franska krigspartiets lösen blef "hämd för Sadova"*). Dermed sammanhängde Napoleons önskan att genom ett krig qvarhålla kring sitt namn och sin dynasti den gloria, med hvilken han förstått omgifva sig, och derigenom sprida en viss förklaringsglans äfven öfver Frankrikes inre politiska förhållanden, hvilka under senare tider blifvit på ett för honom allt mindre behagligt sätt uppmärksammade af den växande oppositionen. Hvar skulle man imellertid finna någon anledning till strid med en granne, som, enligt hvad vi förut berättat, visat sig så eftergifvande i Luxemburg-affären? Det dröjde dock icke länge, innan en sådan anledning eller förevändning var funnen. Såsom af det föregående är kändt, hade spanska folket år 1868 gjort uppror och afsatt sin regerande drottning, Isabella, från tronen. Spaniorerna sågo sig nu om efter ett nytt öfverhufvud och beslöto sommaren 1870 att till konung välja prins Leopold af Hohenzollern, på långt håll beslägtad med det preussiska konungahuset. Prinsen var visserligen också beslägtad, och detta ännu närmare, med kejsar Napoleon. Hans val togs dock till förevändning för nödvändigheten å Frankrikes sida att gripa in i denna angelägenhet, och utrikes ministern, hertigen af Gramont, förklarade den 6 juli 1870, att hans regering aldrig skulle tillåta, att en främmande stat satte en af sina prinsar på Spaniens tron och derigenom störde jemnvigten i Europa. Prinsen gaf då till känna, att han ej ämnade mottaga spaniorernas anbud. Men detta halp icke. Frankrike uppstälde en ny fordran, nämligen att af konung Wilhelm få en skriftlig förbindelse, att han *för all framtid* skulle förbjuda nämde prins att bestiga Spaniens tron. Då ko-

*) Såsom vi erinra oss från det föregående, var slaget vid Sadova Preussens största seger öfver Österrike under 1866 års krig.

nungen genast afvisade ett så närgånget yrkande och slutligen äfven vägrade franska sändebudet i Berlin, Bene detti, ett af honom begärdt ytterligare företräde, förklarade Frankrike den 19 juli 1870 Preussen krig, ehuru det franska krigsväsendet på senare tider råkat i lägervall och hären saknade dugligt öfverbefäl, då deremot det preussiska var förträffligt tillgodosedt och leddes af utmärkte anförare.

Vi kunna och behöfva icke här i detalj följa alla skiften af detta blodiga krig, som utgjorde en oafbruten följd af nederlag för fransmännen. Några drag derifrån må dock antecknas.

Med tre stora härar, i hvilka äfven ingingo de sydtyska staternas trupper, stodo tyskarne inom en förvånande kort tid vid Frankrikes gräns, satta i rörelse efter en af chefen för tyska generalstaben v. Moltke uppgjord krigsplan. I början af augusti öfvergingo de franska gränsen, hvarefter de första drabbningarna förefölle vid *Weissenburg* och *Wörth* i Elsass (den 6 augusti), der marskalken Mac Mahons härafdelning efter en het strid besegrades af preussiske kronprinsens trupper. Samtidigt vanns en annan glänsande seger vid *Saarbrücken*. Detta hade till följd, att den franska hufvudhären, som anfördes af marskalk Bazaine och vid hvilken kejsar Napoleon sjelf var tillstädes, drog sig tillbaka från gränsen till fästningen Metz. Nu var vägen öppen för de tyska härarna att sprida sig åt olika håll i Frankrike. En del af trupperna under anförande af general Werder vände sig söderut, belägrade och eröfrade Strassburg. De öfriga koncentrerade sig kring Metz för att hindra Bazaine att längre fortsätta sitt återtåg. Här uppstod en mängd förfärliga strider, bland hvilka den vid *Gravelotte* (den 18 augusti) var den häftigaste och blodigaste. Närmaste följden häraf blef, att Bazaine måste med sina trupper, omkring 180,000 man, söka sin räddning i Metz, der han innestängdes af tyskarne. Att undsätta denna plats blef nu fransmännens uppgift, och för det ändamålet fick Mac Mahon, som nu hunnit bilda en ny här, vid hvilken äfven kejsar Napoleon uppehöll sig, befallning att bispringa Metz. Han trängdes dock af de tyska härarne allt mera norrut, och sedan han klart började inse det fruktlösa i ett fortsatt

sträfvande att undsätta Metz, bestämde han sig för att samla armén kring fästningen *Sedan* vid Maas, nära Frankrikes nordgräns. Här blefvo imellertid fransmännen fullkomligt omringade, och här stod det afgörande slaget (den 1 september), som efter en förtviflad strid slutade så, att kejsaren sjelf, Mac Mahon med 38 generaler och 104,000 man måste gifva sig fångna. Frankrikes sista armé i fält var sålunda tillintetgjord och fransmännens kejsare i den tyske segrarens våld.*)

I Paris väckte underrättelsen om denna olycka en häftig folkrörelse. Kejsarinnan med sin son måste fly öfver till England. Kejsardömet afskaffades och republiken utropades (den 4 september 1870). En s. k. "nationalförsvars-regering" bildades under Gambetta, Jules Favre m. fl. hvilka på eget bevåg utan laglig fullmakt öfvertogo högsta styrelsen, och denna regering beslöt att fortsätta kriget till det yttersta. "Ingen tum af vårt land, ingen sten af våra fästningar!" hette det i krigisk hänförelse.

En del af de tyska trupperna tågade från Sedan till det starkt befästa Paris, der kommendanten Trochu hade vidtagit kraftiga åtgärder för att väpna befolkningen och förse staden med lifsmedel. Den 19 september innestängdes Paris fullständigt af tyskarne. Konung Wilhelm tog sitt högqvarter i Versailles. Gambetta, som i luftballong räddat sig ut ur Paris, utvecklade en rastlös verksamhet för att organisera ett nytt försvar och undsätta Paris. De nyutskrifne soldaterna visade sig väl i flere ganska blodiga drabbningar icke så oduglige, men naturligtvis kunde de icke i längden motstå de väl disciplinerade och segervana tyska trupperna. Kom så underrättelsen, att Bazaine (den 27 oktober) kapitulerat i Metz och lemnat sig med hela sin här, som utgjorde 170,000 man och 6,000 officerare, i tyskarnes händer. Det var naturligt, att vid denna jobs-post ett skri af förbittring och förtviflan skulle höjas i hvarje vrå af det olyckliga Frankrike och att beskyllningar om förräderi skulle utslungas och tros. En lugnare eftertanke torde dock gifva stöd åt den uppfattningen,

*) Efter fredslutet begaf sig Napoleon till England och dog der på Chislehurst den 9 Januari 1873 vid 65 års ålder.

"att Bazaine icke varit vuxen sitt höga befäl, men ej, att han varit en förrädare mot sitt land". Bazaine blef ställd för rätta för sitt handlingssätt och dömdes till 20 års fängelse, ett straff, som han ock började aftjena, men som han snart genom en äfventyrlig flykt undandrog sig.

Imellertid kunde nu de tyska trupper, som hållit Metz belägrad, användas på andra håll. Paris inneslöts ännu hårdare, och tecken började visa, att det icke kunde dröja länge tills äfven denna stad skulle nödgas gifva sig. Lifsmedel började tryta, hungersnöden instälde sig och i dess följe förebud till hotande oroligheter. Visserligen sökte man på olika håll inom landet i det längsta bjuda fienderna spetsen. I *södra* Frankrike stod en nyupprättad här under general Bourbakis befäl, med hvilken man afsåg intet mindre än att den skulle helt oförmärkt intränga i Tyskland och fullständigt afskära alla tyskarnes förbindelser. Den blef imellertid snart slagen af general Werder, och de som icke föllo i striden drogo sig in på schweiziskt område, der de sträckte vapen. I *östra* Frankrike förde Garibaldi befäl öfver en hop friskaror, hvilka dock blefvo i grund slagna vid Nuits den 18 december. I *norra* Frankrike stod en stark armé under general Faidherbe. Äfven denna här, som kämpade manligt, blef i grund tillintetgjord vid S:t Quentin (den 19 januari 1871).

Stunden för Paris' fall nalkades. Stadens väpnade befolkning hade väl gång efter annan företagit utfall mot fienden, hvilka dock misslyckats. De första dagarne af januari hade dessutom inneslutningshären äfven börjat bombardera staden. De fiendtliga granaterna jemte hungersnöden gjorde tillståndet allt outhärdligare. En del af utanverken föll i fiendens våld. Allt hopp om undsättning utifrån var förbi. Det fanns då för försvarsregeringen ingen annan utväg än att öfverlemna staden åt fienden, hvilket skedde den 19 januari 1871. Med Paris' fall var krigets öde afgjordt. Kort derefter slöts ett vapenstillestånd, och en nyvald nationalförsamling, som sammanträdde i Bordeaux, utnämde (februari) den sjuttiosjuårige statsmannen *Thiers* till chef för verkställande makten. Fred slöts (den 3 mars) i Frankfurt, hvarvid Frankrike måste afträda till

Tyskland Elsass, utom fästningen Belfort, samt en del af Lothringen samt inom tre år betala i krigsskatt den oerhörda summan af 3,500 millioner kronor.

Det var dock icke härmed slut med Frankrikes olyckor. Medan ännu de tyska trupperna höllo Paris besatt, tillstäldes af den s. k. *Kommunen* ett uppror mot nationalförsamlingen, som nu flyttat sitt säte från Bordeaux till Versailles. Hufvudstaden råkade i kommunens våld, och den skammen var Frankrike och dess trupper sparad att nödgas i den segrande fiendens åsyn kämpa en blodig kamp mot egna landsmän för att icke desse skulle i ursinnig galenskap förvandla hela staden till en grushög. Thiers hade imellertid blifvit vald till president för den nya republiken, och onekligen uträttades under hans tid åtskilligt godt för Frankrike. Imellertid måste han redan i maj 1873 afgå från styrelsen, hvilken för en tid af sju år uppdrogs åt marskalk *Mac Mahon.* Ett ögonblick såg det vid denna tid ut, som om, genom en s. k. fusion (förening) mellan bourbonska husets båda hufvudlinier till förmån för grefven af Chambord, denne skulle utropas till konung under namn af Henrik V, men han gjorde sig omöjlig genom ett oklokt manifest och sitt envisa fasthållande vid bourbonernas "hvita fana" i stället för den trefärgade.

Genom Frankrikes nederlag fullbordades det tyska enhetsverket. Redan under belägringen af Paris slöto sig de sydtyska staterna till det nordtyska förbundet, och ett *tyskt rike* uppstod. På uppmaning af Tysklands furstar och fria städer mottog konung Wilhelm tyska kejsarkronan och utropades i Versailles till tysk kejsare (den 18 januari 1871), vid hvars sida de tyska furstarna skulle för rikets gemensamma angelägenheters skötande utgöra ett förbundsråd. Snart derefter öppnades i Berlin den första allmänna tyska riksdagen. Bismarck, som varit den ledande kraften i de senaste tidernas händelser, utnämdes till rikskansler, upphöjdes i furstligt stånd och fick åt sig uppdragen den omedelbara uppsigten öfver förvaltningen af de nyvunna landskapen Elsass och Lothringen.

Kort efter det franska krigets slut yttrade Bismarck: "Striden för Tysklands enhet är ännu ej slutad, den är allenast flyttad in på ett annat område, och vi hafva fått en ny fiende till de gamla". Han syftade härmed på de svårigheter, som uppstodo från kyrkans sida, svårigheter som alltid uppstå, der en egenmäktig hierarki och ett vilseledt trosnit få för lösa tömmar och tillåtas missbruka religionens samhällsdanande himlamakt i egennyttiga verldsintressens tjenst. Det katolska presterskapets uppstudsighet har ock på senaste tiden orsakat den tyska regeringen mycket bekymmer. Anhängarne af den påfliga ofelbarhetsdogmen togo sig före att, likasom om de icke hade till pligt att vara all mensklig ordning undergifne för Herrans skull, rikta hätska angrepp mot Tysklands nya samhällsordning och till och med bannlysa dem, som ej slöto sig till den nämda dogmen. Staten visste dock här att taga vara på sin värdighet och sin makt. Slag på slag har den vid riksdagen framlagt och genomdrifvit lagar, åsyftande att qväsa den kyrkliga uppstudsigheten och häfda statens makt. Så stadgades fängelsestraff för den prest, som i tal och predikningar anfölle den bestående samhällsordningen, så fråntog man det katolska presterskapet den uteslutande uppsigten öfver undervisningen, så utvisades jesuiterna ur Tyskland, så infördes obligatoriskt civiläktenskap, så förbjöds att utan regeringens bifall utdela andliga värdigheter. Med eftertryck har regeringen tillämpat dessa lagar, men i samma mån ådragit sig det katolska prelatensiska presterskapets ökade hat, af hvilket mordförsöket mot Bismarck (1874) var ett föga kyrkligt uttryck. Lyckligtvis är denne kraftfulle tidens man icke den, som låter skrämma sig af dylika vanmäktiga försök, och huru aflägsen en lösning af denna konflikt än må förefalla nu, så kan den bildade, kristna menskligheten icke annat än hoppas på seger för ordningens, humanitetens och religionens sak.

På sommaren 1872 sammanträffade i Berlin Ryss-lands, Österrikes och Tyska rikets herskare, och dem emellan slöts då ett förbund, det så kallade *trekejsare-förbundet* i syfte att bevara freden. Att de icke deruti fullständigt lyckats, synes af det krig med åtföljande gräsliga grymheter, hvilket under år 1876 fortgått mellan Turkiet och Serbien. Den nu (i december 1876) samman-trädande kongressen i Konstantinopel har att afgöra, om en gräns skall sättas derför eller om det skall åter låga upp och antaga dimensioner, hotande för den civiliserade verldens fredliga utveckling.

Innehåll:

Första tidskiftet.

Från kongressen i Wien till julirevolutionen 1815—1830.

Andra tidskiftet.

Från julirevolutionen till februarirevolutionen i Frankrike (1830—1848).

---

*) Genom förbiseende har nummerföljden vid detta kapitel i texten oriktigt angifvits, hvadan det samma erhållit samma siffra som det föregående kapitlet. Detta bör dock icke kunna åstadkomma någon synnerlig olägenhet vid bokens begagnande.

Tredje tidskiftet.

Från februarirevolutionen till «trekejsareförbundets« stiftande (1848—1872).

Anmälan.

Med närvarande femte del af “**Historisk Läsebok för Skolan och Hemmet**“ är detta verk så till vida fullständigt och afslutadt, att det uti dessa fem delar omfattar hvad man brukar beteckna med benämningen “Allmänna Historien“, hvarvid likvisst den specielt svenska historien blifvit af skäl, som i förordet till tredje delen af detta arbete angifvits, förbigången.

Det för verket afsedda omfånget medgaf nämligen icke att deri äfven upptaga skildringar ur Sveriges historia, utförliga nog för att kunna motsvara arbetets öfriga innehåll.

För att afhjelpa denna brist och komplettera arbetet i denna riktning får förläggaren härmed anmäla, att en fortsättning till det samma inom kort skall läggas under pressen och nästa år börja utgifvas, under titel af

Läsebok i Fäderneslandets häfder.

Det hade från början, såsom i nyss nämda förord säges, varit utarbetarens af nu afslutade “Historisk läsebok“ afsigt och äfven önskan att kunna framställa de nordiska rikenas historia efter samma plan i det hufvudsakliga, som i läseboken följts. Han har dock sedan hindrats från att fullfölja denna afsigt.

Till grund för den läsebok, som nu anmäles, lägges derför ett i förläggarens ego befintligt manuskript, påbör-

jadt af den på detta område aktade skriftställaren *Lektor C. G. Starbäck,* samt efter hans inträffade sjuklighet fortsatt och bearbetadt af *Colleg. Schol. Fr. R. v. Kræmer.* Denna läsebok i fäderneslandets häfder är ämnad att utgöra fyra delar och att sålunda fördelas:

I. *Tidrymden intill Gustaf Wasa;*

II. *Gustaf Wasa intill Kristina;*

III. *Kungarne af Pfalziska huset;*

IV. *Frihetstiden intill närvarande tid,*

samt kommer att förses med ett större antal illustrationer, såväl i texten, som på särskilda blad.

HISTORISK LÄSEBOK

för skolan och hemmet.

Allmänna historien framstäld i lefnadsteckningar.

Öfversättning och delvis bearbetning af STACKE's «Erzählungen aus der Geschichte in biographischer Form»

af J. SPILHAMMAR.

Detta arbete, hvars original eger vidsträckt spridning och stort anseende i Tyskland, består af följande 5 delar, hvilka äfven säljas hvar för sig.

I.	Berättelser ur	**Greklands historia.**	Häft.	1 kr.
II.	„ „	**Romerska historien.**	„	1 „
III.	„ „	**Medeltidens historia.**	„	1: 25.
IV.	„ „	**Nyare tidens historia.**	„	2: kr.
V.	„ „	**Nyaste tidens historia**	„	2: 25.

Kartonnerade expl. kosta 25 öre mera för hvarje del.

Pressens omdömen om originalet till denna bok:

«Förf. har mästerligt träffat den ton, hvari ungdomen älskar att få höra historiska händelser berättade, och har så förträffligt lyckats finna medelvägen mellan vidlyftig omständlighet och en allt för stor torftighet, att både lärare och lärjungar kunna med samma nöje följa hans berättelser.» (*Allgem. Lehrerzeitung 1868, n:o 48.*)

«Det torde vara tillfyllest att påpeka, att åter en ny upplaga utkommit af detta redan mycket erkända och begagnade arbete. Fastän främst afsedt för läroverken, egnar det sig äfven förträffligt för folkskolelärare.» (*Ballien, krit. Pädagog. Vierteljahrsschrift.*)

«Att det föreliggande arbetet hör till de värdefullaste undervisningsböcker i sitt ämne är redan allmänt erkändt bland skolmännen.» (*Lüben, Pädagog. Jahresbericht.*)

I en längre anmälan af detta arbete yttrar den bekanta signaturen O. v. F. (en af hufvudstadens mest framstående skolmän) bland annat:

«Vi anse oss skyldiga att fästa allmänhetens synnerliga uppmärksamhet på denna historiska läsebok. Den form förf. valt, nämligen den biografiska, har af flera bland våra förnämsta historici blifvit erkänd såsom den för så väl barnet som ynglingen mest lämpliga. — Vi erinra slutligen derom att detta arbete ej blott är beräknadt för skolan, utan äfven *för hemmet*, och kan det såsom sådant, just genom sin enkelhet och klarhet, i förening med dess öfriga förtjenster, *väl rekommenderas för alla åldrar.*